

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут соціології НАН України
Нови-Садський університет, Республіка Сербія
Білоруський державний університет

СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ СЕЛО: СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ВИКЛИКИ

***Матеріали
I Міжнародної науково-практичної конференції,
присвяченої пам'яті Валентина Івановича Тарасенка***

17–18 вересня 2020 р.

Харків–2020

УДК 316.1:331.572

C89

*Рекомендовано до друку
вченою радою Харківського національного аграрного університету
ім. В.В. Докучаєва (протокол № 4 від 26 червня 2020 р.)*

C89 Сучасне українське село: соціальні та економічні виклики: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті Валентина Івановича Тарасенка, 17–18 вересня 2020 р., м. Харків: наук. вид. / Харків. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва; за ред. д-ра екон. наук О.В. Ульянченка, д-ра соціол. наук В.В. Чепак, д-ра соціол. наук В.В. Судакова. – Харків, 2020. – 268 с.

У збірнику наведено наукові доповіді учасників I Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасне українське село: соціальні та економічні виклики» пам'яті Валентина Івановича Тарасенка (м. Харків, 17–18 вересня 2020 р.).

Призначено для наукових працівників, органів державної влади, викладачів і здобувачів, які навчаються за галузями знань 01 «Освіта», 03 «Гуманітарні науки», 05 «Соціальні та поведінкові науки», 07 «Управління та адміністрування», 23 «Соціальна робота», 28 «Публічне управління та адміністрування», а також усіх, хто цікавиться питаннями соціологічних та економічних проблем сучасного українського села.

Статті, включені до збірника, друкуються в авторській редакції.

УДК 316.1:331.572

© Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва, 2020
© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2020
© Інститут соціології НАН України, 2020
© Нови-Садський університет, 2020
© Білоруський державний університет, 2020

СКЛАД ОРГАНІЗАЦІЙНОГО КОМІТЕТУ

I Міжнародної науково-практичної конференції
«Сучасне українське село: соціальні та економічні виклики»,
присвяченої пам'яті Валентина Івановича Тарасенка,
17–18 вересня 2020 р.

Голова оргкомітету – О.В. Ульяновченко, д-р екон. наук, професор, член-кореспондент Національної академії аграрних наук України, ректор Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва.

Співголова оргкомітету – В.І. Судаков, д-р соціол. наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Члени оргкомітету:

В.В. Чепак – д-р. соціол. наук, професор, декан факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Є.І. Головаха – д-р філос. наук, професор, член-кореспондент НАН України, заступник директора з наукових питань Інституту соціології НАН України;

С.І. Василішин – канд. екон. наук, доцент, проректор з науково-педагогічної та виховної роботи Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва;

В.М. Петров – канд. екон. наук, професор університету, проректор з науково-педагогічної роботи Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва;

Ю.Л. Філімонов – канд. екон. наук, доцент, декан факультету менеджменту і економіки Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва;

А.І. Кравцов – канд. іст. наук, професор університету, завідувач кафедри філософії, історичних і соціальних дисциплін Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва;

А.М. Шатохін – д-р соціол. наук, професор кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва;

А.А. Рахманов – д-р. соціол. наук, провідний науковий співробітник Інституту соціології НАН України;

М.В.-С. Сидоров – канд. фіз.-мат. наук, доцент, завідувач кафедри методології та методів соціологічних досліджень факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

І.С. Нечитайло – д-р соціол. наук, доцент, професор кафедри соціології та гуманітарних дисциплін Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»;

В.В. Лапіна – канд. соціол. наук, завідувач навчальної лабораторії соціологічних та освітніх досліджень Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Л.О. Ломовських – д-р екон. наук, доцент, завідувач кафедри прикладної економіки і міжнародних економічних відносин Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва;

Ю.В. Пащенко – канд. екон. наук, доцент кафедри прикладної економіки і міжнародних економічних відносин Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва.

Вчений секретар оргкомітету:

В.В. Лапіна – канд. соціол. наук, завідувач навчальної лабораторії соціологічних та освітніх досліджень Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Шановні учасники
Міжнародної науково-практичної конференції
«Сучасне село: соціальні та економічні виклики»!

У соціально-економічному житті України сільські території займають особливе місце. На них проживає третина населення нашої держави і припадає 90 % її площі. Значимість цих територій посилюється їх винятковим внеском у формування основ продовольчої безпеки та нарощування експортного потенціалу країни. Ці та інші чинники роблять розвиток сільських територій одним із основних пріоритетів державної політики України, спрямованої на підвищення стандартів життя сільського населення, зростання ефективності функціонування АПК, покращення стану довкілля та поліпшення якості людського капіталу.

Сьогодні українське село перебуває в катастрофічному стані: відбувається погіршення стану природних ресурсів та екологічної ситуації. Сільське населення з року в рік зменшується, з карт зникають села, а селянські господарства втрачають минулі джерела прибутку. Щоб зупинити цей процес, необхідний новий підхід до розвитку сільської місцевості. Тому питання, які порушуватимуться у ході конференції, сьогодні дуже важливі та актуальні.

Сільський розвиток означає цілеспрямовану зміну інституційних, економічних, екологічних, демографічних, соціальних, культурних, побутових та інших важливих факторів, що визначають напрями та безпосередньо впливають на зростання рівня і якості життя сільського населення. В умовах системної трансформації українського суспільства розвиток аграрного сектора безпосередньо впливатиме на благополуччя сільських територій.

Україна має сприятливі географічні, кліматичні, ресурсні та інші передумови розвитку сільських територій, тому потенційно спроможна стати державою з пріоритетним розвитком аграрної сфери та одним з основних постачальників екологічно чистої продовольчої продукції на світові ринки.

Бажаю учасникам конференції плідної роботи у вирішенні питань сталого розвитку українського села, спрямованого на забезпечення стійкого підвищення соціально-економічного розвитку та якості життя сільського населення.

З повагою
ректор Харківського національного аграрного
університету ім. В.В. Докучаєва
професор Олександр УЛЬЯНЧЕНКО

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

СЕКЦІЯ 1. Українське село як особливий цивілізаційний світ: реформи і доля сучасного села

Судаков Володимир Іванович

доктор соціологічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії соціології Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

Аграрна соціологія як пізнавальний інструмент пояснення глобальних та регіональних суперечностей соціальних змін сільського життя

Вочевидь, що для переважної більшості дорослих людей з більш-менш розвинутим гуманітарним світоглядом сприйняття та використання терміну «соціологія» у практиці буденного життя не є чимось неординарним. Адже інформація і знання про те яким групам людей живеться добре чи погано у містах і селах конкретного суспільства на всіх етапах історичного розвитку людства викликали особливу зацікавленість у громадян. Інтенсивне поширення сучасною системою засобів масової інформації різноманітних соціологічних даних загалом сприяє утвердженню у масовій свідомості образу соціології як науки котра здатна точно визначити рейтинги популярності політичних лідерів, з'ясувати «шанси» певних політичних сил отримати підтримку громадян на виборах, встановити показники нерівності між людьми та міри їх задоволення якістю життя. Водночас і самі соціологи-професіонали, як і інші люди, відчують реальну складність, суперечливий характер і драматизм соціального життя. Однак, у даному звязку неможливо обійти актуальне питання: чому конструктивні пропозиції розвивати соціологію в концептуальних контекстах «поза межами суспільств» (Дж Уррі), «індивідуалізації суспільного життя» (З.Бауман), «віртуалізації» (Ж.Бодрійяр) та «нового перезбирання соціального» (Б.Латур) практично не враховується, а то і свідомо ігнорується авторами переважної більшості енциклопедичних видань та підручників з соціології, які видаються на пострадянському просторі? Саме тому у більшості випадків і зараз можна спостерігати процес поширення застарілих уявлень та доволі спрощений виклад питань, пов'язаних з визначенням пізнавального статусу більшості спеціальних теорій в соціології, до яких належить і аграрна соціологія

Варто зазначити, що поширене вживання терміну «соціологія села» зараз вже не сприяє поясненню змісту новітніх соціальних трансформацій сільського життя. Так, в одному з відомих

енциклопедичних видань соціологія села визначається як «спеціальна соціологічна теорія, об'єктом якої є село як соціально-територіальна спільнота, історично конкретна поселенська структура, одна із перших форм розселення людей, зайнятих переважно сільськогосподарською працею і для якої, на відміну від міста, характерною є незначна концентрація людей на певному просторі» [1, с. 1064]. По-перше, важливо звернути увагу, що і у даному визначенні по суті ігнорується та важлива обставина, що саме поняття «село» є зараз є змістовним категоріальним відображенням певного типу соціальної системи – як аграрно-індустріального суспільства, яке у різноманітних суперечливих формах взаємодіє з індустріальними та постіндустріальними суспільствами. Особливості і глобальні перспективи таких взаємодій, як відомо, по різному тлумачаться в соціологічних теоріях глобальної модернізації та глобальної залежності [2, pp. 10-34; 3, pp. 10-46]. По-друге, сільське життя є глобальним соціальним феноменом, оскільки сільськогосподарська праця є атрибутивним процесом усіх типів суспільства. По-третє, для новітніх форм сільськогосподарської праці характерна її зростаюча інтелектуалізація, що пов'язано зі створенням та впровадженням універсальних інноваційних засобів виробництва, передових агротехнологій та розвитком спеціалізованої освіти. По-четверте гнучкими стають і форми зайнятості сільського населення, оскільки виникають різні форми соціальної мобільності. Саме тому традиційна дилема « село-місто» повинна бути концептуально переосмислена з позицій активного використання актуальних ідей постструктуралістської теорії капіталу (П.Бурдьо, Е.Гіденс, Т.Пікетті), теорії креативного класу (Р.Флоріда), теорії комунікативної раціональності (Ю.Габермас) та концепції «інклюзивної та ексклюзивної ідентичності» А.Асман [4]. Важливо підкреслити, що означені позиції доцільно розглядати як концептуальні принципи новітньої аграрної соціології як спеціальної соціологічної теорії, спрямованої на пояснення різноманітних соціальних контекстів сільського життя. Така теорія повинна розвиватись на основі мультирівневої методології соціологічного пізнання та мультирівневого аналізу в соціології, який є важливим для організації порівняльних та міждисциплінарних соціальних досліджень, котрі мають бути націлені на вирішення питань збереження та розвитку людського капіталу на селі [5].

Слід вказати, що вагомий творчий внесок у розвиток аграрної соціології здійснив відомий вітчизняний соціолог В.Тарасенко. У своїх працях він неодноразово підкреслював, що без фундаментальних та емпіричних наукових соціологічних досліджень сільського життя неможливо здійснити розробку наукової картини новітніх соціальних трансформацій в Україні. Саме така концептуальна позиція вченого слугувала важливою підставою наукової критики досягнень радянського «реального соціалізму», з його псевдогуманістичною ідеологічною риторикою та ігноруванням проблем соціально-економічної нерівності,

бідності та низької якості життя селян.. В статті «Суспільство альтернатив» він підкреслював значущість розвитку в Україні ринкових відносин як ресурсної основи реальної гуманізації суспільного життя. «У цьому має бути зацікавлене усе суспільство, бо розкол його на бідних і багатих не може сприяти ні солідарності між людьми, ні національній єдності» [6, с.142].

На думку вченого саме стихійний характер ринкових трансформацій є найбільш суттєвим чинником дегуманізації суспільного життя в Україні. Особливо актуальною темою його досліджень було наукове вивчення глибинних причин соціального занепаду українського села. Варто нагадати, що у своїх виступах він аргументовано доводив помилковість прийнятого у владних інституціях дихотомічного поділу сільських поселень на «перспективні – неперспективні». Як вчений-соціолог він аналізував різноманітні ситуації, які приводили до зникнення більш ніж 500 сіл на мапі України.

Варто також зазначити, що не втрачає своєї актуальності наукова аргументація В.Тарасенка, згідно якої отримавши землю, селяни не стали реальними власниками, бо не мали змоги самостійно її обробляти і користуватися плодами своєї праці на ній. З самого початку держава не створила для них іпотечного банку, який надавав би селянам кредити хоча б на стартове облаштування господарств.. Тому селянство змушене було здавати свої паї в оренду. Орендатор виявив себе тим господарем, котрий реально володіє чужими гектарами землі, перетворивши орендодавця на «паперового» власника. Він може цього так званого власника навіть не взяти на роботу в своє господарство. Конструктивне розв'язання цих гострих питань, на переконання вченого, реально можливе саме на основі розвитку соціологічного підходу во дослідження системи земельних відносин в Україні, які відображують складні драматургічні реалії сучасного сільського життя. Тому і зараз важливим стимулом перспективних соціологічних досліджень є наступний висновок: «Загальна картина подій як в системі земельних відносин, так і в сфері політичної боротьби навколо них вельми суперечлива. . З одного боку, набирає обертів чорний ринок землі, що функціонує на ґрунті певних « нестиковок», а загалом недосконалості земельного законодавства., корупції держчиновників та чиновників місцевої влади, юридичної «темноти» селян, проникливості ділків. Цей ринок засвідчує, що сьогодні основним прицілом тіньових покупців є насамперед земельні паї тих селян, котрі не мають змоги їх обробляти. До таємного продажу своєї землі штовхає цих власників безперспективність володіння паями, нужденність, неймовірний стрибок цін на землю, особливо поблизу міст, здоровий глузд: навіщо така земля, яка не дає очікуваного доходу, а податок за неї плати»[7, с.137].

Відстоюючи значущість гуманістичної перспективи розвитку аграрної соціології В.Тарасенко був переконаний, що для подолання суперечливих проявів «дикого капіталізму», утвердження якого в

Україні спричинює радикальну поляризацію соціальної структури суспільства та зубожіння переважної більшості сільського населення, потрібні кількісні і якісні показники виконання завдань європейської інтеграції, піднесення рівня життя народу, становлення України як соціальної держави..

Література:

1. Социология села // Социология: Энциклопедия /Сост.: А.А.Грицанов и др.- Мн.: Книжный дом, 2003. - С.1064.
2. Mellon J.W. Agriculture Development and Economic Transformation: Promoting Growth with Poverty Reduction. - Itaca, New York: Cornell univ. press, 2017. - 259p.
3. 2019 Rural Development Report: Creation Opportunities for Rural Youth. – Chicago: IFAD, 2019 -294p.
4. Assman A. Introduction to cultural studies. Topic, Concepts, Issues / Aleida Assman. - Berlin: Erich Smidt Verlag, 2012 – 248 p.
5. Lapina V.
6. Тарасенко В. Суспільство альтернатив / Валентин Тарасенко // Українське суспільство 1992-2006.Соціологічний моніторинг / За ред. д.ек.н. В.Ворони, д.соц.н. М.Шульги. - К.: Ін-т соціології НАН України, 2006.- С.139-150.
7. В.Тарасенко, М. Сакада. Проблема земельного ринку в Україні / Валентин Тарасенко. Микола Сакада // Українське суспільство. 1992-2008. Соціологічний моніторинг / За ред. д.ек.н. В.Ворони, д.соц.н. М.Шульги. - К.: Ін-т соціології НАН України, 2009.- С.131-148

Шатохін Анатолій Миколайович

доктор соціологічних наук, професор кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін

Уманський національний університет садівництва

Вуйченко Марина Анатоліївна

доктор економічних наук, професор кафедри публічного управління та адміністрування

Уманський національний університет садівництва

ВПЛИВ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ НА ФОРМУВАННЯ РІНКУ АГРАРНОЇ ПРАЦІ

Однією з найдавніших підструктур соціальної диференціації суспільства є розподіл за територіальною, поселенською ознакою. Люди, що проживають на певній території, утворюють специфічну територіальну спільність, яка ґрунтується на історичному минулому

території, економічному житті, політичних, соціальних і духовних умовах існування. Утворюється соціальне середовище, у якому реалізуються життєві інтереси людини, відбувається процес її соціалізації. Наразі частка сільських поселень у загальній поселенській мережі України досягає 95,5% а на одне міське поселення припадає 21 сільське.

Сільське населення України протягом останніх десятиріч постійно скорочувалося. За період незалежності воно зменшилося на 4 млн. 100 тис. чоловік, або на чверть (24,1%), а його питома вага в суспільстві скоротилося на 2,2% [1, С.6; 2, С.27].

Проте це лише загальна тенденція. В різних регіонах України вона проявилася неоднаково. На динаміку сільського населення держави впливають системи розселення сільського населення, що історично склалися. Традиційно Західний регіон за складом населення є більш сільськогосподарським, де питома вага сільського населення сягає половини населення західних областей. Натомість у Східному регіоні - найменша питома вага сільського населення. Ситуацію значно ускладнює військово-політична ситуація на Сході України.

Регіональне групування дозволяє визначити тенденції сільського розселення. *По-перше*, у Центральному регіоні темпи зменшення сільського населення вдвічі більші, ніж в цілому в Україні, а в Північному - втричі більші. Безумовно, тут найбільше відчуваються наслідки Чорнобильської катастрофи, але, якщо тенденція збережеться, ситуація в північних і центральних областях може привести до катастрофи у відтворенні населення. *По-друге*, протилежну тенденцію демонструють більшість областей Західного регіону. Тут відчувається певна стабілізація у чисельності сільського населення. *По-третьє*, неухильне зменшення сільського населення може привести до загострення проблеми трудового потенціалу села. Через те для розв'язання продовольчої проблеми необхідно прискорити аграрну реформу, особливо її соціальний аспект.

Україна відноситься до територій, що є повністю заселеними. Зрозуміло, що головним фактором заселеності території є сільські поселення, котрі, за визначеннями Т.Заславської, зв'язані з однією з найважливіших функцій села - просторово-комунікаційною. В основу покладена система розселення, людність та соціально-господарська роль поселень.

За системою розселення відрізняють: окремі сільськогосподарські садиби (хутори), села і селища. За півтора десятиріччя, що минули з часу останнього перепису населення України, відбулися деякі доволі помітні зміни у сільській поселенській мережі. Ми вже звертали увагу на тенденції щодо деградації сільських населених пунктів центральних, північних і східних областей. На жаль, ситуація лише погіршується: за період 2001-2018 рр. припинили існування понад 400 сільських населених пунктів України.

Таблиця 1. - Структура сільської поселенської мережі в Україні (на 1.01.2019 р.) [3, С.14,30]

Області	Кількість сільських населених пунктів	Припадає в середньому на 1 сільський населений пункт, осіб	Створено об'єднаних територіальних громад
Україна	28376	450	686
<i>Західний регіон</i>	6667	830	188
<i>Центральний регіон</i>	7926	420	210
<i>Південний регіон</i>	3581	530	114
<i>Північний регіон</i>	5659	345	132
<i>Східний регіон</i>	3568	330	36

За нашими підрахунками, модальним для України є середнє село з населенням навколо 500 осіб. Великих сіл з населенням понад 1000 осіб стає усе менше й менше. Найбільш людними є села Західного регіону, зокрема Закарпатської, Чернівецької та Івано-Франківської областей, в яких проживає вдвічі більше мешканців, аніж в середньому по Україні. Доволі людними є й села Південного регіону, особливо Одеської та Херсонської областей, а також Черкаської, Вінницької та Київської областей.

Разом з тим, на протилежному фланзі знаходяться малолюдні села Північного регіону, зокрема Сумської, Чернігівської та Житомирської областей, а також Полтавської, Кіровоградської, Дніпропетровської та Хмельницької областей Центрального регіону. Їхня людність майже вдвічі поступається середнім розрахункам по Україні.

Одним з напрямів, що мають на меті збереження та підтримку сільської поселенської мережі, є ініційоване Урядом створення об'єднаних територіальних громад. Поки зарано надавати оцінку змісту та практиці запровадження цієї реформи, проте ми звертаємо увагу на цікавий факт: створення об'єднаних територіальних громад значне поширення одержало в областях з малими за людністю селами Центрального та Північного регіонів Натомість у багатолюдних селах Західного і Південного регіонів ситуація не настільки оптимістична. Звичайно, є й виключення, але тенденція, на наш погляд, очевидна. В разі її збереження можливо загальмувати деградацію сільської поселенської мережі в Україні. Цілком зрозуміло, що без державної підтримки села, особливо розвитку соціальної сфери, через деякий час може зникнути третина існуючих українських сіл. І це матиме надзвичайно негативні наслідки для всієї держави.

Стан сільського розселення безпосередньо впливає на формування ринку праці в аграрному секторі України. Ми здійснюємо постійний моніторинг соціального самопочуття селянства в умовах земельної реформи, зокрема проблем зайнятості сільського населення центральних областей України. На стан ринку праці й зайнятості сільського населення великий вплив має фактор власності на землю і способи її використання. Серед наших респондентів, які представляють усі типи сільських поселень, переважна більшість є власниками земельних паїв, маючи Державний акт права власності. Більшість (40,3%) здають приватизовану землю в оренду; третина (35,3%) веде господарство лише на присадибній ділянці; кожен п'ятий (20,9%) господарює на приватизованій землі; частина (8,5%), не маючи власного присадибного господарства, працює лише в агропідприємстві. Є, щоправда, й такі, хто, маючи присадибну ділянку і приватизовану землю, ні там, ні там не працюють (7,5%).

На думку понад 80% респондентів, працевлаштування є найбільш важливою проблемою сучасного українського села, а знайти роботу за фахом вдається далеко не всім. Особливо складна ситуація притаманна молодим селянам, які змушені шукати працевлаштування у містах, інших регіонах і навіть за кордоном. Після початку безвізового режиму з Європейським Союзом орієнтація на роботу за кордоном стало надзвичайно поширеною серед української молоді.

Зайнятість сільського населення і ринок праці в аграрній сфері багато в чому залежить від розселення сільського населення і типів сільських поселень. Достатньо чітко просліджуються регіональні особливості.

Таблиця 2. - -Зайнятість та економічна ефективність сільського населення, по регіонах, 2018 рік [3, С. 57, 204, 210]

Області	Зайнято у сільському господарстві, тис. осіб	Частка у сільському населенні, %	Виробництво продукції сільського господарства на одну особу, грн.	Продуктивність праці в сільському господарстві, на одного зайнятого, грн.
Україна	2866,5	21,9	5967	275,3
<i>Західний регіон</i>	883,3	18,7	5116	277,7
<i>Центральний регіон</i>	812,4	24,6	10718	290,8
<i>Південний регіон</i>	557,0	28,4	7420	234,2
<i>Північний регіон</i>	444,8	23,7	7520	284,8
<i>Східний регіон</i>	232,1	19,3	3243	2694

Дані таблиці свідчать, що в найбільш людному Західному регіоні питома вага зайнятих у сільському господарстві помітно менша, аніж в

інших регіонах, а сільськогосподарської продукції виробляється однією особою вдвічі менше, ніж у Центральному регіоні. Звичайно. Головною причиною такого стану є трудова міграція за кордони України. Окремої оцінки вимагає ситуація у Східному регіоні, охопленому війною.

Склад населення протягом часу може змінюватися і навіть дуже помітно. Окрім суто демографічних причин до таких змін призводить *міграція населення*. Міграції є різновидом просторових переміщень, котрі не обов'язково, хоча імовірно можуть змінювати соціальний статус особи.

Відрізняються сезонні, епізодичні та маятникові міграції населення. Дуже поширеними серед сільського населення агломерацій та взагалі приміських зон є маятникові міграції. Вони пов'язані із регулярними переміщеннями осіб з місця постійного проживання до місця докладання праці і у зворотному напрямку.

Але суто міграція - це неповоротне переміщення індивідів з одного регіону чи населеного пункту у інший. Саме такі неповоротні міграції впливають на склад населення. Якщо подібні переселення пов'язані із перетином державного кордону, то вони вважаються зовнішніми (еміграція - імміграція), а якщо із перетином адміністративних кордонів усередині держави – внутрішніми. Основними напрямками внутрішніх міграцій є "село->мале місто->велике місто", "село-> велике місто", "село->село", "місто-> село", "місто->місто".

Причини і мотиви міграційної поведінки можуть бути різними: економічними, соціальними, політичними, культурними, етнічними, релігійними тощо. Зараз можна вести мову про деяку стабілізацію міграційних обмінів між містом і селом.

Тенденція до формування вкрай негативних оцінок як економічної ситуації в Україні загалом, так і якості власного життя призвела до поширення тимчасової трудової міграції за кордон. Справжні розміри невідомі, в різних версіях експертів фігурують цифри від 2 до 7 мільйонів наших співвітчизників, які важкою і некваліфікованою працею заробляють собі та своїй сім'ї на прожиток.

Можна зробити наступні *висновки*.

1. В Україні історично склалася регіональна сільська поселенська мережа, яка за змістом має складну ієрархію і включає такі поняття як населення і територія держави, регіону, загальна система розселення.

2. Як показує аналіз статистичних даних, в ряді регіонів України склалася несприятлива ситуація у сільській поселенській мережі. Формування сільської поселенської мережі неможливе лише технократичними методами, це вимагає врахування соціальних, культурних та психологічних аспектів проблеми.

3. Стан сільської поселенської мережі суттєво впливає на рівень зайнятості сільського населення. Особливо це помітно на регіональному рівні.

4. Можна відзначити, що міграційні процеси останніх років

сприяють деякому покращенню відтворення сільського населення, особливо у південних областях України.

5. Аналіз кількісних та якісних характеристик міграційних потоків свідчить про те, що відбуваються суттєві зміни як у векторах, так і в кількісному складі мігрантів. Помітним фактором стає трудова міграція за межі України.

Література:

1. Україна у цифрах у 2018 році: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. К., 2019. 43 с.
2. Народне господарство Української РСР у 1990 році: Статистичний щорічник. К.: Техніка, 1991. 487 с.
3. Статистичний збірник «Регіони України». 2019 / Державна служба статистики України. К., 2019. 309 с.

Рахманов Олександр Адольфович

доктор соціологічних наук, доцент

Інститут соціології НАН України, провідний науковий співробітник відділу історії та теорії соціології

ПРОБЛЕМА ЛЕГІТИМНОСТІ ПРИВАТНОГО ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Економічна лібералізація у посткомуністичних країнах була здійснена у загальному руслі демократичного транзиту. Налаштованість суспільств на докорінні зміни дала змогу реформаторам у Центральній Європі втілити швидкі приватизаційні реформи. Серед цих реформ була лібералізація ринку землі. Але навіть на пострадянському просторі Україна є особливою країною, де з 1999 року мільйони людей володіють земельними ділянками, однак впродовж 20 років ці власники мали право лише на обмін ділянок, здачу їх в оренду або передачу своїх паїв нащадкам у спадщину. У громадській думці існує амбівалентне ставлення до сільськогосподарської землі як інституту приватної власності. Зокрема, більшість населення виступає проти запровадження продажу земель сільськогосподарського призначення, водночас визнаючи право землевласників вільно розпоряджатися своєю землею, в тому числі і правом її продажу.

Джерелами детермінації легітимності приватної власності є об'єктивні та суб'єктивні чинники. Наголос на об'єктивних чинниках зазвичай пов'язується з марксистською методологією, коли відома теза «буття визначає свідомість» стала загальним поясненням багатьох соціальних феноменів, у тому числі й легітимності приватної власності. Разом з цим, зважаючи на культурне підґрунтя феномену соціальної легітимності, слід враховувати культурологічне трактування суспільного

визнання/невизнання процесів приватизації підприємств і землі. Зокрема, позитивне ставлення до приватизації землі було поширене серед українців, яким близькі західноєвропейські цінності, праві та центристські політичні орієнтації [Рахманов, 2018].

Спрямованість масової приватизації в Україні в бік формування великого національного капіталу була зумовлена схильністю українського суспільства до «ізоляціоністських» стереотипів, а саме неприйняттям населення залучення іноземного капіталу та грошової форми приватизації [Рахманов, 2017]. Як результат, олігархічна система та корумпована економіка пов'язані з нечесною та несправедливою приватизацією великих галузей. На цьому тлі запровадження ринку сільськогосподарської землі викликає неприємні асоціації з поглибленням корупції.

Таким чином, подальший аналіз вимагав перевірки детермінант підтримки різних варіантів права власності на землю. Переважання одного з типу чинників, які умовно можна назвати «буттям» (об'єктивними характеристиками соціоекономічного становища) або «свідомістю» (ідеологічними цінностями, підтримка певної економічної ідеології), показало б перспективи легітимації ринку землі. Соціокультурні обмеження долаються доволі довго, оскільки зміна цінностей та норм може відбуватися через покоління. Натомість покращення соціоекономічного становища населення є більш реальним інструментом урядової політики.

Детермінанти підтримки різних варіантів власності на землю були проаналізовані за допомогою загальнонаціонального репрезентативного опитування, проведеного Інститутом соціології НАН України у серпні 2019 року. Вибіркова сукупність опитування становить 1802 особи і репрезентує доросле населення України (вісімнадцять років і старше).

В рамках опитування респондентам пропонувалося визначити для себе прийнятний варіант права власності на землю: 1) приватне володіння з правом продажу; 2) довічне володіння землею, що успадковується, але без права продажу; 3) комунальна власність на землю; 4) державна власність на всі землі. Ці варіанти права власності та невизначена позиція були перекодовані у залежні дихотомічні змінні.

Для з'ясування чинників різних варіантів власності на землю було застосовано метод бінарної логістичної регресії. Логістична бінарна регресія дала змогу вивчити вплив чинників на залежну дихотомічну змінну.

Фактори, зазначені в опитуванні як незалежні змінні, такі: (1) соціо-демографічні характеристики як змінні, які відображають соціальне становище (вік, освіта, матеріальне становище сім'ї, місце проживання та наявність приватного землеволодіння в сім'ї); (2) економічна ідеологія (роль держави у регулюванні економікою); (3) сприйняття ліберальних цінностей..

Результати

Опитування показало відсутність переважної підтримки жодного із варіантів володіння чи розпорядження сільськогосподарської землею (табл. 1).

Таблиця 1. - Відповіді населення України на запитання «Яким, на Вашу думку, повинно бути право власності на землю та угіддя?»

Варіанти відповіді	N	%
Повне право власності (з правом продажу)	618	34,3
Пожиттєве користування, що успадковується, але без права продажу	453	25,1
Власність громади (села, міста), яка розподіляє землю у тимчасове користування жителям	277	15,4
Державна власність на усі землі	230	12,8
Важко відповісти	224	12,4

Більше третини українців вважають прийнятним ліберальний варіант – приватну власність на землю з правом продажу. Чверть населення схиляється в бік довічного користування землею з правом успадкування. Натомість варіант державної власності на всі землі підтримують лише 12,8% українців. Так само невелика частка (15,4%) визначила прийнятною для себе комунальну форму володіння землею.

Побудова рівнянь бінарної логістичної регресії впливу різних факторів на залежні дихотомічні змінні дала змогу виявити суттєві відмінності у конфігурації чинників підтримки варіантів користування землею (табл. 2).

Аналіз коефіцієнтів побудованих рівнянь демонструє, що чинник освіти не є впливовим у жодному випадку. Впливовими детермінантами підтримки повного права власності (з правом продажу) виявилися вік (підтримка зростала із зменшенням віку), матеріальне становище сім'ї (чим заможніше становище, тим більші шанси підтримки), тип поселення (підтримка зростала із збільшенням розміру населеного пункту), приватне землеволодіння у сім'ї (переважали ті, хто вказав наявність землеволодіння), підтримка ринкової економіки та сприйняття ліберальних цінностей (підтримка зростала за умови позитивного сприйняття).

Таблиця 2. - Детермінанти підтримки варіантів земельної власності українцями, логістичні регресії

Незалежні змінні	Повне право власності (з правом продажу)	Позитивне користування, що успадковується, але без права продажу	Власність громади (села, міста), яка розподіляє землю у тимчасове користування	Державна власність на усій землі	Важко відповісти
Вік (роки)	-0,010** (0,990)	0,011** (1,011)	0,004 (1,004)	0,006 (1,006)	-0,011* (0,989)
Освіта (1–5)	-0,035 (0,966)	-0,007 (0,993)	0,049 (1,050)	-0,041 (0,959)	0,055 (1,057)
Матеріальний становище сім'ї (1–5)	0,260** (1,297)	-0,082 (0,922)	0,119 (1,127)	-0,292* (0,746)	-0,178 (0,837)
Тип поселення (1 = понад 1 млн. осіб; 9 = село)	-0,056** (0,946)	0,045* (1,046)	0,082*** (1,086)	0,043 (1,044)	-0,107*** (0,898)
Приватне землеволодіння у сім'ї (1/0)	0,479*** (1,614)	0,208 (1,231)	-0,393** (0,675)	-0,677*** (0,508)	-0,214 (0,807)
Підтримка ринкової економіки (1/0)	0,669*** (1,951)	0,084 (1,087)	0,158 (1,171)	0,366 (1,441)	-1,852*** (0,157)
Підтримка змішаної економіки (1/0)	-0,018 (0,982)	0,563** (1,756)	0,167 (1,182)	0,936** (2,549)	-1,323*** (0,266)
Підтримка планової економіки (1/0)	-0,327 (0,721)	0,507* (1,660)	0,281 (1,325)	1,443*** (4,235)	-1,511*** (0,221)
Сприйняття ліберальних цінностей (1–5)	0,124** (1,132)	0,004 (1,004)	0,056 (1,057)	-0,333*** (0,717)	0,041 (1,042)
Constant	-1,024 (0,359)	-2,193 (0,112)	-3,009 (0,049)	-1,307 (0,271)	0,478 (1,613)
Pseudo R ² (Nagelkerke R ²)	0,076	0,033	0,017	0,118	0,101
N	603	443	270	229	211

Примітка: В таблиці показані В-коефіцієнти предикторів регресійного рівняння з відповідними відношенням шансів їхнього впливу на залежну змінну у дужках.

*p≤0,05, ** p ≤0,01, ***p ≤0,001.

Підтримка варіанту, який уособлює довічне володіння землею, що успадковується, але без права продажу, зумовлена такими детермінантами, як вік (підтримка зростала із збільшенням віку), тип поселення (підтримка зростала із зменшенням розміру населеного пункту) та орієнтація на планову та змішану економіку.

Вибір комунальної власності на землю як прийняттого варіанту був зумовлений такими чинниками, як тип поселення (підтримка зростала із зменшенням розміру населеного пункту) та приватне землеволодіння у

сім'ї (підтримка зростала серед тих, хто вказав відсутність землеволодіння у сім'ї).

Впливовими чинниками підтримки державної власності на всі землі виявилися матеріальне становище сім'ї (чим бідніше становище, тим більші шанси підтримки), приватне землеволодіння у сім'ї (переважали ті, хто вказав відсутність землеволодіння), підтримка планової економіки та змішаної економіки та сприйняття ліберальних цінностей (підтримка зростала за умови негативного сприйняття).

Доволі інформативним на кількість впливових змінних виявився показник, який уособлював невизначеність позиції щодо підтримки варіантів земельної власності. Варіант «важко сказати» зумовлюється такими чинниками, як вік (невизначеність зростала із зменшенням віку), тип поселення (невизначеність зростала із збільшенням розміру населеного пункту) та несприйняттям жодної економічної ідеології (зафіксовано негативні значення коефіцієнтів щодо всіх трьох варіантів регулювання економіки).

Хоча більшість українців не підтримують повернення часів переважання державної власності на землю, приватну власність на землю з правом продажу підтримує лише третина населення. Дослідження свідчать про схильність респондентів до обмеження кола власників землі виключно громадянами України або представниками місцевих громад. Таку схильність можна тлумачити як вияв стурбованості зубожілих українців перспективами вільного ринку землі. Імовірно, більшість опитаних вбачає в купівлі-продажу землі без обмежень передумови зростання соціальної нерівності та поглиблення економічних негараздів, які тривають вже не одне десятиліття.

Література:

1. Рахманов, О. (2017). Соціальне підґрунтя олігархічної системи в Україні. Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 3, 60–73.
2. Рахманов, О. (2018). Ставлення українців до приватизації засобів виробництва: детермінанти легітимності. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін, 5 (19), 121–130.

Гаврилюк Юрій Миколайович

кандидат філософських наук, доцент

ХНАУ ім. В.В. Докучаєва,

кафедра філософії, історичних і соціальних дисциплін

СЕЛО ЯК ГЕОКУЛЬТУРНИЙ СУБ'ЄКТ

Проблема села, його доля і роль у суспільстві тісно зав'язана на проблемі землі й переплетеної з нею проблеми розвитку сільського господарства. Особливої гостроти вона набуває в наш час, коли новітні

техніка й технологія дозволяють розвивати аграрний сектор безвідносно до села, що проблематизує державну аграрну політику і політику розвитку села, яке на тлі зростаючих показників аграрного виробництва наочно демонструє тенденцію до занепаду. Ця різновекторність аграрного і сільського розвитку піднімає нагальне питання: чи потрібне сьогодні село, і як бути з його мешканцями? Однозначної відповіді на нього та інші, тісно пов'язані з ним питання, немає. Потрібні нові підходи, що ґрунтуються на вивченні як власного історичного досвіду реформування земельних відносин, так і досвіду розвитку сільських територій інших країн, особливо європейських, передусім колишніх країн із перехідною соціальною моделлю – Польщі, Угорщини, Чехії, країн Прибалтики. З урахуванням цього очевидним є те, що розв'язання проблеми села в руслі традиційного підходу до нього як осередку патріархального стилю життя, з одного боку, і ресурсного джерела виробництва – з другого, неможливо. Під впливом глобалізаційних процесів село, як і весь світ, змінюється, але сільський уклад має свою нічим незамінну цінність.

У сучасному світі в аграрному секторі різних країн утверджуються різні за розміром і характером діяльності господарські формування. Зарубіжні дослідники виокремлюють три основні їх типи: капіталістичний, підприємницький і селянський. Перші два типи є формами господарювання суб'єкта мети діяльності, спрямованої на максимізацію прибутків і нарощування виробництва, що в кінцевому рахунку призводить до агресивного використання сільськогосподарських угідь, людського і фінансового знекровлення села. Такий результат є цілком закономірним наслідком ведення господарства суб'єктом діяльності, мета якої становить сенс його життя. На відміну від них селянський тип господарювання пов'язаний з діяльністю геокультурного суб'єкта, для якого мета діяльності є способом реалізації сенсу життя, що полягає в збереженні й збагаченні повноти життєдіяльності села, сфера якої, на жаль, в Україні й світі загалом зазнає найбільших втрат. На її захист дедалі більшого поширення набуває міжнародний рух із вимогою забезпечення селянам та іншим категоріям людей, що мешкають на сільській території, прав:

- на землю як доконечної умови гідного рівня життя, здоров'я та культурного розвитку;
- на працю і соціальний захист, що забезпечується створенням необхідних умов для господарювання на селі з дотриманням трудового законодавства, правил техніки безпеки, гігієни праці та основних соціальних гарантій відповідно до національних особливостей;
- на гідний дохід і засоби існування через сприяння доступу селян до кредитних ресурсів; стимулювання розвитку інфраструктури; заохочення до техніко-технологічної модернізації господарств, диверсифікації діяльності селян; переходу до агроекологічних, органічних і стійких видів виробництва;

- на продовольчий суверенітет через залучення селян до формування і контролю за реалізацією на рівні об'єднаних територіальних і сільських громад стратегій і проектів розвитку агропродовольчого виробництва, сприяння використанню в ньому традиційних видів і сортів сільськогосподарських культур, місцевих видів і порід сільськогосподарських тварин, традиційних технологій виробництва продуктів.

Прийняття Верховною Радою України Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» відкриває можливість для реалізації зазначених вимог. Ключовою серед них є вимога права на землю. Від її розуміння залежить ставлення до землі, а значить – і до села. Чи є земля суб'єктом, матінкою-годувальницею, чи це лише об'єкт, засіб виробництва? Або в запропонованій Е. Фроммом постановці питання: земля це те, що можна *мати*, чи те, чим потрібно *бути*. Від вирішення цього питання залежить вирішення цілого комплексу інших складних і неоднозначних для суспільства проблем села.

У такій постановці проблема землі виходить далеко за межі виключно економічної проблеми села, набуває глибоко світоглядного, антропологічного за своєю сутністю характеру проблеми – проблеми самої людини, її самоутвердження як геокультурного суб'єкта сенсу життя, чи суб'єкта діяльності, мета якої визначає сенс життя. Залежно від самовизначення людини визначається і статус землі, а разом із нею – статус села.

В Україні право власності на землю гарантується Конституцією. Стаття 13 Основного Закону України стверджує: «Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу» [1, с. 6]. Згідно з нею, земля є природним ресурсом і об'єктом права власності та господарювання, і саме в цьому слід убачати в ній основне національне багатство, що перебуває під особливою охороною держави.

Задекларований Конституцією підхід до землі кореспондується з позицією щодо неї К. Маркса в «Капіталі», підданій гострій критиці відомим українським інтелектуалом і гуманістом М. Руденком: «Час від часу його висновки звучать майже по-блюзнірському: він договориється до того, що навіть землю оголошує всього-на-всього знаряддям експлуатації робітничого класу.

Треба уточнити: земля у цьому випадку – це ґрунт, гумус... Завжди, за всіх часів, ґрунт виступав у ролі Богині-Матері: у давніх єгиптян Ізида, у греків Деметра, у християн – непорочна Діва Марія, що несе на своїх руках Сина Людського.

І ось вона – Мати-Годувальниця наша! – виявляється в числі засобів експлуатації» [2, с. 231].

За такого підходу історична місія села зводиться до функції сільськогосподарського виробництва. Із втратою цієї функції втрачається і сенс існування села. Його як виробника сільськогосподарської продукції цілком можливо без жодних втрат для суспільства замінити більш ефективним товаровиробником. Можливість зникнення села як самобутнього соціокультурного феномена є одним із найвагоміших аргументів противників ринку земель сільськогосподарського призначення. І, слід зазначити, така перспектива села за умови підходу до нього як суб'єкта мети діяльності є не тільки можливою, а й невідворотною. Його підґрунтям, на думку М. Руденка, служить трудова теорія вартості Сміта – Маркса, згідно з якою земля є природним ресурсом, а єдиним джерелом вартості – праця людини. «Трудова теорія вартості зробила землю всього лише одним із засобів виробництва, – стверджує М. Руденко, – тобто звела її до одного рівня з заводським конвеєром. Це найбільша з усіх помилок, в які будь-коли впадало земне людство» [2, с. 402].

Як природний ресурс мети суб'єкта діяльності цінність землі вимірюється здатністю її реалізації. Проте жоден результат не спроможний задовольнити мету діяльності як сенсу життя її суб'єкта. Це призводить до виснаження природного ресурсу і втрати до нього інтересу з боку суб'єкта мети діяльності, який сам неблаганним чином перетворюється в її ресурс як деперсоналізованого суб'єкта у формі об'єктивної необхідності. Як земля зводиться суб'єктом мети діяльності до засобу її реалізації, так і сам суб'єкт своєю чергою зводиться метою діяльності до її ресурсу, потрібного лише за умови здатності її задовольняти. Це, згідно з Е. Фроммом, тип діяльності, спрямованої на те, щоб *мати*: «Подібний спосіб існування встановлюється не за допомогою живого, продуктивного процесу між суб'єктом і об'єктом – він перетворює і того, і другого в *речі*. Зв'язок між ними не животворний, а смертоносний» [3, с. 260]. З погляду мети діяльності байдуже, хто буде суб'єктом її реалізації: село чи, наприклад, агрохолдинг. Головним для неї є питання ефективності – питання, наскільки той чи той суб'єкт спроможний її задовольнити, тобто наскільки він є ефективним її ресурсом. Тим самим парадигма села як суб'єкта мети діяльності, ґрунтована на концепті землі як природного ресурсу, є парадигмою села без селян-господарів. Вона служить підґрунтям глибоко помилкових намагань виокремити економіку в самостійну сферу, що визначає норми і правила поведінки людини як *homo oeconomicus*, перейнятої виключно турботою отримання якомога більшого зиску. Звідси закономірно постає питання Ісуса: «Яка ж користь людині, що ввесь світ здобуде, себе ж саму погубить або нашкодить» [Лук. 9:25].

Очевидно, така перспектива села з огляду на його значущість у розвитку культури, утвердженні національної ідентичності та як основи цивілізаційного розвитку не може бути прийнятною. А отже, не може бути прийнятною і концепція землі як тільки природного ресурсу і засобу

виробництва, особливо, коли йдеться про її образ, закарбований у свідомості українського народу, для якого вона не просто природне явище, а «поле життя», «рідний край», батьківщина, земля предків тощо. «Отже, – зазначає у цьому зв'язку С. Кримський, – архетип землі в українському менталітеті інтегрував аграрно-виробничий, соціально-історичний та духовно-культурний атрибути національного життя, звичаїв та обрядів» [4, с. 195]. Це образ землі – геокультурного суб'єкта, що органічно поєднує об'єктивно можливе природи і суб'єктивно належне людини в єдине ціле. Саме в такому підході до землі полягає принципова відмінність С. Подолинського від К. Маркса, який у кінцевому рахунку змушений був визнати правоту українського мислителя.

Під впливом досліджень С. Карно в галузі термодинаміки С. Подолинський розглядає людство як геокультурний суб'єкт в образі досконалої машини, тісно пов'язаної з органічним світом – джерелом енергії для праці, яка своєю чергою створює умови для її збереження і примноження на Землі. «Таким чином, – стверджує він, – тепер можна назвати досконалою машиною не одне людство, а людство, взяте разом зі всім його господарством, тобто нивами, стадами, машинами тощо» [5, с. 52]. Тим самим господарство постає геокультурним способом буття людини природою. При цьому провідне місце в господарюванні, на його думку, належить землеробству, оскільки воно «є найкращий представник корисної праці, тобто роботи, яка збільшує збереження сонячної енергії на земній поверхні» [5, с. 41]. Цю збережену сонячну енергію М. Руденко називає енергією прогресу – джерелом абсолютної додаткової вартості, створюваної в землеробстві. «Адже ж вартість будь-яких товарів ґрунтується на тому, – наголошує він, – скільки сонячної енергії, отриманої в їжі, витрачено на їхнє виготовлення. Якщо це ясно, тоді ясно також те, де належить шукати справжнє продукування. Щось коштує лише сонячна енергія, котру ми витратили в праці, а не сама праця» [2, с. 428]. Праця, особливо в рільництві, тільки «створює умови для максимального нагромадження сонячної енергії на планеті» [2, с. 428] і є джерелом відносної вартості.

З урахуванням зазначеного можна зробити висновок: альтернативою селу як суб'єкта мети діяльності має стати геокультурна парадигма розвитку села – села як геокультурного суб'єкта, для якого земля є не річчю, об'єктом, засобом виробництва, а об'єктивно можливим буттям природою/ґрунтом у суб'єктивно належний спосіб господарювання відповідно до духовних засад культури українського народу. Отже, бути землею означає бути селом, бути землеробством, бути родючістю ґрунтів у суб'єктивно належний спосіб сенсу життя господаря – українського народу. «Бути, – за Э. Фроммом, – значить відмовитися від свого егоцентризму і себелюбства або, за вираженням містиків, стати “незаповненим” і “злиденим”» [3, с.271].

Література:

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України, 28 червня 1996 р. Київ: Преса України, 1997. 80 с.
2. Руденко М. Енергія прогресу. Вибрані праці з економії, філософії і космології / упоряд. Р.А. Руденко. Київ: ТОВ «Вид-во "КЛІО"». 2015. 680 с.
3. Фромм Э. Психологія і релігія; Искусство любить; Иметь или Быть?/ пер. с англ. Киев: Ника-Центр. 1998. 400 с.
4. Кримський С.Б. Під сигнатурою Софії. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія». 2008. 367 с.
5. Подолинский С.А. Труд человека и его отношение к распределению энергии. Москва: Ноосфера. 82 с.

Лапіна Вікторія Вікторівна

кандидат соціологічних наук

завідувачка навчальної лабораторії соціологічних та освітніх досліджень
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ ДИСФУНКЦІОНАЛЬНИХ ПРОЯВІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Серед актуальних питань, на дослідження яких спрямовані зусилля вчених-суспільствознавців є проблема підвищення ефективності сільськогосподарської праці, та пов'язані з цією проблемою наукові дослідження комплексу дієвих стимулів соціального розвитку українського села. Вочевидь, що політичні та економічні трансформації ХХ та ХХІ століть спричинили кардинальні соціально-економічні зміни в сільському господарстві України та якісно змінили сам спосіб життя селянина. Процеси колективізації, кооперації, розвитку фермерських господарств сприяли формуванню та утвердженню нових масових уявлень про образ селянина як хазяїна землі, та як активно діючого соціального суб'єкта, що здійснює сільськогосподарську діяльність в Україні як одній із найбільш потужних аграрно-індустріальних держав сучасного світу.

Водночас, важливо підкреслити, що феномену та процесу селянської праці в Україні притаманні властиві їй традиційні суперечливі чинники дисфункціонального характеру, стабільне відтворення яких і зараз загальною умовлено:

- 1) сезонним характером праці;
- 2) її структурними особливостями, зокрема, процесами специфічного характеру розподілу часу протягом доби (наприклад,

догляд за худобою, який вимушено здійснюється вранці, в обід та ввечері);

3) неможливістю додаткових компенсацій за працю у вихідні дні та під час свят;

4) збереженням патріархального устрою сім'ї, у якій співіснують представники декількох поколінь, внаслідок чого важливим є піклування та догляд за людьми похилого віку;

5) консерватизмом соціалізаційних практик, який базуються на досвіді старших поколінь, що пов'язано зі слабким розвитком мережі дошкільних закладів освіти та виховання;

6) демонстративним характером відкритості до спілкування, як чинник що приховує реальні конкурентні взаємодії між селянами, які виникають внаслідок однотипного та монофункціонального характеру їх праці;

7) територіальною віддаленістю села від міста, та слабкою мобільністю сільського населення, що знижує чіткі уявлення селян щодо оптимальних шляхів ефективного збуту та продажу власної сільськогосподарської продукції, чим, як правило користуються перекупники – посередники, пропонуючи занижені ціни.

Водночас, серед різних груп сільського населення України в останні роки значно поширились масові уявлення щодо престижності професій, та соціального статусу міського громадянина, що значно вплинуло на відтік молоді з села в місто, та призвело до зниження трудового потенціалу села.

Варто звернути увагу на необхідність розробки якісно нової ідеології сільського життя.

У даному зв'язку доречно згадати, що в 50-60 роки минулого століття ідеологічна політика радянського союзу передбачала активну пропаганду соціального престижу селянина, що відображувалося в популярних кінофільмах, піснях та художній літературі. У великій пошані був статус колгоспниці сільської жінки, яка працює на ланах, на фермі, на посаді керівника колгоспу, та являє собою господиню не лише власної оселі, а є достойним співвласником колективних господарств та шанованим суб'єктом з боку держави. Прикро визнати, що зараз масове сприйняття соціального статусу селянина(селянки) набуло нову негативного виразу та форми - нерозвиненого, недоосвідченого, обділеного інформацією індивіда, і саме тому, слово «село» навіть стало набувати використання у якості образи для людини.

Вочевидь, що цілком реально існують певні соціальні підстави для поширення у суспільстві негативного соціального образу селянина. Приймаючи до уваги дану обставину, доцільно визнати, що здійснення наукової ідентифікації змісту даних підстав має важливу не лише теоретичну, але й практичну значущість. Насамперед важливо звернути увагу на відмінності інтегративних засад міської та сільської культури, які суттєво впливають на усталене відтворення певних способів життя

людей. У даному зв'язку доцільно визнати, що ресурсна база міської та сільської культури загалом обумовлена різними можливостями соціальної інтеграції великих груп населення. Самому характеру праці у місті і селі притаманні різні можливості розподілу системи трудових функцій. Вочевидь, що селянська праця характеризується певною монофункціональністю в силу відтворення традиційного для сільських спільнот розподілу праці, що створює цілком певні перешкоди для ефективної трудової мобільності. Саме тому дисфункціональні наслідки селянської праці найбільш наочно виявляються в процесах популяційної динаміки сільського населення, оскільки працездатна когорта населення віком від 35 років не бачить загальну перспективу життя на селі своїх дітей. Саме тому важливою життєвою стратегією для цієї групи сільських працівників є збирання коштів для навчання та придбання житла для своїх дітей у містах.

Заздравнова Ольга Іванівна

доктор філософських наук, професор

ХНАУ, кафедра філософії, історичних і соціальних дисциплін, професор

МЕНТАЛІТЕТ УКРАЇНСЬКОГО АГРАРІЯ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОГО РЕФОРМУВАННЯ

Життєвий уклад і соціальний менталітет українського аграрія формується на основі здорового глузду: все, що здається невідповідним йому, відсіюється часом. А все те, чого недостатньо в його життєвому укладі, частково народжується в глибинах народного життя, частково запозичується у інших народів. Це надає життю упорядкованість і усталеність: все має свій сенс і своє ім'я – добро зветься добром, зло – злом. Все взаємопов'язано, і ніщо не може існувати окремо, усьому призначено свої місце і час. При цьому єдність і цілісність не суперечить красі і різноманітності: краса не відокремлюється від користі, а користь від краси. Іншими словами, побут аграрія не терпить ні одноманітності, ні ординарності – він весь час еволюціонує. У аграрія всі справи пов'язані з природою, природа ж ритмічна і мінлива і в той же час цілісна: одне витікає із іншого. У союзі з природною гармонією аграрій формує і гармонію своєї душі. Моральні установки аграрія завжди визначали і продовжують визначати гармонію і стабільність взаємозв'язку людини і природи, переборюючи вузькоспоживацькі тенденції в еволюції соціума. На цій же гармонії будується і суспільне життя аграрія: бути разом з іншими не означає бути схожими на всіх.

Традиційне буття українського аграрія – це буття перебувати в стані постійної напруги, з одного боку, вимогами традиційного укладу життя з його духовно-моральними і колективістськими імперативами, а з іншого

– силами, що діють на кожного аграрія іззовні, в обхід колективу і що змушують відходити від групових стандартів. Сучасний український аграрій одержує можливість самостійно інтерпретувати одержану інформацію в гранично широкому діапазоні значень, тим самим відмовлятися від вимог повної одноманітності рішень і поглядів.

Звернення до менталітету українського аграрія зумовлено насамперед тим, що екологічні проблеми слугують тим наочним матеріалом, що вказують на необхідність змін, які людство, і перш за все його аграрна складова, повинні здійснити в собі, в сфері соціального менталітету і індивідуальної свідомості. Заперечення необхідності власної зміни не дозволяє розраховувати на успіх у створенні оптимальних відносин суспільства і природи. З позицій сучасного філософсько-соціологічного знання аграрій – це особливий соціальний елемент, який займає певну лакуну у природному і соціокультурному просторі. Тому у нього є своє „обличчя” як основа його ідентифікації. У межах цієї ідентифікації можуть перебувати і дійсно перебувають індивіди, які дотримуються різних політичних, економічних, моральних, естетичних і інших поглядів, симпатій і антипатій. Соціальний менталітет демонструє можливість поєднувати людей в деяке ціле, що дозволяє осягати такі явища, які неможливо самостійно осягнути жодному індивіду. Це означає, що індивід здатний піднятися до істини і до повноцінного життя тільки завдяки сукупним зусиллям інших індивідів.

Таким чином, менталітет створює онтологію, в якій окремий індивід своїм повноцінним буттям зобов'язаний буттю еволюціонуючого соціуму. На основі ментальних настанов формується відношення індивіда до навколишнього світу і до самого себе. Нинішній період соціально-економічних перетворень веде до зміни однієї із корінних основ українського соціуму: на місце традиційного селянина-землероба приходить сільський підприємець. Формування цієї нової соціальної групи відбувається із двох різних джерел. По-перше, певна частина традиційних селян-виробників перетворюється в індивідуальних або корпоративних власників – землеробів, підприємців. І, по-друге, люди „з боку”, частіше всього – із міста вливаються у сільськогосподарське виробництво, вони демонструють небачену раніше ефективність аграрної праці. В результаті цих змін деяка частина „корінних” аграріїв витісняється зі сфери сільськогосподарського виробництва, не знаходить місця в новому аграрному укладі. Пасивність частини „корінних” аграріїв перед кардинальними соціальними переминами обертається великою трагедією людей, які опинилися на узбіччі суспільного життя. І у цій трагедії значну роль відіграють ті смисложиттєві настанови аграрія, які становлять його менталітет.

Що ж являє собою менталітет аграрія в його даності і історичній перспективі? Осмислення даної проблеми, ймовірно, допоможе визначити, наскільки сучасний стан українського аграрія і його менталітет визначені історично. Від вирішення цієї проблеми, як

уявляється, залежить і розуміння –наскільки те, що відбувається в селі сьогодні, є результатом укорінення цінностей ринкової економіки, а наскільки – наслідком власного історичного шляху, у тому числі, непереборної інертності аграрного менталітету. „Отже, соціальний розвиток / адаптація аграрія в умовах трансформації суспільства характеризується невизначеністю напрямків соціалізації, яка проявляється багатовекторністю соціальних прагнень та засобів реалізації на тлі руйнування колишніх пріоритетів. В плюралізмі виникаючих нових цінностей за відсутністю об'єднуючого всіх орієнтира – ідеалу інтегруючого соціум, аграрна праця може відігравати людинотворчу роль в формуванні індивідуального та соціального портрету сучасного аграрія” [1].

Література:

1. Ульяновченко О.В., Заздравнова О.І. Людинотворча функція аграрної праці: соціологічний зріз // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. Зб. наук. праць. - 2018- №1 (36). С.15-21.

Борисова Ольга Василівна

доктор історичних наук, професор,
Харківський національний аграрний університет
ім. В. В. Докучаєва

Руднік Денис Геннадійович

кандидат історичних наук, старший викладач,
Луганський національний аграрний університет

ІСТОРИКО-НАУКОЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ НАУК В УКРАЇНІ

Українська аграрна наука виникла ще в ХІХ столітті. Тоді галузева науково-дослідна робота велась у межах загального процесу формування наук про сільське господарство. Значний внесок у розвиток експериментального сільського господарства було зроблено В. Н. Каразіним та заснованим ним Філотехнічним товариством. Організація була створена у січні 1811 р. після виходу його програмного документа «Мысли об учреждении в полуденных губерниях Российской империи общества под названием филотехнического в пользу домоводства сих губерний». Завданням товариства було «підняти культуру землеробства, розробка природних та обробка викопних багатств України та збільшення цим дохідності маєтків». За час існування товариства, яке у подальшому стало акціонерним та залучило у свої лави 100 членів з різних губерній, було удосконалено або розроблено технології виробництва вин, фарби, вати, механізації

сільського господарства, консервування продуктів, виробництва селітри, вивчалися лікувальні властивості трав. Товариство увесь час свого існування (1811–1820) трималося на особистому ентузіазмі свого засновника та його невичерпному науковому інтересі та припинило своє існування після переїзду В. Н. Каразіна до Санкт-Петербургу [5, с. 149–150; 1, с. 272].

Продовження розвитку аграрної науки був пов'язано зі створення у 1828 р. Товариства сільського господарства Південної Росії. Згодом до наукових досліджень аграрної сфери долучились вчені інших установ, зокрема, Південно-російського товариства заохочення землеробства (виникло в 1895 р., м. Київ), Українського наукового товариства (1907 р., м. Київ), Київського агрономічного товариства (1908) та ін.

Зі встановленням в Україні радянської влади розпочались системні наукові дослідження в галузі сільського господарства. Вагомий внесок у розвиток аграрних наук зробили: Сільськогосподарський навчальний інститут (1919 р., м. Одеса), Інститут селекції (1922 р., м. Київ), кафедри сільськогосподарських інститутів, галузеві науково-дослідні станції та ін. У 1920-х роках сформувалась ціла мережа науково-дослідних інститутів сільського господарства – у Києві, Харкові, Одесі тощо [7, с.16]. Це сприяло розвитку низки аграрних наукових шкіл і 22 червня 1931 року була створена Всеукраїнська академія сільськогосподарських наук (ВУАСГН), на базі якої згодом (30 грудня 1956 р.) було відкрито Українську академію сільськогосподарських наук. Так аграрна наука в УРСР стала наукою академічною.

Утім, розвиток як усієї аграрної науки, так і історико-наукознавчих наукових досліджень жорстко контролювався радянською владою. Вченим-історикам не можна було об'єктивно висвітлювати наукові здобутки дореволюційних учених, як також, і особливо, тих учених, які були репресовані радянською владою. Компартійна влада відразу, згідно ще з настановами В. Леніна, узяла під тотальний контроль історичну науку, як, власне, і саму історичну свідомість радянського суспільства; Й. Сталін це тільки закріпив і зробив максимально жорстким. Так, після смерті історика-марксиста М. Покровського в 1932 році, який вважався лідером істориків СРСР, новим неформальним лідером науки став сам Й. Сталін, що стало продовженням створення «культу особистості». Будь-які висловлювання вождя з приводу історичних питань автоматично ставали директивами для вчених [6, с. 33–34].

Відомі політико-ідеологічні кампанії проти науки – боротьба з троцькізмом у партії, лисенківщина у біології (було завдано величезної шкоди аграрним дослідженням, зокрема у галузі генетики та рослинництва, репресіями проти науковців, одним з найвідомішим з яких став М. Вавілов), боротьба «проти об'єктивізму та аполітичності» у суспільних науках, боротьба з «безродним космополітизмом» у національній політиці, ждановщина у культурі та ін., – природно, що не

сприяли розвитку історичної науки. Не послабився контроль над історико-науковими дослідженнями і в часи М. Хрущова та Л. Брежнєва.

Однак, попри все, наука розвивалась, як розвивались й історико-наукові дослідження. На кінець 1980-х років в Україні діяло кілька наукових центрів, у яких велись дослідження проблем аграрної галузі. Важливу роль у вивченні розвитку сільського господарства в УРСР відігравав Інститут історії АН УРСР (з 1990 р. – Інститут історії України АН УРСР, з 1991 р. – АН України; з 1994 р. – [НАН України](#)). У ньому активно і плідно працювали, зокрема, такі відомі вчені, доктори історичних наук, професори, як С. Кульчицький та П. Панченко. Вони керували науково-дослідними групами з вивчення проблем розвитку сільського господарства України і різні періоди ХХ століття.

Науковцями історичного факультету Київського державного університету ім. Тараса Шевченка (з 1994 р. – національний університет) під керівництвом декана історичного факультету, доктора історичних наук, професора А. Слюсаренка розроблялись актуальні проблеми розвитку аграрних відносин в Україні.

У незалежній Україні вказані наукові дослідження були продовжені. Велика наукова робота, у тому числі за історико-науковим напрямом, сьогодні ведеться і в Національному університеті біоресурсів і природокористування. Зокрема, здійснюються дослідження у межах фундаментальної наукової теми «Історичні та соціальні аспекти розвитку аграрних відносин в Україні» (науковий керівник – доктор історичних наук, професор Л. Бернштейн) [3, с 11].

Слід відзначити, що тільки в умовах незалежності в Україні стало можливим об'єктивне дослідження історії становлення та розвитку української аграрної науки. Вченими були кардинально переглянуті фундаментальні методологічні підходи, завдяки відкриттю архівів стало можливим залучення величезної нової джерельної бази, що дозволило позбутися багатьох застарілих підходів і стереотипів та ін. Академічна й університетська аграрна наука України вийшла на принципово новий етап свого розвитку.

Для сучасних наукових праць з історії аграрних наук характерним є об'єктивність і неупередженість у методології, аналізі історичних та документальних джерел, статистичних матеріалів тощо, висвітленні проблем у розвитку аграрних наук, які виникли у тих чи інших соціально-економічних та політичних умовах.

Провідну роль в історичних дослідженнях аграрних наук стала відігравати Українська академія аграрних наук (УААН) (з 2010 р. – НААН України), де почали також готуватися висококваліфіковані наукові кадри. Внесок учених цієї академічної установи в координацію, організацію і проведення досліджень у галузі аграрної науки є дуже значним. Не можна не відзначити, що в структурі НААН України вагоме місце посідає Державна наукова сільськогосподарська бібліотека, яка з

1998 року є науково-дослідною установою. У ній не тільки здійснюються наукові дослідження, у тому числі й історико-наукознавчого характеру, а й готуються наукові кадри [Докл.: 4]. На базі цієї бібліотеки з 2001 року діє Центр, а з 2013 року – Інститут історії аграрної науки, освіти і техніки (директор – академік НААН, доктор сільськогосподарських наук, професор В. Вергунов), серед підрозділів якого важливе місце посідає сектор наукознавства. Його науковцями досліджені етапи історії сільськогосподарської дослідної справи в Україні та її управління, ведуться історико-наукознавчі, архівні, бібліографічні та ін. дослідження, видаються численні збірники документів і матеріалів, наукові праці [2].

Зацікавленість проблемами українського села взагалі, й аграрної науки зокрема, останнім часом в Україні помітно зростає. Це пояснюється, вочевидь, тим, що українське суспільство все більше усвідомлює важливість аграрної сфери для економіки України, як також і невідкладність та невідворотність формування в нашій країні аграрної економіки на ринковій основі. І чим швидше це станеться, тим краще.

Усвідомлює українське суспільство і великі екологічні проблеми, які сьогодні виникли не тільки в Україні. Із розвитком цивілізації та науково-технічного прогресу, бурхливим зростанням кількості населення на Землі, обсягів виробництва та його відходів проблеми стосунків між природою та суспільством дедалі загострюються. Страшною дійсністю стали голод, отруєні річки та моря, задушливе шкідливе повітря у великих промислових центрах, загублені ліси, сотні зниклих видів тварин і рослин, загроза кліматичних аномалій, ерозія та майже повне виснаження ґрунтів у аграрних районах. Без розвитку аграрної й екологічної науки ці проблеми подолати неможливо.

Науковці ж давно стурбовані тим, що в усій світовій науці недостатньо розвинуто теоретичний аналіз екологічних катастроф та їх впливу на стан біосфери, які мали місце в минулі часи і насуваються на сучасне людство сьогодні. Вчені-аграрії твердять, що сьогодні вкрай необхідними є глибокі теоретичні дослідження історії аграрної цивілізації, її фундаментальних засад і глобальних наслідків поширення сільського господарства по планеті без урахування екологічних наслідків цього процесу.

Без історії, як бачимо, – нікуди. І ми впевнені, що українські історики не тільки здатні здійснювати такі фундаментальні історико-екологічні дослідження, а й, вивчаючи спадок великих українських учених-аграріїв, знайдуть у них відповіді на багато проблем, пов'язаних з аграрною сферою й екологією, які хвилюють людство сьогодні. Неодмінною умовою залучення досвіду наукової спільноти до практики є впровадження до навчального процесу в аграрних університетах таких дисциплін як «Історія техніки землеробства та землеробських цивілізацій», «Політології», «Соціальної антропології», «Культурології» та, безперечно, «Історії України» та «Історії української культури». Ці навчальні предмети розвивають низку компетенцій, зокрема науково-

пошукове, критичне мислення, патріотизм, формують повагу до культурного та наукового здобутку людства.

Література:

1. Баличева Л. В., Добрунова Л. Е. Основні напрями науково-просвітницької роботи В. Н. Каразіна в межах філотехнічного товариства // Вісник аграрної історії. 2017. № 21–22. С. 268–274.
2. Інститут історії аграрної науки, освіти і техніки. URL: http://dns.gb.com.ua/pro_biblioteku_centr_istoriii_agrarnoi_nauki.html.
3. Історіографія, методологія та джерельна база досліджень аграрних відносин в Україні з другої половини ХХ століття / Л. Ю. Бернштейн [та ін.]. Київ : НААНУ, 2000. 135 с.
4. Соколов В. Розвиток історико-наукових досліджень з аграрних наук у Державній науковій сільськогосподарській бібліотеці НААН України за останнє десятиріччя // Вісник Книжкової палати. 2012. №1. С. 1–6.
5. Тихий Н. Филотехническое общество (1810–1819) // В. Н. Каразин. Его жизнь и общественная деятельность. Киев, 1905. – С. 142–199.
6. Тихонов В. В. Идеологические кампании «позднего сталинизма» и советская историческая наука, середина 1940-х – 1953 г. Москва ; Санкт-Петербург : Нестор-История, 2016. 424 с.
7. Українська Академія аграрних наук, 1991–1995 / О. О. Созінов [та ін.]. Київ : УААН, 1996. 264 с.

СЕКЦІЯ 2 Проблеми вивчення стану розвитку сільських громад в умовах децентралізації влади

Зеленкевич Ліана Павлівна

кандидат соціологічних наук,
старший викладач циклової комісії соціальної роботи та соціальної педагогіки
Класичного приватного університету, м. Запоріжжя

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ НА СЕЛІ: СУЧАСНІ АСПЕКТИ ДУАЛІЗМУ СОЦІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОТГ

Сучасні соціальні перетворення у державі, які проходять на селі у рамках процесу децентралізації, є настільки кардинальними, що їх наслідки для сільського соціуму будуть проявлятися ще багато років після завершення цієї реформи. До такого висновку нашої уваги нас дані, отримані при проведенні аналізу основних соціокультурних

чинників та соціальних ризиків децентралізації в сільських громадах Запорізької області [1], що свідчать в узагальненому вигляді про неперворотні зміни у соціальній структурі села, соціальних стосунках на селі, ментальності сільського населення тощо. Враховуючи, що реформа, започаткована центральною владою під гаслом розширення повноважень місцевого самоврядування, вже охопила 33,3% від загальної численності всього населення країни (приблизно 11 млн. осіб вже мешкають на сьогодні в ОТГ) [2], слід звернути увагу на важливість проблем які її супроводжують, зокрема на одну з цілої низки таких викликів, яка має прояв у дуалізмі соціальної організації об'єднаних територіальних громад.

Неформальна традиційна общинна соціальна організація первинної сільської громади у формі своєрідного типу соціальних відносин, що виконують компенсаторну функцію відносно формально визначених соціальних зв'язків, будує своєрідне середовище де сусідські відносини є призмою через яку переломлюються усі складові сільського життя, зокрема і процес виконання жителями громади нормативних настанов. Така традиційна соціальна побудова села породжує малі неформальні структури, побудовані на міжособових почуттях прихильності з обов'язковим виділенням неформального лідера. В умовах коли неформальний авторитет займає керівну посаду, а неформальний соціальний контроль забезпечує дієвість легальних владних інституцій та господарських структур, сільська громада функціонує з максимальною ефективністю.

Створення об'єднаних територіальних громад стало основним інструментом реформи на шляху перебудови місцевої влади. Але не зважаючи на те, що останні шість років центральна влада активно впроваджує процедуру об'єднання громад, постійно стимулює цей процес, на сьогодні вона так і незавершена. Вбачається що однією із низки об'єктивних перепон для її реалізації виступає подвійна природа соціальної організації ОТГ. За своєю суттю міжособистісні відносини в ОТГ є формалізованими і апріорі суперечать традиційним відносинам, які вже існують і діють в цій громаді на рівні первинних громад. Між цими об'єктивними соціальними явищами, у силу їх протилежної направленості, обумовленої різновекторними інтересами малих груп, виникає конфронтація. Адже відсутність сусідських відносин між членами ОТГ, як бази традиційної соціальної організації, не може бути замінена формальними відносинами модерної громади. Економічна, територіальна та інша нерівність первинних громад-членів ОТГ і відповідно їх різноманітні потреби не можуть урівноважити, на нашу думку, представницькі органи місцевої влади, бо основні рішення останні приймають (наприклад, по розподілу бюджету) своєю більшістю голосів, а їх формування здійснюється без врахування принципу пропорційного представництва. Крім цього, на дієвість місцевої влади впливають на сьогодні забагато чинників: від підконтрольності її

заможним прошаркам суспільства до протирічь законодавчого регулювання її функціонування, що у комплексі нівелює сутність реформи у контексті реалізації очікувань сільського населення.

Особливо проблематику децентралізації відчувають громади, які не є центром ОТГ або за своїм розміром (ресурсами) є меншими відносно інших членів об'єднаної структури.

Конфлікти між первинними громадами у рамках ОТГ на сьогодні мають здебільшого латентний характер, поступово створюючи високий рівень напруги і недовіри у міжособистісних відносинах.

Отже є проблема нерівного розподілу влади всередині громади і слід шукати механізми її вирівнювання. Якщо це питання не піднімати, то ці громади будуть відчувати себе постійно ущемленими, відчувати несправедливість у розподілі влади в ОТГ. Це призводить до відчуження рядового члена громади від ОТГ.

Вбачається, що одним з шляхів подолання розриву між формальною та традиційною складовою соціальної організації ОТГ є забезпечення справедливого доступу до ресурсів ОТГ кожній первинній громаді. Так, можна нормативно встановити зобов'язання місцевої влади у черговому порядку вирішувати проблеми членів ОТГ, а також планово і рівномірно розподіляти наявні фонди з метою вирівнювання якості життя на всій території ОТГ.

Література:

1. Зеленкевич Л.П. Соціокультурні чинники та соціальні ризики децентралізації в сільських громадах (на прикладі Запорізької області) : дис. канд. соц. наук за спеціальністю 22.00.04 / Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2019. 244 с.
2. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10 січня 2020 / Міністерство розвитку громад та територій України URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/526/10.01.2020.pdf>

Ключник Альона Володимирівна

доктор економічних наук, професор

Миколаївський національний аграрний університет, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування і міжнародної економіки

Мухарський Ігор Георгійович

аспірант

Миколаївський національний аграрний університет

СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ В ОТГ (НА ПРИКЛАДІ РАДСАДІВСЬКОЇ ОБ'ЄДНANOЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ)

В сучасних умовах тема соціальних послуг є актуальною у публічному просторі. Це пояснюється по-перше, тим, що в країні з'явилися нові соціальні групи, які потребують цих послуг, і яких не було

в Україні раніше. Наприклад, внутрішньо переміщені особи, ветерани АТО та інші категорії, постраждалі внаслідок воєнного конфлікту на сході країни. По-друге, це реформа децентралізації, яка дала громадам нові повноваження, а разом з тим і нові зобов'язання. Зокрема, у напрямку організації якісних соціальних послуг для людей, які їх потребують, на місцевому рівні. Тому постає необхідність у обґрунтуванні заходів щодо підвищенні якості надання таких соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах, здійсненні ефективного контролю за їх відповідністю до визначених державних соціальних стандартів, підвищенні взаємодії органів виконавчої влади та громадськості у сфері надання відповідних соціальних послуг. Вищезазначені чинники й зумовили актуальність дослідження.

17.01.2019 р. був прийнятий Закон України «Про соціальні послуги» № 2671-VIII, який вступив в дію 01.01.2020 року та визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах. Згідно ст.1, п 17 цього Закону соціальні послуги - дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають. Особі/сім'ї можуть надаватися одна або одночасно декілька соціальних послуг [1].

Нами визначені основні нововведення системи надання соціальних послуг, що вступили у силу з 1 січня 2020 р. (рис.1).

Рисунок 1 – Основні нововведення системи надання соціальних послуг

Вважаємо, що одним із стратегічним орієнтиром удосконалення системи надання соціальних послуг в Радсадівській об'єднаній територіальній громаді [2] є визначення її як однією із стратегічних цілей розвитку громади. У 2020 р. закінчується термін реалізації діючої Стратегії розвитку громади. Тому наразі створена робоча група щодо розробки проекту Стратегії розвитку Радсадівської сільської об'єднаної територіальної громади на 2021-2024 рр. Нами було запропоновано визначити 3-тю стратегічну ціль – Покращення послуг, які надаються в громаді (табл. 1).

Таблиця 1. - Покращення послуг, які надаються в громаді

Оперативна ціль 3.3.	Пріоритетні напрями досягнення оперативних цілей	Основні завдання і проекти за оперативними цілями
Покращення якості соціальних послуг	3.3.1. Створити і забезпечити актуалізацію реєстру соціальних послуг і бази даних осіб, які потребують їх надання.	Розробити Концепцію розвитку соціальних послуг
	3.3.2. Створити мережу будинків сімейного типу і забезпечити розвиток сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.	Забезпечити відкритість і загальну доступність інформації про соціальні послуги, які надаються на території громади (у т.ч. не комунальними закладами)
	3.3.3. Розширити перелік соціальних послуг для різних категорій населення.	Запровадити систему виявлення потреб мешканців у соціальних послугах, які не надаються на території ОТГ (за допомогою анкетування, скриньки пропозицій тощо)
		Удосконалити систему соціально-побутового обслуговування одиноких непрацездатних громадян похилого віку та людей з особливими потребами
		Сприяти підвищенню кваліфікації та навчанню співробітників соціальних установ щодо новітніх методик надання соціальних послуг та роботи з клієнтами

		<p>Забезпечити соціальним житлом дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування</p> <p>Забезпечити систематичне оцінювання потреб сімей і дітей, що перебувають у складних життєвих обставинах, та соціальну підтримку таких сімей і дітей</p>
		<p>Налагодити роботу з населенням щодо відповідального материнства і батьківства та захисту прав дитини</p> <p>Вивчити потребу населення у платних соціальних послугах, розробити Положення про надання платних послуг, в якому передбачити перелік соціальних послуг, що надаються за плату, тарифи на платні послуги, порядок розрахунків тощо; провести інформаційну роботу серед населення.</p>

Вважаємо, що запропоновані нами заходи допоможуть адаптуватися Радсадівській об'єднаній територіальній громаді до нових умов, які передбачені Законом України «Про соціальні послуги» та забезпечити якісними послугами усіх членів громади.

Література:

1. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 р. № 2671-VIII.
2. Офіційний сайт Радсадівської ОТГ <https://radsadivska-gromada.gov.ua/>.

Куришко Роман Валентинович
старший викладач кафедри геодезії картографії та
геоінформатики
Харківський національний аграрний університет
ім. В.В. Докучаєва

ГЕОІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Об'єктивним є признати, що Україна – одна з небагатьох держав світу, потенційно здатних забезпечити всім необхідним реалізацію процесів переходу регіональних соціально-економічних систем до сталого та динамічного розвитку. Безумовно, цьому сприяють: а) відповідне географічне розташування (через територію проходять міжнародні торговельні та логістичні шляхи); б) адаптивні природно-кліматичні умови; в) достатній масштаб розвиненості природо-ресурсного потенціалу; г) унікально родючі землі та розмаїття природних ресурсів, які включають у себе не лише традиційні енергоносії – вугілля, нафту і газ, а й стратегічний ресурс/ резерв для розвитку альтернативної енергетики [1].

Процес управління земельними ресурсами є досить складним та багатограним, його необхідно розглядати як комплекс дій активного суб'єкта, направлених на об'єкт управління, який повинен мати організований характер та бути спрямованим на досягнення певної мети, результатів або станів.

Надмірна централізація влади у межах існуючої системи й технологій державного управління "зверху–вниз" виявилася однією з причин стагнації економіки й занепаду сільських територій та занепаду земельних ресурсів.

Обґрунтований процес планування передбачає детальну діагностику поточного стану місцевої громади. Йдеться про комплексне і багатостороннє дослідження стану території, вивчення потенціалу громади, аналіз можливостей середовища, готовності головних гравців місцевого ринку до активної та узгодженої поведінки у формуванні та використанні місцевих конкурентних переваг [2].

Складність управління земельними ресурсами полягає в тому, що для раціонального управління необхідно здійснювати активні дії щодо конкретної складної системи. Земельні ресурси – певна територія, що має неоднорідні характеристики, різні за складом та якістю земельні поліпшення та функціональне призначення. Неоднорідність керованої системи надає управляючій системі багато неоднозначностей та проблем, які необхідно вирішувати різними методами.

Нагальною необхідністю стало створення стимулів для територіального економічного розвитку, формування системи

державного управління на засадах децентралізації, розширення повноважень місцевих органів влади, громадського управління й самоврядування.

Визначені на законодавчому рівні правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні й організаційні основи державної політики територіального розвитку передбачають розширення повноважень органів місцевого самоврядування для використання внутрішнього потенціалу регіонів й посилення ними відповідальності за результати соціально-економічної та екологічної діяльності [3].

Крім того, необхідно весь час мати уявлення про функціональне середовище території та внутрішні зв'язки між різними об'єктами, а також володіти розгалуженою інформаційною базою, що забезпечить досить точні процеси прогнозування, розвитку та поліпшення функціонування територіальною громадою в цілому. Такою інформаційною базою може виступати тривимірна модель певної території.

Тривимірні технології істотно розширили межі свого прикладного використання, тривимірне моделювання стало доступним не тільки для окремих споруд та мереж інженерних комунікацій, а і для досить великих територій [4].

Для розробки тривимірної моделі територіальної громади необхідно створити її тривимірне геоінформаційне середовище за допомогою геоінформаційних технологій, під час цього передбачено використання таких даних [5]:

- геоінформаційні дані. Двовимірні просторові геоінформаційні дані, отримані шляхом векторизації топографічного плану території або дешифрування аерофотознімків, використовують для визначення проєкційних розмірів створюваних тривимірних об'єктів і їх розташування в підсумковій моделі території. Також використовують дані топографічної зйомки за допомогою сучасних геодезичних приладів, для отримання координат місцеположення й розмірів об'єктів та відображення комунікацій;

- фотографії об'єктів, розташованих на території. Для відображення реальної текстури тривимірних об'єктів необхідно використовувати наземні фотографії, дані зображення застосовуються як основне джерело цифрової текстурної інформації;

- тривимірні об'єкти та фототекстури. Під час підготовки тривимірної моделі на підготовчому етапі територія повинна бути розділена на дві ділянки: район детального опрацювання тривимірних об'єктів та прилеглі території.

Таким чином, розроблена тривимірна модель дозволить:

- у режимі онлайн ознайомитися з особливостями рельєфу, гідрографії, рослинності, просторових об'єктів, що розміщені на території, а також атрибутивною інформацією про дані об'єкти;

- прокладати маршрути, вимірювати відстані, планувати використання території або зміну її функціонального призначення, аналізувати стан території, вирішувати нагальні проблеми;
- здійснити швидку адаптацію та навігацію, що забезпечено просторовою прив'язкою моделі до координат на місцевості;
- вирішувати екологічні питання;
- відстежувати динамічні процеси просторових природних об'єктів; - вести базу даних та поновлювати інформацію;
- вирішувати питання управління ресурсами території;
- раціонально використовувати територію;
- планувати нову забудову на території.

Проте самоуправління й самоврядування залишаються малоефективною ланкою в системі публічного управління, оскільки в управлінських кадрах виникають труднощі в розподілі та адмініструванні бюджету громади, стратегічному баченні перспектив і механізмів забезпечення розвитку громад.

В Україні, на жаль, соціально-економічний розвиток та життєстійкість сільських поселень здебільшого залежать від їх територіальної близькості до економічних та адміністративних центрів.

Література:

1. Потенціал сталого розвитку України на шляху реалізації інтеграційного вибору держави [Монографія] / О. М. Алимов, О. В. Гребенюк, О. О. Демешок, В. В. Микитенко та ін. – Київ: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2014. – 529 с.
2. Куйбіда В.С. Територіальне планування в Україні: європейські засади та національний досвід / В.С. Куйбіда, Ю.М. Білоконь. – К.: Логос, 2009. – 108 с.
3. Остафійчук Я.В. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації влади в Україні / Я.В. Остафійчук // Проблеми регіоналістики: минуле, сучасне, майбутнє : матеріали науково-практичної конференції; Нац.екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. – Київ, 2017. – С. 167–170.
4. Стратегічне планування розвитку регіонів України. Аналітичний звіт // Проект з регіонального врядування та розвитку. – К. : 2007. – 39 с.
5. Патракеєв І. М. ГІС в управлінні територіями: Конспект лекцій (для студентів 5 курсу денної форми навчання спеціальностей 7.070908, 8.070908 «Геоінформаційні системи і технології») / І. М. Патракеєв; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2011. - 115 с.

СЕКЦІЯ 3 *Культура та сільський спосіб життя в умовах урбанізації та поширенні міграційних процесів*

Мокрецова Надія Яківна

Кандидат філософських наук, доцент
ХНАУ ім. В.В. Докучаєва

СІЛЬСЬКА КУЛЬТУРА ТА СПОСІБ ЖИТТЯ ЯК ПІДРГУНТЯ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Висиха душі криниця і життя як не було
якщо раз чи два на місяць не поїду у село
А. Демиденко

У світовому сільському господарстві зайнято близько 1,1 млрд економічно активного населення, і світова тенденція – це скорочення сільського господарства. Вже під час «Другої хвилі», за концепцією соціолога та футуролога Е. Тоффлера, всього лише 5-10% населення зайнятого у сільському господарстві, виробляло достатньо продовольства, щоб прогодувати все суспільство розвинутих країн. Сільське господарство почало поступово втрачати свої позиції, в порівнянні з іншими сферами економіки. В індустріальному суспільстві значні сили спрямовано на промислове виробництво, що обумовлено процесами урбанізації. У містах світу зараз мешкає 51 % населення, у селах – 49 %. В Україні скорочення сільського господарства почалося в 50-60-ті роки ХХ ст., і разом з цим поступово збільшувався індустріальний сектор економіки, стрімко зростав процес урбанізації. Сільське населення в Україні складає 31% .

Згідно з концепцією Тоффлера, людство вже переходить у так звану «Третю хвилю», і в цей період зростає престиж розумової праці, а не фізичної. Технічне оснащення сільського господарства засновано на автоматизації та комп'ютеризації. Сфера послуг науки та інформаційних технологій поступово починає переважати і над промисловістю, і над сільським господарством. Формується новий тип сучасного суспільства, який М. Маклюен образно назвав «глобальним селом». Ця назва – метафора, яка підкреслює відкритість і доступність інформації, інтенсифікацію соціальних контактів та економічних взаємозв'язків у планетарних масштабах. Адже традиційно вважається, що саме у селі «всі про всіх все знають». Стрімка глобалізація трансформує традиційні системи ідентичностей в локальних культурах.

Взаємовплив культур – це найважливіша ознака світу, що глобалізується. Ми живемо в мультикультурному світі, де особливу актуальність набувають питання цінності та самовизначення всіх

національних культур. Український філософ С. Кримський зазначає, що «попри велике значення економічних та політичних факторів, при вступі до європейського товариства найважливішим засобом збереження національної самоідентифікації є розвиток культури. Адже саме культура розвиває особистість людини, таким чином формуючи націю від покоління до покоління. І саме в напрямі культури проходить головна магістраль національної ідентифікації» [1, с. 4]. Пошук місця української культури у глобалізованому світі є особливо актуальним, тому що конкуренція сучасних культур вже не може ґрунтуватися на політичних постулатах «великих» і «малих народів». Бенхаbib Сейла говорить про пошуки ідентичності як найважливіший елемент становлення сучасних національних культур. І дуже важливо зазначити, що цей процес не є завершеним, і, звертаючись до джерел та історії культури, ми не намагаємося повністю повернутися до минулого, що таїло в собі не менше спокус, труднощів та суперечностей, ніж сучасність. Ми намагаємося знайти ті незмінні та невіддільні орієнтири та найхарактерніші риси ідентичності, які б допомогли народу зберегтися в бурхливому потоці Історії.

Вітчизняна соціологія традиційно зорієнтована на проблеми села, визначаючи село як вічне джерело національної самобутності, що є основою формування українського суспільства. Культура та життя українського народу завжди були пов'язаними із землеробством. Очікування небезпеки нападу несло з собою необхідність підвищення обороноздатності. Водночас характерною рисою була прив'язаність людей до місця свого проживання і відповідальність за нього як за власний «дім буття». Українська ідентичність зумовлена належністю її території до ареалу стародавньої хліборобської осідної культури, яка впродовж багатьох тисячоліть знаходила опору свого існування в традиціоналізмі, що пов'язаний з прагненнями до усталеності і стабільності, а також з обережністю стосовно новацій. Прагнення до гармонії та рівноваги – характерні риси, успадковані від аграрного типу культури.

Особливе місце у духовній культурі українського народу займає природа. Пейзаж включає мальовничі краєвиди Лівобережжя і Слобожанщини, степові простори Півдня, гірські річки, полонини і ліси Заходу. Але найчастіше географічним символом України виступає Дніпро. Постійне спілкування з природою викликало відчуття небезпеки і незахищеності людини перед нею, а також давало усвідомлення свого існування в цьому світі винятково і першочергово дякуючи саме їй. Це спілкування формувало в українцях своєрідний фаталізм, ліричну меланхолійність з присмаком гумору, зумовлювало характерне бачення краси крізь призму природи. Взаємов'язок людини та природи завжди мав спрямування до гармонійності, адже сама людина розглядалася як невід'ємна її частина. В такому тісному симбіозі в душах українців впродовж віків, передаючись із покоління до покоління, існувало і

створювалося мистецтво, і жила любов до життя. Саме це у невизначених і тяжких ситуаціях сприяло виживанню нашого народу і привчило частіше надавати перевагу здоровому глузду перед почуттями. Близьке поєднання природного начала з індивідуалізмом знаходило своє зображення в естетизмі українців, нахилі до мистецтва, освіти, культури. Тому широкого визнання здобули українські народні пісні, що вважаються одними з наймилозвучніших, багато з яких навіть в наші дні залишаються популярними та визнаними не тільки в Україні, а й по всьому світу. Недарма фігура співака-Кобзаря давно перетворилася на символ співучої України.

Українці традиційно люблять і шанують свою землю як рідну мати, добре усвідомлюючи, що саме вона дала їм життя, годує їх і слугує кожній людині рідним домом. Очевидно, що природа високо цінується в нашій культурі і сьогодні.

Сільському способу життя властиві: підпорядкованість праці ритмам природи, нерівномірність трудової зайнятості; тісне поєднання праці та побуту; невисока виробнича мобільність; трудомісткість праці у домашньому та особистому підсобному господарстві; сильний неформальний соціальний контроль; велике значення місцевих авторитетів; менш напружений ритм життя та простіші форми спілкування, ніж у місті; зв'язок з природним середовищем.

В українському селі створився особливий простір комунікації та спосіб життя, що уможлиблює тривалі соціальні контакти та спільну дію в необхідних ситуаціях. Власне ця спільна дія (толока) і є тією особливістю, яка, як на мене, є визначальною для характеристики феномену сільської взаємодії. Форми толоки бувають різні: косовиця, польові роботи, збирання врожаю, будівництво будинків, мостів, кладок, зупинок та ін.; прибирання, впорядкування вулиць, цвинтарів, парків та ін.; святкування – День села наприклад: хтось варить куліш, хтось смажить пиріжки, хтось випікає смаколики, хтось розставляє столи і лавки, хтось прикрашає все вишиванками, хтось співає, щоб іншим веселіше працювалося – так чи інакше, залучені абсолютно всі.

Спосіб організації толоки теж буває різним: запрошення – коли господар запрошує на толоку, дбає про добре частуваннящо і про гарний відпочинок; відробіток – це коли справа якась зроблена, і я допомагаю тим, хто допомагав мені; черговість – я прибирав в парку весною, хтось інший косить траву влітку, хтось буде вигрібати листя восени, хтось прочистить доріжку взимку.

Коллективна взаємодопомога – запорука добросусідства та злагоди. «ГУРТОМ краще і батька бити» – давній жарт, що підкреслює іронічність і гумор, які притаманні нашій культурі. Толокою за один день зводилася церква, відбудовувалося житло, гулялися весілля, чепурилося село до Великодня. Хоч часто українців звинувачують, що живуть вони за принципом «моя хата – скраю», але коли стосується важливих справ – то і двері, і душа українців завжди відчинені для

добрих людей. А коли до когось приходиться біда, то допомагають і підтримують усі – хто чим може. На похорон обов'язково приходять з хлібиною, грошима. На лікування тому, хто потребує, теж збираються всім народом. Суми бувають різні, але ніхто нікого не осуджує за незначні суми: «з миру по нитці – голому сорочка».

Колективна толока – явище більш поширене і розповсюджене у селі, але саме ці механізми функціонування громадянської активності та їх дослідження стають основою формування громадянського суспільства, місцевого самоврядування сільських громад та суспільних рухів.

Цінність культури у сучасному світі визначається тими тенденціями і моральними нормами поведінки, які вона несе у глобальний світ. «Ми повинні рухатися шляхом міжкультурного діалогу і взаємного притирання культур. Альтернатива цьому – політика смерті, що, в свою чергу, означає смерть політики», – підкреслює С. Бенхабіб [2, с. 48]. Безперечно, існують у традиційних ціннісних орієнтаціях й певна частка негативних речей, які стримують розвиток суспільства та можуть призводити до негативних соціальних тенденцій, таких як «кумівство», «блат», «клановість», синдрому пошуку кращої долі у минулому, гендерні стереотипи тощо. Сучасна інформаційна революція та процеси глобалізації висовують вимоги щодо адаптації аграрної сфери до нових умов та є викликом для селянства. У термінах цивілізаційних теорій аграрне суспільство інколи помилково розглядається винятково в минулому часі, а сільський спосіб життя як такий, що не має майбутнього. Тим часом дауншифтинг у світі уже давно став флешмобом, поширюється циклічна міграція населення. Все це актуалізує питання пошуку нової моделі сільського розвитку та формування нових відповідних цінностей.

Література:

1. Кримський С. Як Україні зберегти свою ідентичність та одночасно не закритися від іншого світу? / С. Кримський // День. – 2000. – № 6. – С. 4.
2. Бенхабіб С. Притязання культури: равенство и разнообразие в глобальную эру / Пер. В.Л. Иноземцева. Москва : Логос, 2003. 350 с.

Мороз Євгенія Олегівна
кандидат соціологічних наук
асистент кафедри теорії та історії соціології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СОЦІАЛЬНІ ВЗАЄМОДІЇ В МЕЖАХ СІЛЬСЬКИХ ГРУП: КОНСТРУКТИВНІ АСПЕКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЦІЛІСНОСТІ

Науковий доробок класика української соціології Валентина Тарасенка у галузі проблематики соціології села важко переоцінити в тому числі й з огляду на надзвичайно вагому актуальність аграрного та рурального питання в Україні особливо у наш час, зважаючи на значуще поглиблення розриву між стилями життя в межах сільських та міських територій. Цей розрив доцільно розглядати не лише щодо економічної сфери, а й вочевидь в інших менш помітних розрізах життєвих реалій – культурному, ціннісному, дозвіллевому, повсякденному та ін.. Значний потенціал спроби наблизитись до поступових осмислень даного питання вбачаємо у соціологічному виявленні характеристик мікросуб'єкту сільських територій – сільських соціальних груп. Відлік саме від соціальної групи (не індивіда) дозволяє із залученням надбань соціальної психології та соціології передбачити та спрогнозувати поведінку окремої людини крізь призму знання законів та тенденцій поведінки представників певних соціальних груп. Зважаючи на зазначене вагомої актуальності набуває виявлення характеру взаємодій в межах сільських груп (громад) у порівнянні з міськими, який, як ми вбачаємо, за своєю сутністю містить вагомий конструктивний потенціал, врахування якого сприятиме побудові адекватних механізмів реформування сучасного українського села.

Одну із ключових відмінностей, яка вирізняє сільську групу можна умовно описати психологічним терміном «персоналізація», зважаючи це не стільки умовою чи етапом проходження кожною особистістю процесу соціалізації, однак зовнішньою ознакою ідентифікації індивідів одне одного в процесі взаємодії. Так, мається на увазі, що сільський спосіб життя передбачає значущою мірою більш глибоке сприйняття суб'єктами одне одного саме як унікальних особистостей, а не носіїв загально групових характеристик (наприклад, представників певної професії). Щільність населення в місті та пришвидшений ритм життя унеможлиблює сприйняття індивідами одне одного надміру глибоко та індивідуально. Тут людина є виконавець певної вузькоспеціалізованої функції, саме це виступає її первинним (та часто й єдиним) маркером сприйняття. Зовсім інша ситуація наявна серед сільських громад, де низька густина населення та відносно нижча мобільність та міграції дозволяють «розкіш» сприйняття виконавця певної функціональної професійної ролі як особливого та неповторного, часто представника

певного традиційного роду у тісному зв'язку з попередніми поколіннями мешканців даної території.

Інший аспект, що суттєво різнить сільські соціальні групи є необхідність постійної підтримки соціальних зв'язків як обов'язкового елемента збереження згуртованості спільноти, яка є кількісно досить невеликою і для власного збереження потребує посилення таких процесів, на відміну від міських груп, які самозберігаються дещо протилежними способами. Вочевидь, це в першу чергу має прояв у посилених традиційних патернах поведінки (дотримання традицій та звичаїв), що цілком витримують випробовування секуляризаційними процесами. Однак, варто підкреслити й менш очевидний елемент таких механізмів збереження цілісності – «підтримання» про збереження ролі первинних зв'язків. Первинні зв'язки – це міцні особистісні взаємодії, де переважає емоційний зв'язок. Саме підтримка такого роду зв'язків забезпечує родові та сусідські приватні типи взаємодії серед сільського населення. Прояв такого підсвідомого збереження саме вторинних зв'язків має вияв у ситуаціях відмови від усього, що має ознаки практичної раціоналізації та розрахунку. Це, зокрема, збереження обмінних бартерних процесів (без грошового посередництва), ритуали дарування та допомоги без оплати. Такі взаємодії передбачають відповідь приблизно еквівалентну у отриманому розмірі послуги чи товару, що з точки розу соціальних антропологів виступає чи не найсильнішим способом формування стійких соціальних зв'язків [2].

Консервативна складова щодо збереження стабільності та незмінності соціального порядку в межах сільських територій є елементом, що суттєво впливає та обумовлює портрет представників сільських спільнот у різних розрізах аналізу. Однак, відповідно до тематики даних тез можна стверджувати, що даний аспект сприяє ущільненню соціальних зв'язків у межах групи, оскільки нівелює психологічні проблеми характерні для населення сучасних міст, пов'язані із відчуженням, деперсоніфікацією, самотністю, складними адаптаційними проблемами в умовах перманентних змін та ін.. Не дарма З.Бауман називав сучасні міста «масовою індустрією незнайомців» [1], підкреслюючи поруч з масштабними економічними перевагами міст значущі психологічні проблеми містян, зокрема міксофобії, що має прояв у пошуках оазисів зрозумілого, знайомого та передбачуваного (на кшталт мереж Mcdonalds). Даний спектр проблем з легкістю нівелюється в межах сільських територій, в результаті чого характерні первинні особистісні зв'язки зберігаються і відтворюються. Таким чином, зазначені характеристики виступають загальними та універсальними щодо сутності сільських соціальних груп, які обов'язково варто враховувати при розробці моделей розвитку та посилення благоустрою сільських територій, відмінних від розроблених міських реформ.

Література:

1. Бауман З. Город страхов, город надежд / Зігмунд Бауман [Електронний ресурс] // Логос. — 2008. — № 3. — Режим доступу до ресурсу: http://www.intelros.ru/pdf/logos_03_2008/02.pdf
2. Дельеж Р. Нариси з історії антропології. Школи. Автори. Теорії. / Робер Дельеж [переклад з франц. Є.Марічева]. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. — 287 с.
3. Соціологія міста: навчальний посібник / [Л. В. Малес, В. В. Середа, М. О. Соболевська, Ю. Г. Сорока та ін.]; за заг. ред. О. К. Міхеєвої. Донецьк: вид-во «Ноулідж», 2010. — 464 с.

Яворська Євгенія Феліксівна

соціолог 1-ї категорії

лабораторії соціологічних та освітніх досліджень

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ДЕПРИВАЦІЯ КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ СЕЛА В УМОВАХ КАПІТАЛІСТИЧНО-ІНДУСТРІАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ УРБАНІЗАЦІЇ ТА РАЦІОНАЛІСТИЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

Процеси глобальної інкорпорації індустріалізму та капіталізму в систему світового та локального господарювання, втілених в своїх численних гібридизаціях та модифікаціях, обумовили трендовість проблем урбанізації як своєрідного втілення проєкту сучасності, в якому центр культурних комунікацій та обміну зосереджується в містах та їхніх конгломератах. Диверсифікація та гібридизація стилів життя, однак, не тільки не виключає загострення нерівностей та деприваційних проблем, але й формує в межах географічного простору весь спектр способів життя: від надспоживацької розкоші до повного зубожіння громадян в межах однієї адміністративної одиниці. В цьому аспекті, репрезентативними для суспільства (не в останню чергу за сприяння масс-медіа) залишаються проблеми великих спільнот, зосереджених в містах (як центрах модернізації та сучасного стилю життя), забираючих на себе основну увагу громадськості та публічної політики. Натомість, невирішеними залишаються мультимірні проблеми села: від економічної бідності до неможливості підтримувати культурні комунікації та традиції внаслідок занепаду інфраструктури та відсутності державних стратегій для відновлення фермерства як своєрідного типу індивідуалістичного та ініціативного підприємництва, здатного приносити вагомий прибуток для державної господарської системи та відновлювати культурну самобутність на локальному рівні.

Тенденції глобалізації – це, в свою чергу, нові умови посилення нерівнісного розриву: власники завдяки цифровому прогресу не прив'язані до конкретного місця, при цьому бідність може знаходитися поруч з розкішшю. Урбанізація та ущільнення простору спонукає заможних громадян, як і в минулі часи, відмежовуватися від бідності, зокрема в її криміналізованому прояві, варто згадати нетрі Бразилії, Індії, Латинської або Північної Америки, щоб переконатися, що в умовах втрати контролю над частиною населення державні інституції швидше відбудують нові благонадійні райони для багатих, аніж будуть в змозі підкорити неконтрольовану субкультуру, яка вже виходить за межі свого пояснення як «маленької» та підпорядкованої. Як говорить Бауман: «еліти самі вибрали ізоляцію й платять за неї охоче й щедро. Решта населення силоміць «відрізається» і змушена платити високу культурну, психологічну й політичну ціну за свою знову придбану ізоляцію» [1, с. 21].

Поки основна увага прикута до питань урбанізації та формування своєрідних урбанізованих локальних культур, проблеми села турбують хіба що ті країни, які отримують левову частку валового внутрішнього продукту з агросектору. В економічно потужних державах зосереджений прошарок людей, які проживають в передмісті, знаходячи в цьому своєрідний консенсус між потребою спокійного життя на свіжому повітрі з власним приватним будинком, можливо басейном, та навчанням та роботою у великому місті, до якого можна дістатися на власному авто. З іншого боку знаходяться фермери, для яких стиль життя та місце роботи синхронізовані в межах однієї території та її культурних особливостях. Наприклад, у США фермерство – це доволі ризикове підприємництво пов'язане з необхідністю підтримки з боку держави, особливо в періоди негараздів, пов'язаних з природними ризиками. Є ще один спосіб позаурбаністичного життя, якій в більшій мірі відповідає українській ситуації – це економічно та соціально забута глибинка з повністю неналагодженою або зруйнованою інфраструктурою, в якій мешканці перебувають в умовах майнової та культурної ексклюзії відносно культурних центрів власної нації-держави. Бідність – це стала величина, яку не вдається повністю викоринити навіть в країнах з високим рівнем життя, хіба що регулювати її економічними важелями, для того щоб її соціокультурні наслідки не призводили до внутрішньогромадських вибухів. Однак, якщо казати про нашу країну, то очевидним є те, що проблеми села, в першу чергу економічні та соціальні, вже давно набрали меж загальнонаціонального масштабу. Попри велику територію та значну кількість адміністративних одиниць з власною культурною специфікою, більшість сільських поселень, які не мають змогу приймати участь в туристичній діяльності, переживають

довготривалі процеси економічної та культурної стагнації, з яких вихід знаходить хіба що працездатне населення – у внутрішньодержавній або закордонній міграції.

Село відіграє в українській культурі помітне місце – як вмістилище традицій та індивідуальних біографій, значимих, як мінімум, для загальнокультурної ідентичності. Окрім цього агрокомплекс та супутнє виробництво товарів – це потужний сектор економіки для тих країн, які конвергують аграрну та індустріальну економічну систему, або ж для тих, які втратили своє індустріальне минуле, або й взагалі традиційно сировинних, які так і не змогли втілити проекти індустріального суспільства, з усіма відповідними перевагами, та, безперечно, ризиками.

Гонитва за гомогенним та універсальним паттерном постіндустріальної та цифрової держави без власного виробничого (аграрного або індустріального) підґрунтя, потужної менеджеральної держави, а також ігнорування глокальної культурної ідентичності означає звернення до багаторазово невиправданого проекту «наздоганяючої» модернізації. Американський дослідник Вільям Істерлі, свого часу працюючий під егідою Світового банку та МВФ, поставив питання чи всі дії та оцінка ситуації з боку експертів та технократів, які мають координувати допомогу та зміни в глобальній системі бідних країн, відповідають своєму призначенню [6]? Попри економічну допомогу діяльність високорозвинених країн, їхніх транснаціональних концернів та власного державного апарату відсталих країн лежить поза межами шанування прав та свобод бідного населення. Окрім того, культурні та політичні особливості локальних країн обумовлюють дієвість економічних та технологічних інновацій, можливість стати на шлях зростання. Як зазначає Істерлі – відмова багатьох економічно слабких країн від принципу капіталізму «креативної деструкції» (зруйнувати старе, щоб побудувати нове, більш досконале) може звести нанівець переваги нових далекоглядних технологій, які викликають острах та недовіру, на відміну від старих, бюрократизованих та перевірених часом [5, р.178]. Вчений акцентує увагу на кросс-культурних етнічних відмінностях (зокрема втілених в організації політичної публічної сфери, освіти, фінансового менеджменту, наявній інфраструктурі і т.д.), залежно від яких конкретні країни можуть стати або на шлях розвитку, або переживати перманенту кризу, як країни Африки [4, р. 1203]. Поляризація та зростаюча до стану конфлікту конфронтація, безпосередньо впливають на прийняття економічних та політичних рішень і визначають шлях розвитку, або ж занепаду конкретної моделі модернізації [р. 1205].

Численні зразки успішного розвитку та взаємодії центральних органів влади та маленьких периферій вказують на значний економічний та культурний потенціал останніх. Скандинавська

модель успішного самоврядування, в котрій численні комуни володіють широкими правами та власноруч регулюють місцеві культурні та фінансові проблеми є дуже привабливою, однак потрібно враховувати, що, зокрема, Швеція пройшла досить тривалі органічні процеси демократизації та автономіювання, завдяки чому суспільне напруження або дисонанси, пов'язані з економічними або управлінськими кризами, прийнято виносити на громадське обговорення та погодження [3]. Однак постає питання щодо практичної дієвості такої моделі організації життя в умовах занедбаних сільських територій за відсутності сприяння центральної управління та демографічного складу селищ, в більшості з яких залишаються переважним чином літні люди, або ж ті, хто завдяки своїм негативним звичкам не можуть бути залученими до праці. На жаль, криміногенна ситуація, зокрема, пов'язана з вживанням алкоголю та наркотичних засобів залишається для багатьох українських сіл та маленьких містечок однією з головних перешкод на шляху відбудови інфраструктури, зайнятості та зупинки потоку міграції до великих міст.

Глобальна міграція – внутрішня, або з однієї країни в іншу свідчить на користь подальшого посилення тенденцій урбанізації. Так китайські дослідники підраховують, що до 2050 року частка людей проживаючих в китайських містах становитиме близько 80%, а тому ставлять мету формування «міста майбутнього» - нового цифрового озеленого простору, в якому враховуються соціокультурна, довкілля, інфраструктурна, бізнес та управлінська специфіка [7, р. 2]. Частка сільського господарства Китаю стрімко знижується і це є характерним для більшості країн азійського «прориву», в яких бурхливий розвиток цифрової індустрії та сфери послуг дозволяють змагатися з потужнішими економіками світу. Дійсно, тенденції урбанізації – це глобальна специфіка поглинання та трансформації традиційного землеробського простору, який нині не здатний конкурувати з великими містами та їх бізнес та культурним значенням для глобального капіталізму.

Як зазначав Георг Зіммель, в просторі великих міст загострюється дилема людини: як балансувати в умовах механізованої раціоналізації суспільства (зокрема, зведення особистості до її функціональної ролі у виробництві) та зберігати власну індивідуальну свободу, але не залишитися в повній самотності? [2, с. 1]. Спокійний, виважений темп життя маленьких міст та сіл, з дотриманням звичних традицій, на думку Зіммеля виражає духовну специфіку кожного індивіда протиставлену анонімній раціоналістичності та комерціалізації відносин урбанізованого життя.

Література:

- 1.Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / З. Бауман // Пер. з англ. І. Андрущенко; за наук. ред. М. Винницького. – К.: Вид. дім «Києво-могилянська академія», 2008. – 109 с.
- 2.Зиммель Г. Большие города и духовная жизнь / Г. Зиммель // Логос №3 (34), 2002, с. 1-12.
- 3.Могунова М. А. Самоуправление в Швеции как способ обеспечения общегосударственных и местных интересов / М.А. Могунова // Вопросы государственного и муниципального управления. 2008. №4, с.48-71.
- 4.Easterly W., Levin R. Africa`s Growth Tradey: Policies and Ethnic Divisions*/W. Easterly, R. Levin //The Quarterly Journal of Economics, Vol. 112, No. 4 (Nov., 1997), 1203-1250.
- 5.Easterly W. The Elusive Quest for growth. Economists ` Adventures and Missadventures in the tropics / W. Easterly // The MIT Press Cambridge, Massachusetts London, England, 2001., 324 pp.
- 6.Easterly W. The tyranny of experts. Economists, dictators and the forgotten rights of the poor / W. Easterly // New York: Basic Books, 2014. 394 pp.
- 7.Some suggestions on innovation-driven green urbanization transformation /CCICED SPS on “Green Urbanization Strategy and Pathways Towards Regional Integrated Development” //China Council for International Cooperation on Environment and Development 2018 Policy Recommendation Report (Discussion Paper). 2018, 4 pp.

СЕКЦІЯ 4 Проблеми і перспективи подолання глобальних викликів та функціональних та дисфункціональних проявів соціального відторгнення (social exclusion) та соціальної інтеграції в сільських регіонах України

Сірий Євген Володимирович
доктор соціологічних наук, професор
старший науковий співробітник
Державний інститут сімейної та молодіжної політики

САМОЗАЙНЯТІСТЬ СІЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ В ДЗЕРКАЛІ ПРОБЛЕМ ВІДРОДЖЕННЯ СЕЛА: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ, СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Комплексна проблема відродження села та можливості відтворення сільської молоді як соціального прошарку носить кілька аспектів. Серед них, найсуттєвішим ми вважаємо задіяння наявного

молодіжного трудового потенціалу, яке можливе за кількох, нажаль, не швидкоздійснювальних обставин. Це – структурні зміни на макроекономічному та мезо-інституціональному рівнях – перелаштування агро-економічної інфраструктури, переформатування інтересів та способів реалізації потреб великого бізнесу та національних інтересів держави. І тільки потім можна говорити про організаційно-інституціональну спрямованість державної соціальної політики щодо «розвитку села».

Це дуже складний сектор, який вимагає особливо серйозної уваги з боку державних органів. І перш за все, актуальність теми дослідження визначається необхідністю системного вивчення особливостей розвитку молодіжної самозайнятості та навіть дрібного підприємництва на селі, рівня проблематичності та вдосконалення його інституціональної підтримки. На сьогоднішній день, актуальним залишається, на наш погляд, питання, не стільки вдосконалення, скільки формування та реального здійснення існуючого механізму підтримки самозайнятості сільської молоді з урахуванням сучасних тенденцій.

Однак, для початку зупинимося на самому становищі молодіжної самозайнятості на селі.

Непродумане економічне реформування села з ринковими викликами породило сьогодні цілий комплекс економічних та соціально-культурних проблем, найбільш важливою з яких, з точки зору майбутнього, є проблема працевлаштування та соціальної реалізації молоді на селі. Нинішню безперспективність і деградацію життя на селі, як ніхто інший, найбільше відчуває молодь. І при першій же можливості залишає його в пошуках заробітку і кращого життя. Тому, можна сказати, що загальне становище сільської молоді становить певну загрозу для безпеки держави. Ці проблеми виникли, як, внаслідок відсутності чіткої державної політики у сфері зайнятості, так і внаслідок демографічних та міграційних процесів. Стосується це і проблеми молодіжного безробіття та його подолання стимулюванням самозайнятості молоді.

Як показує майже тридцятирічний досвід суспільно-економічного розвитку України, саме існування формальної самозайнятості, зокрема серед молоді, не говорячи про її розвиток, стає проблематичним через неспроможність та небажання держави розвивати цю сферу, яка інтегрувалася ситуативно.

Сформована ситуація олігархічності держави та монополізації великого бізнесу, а відповідно і постійно-змінюючого податкового законодавства, адміністративні бар'єри на шляху створення і становлення різних форм господарювання, заважає не тільки розвитку, а і функціонуванню даної сфери. Аналіз показує, що безробіття та самозайнятість сільської молоді у наукових публікаціях з цієї проблематики (яких сьогодні бракує) висвітлюються лише в окремих її аспектах і то, у багатьох випадках – на декларативному рівні, з

відсутністю практичного знання та бачення проблеми села. Це дає лише фрагментарне уявлення щодо проблем і перспектив розвитку самозайнятості на селі, не говорячи про молодіжне підприємництво, з констатацією потреби конкретних механізмів їх активізації.

Аналіз літератури показує, що на сьогоднішній день немає і чіткого розуміння сутності такого економічного явища як «молодіжне підприємництво», а заплутаність у дефініції поняття «самозайнятість» впливає на відсутність відрегульованої правової захищеності економічно активної сільської молоді.

Спеціальні дослідження інституціональних та інших проблем самозайнятості молоді у вітчизняній дослідницькій сфері практично не проводяться. Відчутно брак знань з боку комплексних емпіричних соціологічних досліджень аналізованої проблематики, на основі яких можна було б дати ціліснішу характеристику ї самозайнятості та дрібного підприємництва, та з'ясувати суть найбільш виражених проблем.

Повертаючись до соціального аспекту цієї проблеми, слід констатувати, що разом із проблемою безробіття в Україні макроекономічні параметри занепаду села посилюється через значне зменшення народжуваності, скорочення чисельності сільського населення, руйнацію сільської соціальної інфраструктури, зниження життєвого рівня сільського населення. Поспішна руйнація колективної власності, замість продуманої, поетапної її трансформації призвела до непомірного скорочення попиту на робочу силу, що спричинило з одного боку значну міграцію сільських жителів у пошуках роботи, а з іншого - величезні обсяги прихованого безробіття на селі. У цих умовах відбулося масове переливання вивільненого трудового потенціалу у неформальний сектор сільської економіки, в якому нині зосереджено більше 3 млн осіб зайнятого сільського населення.

Занепад українського села, низький рівень оплати праці та доходів в сільському господарстві, відсутність умов пристойного життя спричиняють той факт, що значна частина сільської молоді, навіть при наявності вакансій, мігрує у місто або за кордон заради більш престижних заробітків. Все більша частина сільського населення змушена шукати роботу і в неформальному секторі економіки.

Особливе занепокоєння викликає проблема сільського молодіжного безробіття. Адже, майже 52 % всіх безробітних селян складає молодь у віці 15-34 роки. Сьогодні свої земельні паї селяни самостійно не обробляють, адже не бачать у цьому економічної вигоди. Відповідно, у більшості випадків, все, що може отримати молода людина за таких умов – це щорічна орендна плата за батьківський земельний пай. Ще одним варіантом отримання доходу є можливість найнятись до місцевого фермера на роботу, отримуючи при цьому не дуже високу платню.

Практика показує, що сектор самостійної зайнятості в Україні є переважно неформальним - не зареєстрованим, ні як юридична особа, ні як приватний підприємець, ні в статусі «само зайнятої особи». Економічна активність населення у цій сфері більшою мірою реалізується через працю в особистих підсобних селянських господарствах, реалізацію вирощеної сільськогосподарської продукції (70,5% від загальної кількості самозайнятих), тимчасову сезонну зайнятість та надання різного роду індивідуальних послуг.

За результатами міжнародного дослідження «School-to-work transition surveys» в Україні – 2016, до 57,1 % (2496,0 тис.) молодих працівників потрапляють до категорії саме неформально зайнятої молоді [1]. Хоча ця статистика є проєктивною на підставі соціологічного опитування, все ж, такі цифри вказують на невтішність ситуації. При цьому у сільській місцевості частка самозайнятих у структурі зайнятого населення є суттєво вищою – понад 40% (в той час як в міських поселеннях відповідний показник становить близько 9-10%) [1].

У соціологічному ракурсі основне, що виділяє самозайнятих – це незалежність і автономія. Можна говорити, що цим людям властивий певний підприємницький дух, але підприємці налаштовані на отримання прибутку, на інновації, – самозайняті ж просто йдуть від безробіття, як альтернатива державному та приватному найму, та дрібному підприємництву. Незважаючи на наявність такої можливості, безліч українців продовжують працювати на себе і не поспішають ні офіційно працевлаштуватися, ні реєструватися в якості самозайнятих. Причина тому проста – «не від хорошого життя».

Перешкодами на шляху поширення формальної самозайнятості селян у позасільськогосподарських видах діяльності виступають численні причини економічного, організаційного, правового, психологічного характеру. Тому у сільській місцевості неформальна зайнятість є чи не єдиним засобом виживання, а її розвиток зумовлений з причини неможливості знайти роботу та мала перспективність зайнятої діяльності. Не без підстав виявляються і інституційні чинники. Підтвердження цьому, зокрема відображають результати опитування Фонду «Інтелектуальна перспектива», за яким було виявлено, що серед різних чинників, які, на думку представників цього сегменту заважають легалізуватися, є: зависокі податки (25% респондентів), надмірно бюрократизована процедура реєстрації (16%), численні зміни в податках і законодавстві (8%) [2].

Становище молоді на ринку праці в Україні характеризується наявністю певних регіональних особливостей. Це доволі специфічна сфера господарювання з похідними проблемами. По-перше, в сільському господарстві існує великий сезонний розрив між вкладенням оборотного капіталу й отриманням доходів. У результаті такого незбігу виникає сезонність виробництва, яка виявляється в нерівномірному, переривчастому використанні робочої сили і засобів виробництва, в

нерівномірному надходженні продукції і доходів протягом року. По-друге, сільське господарство є менш інвестиційно привабливою галуззю порівняно з низкою інших галузей народного господарства. По-третє — це кредитомістка галузь, яка не може нормально розвиватися без залучення зі сторони (банків, інших кредитних установ) додаткових фінансових ресурсів (короткострокових кредитів), для здійснення поточних платежів з метою забезпечення операційної діяльності. Тому сучасна молодь не вважає сільське господарство привабливим і тому не бажає брати участь у сільськогосподарському виробництві. Тут спостерігаємо соціальне відторгнення сільської молоді щодо серйозного формального агрогосподарювання.

Попри низку об'єктивних проблем та чинників, що явно не спонукають розвитку даного дієвого сегменту, все ж вбачаються окремі конструктиви у розвитку формальної самозайнятості. Крім необхідних кардинальних макроекономічних перетворень у бік села, існує ресурсний потенціал розвитку офіційної самозайнятості. Йдеться про необхідність активізації у задіянні всіх ресурсів, якими володіє сільська місцевість. Це і сільський туризм, і виробництво традиційних продуктів, народні промисли тощо – все що підпадає під так звану «альтернативну зайнятість», під якою пропонується розглядати зайнятість сільського населення несільськогосподарською діяльністю з виробництва товарів, надання послуг, а також окремими спеціалізованими видами сільськогосподарської діяльності, які не є типовими і масовими на даній конкретній території. Однак, розвиток такого дієвого сегменту вимагає об'єктивних передумов та сприятливих умов його становлення як різновиду самозайнятості та дрібного підприємництва. І тільки тоді є сенс говорити про стимулювання та підтримки альтернативних видів зайнятості на селі та потребу організації адекватного його інформаційно-консультативного забезпечення щодо можливостей його розвитку, методів, форм і сучасних технологій ведення господарства, формування практичних навичок прибуткового господарювання тощо.

Висновки. Проблема відродження села знаходиться в системі проблем ринкової системи України. Тільки глобальні системні перетворення в сторону села як «ресурсу» та соціуму можуть сприяти відродженню не тільки молодіжному економічному потенціалу, але і відродженню геосоціального сільського простору. Про ті чи інші окремі реформи не може йтися мова. Потрібні системні перелаштування, реорганізація та спрямування великого бізнесу із залученням села не як земельного ресурсу, а як нової господарської площадки для розвитку не тільки аграрної, а і похідній їй економіки. Може йтися про своєрідну коеволюційну стратегію ринкової системи по відношенню до села. Зараз село як своєрідна «соціоприродна» система знаходиться в ролі не тільки земле-сервинного придатку, а і як «експортер» з від'ємним сальдо, жертва ринкового геноциду (такі метафори цілком відповідають соціальній дійсності). Радикальна зміна такого формату стосунків через

розумне ринкове господарювання повністю розкриє потенціал системного відродження села, зокрема масовій активізації трудового ресурсу (зокрема і молодіжного) на селі.

Література:

1. Перехід на ринок праці молоді України: результати міжнародного дослідження «School-to-work transition surveys» в Україні у 2013 та 2015 роках. К. 2016. 125 с. Режим доступу https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_536293.pdf
2. Трифонов М. Неформальна зайнятість населення України: кількісний та якісний виміри. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://commons.com.ua/ru/neformalna-zajnyatist-naselennya/>.

СЕКЦІЯ 5 Актуальні питання сільської (шкільної) освіти: виклики і пріоритети розвитку

Нечітайло Ірина Сергіївна

доктор соціологічних наук, доцент
професор кафедри соціології та гуманітарних дисциплін
Харківський гуманітарний університет
«Народна українська академія»

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОЇ ОСВІТИ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА НАРОЩУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО І КУЛЬТУРНОГО КАПІТАЛІВ СУЧАСНОГО СЕЛЯНСТВА

На початку ХХІ століття досить доречним і своєчасним видається перегляд з соціологічної точки зору того, що сьогодні можна назвати «сільськогосподарськими світами». Очевидним є те, що міське населення утворило більшість на глобальному рівні. Втім, як сільські місцевості, так і сільське населення, фермерські господарства та аграрний сектор в цілому складають досить вагому й важливу частину сучасного суспільства, привносячи свій особливий внесок в його гармонійне існування та розвиток. Очевидним є й те, що сучасний «зникаючий» селянин має зовсім інші соціально-економічні характеристики, ніж селянин другої половини ХХ століття, що заслуговує на окрему увагу соціологів.

Процеси урбанізації та стрімкого скорочення сільського населення займають значне місце серед сучасних соціальних перетворень. Наразі вперше в історії людства міське населення перевищує сільське.

За даними Організації Об'єднаних Націй, 2008 рік став демографічним поворотним моментом: 3,3 мільярда міських жителів в даний час «перетворюють» планету на переважно урбанізовану [1]. Експерти сходяться на думці, що до 2030 року ця цифра сягне 5 мільярдів. Міське населення значно зросло протягом ХХ століття. За цей час кількість людей, що живуть в містах, збільшилася з 220 мільйонів до 2,8 мільярда. Більш того, прогнози показують, що подальше зростання буде безпрецедентним у найближчі роки. У період до 2030 року це явище найбільше торкнеться країн, що розвиваються. Так, очікується, що в Азії міське населення збільшиться з 1,36 млрд до 2,64 млрд; в Африці – 294 мільйонів до 742 мільйонів, у латиноамериканському регіоні – з 394 млн. до 609 млн. [1]. До 2030 року 81% міського населення, або 4,9 мільярда людей, буде проживати саме в містах країн, що розвиваються. Здебільшого розширення міст в ХХІ столітті буде відбуватися в найбідніших країнах [1].

З соціологічної та соціоекологічної точки зору, така тенденція аж ніяк не може претендувати на уособлення прогресу. Вона заслуговує на детальну увагу і спеціальне всебічне наукове вивчення, оскільки приховує іншу реальність: хоча селяни вже не складають половину населення світу, проте вони ніколи не були настільки численними в абсолютному значенні, як зараз. Парадоксально, але загальна вага сільського населення збільшилася, в той час, як його вплив на суспільно-економічний розвиток зменшився. Крім того, сільське населення є переважно сільськогосподарським: з трьох мільярдів людей, які проживають в сільській місцевості, сільське господарство є основною економічною діяльністю для 2,6 мільярдів (або 86% даної спільноти) [2].

Погодимось з соціологом глобалізації С. Сассенс, яка досить різко висловлюється у бік підтримуваної багатьма західноєвропейськими науковцями концепції «зникаючого селянина» [6, с. 60]. На нашу думку, завдання сучасної соціології полягає не в доведенні неминучості процесу «зникнення», а у пошуку шляхів протидії цьому процесові, перегляді та науковому аналізі змін, що відбуваються в сільськогосподарському секторі.

Таке завдання співвідноситься з вирішенням екологічних проблем, з соціоекологічною та (більш вузькою) агроєкологічною проблематикою. Агроєкологія являє собою конкретний спосіб (режим, стиль) ведення сільського господарства – такий, що відповідає підтримці та відродженню екології [3, с. 50].

Як і всі інші способи ведення сільського господарства, агроєкологічний спосіб вимагає особливого «соціального носія», тобто тієї соціальної групи, яка здатна не вимушено, а природним чином його реалізовувати, яка залучена до практичного розвитку агроєкологічних практик. Перш за все, це ті актори, які здатні процесом і результатами своєї діяльності позитивно впливати на екологію (покрощувати якість

ґрунту, зменшувати кількість шкідників, експериментувати в напрямку відмови від використання пестицидів, виводити нові породи худоби, більш адаптовані до місцевих умов та доступних кормів тощо). Це ті люди, які готові будувати фермерські ринки, щоб «обійти» великі торгові мережі і створити прямі контакти з міськими споживачами [3, с. 51].

Виникає питання: хто ці актори? Або в більш загальному сенсі: ким є «соціальний носій», який створює і розвиває агроекологічні практики як особливий спосіб ведення сільського господарства? Молоді, обдаровані ентузіасти та різні групи активістів, які виступають проти правил і порядків сучасного індустріального світу та борються за чистоту природи та екології, безумовно, грають важливу роль, але є тільки малою частиною «соціального носія». До нього належить значна частина всього сільського населення світу [3, с. 52].

Шерега теоретичних помилок призвела до викривлення сприйняття селянства і формування необ'єктивного образу селянина як, в першу чергу, «натурального виробника» [5]. Особливість сучасного селянина як важливого соціального актора полягає аж ніяк не в тому, що він об'єднує товарне і натуральне виробництво. Селяни високо диференційовані за економічними, соціально-демографічними, географічними, культурними та іншими ознаками, що значно ускладнює їх аналіз як цілісної соціальної групи.

З плином часу селянство скорочувалося в розмірі за рахунок вертикальної мобільності його представників в нижчі та вищі верстви. Таким чином, селянство майже лишилося свого ядра – так званого, «середнього селянства» [4].

Середнє селянство ідентифікується як сільські домогосподарства, що беруть участь у товарному виробництві. Вони є автономними, оскільки здатні обходити виклики ринку праці, використовуючи сімейні людські ресурси. Поряд із цим, вони є дуже вразливими. Їх уразливість обумовлена значним впливом зовнішніх умов, таких як коливання ринку, погіршення умов торгівлі, державне оподаткування яке не відповідає платоспроможності.

Саме середнє селянство є носієм ідеології і соціальної ідентичності селянства в цілому. Процеси його руйнації призводять до «розмивання» соціальної ідентичності селянина, що, безумовно, є негативним явищем. Таке «розмивання» є сукупним результатом розрізненості і множинності локальних і професійних ідентичностей, які просто витісняють селянську ідентичність, виробляючи гібридну альтернативну ідентичність [4].

В умовах зовнішніх економічних і внутрішніх соціальних потрясінь багато селян, особливо молодь, почали активно відмовлятися від своєї селянської ідентичності, виробляючи тим самим певний спосіб дистанціювання від поганих економічних перспектив їх (аграрних) домогосподарств і соціальних обмежень традиційних сімейних ролей. З іншого боку, більшість селян зі старших поколінь не можуть дозволити собі перервати зв'язок зі своїм селянським корінням. Спрацьовує

своєрідний «інстинкт самозбереження», який дозволяє їм виживати і підтримувати автономію. Таким чином, вони залишаються «селянами» при відсутності сильної групової ідентичності та культурної приналежності. В цілому ж спостерігається виразна ідеологічна розбіжність між різними поколіннями селян, результатом якої є розпад селянства і сільських громад [4].

Гармонія будь-якої спільноти на мікрорівні пов'язана з макрорівнем громадського порядку та демократичної політики. Вважається, що нарощування соціального капіталу селянства призведе до підвищення громадянського лідерства селян, більш продуктивної їх взаємодії з місцевою владою і державою в цілому [4]. Проте, такий підхід має певні внутрішні протиріччя. Він може виявитися контрпродуктивним і не призвести до вирішення актуальних потреб сільських жителів, оскільки має значні ризики, пов'язані з надмірною концентрацією на інтересах громадських лідерів і зосередженістю на утворенні «вигідних» соціальних зв'язків.

На нашу думку, нарощування не соціального, а людського і культурного капіталів є тим, що, дійсно, необхідно сільським громадам. Це сприятиме відродженню середнього селянства як носія важливих соціальних практик, як соціального актора, здатного процесом і результатами своєї діяльності позитивно впливати не тільки на екологію, але й на суспільство в цілому. Очевидним є те, що зусиль з розвитку сільського господарства як такого для підняття рівня і якості життя селян більше недостатньо. Майбутнє селян залежить від їх участі в видах діяльності поза сільським господарством. Для цього необхідні високий рівень грамотності, розвинені мовні, інформаційні і професійні компетентності, а також *soft skills*, що надасть сучасним селянам можливість забезпечувати на достатньому рівні себе і свої сім'ї. Підвищення діяльнісного потенціалу селянства за рахунок інвестицій у людський і культурний капітали має життєво важливе значення. Доступ сільських дітей до якісної освіти є при цьому основоположною вимогою. Принципове значення має реанімація програм початкової шкільної освіти.

Дієвість освітніх інституцій (з секторів як формальної так і неформальної освіти) є ключовою складовою системи життєзабезпечення малих населених пунктів. Утім за сучасних умов вони не можуть діяти і функціонувати достатньо ефективно, оскільки вкрай примітивним і обмеженим є їх матеріально-технічне оснащення, кадровий корпус і потенціал, відсутні можливості отримання «на місці» представниками сільського населення спеціальної професійної освіти, перенавчання, підвищення кваліфікації тощо. Окреме проблемне поле пов'язане з навчанням і соціалізацією людей з інвалідністю. У сучасних селах відсутні будь-які, навіть найелементарніші (у вигляді пандусів та подібного) умови інклюзії.

У сільській місцевості проживає близько 30% громадян України, тому низька наповнюваність, зношеність матеріальної бази, непопулярність освітніх змін – це велика соціальна проблема для села (яка породжує виникнення багатьох інших проблем), оскільки школа, шкільні вчителі, шкільний колектив є одним із найважливіших агентів вторинної соціалізації.

Зниження престижу професії педагога, замала чисельність учнів (особливо старшокласників) у сільських школах, нерелевантна витраченим зусиллям заробітна плата зумовлюють небажання молодих спеціалістів працювати у школах. Нестача спостерігається і на рівні висококваліфікованих управлінських кадрів у сфері освіти, директорів шкіл, їх заступників.

Окреме коло проблем утворюють протиріччя, викликані недостатньою підтримкою вчителями і батьками сучасних освітніх реформ.

Педагоги, батьки і учні є основними стейкгольдерами сучасних закладів освіти. Їх незадоволення суттєво позначається на функціонуванні усієї освітньої системи того чи іншого населеного пункту і всієї країни. Слід зазначити, що на сьогоднішній день таке незадоволення є досить поширеним, навіть домінуючим явищем, особливо на селі. Напруження серед вчителів викликає реорганізація малокомплектних шкіл, адже для педагогів це може означати втрату робочого місця. Напруження серед батьків пов'язане з перспективами утворення опірних шкіл, які будуть розташовані далеко від дому (звичайно, цю напругу можна знизити або нейтралізувати, якщо довести переваги навчання дитини на новому місці, але на отримання цих переваг потрібен час). Напруга серед учнів починає визрівати особливо на етапі навчання у старших класах, у зв'язку з вкрай недостатньою підготовкою до ЗНО.

Всі ці і ще багато інших проблем, з якими стикається сучасне село, не є проблемами аграрної науки. Утім, їх вирішення є вкрай важливим для успішного функціонування і розвитку сільських громад. Якісна школа (і взагалі система сільської освіти, як така), дійсно, могла б стати «двигуном» соціальних змін у селі. З соціологічної точки зору, це цілком природна її роль.

Освітні (як і багато які інші) проблеми сучасного села потребують кропіткої та наполегливої роботи соціологів, що спеціалізуються на питаннях соціології освіти, соціології управління, економічної соціології та ін. Саме соціологічна наука може слугувати теоретико-методологічною основою реалізації комплексного підходу до вирішення проблем села.

Література:

1. Borchgrevink, A. (2001) Agrarian Questions and Enduring Peasants: A Classic Debate Enters the Age of Globalisation. *Eur J Dev Res*, 13: 181–192. <https://doi.org/10.1080/09578810108426786>.

2. Bryceson, D. F. (2000) Disappearing Peasantries? Rural Labour Redundancy in the Neo-Liberal Era and Beyond [E-source]. URL: https://www.researchgate.net/publication/291410655_17_Disappearing_Peasantries_Rural_Labour_Redundancy_in_the_Neo-Liberal_Era_and_Beyond.
3. Douwe van der Ploeg, J. (2012) The Drivers of Change: The Role of Peasants in the Creation of an Agro-Ecological Agriculture. *Agroecology*, 6: 47-54.
4. Fallding, H. (1959) The Contribution of Sociology to Effective Agricultural Extension (II). *Australian Journal of Agricultural Economics*, Vol. 3, Issue1: 35-46. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8489.1959.tb00251.x>.
5. Hoppichler, J. (2007) The Disappearance of Smallholder and Peasant Farmers and the Coming of Agricultural Entrepreneurs [E-source]. URL: http://independentsciencenews.org/wp-content/uploads/2012/09/Disappearance-of-peasant-farmers_EN_FAO_2007.pdf.
6. Sassen, S. (1988) *The Mobility of Labor and Capital: A Study in International Investment and Capital: a study in international investment and labor flow*. Cambridge University Press, 220 p.

Чуприна Юлія Юріївна

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва, викладач кафедри лісоуправління, лісоексплуатації та БЖД

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА І ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ

Екологічне виховання - спосіб впливу на почуття людей, їх свідомість, погляди і уявлення. Але будь-яке виховання, в тому числі екологічне, повинне ґрунтуватися на освіті, насамперед екологічній. Мета освіти - формування фізичного та психічного, духовного здоров'я людини і всього суспільства. Освіта сама по собі не гарантує захисту від нерозумного, а то і злочинного ставлення до природи, а отже, і до людей. Свідомість людини - безпека країни, запорука подальшого існування життя на планеті. Екологічна освіта охоплює сферу знань, умінь і навичок, необхідних для дбайливого відношення до природного середовища. Вона - основа професійної підготовки фахівців у будь-якій сфері, зв'язаній, навіть побічно, із природою. В цьому процесі важливі певні принципи [3].

Принцип загальності - означає, що екологічна освіта та виховання повинні охоплювати все суспільство з урахуванням індивідуальних особливостей - вік, стан психіки, зокрема темпераменту, освітній ценз, інтереси та стимули різних груп соціально-професійних категорій населення.

Принцип комплексності екологічної освіти та виховання, як принцип загальності, має правові (юридичні) і методичні аспекти. Екологічне виховання, освіта - єдиний процес впливу на свідомість людей і він повинен здійснюватися в комплексі, з врахуванням науково обґрунтованих методичних вимог.

Принцип безперервності - зобов'язує всіх суб'єктів діяльності в сфері екологічної освіти та виховання забезпечити узгоджений процес на всіх ступенях освіти та виховання - дошкільного, шкільного, вузівського і післядипломного, чого вимагають Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" і "Концепція екологічної освіти та виховання в Україні".

Природоохоронна освіта і виховання - це проблема першочергового значення, без якої неможливо поліпшити стан навколишнього природного середовища. В розвинутих країнах це зрозуміли вже давно. Наприклад, в Голландії з 1919 р. діє служба дитячого і шкільного виховання. Заняття ведуть так, щоб діти самі відкривали для себе природу в практичному спілкуванні з нею. Знання, отримані на основі практики, зберігаються довше, ніж придбані з підручників. Такі знання формують основи совісного, естетичного виховання, екологічної свідомості як складової частини загальної культури людини. В нашій країні тільки наприкінці 60-х рр. почали створювати мережу науково-педагогічних установ для вивчення цієї проблеми [1;4].

Екологічне виховання на дошкільному етапі навчання передбачене в окремих розділах "Програми виховання в дитячому садку" з напрямків: виховання у дітей любові до рідного краю, сприйняття краси природи, дбайливого ставлення до всього живого; формування у дошкільнят елементарних знань про природу і на цій основі загальних уявлень про зв'язки між явищами в природі.

У віці 5-6 років у дітей вже повинні бути сформовані уявлення про зв'язки між природними явищами, залежності не комфортності життя від екологічних умов, пов'язаних з діяльністю людей. Саме цей віковий період дуже важливий для подальшого виховання дітей, зокрема екологічного. Екологічні проблеми в сучасних умовах переходу суспільства до ринкової економіки викликали кризу моральності, а екологія і моральність взаємообумовлені. Тому екологічні проблеми необхідно розглядати у взаємозв'язку з моральним вихованням. Ця проблема ставиться не вперше. Великий внесок в розвиток теорії морального виховання в процесі спілкування з природою зробили відомі діячі педагогічної науки та освіти - К.Д. Ушинський, В.Г. Городників, В.А. Сухомлинський [2].

У загальноосвітній середній школі процес виховання умовно розділений на три етапи. Перший - вивчення в 1-3 класах складових частин природи, сезонних змін і їх причин, загальних понять про використання природних ресурсів. У цьому віці важливо навчити дітей

мислити екологічно грамотно - це головне завдання вчителя, вихователя. Людина - складова частина природи, і як вона відноситься до неї, так і природа ставиться до людини. Згадаймо вислів К. Маркса у середині XIX ст. - природа жорстоко мстить людині за всі її промахи, помилки. Другий етап - учні 4-9 класів вивчають історію суспільства, що відображає основні етапи використання природи людиною для її потреб. У цьому віковому періоді важливі факультативні курси з екології, історії її розвитку, сучасного стану охорони природи. Але цього недостатньо. Необхідно ставити питання про постійний курс екології й охорони природи в середній школі як постійних навчальних предметів, які треба починати з 8 класу, коли формується свідоме відношення до довкілля. Третій - в 9-12 класах здобуваються основи діалектичного підходу до розуміння єдності суспільства і природи, їхньої взаємозалежності. Аналіз навчальних програм з 1924 р. показав, що зміст екологічного аспекту виховання і навчання значною мірою залежить від фактичного відношення суспільства до природи, від матеріальних умов і потреб людини [3].

У 60-х рр. XX ст. в навчальних дисциплінах природу розглядали односторонньо - тільки як джерело матеріальних благ, необхідне для задоволення постійно зростаючих потреб людини, суспільства. В 70-х рр. наступив період загостреної уваги до екологічних, біосферних проблем, підсилювався природоохоронний аспект шкільного виховання. З 80-х рр. у предмети природничо-наукового і географічного циклів були введені елементи екологічного навчання і виховання. Хоча цього було недостатньо. Так, в курсі географії і біології питома вага навчального часу для роботи в природі складає близько 3,1% і 3,4% відповідно. В трудовому вихованні 75% навчального часу приділялося на практичні роботи, що зв'язані з безпосереднім використанням ґрунту, води, рослин, тварин, впливом на природне середовище.

Природоохоронна діяльність часто відірвана від трудової, тому охорона природи в уявленні учнів виступає альтернативою виробництву. Через це виховний потенціал екологічних знань учнів і можливостей виробництва не реалізуються повною мірою і не забезпечують формування належного рівня елементів екологічної культури. Щоб ліквідувати цей розрив у школярів, необхідно, щоб найвища екологічна культура і знання були насамперед у кожного вчителя, вихователя.

Виховання та освіта з питань екології, охорони природи є важливим елементом загальної екологічної підготовки майбутніх фахівців, у тому числі вчителів гуманітарних, фізико-математичних, біолого-географічних, економічних та інших спеціальностей. Такі знання є загальнообов'язковими і є кваліфікаційною ознакою кожного фахівця, в тому числі і педагога.

Для підвищення рівня екологічної поінформованості, кваліфікованості сучасних фахівців - педагогів, інженерів у навчальні

плани всіх вищих навчальних закладів будь-якого профілю введені курси: "Актуальні проблеми охорони природного навколишнього середовища", "Основи екології", "Екологія і раціональне природокористування" та інші, які вивчають екологічні проблеми в тісному зв'язку із суспільними, психолого-педагогічними, загальноосвітніми дисциплінами, що базуються на знаннях історії, географії, біології, хімії, фізики, інших наук [2;4].

Першими курс "Охорона природи" почали викладати в Україні на початку 50-х рр. в Одеському університеті. Про необхідність такої дисципліни для всіх вищих навчальних закладів йшла мова вже в 1959 рр., а в 1961 було прийняте рішення про його факультативне вивчення не тільки в університетах, педагогічних, медичних, технічних вузах, а й в сільськогосподарських, юридичних, економічних. У 1970 р. були затверджені програми обов'язкового курсу "Охорона природи" для педагогічних інститутів і для факультетів спеціальностей "Біологія і хімія", "Дошкільна педагогіка", "Педагогіка і методика початкового навчання". Тепер це загальнообов'язковий нормативний предмет у всіх вищих навчальних закладах для всіх спеціальностей. Проблеми охорони природи відбиваються в наукових дослідженнях педагогічних та інших навчальних закладів з напрямків: "Методика організації і проведення масових природоохоронних заходів в школі", "Природа як метод естетичного виховання", "Охорона природи і школа".

Література:

1. Закон України "Про освіту" //Голос України.-1996. -25 квітня.
2. Закон України "Про загальну середню освіту" //Голос України.-1999.- 23 червня.
3. Концепція неперервної екологічної освіти та виховання в Україні //Інформаційний збірник міністерства освіти України.-1995. №14.-С.4-5.
4. Івончик Г.Ф. Пенькова О.І. Про деякі аспекти екологічної освіти школярів: Соціальна-гуманітарна освіта України та шляхи її розбудови. /За ред. В.Л. Андрущенко.-К.,1997.
5. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям //Вибрані твори. В 5-ти т. Т.3, С. 7-282.- Київ, 1977.
6. Сухомлинський В.О. Павлиська середня школа. //Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 4.-С.7-92.-Київ,1977.

Круглова Вікторія Володимирівна

Відповідальна секретарка всеукраїнського науково-популярного журналу «UNIVERSITATES. Наука та просвіта» ХНУ імені В. Н. Каразіна, провідна редакторка видавництва «Ранок», ведуча науково-пізнавальної програми «Діалоги» («7 канал»)

БІОЛОГ VS ТРАКТОРИСТ. ПРО МАЙБУТТЯ СІЛЬСЬКИХ ДІТЕЙ, АБО ІСТОРІЯ З НЕВИЗНАЧЕНИМ ПРОДОВЖЕННЯМ

Аналіз проблеми ґрунтується на досвіді роботи в науково-освітньому проєкті «Мандрівна наука» (як співорганізатора і співзасновника, так і безпосереднього учасника, лектора і демонстратора наукових експонатів). Сама «Мандрівна наука» – це невеличкий пересувний центр інтерактивної науки, який може працювати будь-де (у спортзалі, у коридорах, у будинках культури, у парках і на пришкільних майданчиках) і для будь-якої аудиторії. Метою проєкту було насамперед відвідати селища і села (Харківщини зокрема й України загалом), віддалені від великих міст, щоб показати сільським дітям, що таке інтерактивна наука (формат «доторкнись до науки», або «наука на дотик») і дати цим дітям можливість провести власні експерименти і дізнатися більше про ті чи ті наукові явища і закони.

За більш ніж три роки роботи проєкту, відвідавши біля 100 міст, містечок, сіл, а також освітні заклади інтернатного типу Харківської області, попрацювавши з більш ніж 150 тис. відвідувачів виставки, насамперед школярами та вчителями, можна, хоча й досить суб'єктивно, окреслити основні виклики сільської освіти.

1. Обмежений доступ до знань через кадрові проблеми з учителями та недостатнім матеріальним забезпеченням навчального процесу, починаючи від профільних шкільних кабінетів, довозення як учителів, так і учнів, до навчального закладу і закінчуючи спортмайданчиками та їдальнями.

2. Обмежений доступ до підвищення кваліфікації сільських вчителів та повноцінного професійного спілкування, тиск на вчителів, відсутність достойного відношення до професії вчителя в країні.

3. Проблеми з Інтернетом та загалом ІКТ. (Тому, наприклад, формат онлайн-навчання, який сьогодні вкрай актуальний, зважаючи на пандемічні заходи, на жаль, майже не реалізується в сільській місцевості.)

4. Нестача якісної, сучасної, трендової навчальної літератури для школярів і НМК для вчителів. (Електронні освітні ресурси, інтерактивні дошки – це не для села?)

5. Побут: меблі, стіни, роздягальні, відсутність води, часто – тепла, туалети на вулиці.

6. Матеріальне становище батьків. Через неможливість реалізації дорослих у дітей складається стійке відчуття безвиході й антимайбуття в подальшому житті. Сільські діти часто стають заручниками нереалізації своїх родичів. Тому й постає вибір: **Біолог vs Тракторист**.

(Розмова з 9-класником однієї за шкіл Барвінківського району, що на Харківщині.)

Ці «болі» мають бути зняті з порядку денного. Яким чином?

1. Окреслення й усвідомлення «болей».
2. Аналіз кадрів, за потреби – кадрові зміни. Достойні менеджери на місцях.
3. Грантові програми, участь у державних конкурсах і програмах МОН та інших міністерств (наприклад, регіонального розвитку чи молоді і спорту).
4. Діалог із бізнесом, передовсім місцевим.
5. Організація й участь у спільних проєктах для всіх учасників освітнього простору й громади загалом. (Мова йде і про звичайні «суботники», і про створення, скажімо, куточка цікавої науки на базі школи/села/району – як об'єднувального чинника.)

СЕКЦІЯ 6 Актуальні питання вищої сільськогосподарської освіти

Голікова Олена Михайлівна

кандидат історичних наук, доцент, професор
Харківський національний аграрний
університет ім. В. В. Докучаєва,
професор кафедри філософії,
історичних і соціальних дисциплін

ВИЩА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ОСВІТА В УМОВАХ СИСТЕМНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОГО НАУ ім. В. В. ДОКУЧАЄВА

Теперішній етап реорганізації вищої сільськогосподарської освіти в Україні викликає занепокоєння і тривогу багатьох керівників і трудових колективів вітчизняних ЗВО. Вища сільськогосподарська освіта однозначно потребує реформування, що багато раніше усвідомили очільники багатьох держав Євросоюзу. Наприклад, у сучасній Республіці Польща з багатьох аграрних ЗВО, що раніше функціонували, на сьогодні існує тільки Сільськогосподарський університет імені Гуго Коллонтая в Кракові. Інші сільськогосподарські вищі школи – у Варшаві,

Вроцлаві, Любліні, Познані тощо – реформовано в Природничі університети. Така реорганізація викликана необхідністю надання здобувачам вищої освіти знань, які б розширили для них перспективи працевлаштування на національному і світовому ринках праці.

Разом з тим, підготовка сучасного фахівця, конкурентоспроможного і мобільного, з широкими теоретичними і практичними знаннями є фінансово затратною та надзвичайно складною в реалізації справою для багатьох вітчизняних ЗВО. Фінансово-економічна і демографічна кризи, масовий виїзд української молоді за кордон, проблеми з працевлаштуванням випускників українських ЗВО, – ці та інші обставини є серйозною перешкодою на шляху подальшого функціонування вищих сільськогосподарських шкіл України в межах застарілої парадигми, що, у свою чергу, актуалізує проблему їх реформування у національному масштабі.

Доволі гостро питання щодо реорганізації сільськогосподарських ЗВО постало в Харківському регіоні та Східній Україні в цілому. Протягом двох десятиріч ледь не всі українські уряди робили непоодинокі спроби розв'язати цю проблему. На нашу думку, низька результативність заходів урядовців з реформування сільськогосподарських ЗВО в Харкові пояснюється механістичним, формальним підходом до аналізу їх діяльності. Такий підхід не враховує реального внеску харківських ЗВО в систему світової і вітчизняної освіти і науки протягом усього часу їх функціонування, адже обмежується врахуванням деяких особливостей їх організації на відрізок теперішнього часу. Водночас такий підхід ігнорує негативний досвід багатьох волонтаристських перетворень у минулому, результати яких даються взнаки дотепер. У гонитві за «призове фінансування» в майбутній реформованій системі вищої освіти відбувається відверте маніпулювання історичними фактами з викривленням досягнень і навчально-наукового потенціалу споріднених ЗВО.

Формування нового тренду української вищої сільськогосподарської освіти має спиратися як на системний аналіз сучасної світової економічної і соціокультурної ситуації, так і на традиції розвитку вітчизняної вищої освіти, зокрема 200-річний досвід діяльності ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. Протягом двох сторіч безперервної освітньої і наукової практики найстаріший в Україні сільськогосподарський ЗВО неодноразово зазнавав докорінних змін – як позитивних, так і руйнівних. Досвід цих реорганізацій є важливим з погляду пошуку загальнодержавної концепції реформування сільськогосподарських ЗВО.

Минуле ХНАУ належить до унікальних сторінок європейської історії, адже протягом двох сторіч розвитку заклад освіти функціонував на території різних держав. Заснований 1816 р. в кордонах етнічної Польщі, інститут діяв у Маримонті, неподалік Варшави, до 1861 р., а протягом 1862–1914 рр. – працював у Ново-Олександрії (Пулави)

Люблінської губернії. Це був четвертий в Європі сільськогосподарський ЗВО. На початку Першої світової війни інститут евакуйовано з Польщі до Харкова. Протягом усього періоду своєї діяльності ХНАУ пройшов шлях від Інституту землеробського господарства в Польщі до провідного національного університету сільськогосподарської освіти України, що підготував понад 100 тис. агрономів і лісівників.

Результати діяльності закладу на початковому етапі існування істотно позначилися на формуванні європейської системи сільськогосподарської освіти і науки. Зокрема, 20-річний досвід функціонування Інституту сільського господарства та лісівництва в Маримонті як першого в Російській імперії сільськогосподарського ЗВО був зразком для відкриття 1840 р. Гори-Горецької землеробської школи – другого в імперії закладу вищої сільськогосподарської освіти (нині – Білоруська державна сільськогосподарська академія).

Найбільш продуктивною в історії ХНАУ була реформа, здійснена у першій половині 1890-х рр. очільником тодішнього Ново-Олександрійського інституту сільського господарства та лісівництва професором В. В. Докучаєвим. Його подвижницька діяльність з реорганізації сільськогосподарської освіти була зумовлена прагненням убезпечити країну від недородів і голоду на кшталт такого, як стався у 1891–1892 рр. Ідеолог широкої універсальної освіти, професор В. В. Докучаєв запровадив викладання в інституті багатьох нових природничих і економічних дисциплін. За його керівництва випускники Ново-Олександрійського інституту отримували всебічні теоретичні і практичні знання, чого прагнуть сучасні поборники реформування української системи сільськогосподарської освіти.

Розроблений професором В. В. Докучаєвим план з реорганізації ЗВО був настільки продуктивним, що згодом за схожою програмою було реформовано Петровську сільськогосподарську академію (нині – РДАУ–МСГА ім. К. А. Тимірязєва) та Петербурзький лісовий інститут (нині – Санкт-Петербурзький державний лісотехнічний університет), а також сільськогосподарські відділення Ризького політехнікуму та Київського політехнічного інституту.

На час евакуації до Харкова Ново-Олександрійський інститут був відомий у світі як високо фаховий заклад сільськогосподарської і лісівничої освіти.

Наприкінці 1920-х рр. учених-аграрників захопила ідея щодо створення на базі тодішнього ХСГІ єдиного навчально-науково-дослідного комбінату – Української академії сільськогосподарських наук. З погляду на необхідність підготовки фахівців, здатних забезпечити комплексне функціонування усіх галузей сільськогосподарського виробництва України, було розроблено нову структуру інституту в складі одинадцяти факультетів [1, оп. 11, од. зб. 13, арк. 30].

Розукрупнення ЗВО унеможливило реалізацію цього масштабного проекту. З кінця 20-х рр. у радянській державі точилася гостра боротьбу

між прихильниками «німецької» моделі освіти і прибічниками вузькоспеціалізованої «американської» системи навчання. Стрижнем «німецької» моделі була ідея широкого універсального навчання, що дозволяло випускникам ЗВО працювати в багатьох галузях. «Американська» система була розрахована на швидку підготовку кадрів для вузьких спеціальностей. У вищому державному та партійному керівництві взяли гору прихильники вузької спеціалізації.

У зв'язку з реалізацією такої політики ХСГІ зазнав докорінної реорганізації. 28 червня 1930 р. інститут передано в підпорядкування Наркомзему СРСР, а сам заклад освіти перейменували в Харківський інститут зернових культур у складі одного агрономічного факультету. Згідно з постановою ЦВК і РНК СРСР від 23 липня «Про реорганізацію вищих навчальних закладів, технікумів і робочих факультетів» створено Харківський інститут механізації та електрифікації сільського господарства (нині – ХНТУСГ імені Петра Василенка) на базі відділень механізації та електрифікації Харківського і Полтавського сільськогосподарських інститутів [2, оп. 1, од. зб. 1, арк. 1–2].

Сучасні історики аграрної освіти і науки фундатором (іноді – ініціатором або директором) теперішнього ХНТУСГ імені Петра Василенка називають професора О. О. Алова. Проте особисто сам Олександр Олексійович був принциповим противником розукрупнення ХСГІ – закладу, з яким пов'язав своє життя. Він почав тут працювати 1900 р. на посаді ад'юнкт-професора кафедри сільськогосподарських машин і знарядь. Протягом 1900–1938 рр. – завідував кафедрою, а в 1915–1922 рр. – був директором інституту. Будучи переконаним прихильником «німецької» системи освіти, він у 1901–1912 рр. дев'ять разів відвідував Німеччину й Австро-Угорщину для ознайомлення з досягненнями в галузі сільськогосподарського машинобудування. У 1928 р. очолив засновану в ХСГІ з його ініціативи науково-дослідну кафедру сільгоспмашинобудування.

Життєвий шлях Олександра Олексійовича увірвався в стінах ХСГІ. Він раптово помер у своєму кабінеті на кафедрі 13 листопада 1938 р.

Розпочату 1930 р. перебудову вищої сільськогосподарської освіти очолив заступник наркома земельних справ СРСР з кадрів М. І. Єжов. З грудня 1929 р. до листопада 1930 р. він скеровував процес підготовки фахівців для сільгоспвиробництва, зокрема у вищій школі. Сучасне покоління про нього знає як про керівника «великого терору» 1937–1938 рр. Але до насильства, принаймні в системі сільськогосподарської освіти, М. І. Єжов удався вже 1930 р.

Діяльність поспішно реформованих ЗВО істотно утруднювали відсутність нових навчальних програм, скупченість великого загалу студентів в аудиторіях тощо. Нововведення викликали заперечення професури старих сільськогосподарських шкіл, яка розглядала їх як процес знищення вищої школи взагалі. У пошуках винних більшовики вдалися до репресій. У 1930 р. заарештували велику групу відомих

фахівців центральних господарських відомств. В Україні репресіям було піддано керівний склад Наркомзему. Переслідунь зазнали професори ХСГІ С. М. Тумановський, В. П. Шелекет, колишній директор інституту А. С. Саноцький та багато інших.

Погляди противників більшовицької реформи поділяв професор О. О. Алов. Він послідовно відстоював ідею створення на базі ХСГІ єдиного сільськогосподарського навчально-науково-дослідного комбінату – Української сільськогосподарської академії. Але довго чинити опір учений не міг, адже про репресії знав не з чуток. У 1921 р. його вже притягували до відповідальності за роботу в Харківській міській думі в період денікінської окупації та засудили до трьох років громадсько-примусових робіт без утримання під вартою.

Спротив учених більшовицьким нововведенням було подолано. До середини 1930-х рр. в СРСР замість колишніх 25 універсальних сільськогосподарських ЗВО було створено 84 спеціалізованих інститутів. Професора О. О. Алова змусили взяти участь в реалізації цієї політики та призначили помічником директора у ХІМЕСГ. Рівень недовіри до ученого з боку влади унеможлиблював зайняття ним найвищих офіційних посад.

Іноді історики подають створення ХІМЕСГ–ХНТУСГ як механічне розділення Харківського сільгоспінституту на два навчальних заклади – Харківський інститут зернових культур і Харківський інститут механізації та електрифікації сільського господарства. По-перше, цей висновок суперечить наявним архівним документам. По-друге, у 1930 р. зі складу ХСГІ було вилучено ще два факультети: лісівничий та інженерно-меліоративний, а їх науково-педагогічний склад піддано репресіям.

Отже, у результаті реформи з розукрупнення ХСГІ на основі його факультетів і кафедр виникли: ХІМЕСГ, Київський лісотехнічний інститут (нині – ННІ лісового і садово-паркового господарства НУБіП). Інженерно-меліоративний факультет ХСГІ у 1930 р. переведено до Києва. Після численних реорганізацій у 1959 р. він увійшов до складу Українського інституту інженерів водного господарства (нині – Національний університет водного господарства та природокористування, НУВГП, м. Рівне).

Історія ХНАУ початку 1930-х рр. надає беззаперечні докази війни радянського керівництва проти науково-педагогічних шкіл і кадрів, сформованих за докучаєвськими традиціями організації освіти. Нині суспільство має змогу втілити в життя мрії корифеїв української сільськогосподарської освіти і науки про створення на базі найстарішого в країні аграрного ЗВО потужного навчально-науково-дослідного центру, здатного забезпечити комплексну підготовку фахівців відповідно до вимог сучасного сільськогосподарського виробництва. Випробувані часом традиції наукової підготовки кадрів найвищої кваліфікації, помножені на сучасні інноваційні стратегії освітньої діяльності, а також наявність компактно локалізованої навчально-науково-виробничої бази

з широкими можливостями проведення практичних занять створюють унікальні умови для організації на базі Харківського НАУ єдиного центру вищої сільськогосподарської освіти Східної України.

Література:

1. Харківський ордена Трудового Червоного Прапора сільськогосподарський інститут ім. В. В. Докучаєва. Державний архів Харківської області (ДАХО). Ф. Р-1148, 1535 од. зб., 1922–1966 рр.
2. Харківський інститут механізації та електрифікації сільського господарства. ДАХО. Ф. Р-5945, 867 од. зб., 1930–1971 рр.

Martin Kalamkovic, PhD student, University of Novi Sad, Faculty of Education, Sombor

Jovana Kalamkovic, EDUCONS University, Sremska Kamenica

POSSIBILITIES OF MOBILE LEARNING IN WORKING WITH STUDENTS WITH SPECIAL NEEDS

Abstract:

Students with special needs have a lot of problems during their schooling. All of these problems lead to the fact that the population of students with difficulties is far more frequently absent from school than other students. Today, mobile technologies and fast Internet are accessible to everyone. In this study, we investigated the possibility of educating students with special needs using mobile learning.

Key word: *Students with special needs, Mobile learning, Moodle*

Introduction

Education of students with special needs is a very specific process, filled with challenges. It is necessary to use innovative and adapted methods. Some of the problems they face every day are: architectural barriers; transportation problems; social problems; health problems.

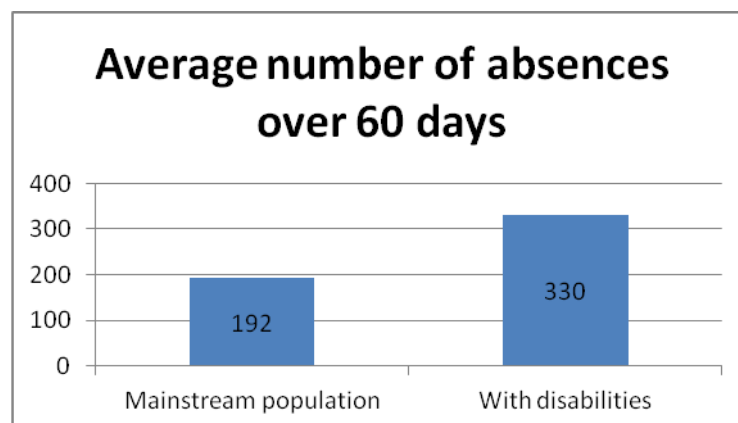
All of these problems lead to the fact that the population of students with special needs is far more frequently absent from school than other students. Consequently, they find it difficult to follow classes and more difficult to complete school. All of the above contributes to the social exclusion of this population [4]. The development of modern information technologies and the Internet has made it easier and less difficult to access a wide variety of educational content and therefore the organization of mobile learning. This idea is not new, but only with the increase of availability of the Internet could it be realized. One of the definitions that perfectly describes the term is: "Mobile learning is a system and process of connecting learners to distributed educational resources, where users use mobile platforms (smartphone, tablet, lap-top etc.)." "Part of the challenge in arriving at a

single definition of mobile learning has to do with the fact that it is a rapidly changing field, with new and more sophisticated handheld devices constantly appearing on the market”^[2]. Mobile learning has many advantages over classical education. When it comes to educating students with special needs, the advantages are: (1) ability to access educational materials from home; (2) ability to adapt the speed of learning to an individual; (3) ability of an individual approach to each student.

Today, there are many ways to organize the process of mobile learning. Mobile devices are available to the general population of students. “These devices enable students to control their individual learning and allow learners to switch learning contexts conveniently from formal to informal or personal to social.”^[3] When it comes to students with special needs, the content needs to be adapted to them and their cognitive abilities. The principles of universal design must be followed when designing teaching content. Lessons should not be reduced to simply copying paper textbooks. The teaching material itself should include multimedia and interactive content. “Although not specifically developed for m-learning environments, these are equally relevant to them. The relevance of almost all of these principles for designing inclusive online learning is further increased when designing inclusive m-learning”.^[1]

A study was conducted to determine the number of absences from classes. The study was conducted on a sample of 30 students with disabilities and the same number of students in the regular population. The survey was conducted over 60 working days. The study was just counting class absences.

The results of the survey were as expected. Students with special needs were more often absent from classes than the regular population.

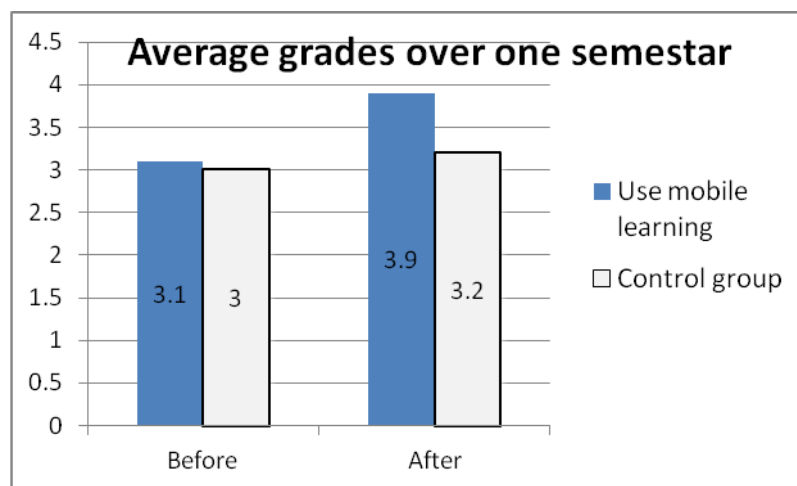

This fact encouraged us to start with the implementation of a pilot project of a mobile learning organization for students with special needs. The aim of the pilot project would be to prove the validity and necessity of this form of learning for students with disabilities. The steps of realization of this project were as follows:

- analysis of the situation and selection of the software environment in which we will do mobile learning;

- reaching staff to create mobile-friendly teaching content;
- analysis of the choice of teaching content to be adapted;
- creating and setting up teaching content;
- training users to access the use of teaching content;
- analysis of school performance (grade point average) of future mobile learning portal users;
- use of portals and materials for mobile learning during one semester;
- final analysis, average change and number of visits to the portal

The pilot project was successfully implemented. We opted for the Moodle platform and presented our teaching material within it. We trained 8 teachers to prepare teaching material. We have created our mobile learning portal (<http://www.milance.edu.rs/>). One of the tasks in creating teaching content was to make accessing and working with them extremely easy and accessible for users with basic IT skills. The portal was accessible from mobile phones, tablets and laptops. Students had the opportunity to use teaching content in one subject during one school semester. We measured the change in Grade point average of 15 students with special needs. We had a control group of 15 students who did not use mobile learning. Analyzing the results, we came to the conclusion that facilitating access to teaching content through mobile learning directly influenced the improvement of the grade average of students with special needs covered by the survey.

Conclusion

Following the implementation of the mobile learning pilot project for students with disabilities, we concluded the following facts:

- Mobile learning has had a positive impact on the knowledge base of students with special needs, which we concluded through the analysis of grade point averages.
- Students were pleased with the ability to access teaching content from home.
- Students liked customized teaching content (multimedia and interactivity)

All of the above leads us to conclude that mobile learning has had a positive impact on the learning process of students with disabilities. The discontinuity that occurred due to frequent absences was overcome. It is concluded that it is necessary to extend the scope of mobile-friendly teaching to all subjects. More users need to be able to access mobile learning content.

References.

1. Tanya Elias, Universal Instructional Design Principles for Mobile Learning, International Review of Research in Open and Distance Learning, Vol. 12.2 February – 2011.
2. Nicky Hockly, Mobile learning, ELT Journal Advance Access published November 22, 2012.
3. Lina Dias, Angelin Victor, Teaching and Learning with Mobile Devices in the 21st Century Digital World: Benefits and Challenges, European Journal of Multidisciplinary Studies, May-August 2017, Volume 2, Issue 5.
4. Snezana Kalamkovic, Tibor Halasi, Martin Kalamkovic, Distance Learning Applied in Primary School, Croatian Journal of Education, Volume 15; Sp.Ed.3/2013, 251-269.

Бутенко Тетяна Андріївна

кандидат економічних наук, доцент Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва, доцент, завідувачка кафедри інформаційних технологій, консалтингу і туризму

Проценко Наталля Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва, доцент кафедри інформаційних технологій, консалтингу і туризму

Сирий Володимир Миколайович

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва, старший викладач кафедри інформаційних технологій, консалтингу і туризму

МІСЦЕ ОСВІТИ У ВПРОВАДЖЕННІ ЕФЕКТИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Об'єктивні процеси глобалізації та інтеграції аграрного виробництва України у світове сільське господарство передбачають необхідність інноваційного розвитку галузі та її належного освітнього й інформаційно-консультативного забезпечення.

Головною суперечністю аграрного сектору України є формування бімодельної структури з великого товарного виробництва та господарств населення з домінуванням дрібнотоварного укладу [1]. Це зумовлює завищену пропозицію ІТ-рішень для дрібнотоварних агровиробників, які обмежені у можливостях здійснювати інноваційні інвестиції. Разом з економічною складовою, повільне впровадження інформаційних технологій в аграрне виробництво зумовлене недостатньою компетенцією виробників [2].

За останні роки в Україні інформаційні технології в сільськогосподарському консультуванні просувалися в напрямках освоєння єдиної ІТ-платформи АгроWeb [3] та екстеншн сервісу для сільськогосподарського дорадництва [4, 5], за якими не вдалося досягнути прийнятних результатів, а також застосування інноваційних ІТ-рішень у великотоварному виробництві, де є певні позитивні зрушення.

Досвід використання змішаної моделі сільськогосподарського дорадництва та її дистанційної інтерпретації е-екстеншн [5] свідчить про недостатню практичну ефективність таких підходів. На наш погляд проблеми полягають у надмірній державній урегульованості моделі, вельми пасивній ролі в ній освітніх закладів, відсутності дієвих механізмів взаємодії дорадників з агровиробниками та відсутності розвинутого комунікаційного середовища у сільській місцевості.

Для підвищення ефективності інформаційно-консультативних послуг в аграрному секторі слід активізувати системну роботу зі створення комплексної ІТ-платформи, яка поєднує ланцюг: інформація – консультація – прийняття рішення – навчання відповідно до трирівневої організації системи управління АПК: держава – регіон (область) – район.

Її реалізація полягає у побудові єдиного інтерактивного інформаційного середовища на базі даних і знань, довідкових, експертних, геоінформаційних систем, та систем прийняття рішень із залученням глобальної комп'ютерної мережі, хмарних технологій, соціальних мереж та мобільного зв'язку. Розподілений інструментарій консультативних послуг має обов'язково поєднуватися із локальними інформаційними ресурсами. Головну роль тут повинні відігравати саме вищі аграрні навчальні заклади країни.

Ефективне застосування інформаційних технологій у сільськогосподарському консультуванні може здійснюватися на основі вмотивованого зв'язку освітян-науковців з агровиробниками через комерційні й некомерційні територіально-виробничі форми та розвиток комунікаційного середовища сільських територій.

Для забезпечення доступу до інноваційних технологій дрібнотоварного виробника слід запроваджувати практику оренди ІТ-рішень у відповідних компаній. Такими можуть стати, наприклад, ІТ-центри, створені на базі вищих аграрних навчальних закладів.

З одного боку вони могли б стати ефективним інструментом для маркетингового просування продукції виробників ІТ-рішень, з іншого – місцем де середні та малі сільськогосподарські підприємства мали б змогу орендувати потрібні ІТ-функції. Наприклад, брати в короткострокову оренду високоефективну техніку, залучати на певний час команди ІТ-фахівців для розв'язання поточних виробничих проблем.

Для вишів такі центри могли б стати потужною навчальною базою з підготовки та підвищення технологічних компетенцій фахівців з ІТ-рішень, вмотивовувати ліцензування відповідних спеціальностей, оперативно корегувати навчальні плани у безпосередньому зв'язку з агровиробниками.

Окремо слід зазначити роль аграрних закладів освіти у розвитку в сільській місцевості несільськогосподарського підприємництва, зокрема сільського туризму, що потребує відповідної інформаційної підтримки у вигляді готових ІТ-рішень з питань реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності, бізнес-планування, підготовки бухгалтерської та фінансової звітності [6].

Література:

1. Шульга О.А. Суперечності розвитку аграрного сектору сучасної України: специфіка та основні форми прояву. Економічна теорія та право, 2017. № 4. С. 64-82.
2. Роботи в полі: які задачі та за яких умов виконують інформаційні технології в агробізнесі. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/roboti-v-poli-aki-zadaci-ta-za-akih-umov-vikonuut-informacijni-tehnologii-v-agrobiznesi>.
3. Бабенко В.О., Бутенко Т.А., Сирий В.М. Впровадження інформаційно-консультаційного сервісу в аграрному секторі економіки на регіональному рівні. Іноваційна економіка, 2008. № 2 С. 67-71.
4. Кудинова И.П. Сельскохозяйственное консультирование в Украине: проблемы и пути развития. Биоресурсы и природопользование, 2014. Том 6. № 5-6. С. 133–137.
5. Кальна-Дубінюк Т.П. Сучасний стан розвитку екстеншн сервісу в світі та його перспективи в Україні. Формування ринкових відносин, 2014. № 1. С. 79–83.
6. Бутенко Т.А., Дьоміна В.М., Сирий В.М., Сотников Ю.О. Впровадження сільського туризму в Україні: проблеми, бізнес-моделі, бізнес-планування. Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»: Зб. наук. праць. Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. Харків, 2018. № 1. С. 10-16.

Кравцов Анатолій Іванович

кандидат історичних наук, доцент, професор університету
завідувач кафедри філософії, історичних і соціальних дисциплін
Харківський національний аграрний університет ім. В.В.Докучаєва

Сутула Оксана Анатоліївна

старший викладач кафедри соціології і політології
Національний технічний університет «Харківський політехнічний
інститут»

ІНТЕГРАТИВНІ ДОМІНАНТИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ОСВІТИ І НАУКИ

Еволюція людства взаємопов'язана та взаємообумовлена перманентним вирішенням глобальних екологічних, продовольчих і сировинних проблем. Відповідні наукові та освітянські традиції, що формувалися протягом тисячоліть у спостереженнях, окремих дослідках і досвіді сільськогосподарської практики в Новий час у деяких європейських державах (Франції, Німеччині, Італії) інтегрувалися в перші аграрні навчальні, а згодом і університетські заклади та науково-дослідницькі установи.

Сьогодні агросфера займає провідне місце у глобальному світопорядку. Це зумовлено необхідністю вирішення продовольчого і сировинного забезпечення світового співтовариства, окремих держав і народів. Адже відомо, що більшість населення планети потерпає від систематичного голоду, подорожчали продукти харчування та позбавився попит на біопаливо. В цілому спостерігається порушення рівноваги у системі глобальної продовольчої безпеки. Значні негативні наслідки залишаються від перманентних світових фінансових криз.

Для України агросфера завжди була безумовною домінантою її еволюції. Завдяки своїм унікальним природно-кліматичним умовам вона з давніх часів була «житницею» Європи. До того ж Україна має міцний фундамент для сталого розвитку високопродуктивного сільського господарства: зручне географічне положення та геополітичне становище, кваліфіковану робочу силу, величезні площі високопродуктивних ґрунтів. Проте, як зазначав Т. Рузвельт, великою націю робить не її багатство, а те, як його використовують. Тому з метою затвердження України у світі як самодостатньої, конкурентоспроможної, потужної аграрної держави необхідно враховувати усі сучасні стратегічні тенденції в науці, освіті, підготовці кадрів, управлінській галузі. Сучасний етап розвитку нашого суспільства, який характеризується інтеграцією України у європейське співтовариство, ставить перед вітчизняною освітою невідкладні стратегічні завдання підготовки висококваліфікованих професіоналів, що дозволить стати їй одним із світових лідерів агровиробництва і продовольства. Звідси, освіта і наука відіграють пріоритетну роль у

реформуванні сільськогосподарських та інших галузей економіки і перманентної інтеграції країни до світових структур, а відтак дослідження еволюції стратегії освіти і науки набуває актуального теоретичного і практичного значення. За сучасних умов процесу глобалізації та інтернаціоналізації економіки України зростання конкурентоспроможності аграрного сектора прямо залежатиме від досягнутого рівня здійснення соціально значущих викликів інноваційного розвитку агропромислового виробництва: нових науково-технологічних і просвітницьких парадигм у визначенні пріоритетів відповідної політики.

Багаторічна суспільно-політична криза та незавершена аграрна реформа в Україні, будучи самі по собі загрозливим випробуванням для державності, є водночас фактором ускладнення практичної реалізації курсу на повноцінне стратегічне співробітництво України з Європейським Союзом та її інтеграції до світових ринків товарів, фінансів і послуг. Саме ці обставини кидають своєрідний виклик системі української аграрної освіти і науки та спричиняють необхідність їхнього реформування. З урахуванням того, що освіта і наука ще ніколи не мали такого стратегічно важливого соціального та економічного значення як нині, зазначимо, що якість аграрної освіти та результативність наукових розробок є найпершими і найголовнішими завданнями, що стоять сьогодні перед вченими-дослідниками різних галузей аграрної науки. Зокрема, курс на інтеграцію національної економіки до світових та європейських економічних інституцій вимагає підпорядкування реформаторських заходів загально визнаним міжнародним тенденціям розвитку аграрного виробництва в умовах глобалізації та забезпечення конкурентоспроможності господарської і комерційної діяльності вітчизняних товаровиробників у відкритому ринковому просторі.

Україна – аграрна держава і тому аграрна освіта і наука відіграють ключову роль загалом у цьому процесі. Україна повинна вийти на новий, конкурентоспроможний рівень виробництва агропродукції, а без розвитку науки і освіти це зробити неможливо. Це, на нашу думку, є пріоритетною зовнішньополітичною домінантою конкурентоспроможності аграрної науки і освіти. Іншою, внутрішньополітичною домінантою конкурентоспроможності є набуття статусу високоінтелектуальної освіти і науки з потужним потенціалом, яка водночас потребує інновацій. Визначені стратегічні інтегративні домінанти конкурентоспроможності зумовлюють наступні напрями реформування сільського господарства: а) системоутворюючі галузі, від яких найбільше залежить продовольча безпека та експортний потенціал (рослинництво, виробництво зернових, зернобобових, технічних та кормових культур; свинарство; молочне скотарство); б) аграрна наука та аграрна освіта; в) державне управління сільським господарством. Звідси актуальною є інтегративна домінанта підготовки аграрної освітньої, наукової, виробничої та управлінської еліти, спроможної вивести Україну на рівень найрозвинутіших країн світу, яка принципово

повинна відрізнятися від традиційної підготовки кадрів для АПК. Перш за все це підсилення ролі науковців та освітян, які мають освоїти сучасні технології та інновації провідних країн світу. Серед основних напрямків такої елітарної концепції – формування конкурентоспроможного фахівця, який знає і може працювати з використанням інноваційних технологій; змістовне об'єднання науки з освітою, наприклад, навчання студентів на базі науково-дослідних господарських установ НААН України. Важливо розробити алгоритм об'єднання наукової бази інститутів і дослідних підприємств, що входять до структури НААН, з найбільш ефективними освітянськими закладами. Результатом цього може бути поява великих регіональних аграрно-наукових центрів, на чолі кожного з яких стоятиме університет (він повинен не тільки відповідати світовим вимогам, а й мати статус дослідницького). У його складі будуть наукові установи, він повинен мати ступеневу підготовку фахівців – починаючи від ліцейних класів шкіл, молодших спеціалістів, бакалаврів, магістрів і до аспірантів, науковців-дослідників, педагогів-освітян. Усім установам і відомствами, в першу чергу НААН України, необхідно покращити показники наукового супроводу й технологічної відповідності при виробництві сільгосппродукції, підвищити якість підготовки та перепідготовки кадрів для АПК, активно входити до міжнародного науково-інноваційного простору і налагоджувати тісні зв'язки з інвесторами в наукові проекти на всіх рівнях, оскільки, за оцінками експертів, сільське господарство країни виробляє лише третину валової продукції від її оптимального науково обґрунтованого рівня. Така концепція покликана впровадити інноваційний шлях розвитку аграрної освіти. Під поняттям «інноваційний» маються на увазі нові заходи і напрями, які забезпечать ефективний розвиток даної галузі. Коли навколо аграрних університетів згрупувати академічні аграрні наукові установи, забезпечити гідну матеріальну базу, вивчити потреби ринку праці, то після такої проведеної роботи відповідно можна готувати висококваліфікованих спеціалістів у потрібній кількості. Неможливо реформувати аграрну галузь і при цьому не адаптувати фахівців, які працюють в цій галузі. Навчання високопрофесійних спеціалістів для АПК, які б відповідали міжнародному рівню – саме таке завдання ставить перед собою аграрна освіта. Звісно, в такому стані, як сьогодні, аграрна Україна існувати довго не зможе. Аби вона мала своє місце в європейському просторі, їй наразі конче необхідні внутрішні реформи. Значною мірою це залежить від реформування агросектору економіки, зокрема й освіти. До того ж треба враховувати, що аграрна освіта – це потужний сегмент всієї освітянської галузі, адже в аграрних ЗВО навчається понад 200 тисяч бакалаврів і магістрів.

Також важливою внутрішньополітичною інтегративною домінантою конкурентоспроможності науково-педагогічної, управлінської та виробничої аграрної еліти повинна бути її активна участь у суспільно-політичному житті держави. Сьогодні актуальною залишається

проблема створення авторитетного політичного суб'єкта аграріїв (партій чи організацій), який би перманентно представляв, лобював і захищав інтереси аграрного сектора в державних органах влади та на політичній арені в цілому. Адже сплило чимало часу відтоді, як політико-правове представництво аграріїв по всій вертикалі влади було фактично втрачено.

Безумовною інтегративною домінантою конкурентоспроможності у становленні сучасної аграрної еліти є гуманізація і гуманітаризація освітянського простору. Гуманізація аграрної освіти – багатопланове, соціально-моральне явище духовного життя суспільства. Щоб стати повноцінним спеціалістом, потрібно дійсно бажати отримати знання, оволодіти багатством сучасної науки, сприйняти як віру ідеали гуманізму. Це визнання цінності конкретної людини, створення умов, спрямованих на розкриття і розвиток здібностей студента та його самореалізацію. Це духовна і моральна орієнтація практичної педагогіки на систему адекватних моральних цінностей, ядром якої є студент-особистість. Для сучасної вітчизняної аграрної освіти більш ніж актуальною залишається проблема її гуманізації та гуманітаризації. Здійснення гуманітарної освіти спрямоване на пробудження громадянської свідомості студентської молоді. Гуманітарна освіта – це і навчання, і виховання. Вона має базуватися на інтегративних засадах з урахуванням специфіки професійної діяльності. Тут не доцільна як надмірна спеціалізація, що веде до спрощення та примітивного відтворення культурологічних цінностей, так і перевантаження теоретичними соціогуманітарними знаннями. Професійна культура повинна формуватися на основі загальної культури. Таким чином, педагогічна діяльність викладача-гуманітарія ставить до нього вимоги бути не носієм інформації, а координатором, який забезпечує культурний розвиток у формуванні спеціаліста-аграрія. Розширити науковий світогляд студентів, виховати у них високі моральні якості є чи не найактуальнішим завданням, оскільки недостатня соціогуманітарна підготовка студентів впливає на загальний рівень фахівця. Відомо, що на вивчення соціогуманітарних дисциплін відводиться недостатня кількість аудиторних годин і особливо практично відсутні години на самостійне відвідування студентами музеїв, галерей, виставок, вернісажів тощо, що збагачує їх всебічно.

Зважаючи на сказане вище, необхідно підкреслити органічний взаємозв'язок патріотичного та екологічного виховання для студентів аграрних навчальних закладів. Адже все це впливає на рівень свідомості, а відтак життєдіяльності майбутнього фахівця, його подальшого культурного зростання як особистості. Звідси, на нашу думку, важливу роль відіграє викладання студентам різногалузевих інновацій, ноу-хау і нанотехнологій, наукових досягнень і відкриттів видатних вчених, їх внесок у розвиток світової та вітчизняної науки і освіти в цілому. Виховання повинно бути взаємопов'язане з науковими

досягненнями і практичними здобутками визнаних у світі вчених, літераторів, мистецтвознавців тощо. Це наблизить студентів до скарбів світової культури та загальноновизнаних світових досягнень людства у різних галузях і сферах сучасної цивілізації. Підкреслимо, що сукупність знань про власну націю і її самобутність, історичний шлях, місце серед інших етносів повинно сприяти поєднанню національного та патріотичного виховання, а відтак формувати світогляд, утверджувати стійкі психологічні принципи, підвищувати рівень культурного, наукового та художнього розвитку майбутнього фахівця, організатора та керівника аграрного сектору.

Важливим напрямком науково-педагогічної діяльності викладачів-гуманитаріїв є висвітлення суспільно-політичних процесів і явищ, що відбуваються в Україні та за її межами. В сучасних умовах студент повинен орієнтуватися у різноманітності політико-правового поля держави, її стратегічних і тактичних перспективах розвитку, формах державного устрою і політичного правління, владовідносинах, етнополітиці, міжнародних відносинах, глобальних проблемах сучасності, геополітиці тощо. Адже відповідні знання з актуальних соціологічних і політологічних проблем сприяють формуванню політичної культури і політичної свідомості студентської молоді, а відтак формують у майбутніх фахівців активну громадянську позицію. До того ж знання прав, свобод і обов'язків людини і громадянина виховує у майбутнього спеціаліста бажання відстоювати свої інтереси у багатоманітному, не завжди справедливому, суспільстві. Актуальним на сьогодні залишається питання залучення студентства до громадської, організаторської, суспільно-політичної діяльності в процесі навчання.

Недогонов Дмитро Володимирович

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри філософії, історичних і соціальних дисциплін

Харківський національний аграрний університет ім. В.В.Докучаєва

НАУЧНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ СОЦИОЛОГИИ КАК ИНТЕГРАЛЬНАЯ ДЕФИНИЦИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

Современный человек в настоящее время существует и развивается во всех данных ему природой и обществом качествах. Много воды утекло с тех пор, как ученые различных гуманитарных направлений открыли научную дискуссию о первоначальном биологическом начале человека, его психологических индивидуальных

особенностях и социальных императивах развития человека в обществе как полноценной личности.

Данная проблематика подтверждена в научных трудах отечественных и зарубежных исследователей.

Особенную актуальность данная дискуссия стала приобретать в контексте развития информационного общества, в котором, как известно, главенствующую роль играет информация и как технологическая часть системы «человек – информатизация» и как социальный феномен, который априори не возможен к существованию без «личностного» «человеческого» либо «группового» участия данных субъектов в информационном процессе.

Современность, как совокупность материальных компонентов системы «здесь и сейчас» диктует свои нормы взаимодействия между личностями. Общество, как совокупность тех или иных запросов индивидов и групп гибко реагирует на подобный «спрос» и в режиме реального времени выдает измененные социальные нормы поведения. Наука, как глобальный пульсометр общества, порождает новые возможности преобразования различных социальных парадигм к изменяющимся социальным реалиям.

Человек как личность научился в XXI веке мыслить абстракциями и излагать свои мысли информативно. И если, в XIX веке К. Маркс писал трактаты и многотомные сочинения по тематике социального конфликта и его неизбежности в обществе, а в XX веке Т. Парсонс обосновывал необходимость рассмотрения социальных явлений с точки зрения системы и выполнения элементами системы определенных функций, а также зависимость этих элементов от структуры; то сегодня на смену многотомным научным изысканиям и поэлементному анализу пришли «информативные» тезисы, статьи с инфографикой, научные онлайн конференции, заметки, новостные ленты и критические посты в социальных сетях в группах тех или иных научных интересов.

По сути, мы имеем дело с тем, что интеллект человека достиг такого уровня развития, который позволяет ему сжимать и аккумулировать информацию подобно компьютеру. При этом, ключевой особенностью данного процесса является то, что речь идет только о той информации, которая реально представляет интерес для его субъекта и носителя.

Данное положение дел, имеет выражение во многих отраслях жизнедеятельности общества. Мы можем наблюдать такие явления повсюду начиная от системы образования и заканчивая бизнес процессами в крупных транснациональных компаниях. Эти тенденции не знают границ и возрастов. И если раньше личность с возрастом становилась более консервативной, то на сегодняшний день в развитых странах культура всеобщей информатизации поглощает даже людей пенсионного и постпенсинного возрастов.

Однако, раскрывая суть подобных сдвигов интеллектуальной сущности человека, по нашему мнению, следует также уделить внимание проблеме так называемого научного интеллекта.

Стоит заметить, что естественнонаучные достижения всегда шли в ногу с развитием общества в целом. Так, в пещере сначала появилось пламя; потом в срубe – свеча; и только в квартире лампочка... Мы не ставим перед собой цель обоснования первичности интеллекта науки естественнонаучной или гуманитарной, нет, напротив понимая их природную взаимосвязь, мы бы хотели отдельно выделить именно тот научный интеллект, который по нашему мнению, способен не только выступить в качестве связующего звена между «физиками» и «гуманитариями», но и представляет собой ключевой научный элемент в общем научном генезисе интеллектов наук.

Во-первых, именно и только данный элемент способен дать человеку и индивиду «общественное» начало научных изысканий. Во-вторых, только данный интеллект способен дать социально-научные прогнозы развития общества. И, в-третьих, обладание данным видом научного интеллекта в его развитом состоянии, способно совокупить в себе все остальные виды научного интеллекта существовавшие когда-либо, и которые будут существовать в будущем. Речь идет о научном интеллекте социологии.

Исследованию проблемы научного интеллекта в социологии уделил внимание украинский ученый В.И. Тарасенко в работе «Научный интеллект социологии». В ряде его научных работ можно увидеть четкую структурную и гносеологическую линию о том, что профессиональная социология как наука возникшая в полипарадигмальном контексте естественных и гуманитарных наук в XIX веке, и сохранившая в себе данную особенность к полипарадигмальному методологическому анализу познания современного научного мира и общественного сознания, способна дать ответы на многие существующие в современном мире вопросы. Исследователь уделил внимание уточнению понятия «научный интеллект». По мнению автора «выражение «научный интеллект социологии» - метафорично и не должно пониматься в своем непосредственном значении. Прямой его смысл должен быть отнесен не к социологии, а к ее создателям – социологам, поскольку именно они обладают научным интеллектом, который и сообщают своей науке. Только отсюда вытекает правомерность употребления термина «научный интеллект социологии», что и требует всегда держать «в уме» его фигуральный смысл» [1, с 33].

Далее автор акцентирует внимание на комплексном подходе рассмотрения понятия, «Итак, научный интеллект социологии – это профессиональный интеллект ученых социологов, представляющий собой определенное единство их творческого мышления, интуиции и воображения и не могущий быть приобретенным, проявленным и

продуктивно реализованным без социологии в качестве общего полигона его применения и развития, а также сообщества социологов как прямого носителя интеллекта, правда, в его совокупной (коллективной) форме. Именно совокупный интеллект присущ научному социологическому сообществу, которое, исторически эволюционируя, соответственно изменяет и свой умственный потенциал, причем не всегда наращивая его и увеличивая творческую эффективность» [1, с 34].

«Социологическое мышление – это высший, отличающийся от других видов научного мышления способ абстрактно-теоретического освоения социальной реальности, который обеспечивает построение, понимание и объяснение общей картины социального мира. Он функционирует и реализуется через конкретные системы (модели) умственной деятельности социологов – стили (манеры) мышления (позитивистский, феноменологический, структурно-функционалистский, реляционный и т.д.). Стиль мышления – самостоятельная модель умственной деятельности, осуществляемой с помощью особого логико-когнитивного аппарата (понятийно-терминологической системы), отличающийся собственным диапазоном охвата определенных сторон социальной реальности, воплощаемой в соответствующих теоретических концептах знания и определяющей парадигмальные направления развития социологической науки» [1, с 38].

По сути, мы подошли к тому, что интеллектуальная социологическая особенность состоит в том, что исконное социологическое знание, возможно к продуцированию и развитию исключительно в том, случае, если речь идет об обладании субъектами профессиональной деятельности (социологами) социологического мышления.

Безусловно, данная дефиниция, как и любая другая профессиональная компетентность приобретается в ходе получения профильного высшего образования. В настоящее время, в Украине существует достаточно сильная и методологически и методически социологическая школа. Достижения которой, известны и востребованы во всем мире.

Также, говоря о социологическом интеллекте в контексте профессионального высшего образования, необходимо отметить и то, что в настоящее время, подготовка профессионалов социологов ведется разными учебными заведениями различного направления. Так социологические факультеты и образовательные программы существуют как в классических университетах, так и в профильных (аграрных, политехнических и др.).

По нашему мнению, в разрезе изучаемой нами тематики, данное положение дел имеет положительный вектор, так как напрямую формирует специальные социологические методологии и методики применения научного интеллекта социологии.

Таким образом, тема научного интеллекта в социологии является очень актуальной и требует своего дальнейшего детального изучения и развития, Ибо понимание процессов интеллектуализации общества с точки зрения формирования особых, актуальных и практически востребованных знаний, умений и навыков позволяет его субъектам развиваться более динамично и совершенно.

Литература:

1. Тарасенко В.И. Научный интеллект социологии // Социология: теория, методы, маркетинг. 2008. No. 1. С. 33-49.

Секція 7 «Соціально-економічні аспекти розвитку українського села в умовах поступального розвитку аграрного сектора економіки: проблеми та шляхи їх вирішення»

Бага Лілія Григорівна

кандидат економічних наук, доцент Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

ОРГАНІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО, ЯК СПОСІБ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Органічне виробництво, по суті, є тим способом вирощування аграрної продукції, який розвивався тисячоліттями в людській цивілізації і спирається на біологічні процеси. Все більше людей в світі зацікавлені саме в отриманні такого якісного продукту, що гарантується природністю її створення. Світове виробництво органічної продукції на 2020 рік охоплює 189 країн, в котрих продукція органічного походження вирощується на 71,5 млн. га., а щорічний оборот органічної продукції на 2019 рік досягнув 96,7 млрд. євро [1].

Для аграрного сектору України, особливо, як варіант відродження депресивних сільських територій, органічне виробництво може стати одним з найбільш ефективних виходів з кризи. Україна має значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, її експорту та споживання на внутрішньому і міжнародному ринках. Наявні великі площі родючих і екологічно чистих ґрунтів є одним з вирішальних факторів орієнтації на органічне виробництво. Одночасно з цим, відсутність якісних трудових ресурсів за низького рівня механізації сільськогосподарської праці, сприятливих умов життя в сільській місцевості, нерозвинена виробнича, ринкова та соціальні інфраструктури стають значними перепонами на шляху його розвитку в країні. На 2020 рік в Україні органічний ринок знаходиться лише на стадії становлення: площа сільськогосподарських земель з органічним статусом та з статусом перехідного до органіки періоду складала близько 309,1 тис. га (це всього 0,7 % від всієї площі земель сільськогосподарського призначення); на внутрішньому ринку органічна продукція представлена досить слабо, в основному, в мережах супермаркетів, а також частково- в Інтернет-продажах. Одночасно з цим, варто сказати, що українську органічну продукцію купують в значних обсягах країни ЄС, куди у 2018 році було експортовано 266,7 тис. тонн продукції. Ринок органічної продукції країни представлений дуже малою кількістю учасників – на 2019 рік їх нараховувалось 635, з яких 501 були виробниками органічної сільськогосподарської продукції[2].

Зараз розвиток органічного аграрного виробництва на державному рівні в нашій країні регулюється Конституцією України, Земельним

кодексом України, Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища». Особливого значення набув Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», який набрав чинності 10 січня 2014 р., згідно якого, органічна продукція ідентифікується як продукція, отримана в результаті сертифікованого виробництва, а виробництво органічної продукції (сировини) визначається як виробнича діяльність фізичних або юридичних осіб (у тому числі з вирощування та переробки), де під час такого виробництва виключається застосування хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів, консервантів тощо, та на всіх етапах виробництва (вирощування, переробки) застосовуються методи, принципи та правила, визначені Законом для отримання натуральної (екологічно чистої) продукції, а також збереження та відновлення природних ресурсів. Таке виробництво вважається органічним лише після отримання сертифіката на виробництво продукції згідно з правилами органічного виробництва[3].

Український уряд прийняв цілий ряд законодавчих актів та спеціальних програм з підтримки органічного землеробства. Так, в 2019 році було введено в дію Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», основним завданням якого є контроль за відповідністю органічного виробництва світовим стандартам якості. [4].

Значну роль в розвитку органічного виробництва в Україні здійснили міжнародні проекти, основними з яких є: проект «Німецько-українська співпраця в галузі органічного землеробства»; швейцарсько-українською програмою «Розвиток торгівлі з вищою доданою вартістю в органічному та молочному секторах України» (він фінансується Швейцарською Конфедерацією та впроваджується Дослідним інститутом органічного сільського господарства (FiBL, Швейцарія) у партнерстві із SAFOSO AG (Швейцарія).); проект ЄС «Підтримка впровадження сільськогосподарської та продовольчої політики в Україні».

Основним недоліком таких проектів є їх значна теоретизованість і часто - відрив від реального виробництва. Наприклад, Мінекономіки з фахівцями проекту «Німецько-українська співпраця в галузі органічного землеробства» протягом 2017-2018 рр. повели п'ять семінарів з органічного виробництва для 130 фахівців головних управлінь Держпродспоживслужби. У 2019 році проведено два тренінги для фахівців Мінагрополітики, Держпродспоживслужби, Національного агентства з акредитації України на тему: «Інспекція та контроль органічних операторів», участь в яких взяли 50 фахівців[2]. Тобто, вчать як керувати, та, по суті, керувати немає ще чим. Не думаємо, що хоч один фахівець цієї служби кине свою роботу та піде піднімати органіку в глухе село. Вектор таких програм потрібно переорієнтовувати на молодь, в першу чергу- сільську, котра готова до нових ідей, а також побачить можливості до розвитку достойного бізнесу на рідній землі.

Значну роль тут можна відвести і аграрним ВУЗам, ввівши в їх діяльність як спеціальні технологічні фахові напрямки, так і тренінги для студентів з розвитку органічного виробництва. Також потрібно залучати гранти та фінансові програми з розвитку органічного виробництва, надавати субсидії при початковій стадії формування бізнесу. І тренінги необхідні саме тим, хто цим вже займається чи буде робити, а не керувати. Звичайно, не все так погано і багато ентузіастів вже зараз працює на території нашої країни в даному напрямку, наприклад, є ціла низка організацій з сприяння розвитку органічного виробництва, рух «Пермакультура в Україні» та ін.[5] .

Враховуючи світовий досвід, можна стверджувати, паралельно треба здійснювати як організацію органічного виробництва, так і формування ринку органічної продукції через підтримку та стимулювати його розвитку, сприяти поширенню інформації про переваги органічної продукції, створювати відповідні інформаційно-консультаційні структури з питань захисту прав споживачів органічної продукції, науково-освітні центри тощо.

В органічному виробництві є багато переваг - від збереження природного середовища в процесі виробництва, покращення структури ґрунту, що сприяє підвищенню його родючості, до того, що органічні продукти за рахунок мінімізації хімічних речовин містять більше поживних речовин, мінералів та вітамінів. Крім того, органічне виробництво має ряд еколого-економічних переваг, оскільки забезпечення населення якісними та безпечними органічними продуктами харчування сприяє покращенню здоров'я нації та підвищує рівень продовольчої безпеки держави. Відповідно, така продукція більш корисна та має більш високий попит і більш вигідна для продажу на світовому ринку. Тільки довівши до свідомості українських виробників ці плюси, можна говорити про її можливість в відновленні села, як способу привабити в нього людей.

Організація органічного виробництва - лише один з шляхів розвитку сільських територій України, але вона сприятиме збільшенню кількості органічних підприємств та зростанню зайнятості населення країни. Окрім того, це спосіб вийти на світовий ринок з тією продукцією, що має значний потенціал до конкурентоздатності в незаповнених світових ринкових нішах. Крім того, активізація органічного виробництва дасть можливість покращити біологічну активність ґрунту, відновити баланс поживних речовин і, як результат, підвищити урожайність сільськогосподарських культур та збільшити доходи товаровиробників. Розвиток органічного сільського господарства сприятиме покращенню економічного, соціального та екологічного стану в Україні, комплексному розвитку сільської місцевості та поліпшенню здоров'я населення країни.

Література:

1. «Світ органічного сільського господарства» Статистичний щорічник, 2020. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://organicukraine.org.ua/5011-organic-world-2020.pdf>
2. Органічне виробництво в Україні/ Інформаційно-аналітичний портал АПК України. Опубліковано 04 травня 2020 року. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/organichne-virobnictvo/organichne-virobnictvo-v-ukrayini>
3. Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 03.09.2013 № 425-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 36, ст.275) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19>
5. Пермакультура в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.facebook.com/PermacultureUkraine>

Беленкова Марія Іванівна

професор Харківського національного аграрного університету
ім. В.В.Докучаєва

ІНСТИТУЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ

Досить часто політика сільського розвитку (розвитку сільських територій) асоціюється із державною аграрною політикою і до цього часу законодавством України не виділяється такий окремий напрям державної політики як державна політика у сфері сільського розвитку.

Збереження такого підходу у подальшому призведе, на нашу думку, до поглиблення кризових явищ в розвитку сільських територій, в тому числі й до збільшення трудової міграції сільського населення. Адже, продовжуючи розглядати сільські території лише як просторову базу для сільськогосподарського виробництва та життєдіяльності сільського населення, що зайняте у такому виробництві, в цілому гальмується розвиток регіонів України та не розкривається повною мірою їх економічний, соціальний та ресурсний потенціал.

Слід враховувати, що Угода про Асоціацію з Європейським Союзом спонукає до зміни таких підходів, оскільки передбачає поступове зближення політик та законодавства у сфері сільського господарства і розвитку сільських територій [1].

Водночас реалізація реформи децентралізації наділяє громади більшими владними повноваженнями, в тому числі й в частині реалізації окремих питань розвитку сільських територій. У результаті ми маємо ситуацію, коли на державному рівні відсутня чітко сформована

інституційна структура, яка була б здатна забезпечувати формування та реалізацію політики сільського розвитку, а реалізацією окремих аспектів сільського розвитку займаються різні центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування.

Так, наразі Міністерство розвитку громад та територій України відповідно до покладених на нього завдань здійснює загальну координацію розвитку сільських територій, розробляє та забезпечує виконання за участю інших органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування програм розвитку сільських територій, розробляє та здійснює заходи, спрямовані на комплексний розвиток сільських територій, і вносить на розгляд Кабінету Міністрів України відповідні пропозиції, а також здійснює моніторинг стану забезпечення об'єктами соціальної інфраструктури сільських територій [2].

Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України серед інших основних завдань має забезпечувати формування та реалізацію державної політики у сфері розвитку сільських територій [3].

Поряд з цим на місцевому рівні окремі громади починають проявляти ініціативи щодо створення локальних інституцій сільського розвитку, як правило, у формі громадських організацій, так званих агенцій сільського розвитку чи агенцій регіонального розвитку, які здійснюють реалізацію окремих проектів сільського розвитку.

При цьому діяльність таких інституцій є недостатньо вивченою. Вони, як правило, діють інтуїтивно, не координують власні зусилля між собою, повторюючи вже зроблене іншими. Тому ефект від їхньої діяльності та їхній вплив на процеси сільського розвитку у результаті не є значним.

Таким чином політику сільського розвитку варто розглядати як спільне завдання, яке вимагає спільних зусиль з боку центральних, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Відповідно потрібна координація діяльності та об'єднання усіх зацікавлених сторін у єдину систему.

Координацію діяльності при формуванні і реалізації державної політики сільського розвитку, на нашу думку, варто покласти на єдиний центральний орган виконавчої влади, який активно співпрацюватиме із центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування. Таким органом на сьогодні може бути або Міністерство розвитку громад та територій України, або Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України.

Крім того вбачається за доцільне створити при Кабінеті Міністрів України колегіальний орган, основною задачею якого буде прийняття ключових політичних рішень з питань сільського розвитку.

Формування чіткої інституційної структури, а також перегляд і конкретизація повноважень, функцій і задач органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування дозволять забезпечити

взаємоузгодження державних та місцевих інтересів у процесі формування та реалізації політики сільського розвитку.

Література:

1. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
2. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про Міністерство розвитку громад та територій України" від 30 квітня 2014 року № 197 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 25 вересня 2019 р. № 850) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/197-2014-%D0%BF#Text>
3. Постанова Кабінету Міністрів України "Питання Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства" від 11 вересня 2019 р. № 838 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838-2019-%D0%BF#Text>

Букша Ігор Федорович

кандидат сільсько-господарських наук, старший науковий співробітник
УкрНДІЛГА ім. Г. М. Висоцького

Пастернак Володимир Петрович

доктор сільсько-господарських наук, професор
УкрНДІЛГА ім. Г. М. Висоцького,
ХНАУ ім. В.В. Докучаєва

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАХИСНИХ ЛІСОВИХ НАСАДЖЕНЬ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

З набуттям чинності положень Угоди про асоціації між Україною та Європейським Союзом постає необхідність удосконалення національного законодавства, зокрема щодо раціонального використання земель під захисними лісовими насадженнями, у тому числі – під полезахисними лісосмугами [5, 8].

Захисні лісові насадження виконують важливі функції щодо підвищення урожайності сільськогосподарських культур, захисту ґрунтів від вітрової і водної ерозії, покращення гідрологічного режиму територій та стану водних об'єктів, депонування вуглецю, запобігання зміні клімату, підтримання біорізноманіття та природних елементів у агроландшафтах [2, 9].

Базові принципи ефективного функціонування захисних лісомеліоративних комплексів визначені фахівцями УкрНДІЛГА [7]:

1. Принцип раціонального природокористування, суть якого полягає в тому, що лісосмуги повинні бути створені у необхідній кількості і у відповідних співвідношеннях.

2. Типологічний принцип – лісосмуги різного цільового призначення повинні створюватися у відповідних типах умов місцезростання, з врахуванням типів місцевості.

3. Принцип ландшафтно-екологічної стійкості лісомеліоративних комплексів. Суть його полягає в тому, що створюватися повинні такі лісосмуги та їх комплекси, які мають максимальну стійкість, довговічність та ефективність у конкретних регіональних умовах.

4. Принцип максимального та ефективного біорізноманіття (фіторізноманіття) в лісосмугах та лісомеліоративних комплексах.

5. Еколого-економічний принцип, суть якого полягає в наданні екологічних пріоритетів при створенні оптимальних лісомеліоративних комплексів з урахуванням їх економічної ефективності.

Ефективне управління захисними лісонасадженнями можливе лише на основі об'єктивної та своєчасної інформації щодо стану та функціонування таких насаджень. Така інформація може бути отримана за результатами їх інвентаризації та подальшого моніторингу.

Згідно даних останнього державного лісового кадастру станом на 01.01.2011 р. площа лісових смуг в Україні становила 433,7 тис. га. Проте на сьогодні точна їх площа і стан невідомі, як невідома також площа лісів на землях запасу, резервного фонду, землях загального користування та на розпайованих землях. Це зумовлено відсутністю в Україні діяльності з інвентаризації таких лісів та захисних лісових насаджень.

У процесі земельної реформи полезахисні лісосмуги були передані до відання відповідних місцевих рад. Частина полезахисних лісосмуг перебувала у сфері управління Міністерства аграрної політики та продовольства України, комунальних підприємств, а частина взагалі залишилася без господаря [1].

О.О. Савчук і А.М. Любич [8] пропонують такі шляхи законодавчо-обґрунтованого вирішення питання полезахисних лісових смуг, які до сьогодні не надані у користування:

на підставі рішення обласної державної адміністрації здійснити інвентаризацію земель сільськогосподарського призначення, вкритих полезахисними лісовими смугами;

внести відомості, отримані у результаті зазначеної інвентаризації до Державного земельного кадастру;

провести погодження та затвердження відповідної технічної документації.

При вирішенні проблем інвентаризації земель під полезахисними лісовими смугами особливо актуальними та гострими були проблеми

організаційно-правового характеру, оскільки протягом довгого часу не були законодавчо урегульовані питання щодо можливих замовників інвентаризації лісосмуг.

Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю” Відомості Верховної Ради, 2018, № 37, ст.277) з 01.01.2019 р. до Земельного кодексу України [3] було внесено зміни, згідно яких земельні ділянки під полезахисними лісовими смугами, які обмежують масив земель сільськогосподарського призначення, передаються у постійне користування державним або комунальним спеціалізованим підприємствам, або в оренду фізичним та юридичним особам з обов'язковим включенням до договору оренди землі умов щодо утримання та збереження таких смуг і забезпечення виконання ними функцій агролісотехнічної меліорації.

Для забезпечення належного утримання та збереження полезахисних лісових смуг необхідно передусім забезпечити проведення їх інвентаризації, як це передбачено Концепцією розвитку агролісомеліорації в Україні, схваленою Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2013 р. № 725-р. та Планом заходів щодо реалізації Концепції розвитку агролісомеліорації в Україні, схваленого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 червня 2014 р. № 582-р.

Інвентаризація лісосмуг поєднує наступні етапи: 1) інвентаризація земель під лісосмугами (згідно з Порядком інвентаризації земель [6]); 2) інвентаризація стану лісосмуг та проектування господарських заходів [4]. У результаті повинен бути підготовлений проект землеустрою, проведена реєстрація в Держгеокадастрі, встановлені лісівничо-меліоративні характеристики лісосмуг і складений проект господарських заходів.

Для ефективного проведення інвентаризації та моніторингу стану лісосмуг потрібно законодавче і нормативне регулювання (положення щодо інвентаризації лісових смуг, програма моніторингу тощо); розбудова інституційного потенціалу (підтримка організацій, що проводять інвентаризацію та моніторинг); впровадження сучасних технологій, програмного і приладового забезпечення, зокрема – застосування сучасних польових програмно-вимірювальних комплексів, гео-інформаційних систем (ГІС), засобів дистанційного зондування Землі (ДЗЗ); відповідне наукове забезпечення (розвиток сучасних методів збору та аналізу даних, проектування з використанням комп'ютерних технологій); комунікаційні стратегії, інформування суспільства, залучення зацікавлених сторін, прозорість і довіра до інформації). Джерелами фінансування можуть бути державний бюджет, місцевий бюджет та інші джерела фінансування, які передбачені чинним законодавством.

Джерелами вихідних даних при інвентаризації лісосмуг та інших видів захисних лісонасаджень є:

електронні карти різного масштабу,
проекти формування територій та проекти внутрішньої господарської організації територій, які містять інформацію про лісосмуги,
матеріали ДЗЗ: ортофотоплани, актуальні супутникові дані, публічна кадастрова карта, а також координати земельних ділянок, які межують з лісосмугами (з баз даних Держгеокадастру).

При проведенні інвентаризації потрібно орієнтуватися на комплексне використання інформації з різних джерел та її інтеграцію в ГІС. Перспективним є поєднання різних систем дистанційного зондування Землі (супутникові, аерофотозйомка з літаків та малих засобів авіації – безпілотних літальних апаратів (дронів). Зазначимо, що при цьому методи дешифрування даних ДЗЗ потребують опрацювання в умовах різних регіонів України.

Потрібно розробити і впровадити в практику економічні механізми для підтримки суб'єктів господарювання, які вирощують та доглядають за лісосмугами, шляхом удосконалення податкової політики та надання дотацій. Також необхідно розробити і затвердити на відповідному рівні єдині правила щодо утримання та збереження полезахисних лісових смуг, розташованих на землях сільськогосподарського призначення.

Література:

1. Годованюк А. Й. Полезахисні лісосмуги вже більш як двадцять років самі потребують захисту. Правові аспекти проблеми. Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. 2013. Вип. 49. С. 228–237.
2. Довідник з агролісомеліорації / за ред. П.С. Пастернака. друге видання, перероблене і доповнене. К.: Урожай. 1988. 288 с.
3. Земельний кодекс України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 26.04.2020)
4. Настанови з лісомеліоративного впорядкування захисних лісових насаджень. Відповідальні укладачі – проф. В.Ю. Юхновський, В.В. Йосипенко. Київ. 2012.
5. Опенько І.А, Євсюков Т.О. Еколого-економічні засади раціонального використання та охорони земель під полезахисними лісовими насадженнями: Монографія. К.: «Компринт», 2016. 183 с.
6. Про затвердження Порядку проведення інвентаризації земель та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 червня 2019 р. № 476 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/476-2019>
7. Рекомендації щодо принципів застосування лісових меліорацій на ландшафтно-екологічній основі. Харків: УкрНДІЛГА. 2005. 33 с.
8. Савчук О.О., Любич А.М. Правове забезпечення розвитку інноваційної інфраструктури раціонального використання та охорони

земель під полезахисними лісосмугами. Наука та інновації. 2019. 15 (3). С. 5-14.

9. Юхновський В.Ю., Гладун Г.Б. Законодавчо-правове забезпечення імплементації концепції агроеліорації в Україні. Наукові праці Лісівничої академії наук України: збірник наукових праць. 2015. № 13. С. 32-37.

Василішин Станіслав Ігорович

кандидат економічних наук, доцент,
проректор з науково-педагогічної та виховної роботи,
доцент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту
Харківський національний аграрний університет
ім. В. В. Докучаєва

РЕТРОСПЕКТИВА ТА МАЙБУТНЄ БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ПРОФЕСІЇ В ДІДЖИТАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ: БЕЗПЕКОВИЙ КОНТЕКСТ

Професія бухгалтера є однією з найдавніших у світі, про що свідчать численні історичні артефакти Стародавніх Індії, Вавилону, Єгипту, Греції та Римської імперії. Першопричиною виникнення обліку було зародження товарно-грошових відносин та господарських зв'язків при рабовласницькому ладі.

З розвитком торговельних відносин в епоху Середньовіччя постала потреба в наявності спеціалізованих фахівців, які вели первинний облік розрахунків та контролювали сплату боргів. Спочатку таких фахівців називали рахівниками. Слово «бухгалтер» виникло в кінці середньовіччя. У 1498 р. імператор Священної Римської імперії Максиміліан I призначив бухгалтером Христофора Штехера. Саме в цей період виникає так званий «венеційський» метод подвійного запису та завдяки працям Бенедетто Котрульї і Луки Пачолі суттєво поглиблюються фундаментальні основи теорії бухгалтерського обліку.

В Україні стрімкий розвиток бухгалтерської професії припав на XIX ст., коли наша держава була частиною Російської імперії. Саме тоді починають закладатися основи наукового підходу до обліку, побудови системи реєстрів та рахунків, порядку формування звітності. Важливу роль у цей період відіграє журнал «Рахівництво».

У період СРСР облік стає однією з невід'ємних складових командно-адміністративної економіки, оскільки саме на бухгалтерів покладено функцію обліку, аналізу виконання планів та збереження соціалістичного майна. У цю епоху суттєво вдосконалюються елементи методу бухгалтерського обліку та поглиблюється його зміст як окремої науки завдяки працям Н. Лунського, Р. Вейцмана, Е. Сіверса, А. Галагана, А. Рудановського, С. Бутка, О. Галкіна, М. Пізенгольца, М. Огійчука, П. Саблука, А. Данілана, І. Малишева, А. Бикової, М. Штеймана, Г. Войчука та ін.

Подальший розвиток бухгалтерського обліку тісно пов'язаний з удосконаленням виробництва, розвитком банківської системи, установленням міжнародних зв'язків, зростанням ролі цінних паперів, участю держави в економічному житті країни.

Особливого значення професія бухгалтера набула в середині ХХ ст., що зумовлено появою транснаціональних корпорацій (далі – ТНК), які викликали необхідність міжнародного регулювання обліку і звітності. Саме тому з метою поліпшення і гармонізації практики фінансової звітності в міжнародному масштабі в 1973 р. громадські бухгалтерські та аудиторські організації ряду країн створили міжнародну професійну неурядову організацію – Комітет з Міжнародних стандартів фінансової звітності (КМСБО) (International Accounting Standards Committee, IASC). З 1981 р. КМСБО був повністю автономним у впровадженні міжнародних стандартів фінансової звітності і в питаннях обговорення документів, які стосуються міжнародного обліку. У 2002 р. Європейська комісія прийняла Директиву Європейського Союзу про те, що всі компанії, чії акції котируються на біржах Європи, починаючи з 2005 р., зобов'язані готувати консолідовану звітність за МСФЗ. У рамках реструктуризації у квітні 2001 р. Рада з Міжнародних стандартів фінансової звітності (РМСФЗ) замінила КМСБО на Комітет з Міжнародних стандартів фінансової звітності (КМСФЗ) – International Financial Reporting Standards (IFRS) [1].

Інша велика міжнародна професійна організація, яка безпосередньо займається розробкою, упровадженням і просуванням стандартів фінансової звітності, – Міжнародна федерація бухгалтерів (МФБ; International Federation of Accountants – IFAC). МФБ створено в 1977 р., основне завдання організації – розвиток і вдосконалення бухгалтерської професії з метою підвищення якості послуг, які надаються в інтересах усього суспільства. У цей час до складу МФБ входять понад 175 членів та професійних бухгалтерських організацій зі 130 країн, що представляють більше трьох мільйонів бухгалтерів, які займаються приватною практикою, викладанням, перебувають на державній службі, зайняті в різних галузях економіки [2].

У країнах Європейського союзу діє Європейська бухгалтерська асоціація (European Accounting Association) – академічна асоціація, яка підтримує якісні дослідження бухгалтерського обліку, викладання та обмін знаннями з практикою, надаючи платформу, що дає змогу вченим-бухгалтерам розвиватися та приносити користь суспільству завдяки своїй діяльності. Вона також спрямована на розвиток відносин з усіма іншими професійними та науково-орієнтованими асоціаціями, які працюють у галузі бухгалтерського обліку, а також з європейськими чи міжнародними комітетами та органами влади, які займаються прийняттям політичних рішень у цій галузі. З часу свого заснування в 1977 р. ЕАА справила великий вплив на бухгалтерську спільноту у всій Європі. Сьогодні ЕАА створила безпечну та розвиваючу мережу, яка

об'єднує всіх дослідників бухгалтерії, зацікавлених у ширшій європейській концепції їх предметних та дослідницьких інтересів [3].

Крім того, у Європі активно функціонує Федерація європейських бухгалтерів (Accountance Europe / Federation des Experts Comptables Europeens). Її створено в 1986 р. в результаті об'єднання двох професійних організацій, одна з яких об'єднувала бухгалтерів країн спільного ринку, друга – решту країн Європи. Ця Федерація об'єднує 51 професійну організацію з 35 країн і представляє 1 млн кваліфікованих бухгалтерів, аудиторів та радників [4].

Як наголошує В. Жук, «бухгалтера можна розглядати як представника професії (інституту) в тому випадку, якщо він володіє знаннями, навичками, вміннями і дотримується етики. Явне вираження, а тим більше дотримання вищевикладених якостей, формується в міру розвитку економіки і досягає свого апогею лише з утворенням професійного бухгалтерського руху» [5, с. 317].

Отже, наявність численних професійних організацій та об'єднань свідчить про вагомість інституту професії бухгалтера у світовому соціально-економічному просторі, проте назва професії на початку XXI ст. не зовсім відповідає сутності і набору функцій, які на неї покладено. Об'єктивність такої невідповідності, а в результаті – трансформації назви є наслідком стрімкого розвитку діджиталізації економіки, зміною парадигми менеджменту підприємств і посилення ризиків бізнес-середовища у глобальному світі.

На початку 30-х рр. XXI ст. цифровізація проникла майже у всі сфери суспільного життя, зробивши помітний відбиток на бізнес-середовищі та його інформаційному забезпеченні. Діджиталізація економіки, яка перебуває під постійним впливом факторів та ризиків макро- і мікросередовища, поглиблює місію, предмет, об'єкт і функції бухгалтерського обліку та професії бухгалтера, який, відповідно до запитів зовнішніх та внутрішніх користувачів, має забезпечувати належний рівень інформаційної і, як наслідок, – економічної безпеки бізнес-структур. Зростання кількості кібератак, вірусних програм та проявів економічного шпигунства вимагає від сучасного представника бухгалтерської професії наявності, крім професійних облікових навичок, так званих цифрових, чи діджиталізаційних навичок.

Таким чином, процеси діджиталізації суттєво трансформують існуючі навички бухгалтера, виходячи далеко за межі сервісної функції обліково-аналітичного забезпечення. За даними останнього глибокого дослідження Association of International Certified Professional Accountants (AICPA), в епоху діджиталізації фінансовим спеціалістам необхідно мати технічні навички та вміти застосовувати їх у бізнес-контексті. Так само їм потрібно використовувати навички людей, щоб впливати на інших, та лідерські навички, щоб продовжувати очолювати організації [6]. Усі ці складові повинні підкріплюватися етикою, цілісністю і професіоналізмом.

Всесвітній конгрес бухгалтерів 2018 р. у Сідней задекларував, що роботизація (цифровізація, штучний інтелект, подальший розвиток автоматизації) – це об'єктивне майбутнє бухгалтерської професії. Але це не загроза професії, а технологічна підтримка трансформації (розвитку) функцій бухгалтера як аналітика-консультанта в сучасних економічних умовах. Бухгалтер в економіці майбутнього – це аналітик, здатний оцінити вплив на добробут своєї компанії всього комплексу чинників, що формуються складною соціально-економічною дійсністю. [7].

На нашу думку, у подальшому цифрові технології дедалі більше проникатимуть у всі сфери людської діяльності, тому попит роботодавців зростатиме саме на представників нової генерації облікових гарантів економічної безпеки у діджиталізованому світі.

Таким чином, місія професії бухгалтера була і залишається поза межами зникнення на обрії економічного бізнес-середовища, оскільки саме бухгалтер покликаний забезпечити стейкхолдерів повною достовірною інформацією, запобігти ризикам та кризам, напрацювати адаптовану до конкретних умов облікову політику та гарантувати економічну безпеку, що багато в чому залежить від правильності і методологічної точності сформованого професійного судження фахівця.

Література;

1. IFRS Foundation. URL: <https://www.ifrs.org/about-us/who-we-are/> (дата звернення: 20.05.2020).
2. International Federation of Accountants. URL: <https://www.ifac.org/> (дата звернення: 20.05.2020).
3. European Accounting Association. URL: <http://www.eaa-online.org/r/Mission> (дата звернення: 20.05.2020).
4. Accountancy Europe. URL: <https://www.accountancyeurope.eu/about-us/> (дата звернення: 20.05.2020).
5. Жук В.М. Розвиток теорії бухгалтерського обліку: інституціональний аспект: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2018. 408 с.
6. Farrar Martin. Re-inventing finance for a digital world. Association of International Certified Professional Accountants. URL: <https://www.cgma.org/> (дата звернення 19.04.2020).
7. Всемирный конгресс бухгалтеров – 2018 в Сиднее и наше вероятное завтра. URL: <https://buh.ru/articles/documents/80970/> (дата звернення: 20.05.2020).

Воронкова Алла Анатоліївна
кандидат економічних наук, доцент
Чуйко Наталія Василівна
кандидат економічних наук, доцент
Мерчанський Володимир Вікторович
кандидат економічних наук, доцент
Худавердієва Вікторія Анатоліївна
кандидат економічних наук, доцент
Храпач Костянтин Григорович
старший викладач
Харківська державна зооветеринарна академія

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ

Ринкова система це сукупність взаємозв'язаних ринків, які охоплюють різноманітні сфери людської діяльності. Особливе місце в системі ринків належить ринку праці.

Основними його складовими є попит і пропозиція робочої сили. Остання характеризується чисельністю осіб, які потребують працевлаштування, і визначається кількістю годин робочого часу, який погоджується надати носій робочої сили в розпорядження роботодавця за умов певного рівня оплати праці. Пропозиція формується наявністю осіб працездатного віку, особами, молодшими від працездатного віку, особами пенсійного віку. Попит на робочу силу – це платоспроможна потреба роботодавців згідно з трудовими послугами працівників певних професій і кваліфікації, яка визначається кількістю та якістю наявних робочих місць або тих, які вимагають заповнення [1].

Важливу роль у збалансованому економічному розвитку ринку праці України належить регіонам. Оскільки, саме регіональний ринок праці має свою структуру зайнятості, вирізняється рівнем оплати праці та інших доходів населення, методами регулювання ринку праці з боку місцевих органів влади. На регіональному рівні особливо відчутними стають процеси трудової міграції. Без знання специфіки територіальної організації ринку праці не можливо прогнозувати розвиток всієї економіки країни, розробляти національні програми зайнятості і боротьби з безробіттям [2].

Аналіз стану ринку праці Харківської області (табл. 1) свідчить, що у 2019 р. порівняно з 2000 р. відбулось зменшення кількості економічно активного і зайнятого населення у віці 15-70 років. Рівень зайнятості населення у віці 15—70 років у 2019 р. становив 62,1%, населення працездатного віку — 73,3%. Рівень безробіття (за методологією Міжнародної організації праці) економічно активного населення у віці 15—70 років склав 5,0%, населення працездатного віку —5,2%.

Таблиця 1. - Економічна активність населення Харківської області

Показники	Роки						2019 р. до 2000 р. %, +, -
	2000	2005	2010	2014	2016	2019	
Економічно активне населення, тис. осіб у віці 15–70 років	1463,5	1388,8	1365,2	1328,8	1321,2	1331,1	91,0
працездатного віку	1334,9	1279,7	1264,0	1296,1	1282,2	1285,1	96,3
Зайняте населення, тис. осіб у віці 15–70 років	1272,4	1297,2	1267,3	1225,3	1236,6	1263,9	99,3
працездатного віку	1145,0	1188,2	1166,1	1182,1	1197,6	1217,9	106,4
Безробітне населення (за методологією МОП), тис. осіб у віці 15–70 років	191,1	91,6	97,9	103,5	84,6	67,2	35,2
працездатного віку	189,9	91,5	97,9	103,5	84,6	67,2	35,4
Рівень економічної активності, відсотків до всього населення відповідної вікової групи у віці 15–70 років	65,9	62,5	63,6	63,9	63,8	65,4	-0,5
працездатного віку	75,0	71,3	73,2	74,6	74,3	77,4	2,4
Рівень зайнятості населення, відсотків до всього населення відповідної вікової групи у віці 15–70 років	57,3	58,4	59,3	59,0	59,7	62,1	4,8
працездатного віку	64,3	66,2	67,5	68,6	66,9	73,3	9,0
Рівень безробіття населення (за методологією МОП), відсотків до економічно активного населення відповідної вікової групи у віці 15–70 років	13,1	6,6	7,2	7,8	6,4	5,0	-8,1
працездатного віку	14,2	7,2	7,7	8,1	6,6	5,2	-9,0

Джерело: [3]

Водночас, в офіційному секторі економіки Харківської області скорочення робочої сили продовжується. За даними Державної статистики України у 2018 р. середньооблікова кількість штатних працівників становила 562 тис. осіб, а у 2000 р – 825 тис. осіб, або в 1,5 раза менше. Залишається дисбаланс між попитом і пропозицією робочої сили. Кількість вакансій, про які роботодавці проінформували центри зайнятості, у 2017 р. становила 3,5 тис. , а у 2018 р. 3,3 тис. Навантаження на одну вакансію за ці роки становило 7 осіб [4].

Дослідження ринку праці в сільській місцевості Харківської області вказує також на стійкий прояв негативних тенденцій (табл. 2).

Таблиця 2 - Динаміка основних показників характеристики ринку праці в сільській місцевості Харківської області

Показники	Роки					2018 р. +, - до 2008 р.
	2008	2010	2015	2017	2018	
Чисельність сільського населення, тис. осіб (на 01.01)	568,5	555,0	530,6	522,4	514,5	-54,0
Чисельність економічно активного населення у віці 15-70 років, тис. осіб	299,5	242,1	230,7	242,3	238,9	-60,6
Рівень економічної активності населення, %	70,7	74,8	59,6	63,0	63,1	-7,6
Чисельність зайнятого населення у віці 15-70 років, тис. осіб	280,6	217,9	209,2	229,2	226,6	-54,0
Рівень зайнятості населення, %	66,2	67,3	54,1	59,6	59,8	-6,4
Чисельність безробітного населення у віці 15-70 років, тис. осіб	18,9	24,2	21,5	13,1	12,3	-6,6
Рівень безробіття, %	6,3	10,0	9,3	5,4	5,1	-1,2

Джерело: [3, 4]

У 2018 р. порівняно з 2008 р. зменшилася чисельність сільського населення з 568,5 до 514,5 тис. осіб, або на 54,0 тис. осіб; економічно активного населення – на 60,6 тис. осіб; зайнятого населення – на 54,0 тис. осіб. За аналізований період рівень економічної активності населення та рівень зайнятості населення зменшилися на 7,6 % та 6,4 % відповідно. Деяким позитивним фактором виступає зменшення чисельності безробітного населення на 6,6 тис. осіб та рівня безробіття на 1,2 %, але ситуація залишається складною.

Можливості працевлаштування і вибір вакансій є надто обмеженим, а темпи зростання й тривалість безробіття значно вищі, ніж у містах, та перевищують соціально допустимий рівень. Як особливість сільського господарства слід вказати високу трудомісткість і низьку прибутковість галузей, що супроводжується відтоком ресурсів, у тому числі робочої сили, в інші сфери виробництва. Велика частина сільських домогосподарств неплатоспроможна, їх матеріально-технічна база руйнується, скорочуються масштаби господарської діяльності, зменшується число зайнятих у виробництві [5].

Одним із головних мотивів, який спонукає людину до праці є заробітна плата. Нажаль, в сільському господарстві Харківської області вона є нижчою від середнього рівня по економіці регіону (табл. 3).

Таблиця 3 -Середньомісячна заробітна плата штатних працівників Харківської області за видами економічної діяльності, грн.

Показники	Роки					2019 р. у % до середнього рівня по економіці
	2010	2015	2017	2018	2019	
Усього	2060	3697	6244	7657	9081	100,0
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	1503	3089	5300	6658	7978	87,9
Промисловість	2183	4054	6566	8097	9459	104,2
Будівництво	2109	4391	7790	10238	12857	141,6
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	1367	2866	4749	6030	7020	77,3
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	2434	4274	7112	9060	11106	122,3
Фінансова і страхова діяльність	4444	8018	8807	10848	13929	153,4

Джерело: [3]

У 2019 р. середньомісячна заробітна плата у сільському господарстві, лісовому господарстві та рибному господарстві становила 7978 грн., тоді як середній рівень по економіці Харківській області - 9081 грн. Більш пріоритетними галузями по рівню заробітної плати є: фінансова і страхова діяльність, будівництво, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність.

На основі проведеного дослідження, варто відзначити, що ринок праці Харківської області характеризується: зменшенням середньооблікової кількості штатних працівників; скороченням кількості вакансій. У сільській місцевості: зменшення кількості сільського населення, кількість економічно активного населення та чисельності зайнятого населення; середньомісячна заробітна плата у сільському господарстві, лісовому господарстві та рибному господарстві є нижчою ніж середній рівень по економіці Харківській області.

Пріоритетними завданнями для вирішення проблемних питань на ринку праці Харківської області, а особливо, у сільській місцевості має

бути: захист внутрішнього ринку праці як на загальнодержавному так і на регіональному рівні; додержуватися виконання регіональних програм зайнятості населення; сприяти розвитку самостійної зайнятості населення; створювати нові робочі місця; посилювати мотивацію до легальної зайнятості населення; сприяти перепідготовці безробітного населення.

Література:

1. Політична економія: підруч. /В.Г. Федоренко, О.М. Діденко, М.М. Руженський, О.Ф. Іткін; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. В. Г. Федоренка. – К.: Алерта, 2008. – 488 с.
2. Шевченко. Л. С. Ринок праці в аспекті сучасної парадигми регіонального економічного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11830/19-Shewchenko.pdf>
3. Головне управління статистики в Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua/>
4. Державна служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Ткачук В.О. Сучасний стан і тенденції розвитку аграрного ринку праці // Економіка АПК. – 2019. - № 7. – С 6 – 13.

Галунець Наталія Іванівна

асистент кафедри публічного управління та адміністрування і міжнародної економіки

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Соціально-економічний розвиток та прогрес має базуватися на розвитку та ефективному використанні соціальних можливостей населення, як найважливішого ресурсу. Соціальний потенціал є складною соціально-економічною категорією, вивченню якої на сьогодні приділено досить мало уваги.

Спробу узагальнити вивчення соціального потенціалу зробила С. Штирбул, яка у своїх наукових дослідженнях виділила рівні соціального потенціалу, його суб'єкти й функції. Зокрема, на її думку соціальний потенціал діє на чотирьох рівнях: нано-, мікро-, макро- й метарівні. При цьому суб'єктами соціального потенціалу, відповідно до рівнів, є такі:

- на нанорівні – сім'я;
- на мікрорівні – працівники, безробітні, малий, середній і великий бізнес;
- на макрорівні – держава та частково великий бізнес (транснаціональні корпорації), громадянське суспільство;

- на метарівні – громадянське суспільство загалом [1].

Відповідно до виділених рівнів, основними видами соціального потенціалу є: індивідуальний, груповий соціальний потенціал, соціальний потенціал підприємства, регіону, суспільства [2].

Для забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку територіальних громад важливими є не лише показники їх економічного потенціалу, але й ефективність соціальної політики, метою якої є формування і розвиток соціального потенціалу.

Емпіричний аналіз наукових джерел, у яких висвітлювалися результати дослідження поняття соціального потенціалу, дає змогу сформулювати його основні ознаки, а саме: відображає можливості, використання яких націлене на досягнення соціальної мети розвитку територіальних громад, тобто забезпечення найбільш сприятливих умов життєдіяльності населення, а також розширене відтворення людини як особистості й продуктивної сили; – складається з елементів, що безпосередньо визначають соціальну активність населення певної громади та рівень її соціальної захищеності; – здатність за рахунок соціальних відносин, зв'язків, мереж, процесів забезпечити синергетичний ефект; – формується із потенціалів окремих осіб і відповідних передумов, які в поєднанні дають нове утворення [3].

Отже, під соціальним потенціалом територіальних громад пропонуємо розуміти: - систему елементів, які безпосередньо визначають соціальну активність населення даної територіальної громади і, відповідно, можливості здобуття населенням соціально значимих результатів в різних сферах життєдіяльності – трудовій, соціально-політичній і духовній; - безпосередній потенціал людини – його здоров'я і професійне довголіття, освіта, професіоналізм, духовно-етичні цінності; умови для розвитку і прояву цього потенціалу, у тому числі матеріальну базу і кадри, технології соціальної сфери; синергетичну діяльність людини, окремої групи і всього співтовариства в регіоні, що оновлюється.

Виходячи із сутності соціального потенціалу територіальних громад, можемо виділити його такі компоненти: демографічний потенціал; фертильний потенціал; соціально-інфраструктурний потенціал; потенціал зайнятості; потенціал соціальної політики; потенціал соціальної солідарності [3].

Таким чином, формування та реалізація потенціалу територіальних громад відбувається в умовах економічного, правового, соціального та політичного характеру, а також під впливом значної кількості факторів ендо- та екзогенного походження. До зовнішніх чинників, що визначають потенціал територіальних громад відносяться географічні, демографічні, економічні, правові, науково-технічні, соціальні та екологічні фактори. До внутрішніх чинників формування та реалізації потенціалу територіальних громад слід віднести, насамперед, організаційно-

економічні, матеріально-технічні, соціально-психологічні та комунікативні складові.

Варто відмити, що за наявності необхідних ресурсів і потреб його носіїв соціальний потенціал реалізується у праці. Ядром соціального потенціалу є людський потенціал, основними чинниками розвитку якого є: здоров'я, освіта, професійні знання, уміння та навички, сприятливі умови життєдіяльності і праці. Тому не лише в економіці, що розвивається, а також у кризовій економіці, необхідною умовою розширеного відтворення соціального і людського потенціалів є збереження сприятливих умов життєдіяльності і праці, відтворення здоров'я, можливостей перенавчання і підвищення професійної кваліфікації.

Отже, формування соціального потенціалу територіальної громади полягає в соціальній активізації населення в вирішенні соціально-економічних, побутових, екологічних, соціо-культурних та інших потреб та проблем територіальної громади. Поряд з цим ядром формування соціального потенціалу територіальних громад є людський потенціал, який визначається не як проста сукупність жителів певної території, а як важлива соціальна спільнота, яка здатна, як суб'єкт управління, на підґрунті спільних цінностей та відповідальності перед громадою, виступати чинником соціально-економічного розвитку територіальної громади.

Література:

1. Штырбул С.А. Социальный капитал и социальный потенциал: субъекты и функции : автореф. дисс. ... канд. экон. наук / С.А. Штырбул. – М. : МГУ, 2010. – 27 с.
2. Монастирський Г. Модернізаційна парадигма управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня / Г. Монастирський // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. – 2010. – № 4. – С. 166-174.
3. Машіко К. С. Формування та розвиток кадрового потенціалу банківського сектору регіону: дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.07 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика / К. С. Машіко; Хмельницький національний університет. – Хмельницький, 2014. – 238 с.

Герасименко Юлія Сергіївна
кандидат економічних наук, доцент
Остапенко Роман Миколайович
кандидат економічних наук, доцент
Велієва Вікторія Олександрівна
кандидат економічних наук, доцент

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

ЕКОЛОГІЧНА СЕРТИФІКАЦІЯ ТОВАРІВ І ПОСЛУГ

Як свідчить світовий досвід, проводити ефективну політику сталого¹ розвитку в державі досить важко, навіть за умов, коли її економіка процвітає. В Україні, яка досі переживає успадковану системну кризу і змушена одночасно розв'язувати безліч політичних, економічних, соціальних й екологічних проблем, модель сталого розвитку є основою стратегії розвитку держави «Україна – 2020» та державної екологічної політики.

Сталий розвиток (sustainable development – англ.) - модель економічного зростання, яка полягає у збереженні «природного капіталу» (повітря, води та інших природних ресурсів) для досягнення високих стандартів якості життя. Екологія від грецького oikos (житло, місцеперебування, середовище) - наука про взаємини і взаємодії об'єктів між собою і з навколишнім середовищем.

Перехід України на модель сталого розвитку можливий за умов модернізації всіх галузей економіки шляхом переходу на енергозберігаючі, ресурсоефективні та більш чисті технології виробництва. Одним з основних пріоритетів для держави має стати збільшення частки ринку продукції з поліпшеними екологічними характеристиками, у зв'язку з чим потрібно перейти до засобів непрямого регулювання ринкових відносин. З-поміж них, зокрема, екологічна стандартизація, сертифікація та маркування згідно з національними стандартами, гармонізованими з міжнародними.

Екологічна сертифікація необхідна, перш за все, виробникам, які впровадили технології більш чистого виробництва, застосовуючи інновації, спрямовані на поліпшення характеристик товарів чи послуг відносно їх впливів на стан довкілля і здоров'я людини протягом життєвого циклу.

Екологічна сертифікація дозволяє:

- комплексно оцінити та підтвердити поліпшені екологічні характеристики;
- вийти на ринки в категорії «екопродукція», не порушуючи конкурентного права;
- застосувати інноваційні підходи та кращу світову практику використання перевірених переваг продукції для збільшення продажів, зокрема в державному секторі економіки.

Поліпшені екологічні характеристики - поліпшені щодо загальнообов'язкових державних норм показники, які характеризують впливи товарів чи послуг певної категорії на стан довкілля та здоров'я людини протягом життєвого циклу. Життєвий цикл - це послідовні та пов'язані між собою стадії продуктивної системи – від добування сировини до остаточного видалення.

Застосовувати екологічне маркування почали у країнах Західної Європи та США в 60-70 роки минулого століття, що було зумовлене збільшуваним інтересом споживачів до питань безпеки продуктів різноманітних категорій, зростанням популярності здорового способу життя та розвитком різноманітних громадських ініціатив на захист довкілля. Підприємці впевнилися, що екологізація виробництва разом з продуктом чи послугою може мати чималі вигоди на ринку, якщо про це поінформувати споживача. На багатьох товарах, а також щодо певних видів послуг (готелі, заклади для оздоровлення, кемпінги, хімчистки і под.), з'явилися фрази або символи на зразок «еко», «екологічний», «натуральний», «екологічно чистий», «дружній до природи» тощо. На той час таке маркування мало декларативний характер, і відсутність критеріїв оцінювання відповідності таким твердженням за стандартизованими методами призвела до різноманітних тлумачень їх змісту, інколи й до безпідставного застосування, що також знизило довіру до них з боку споживачів. Постало питання впровадження уніфікованих стандартів, що встановлюють вимоги до застосування екологічних маркувань, критеріїв та схем оцінювання, які забезпечать споживачеві впевненість у відповідності задекларованих тверджень вимогам таких стандартів. Так, у 1999-2000 роках Міжнародною організацією стандартизації (International Organization for Standardization, ISO) були розроблені і прийняті міжнародні стандарти серії ISO 14020 «Екологічні маркування та декларації». Ці стандарти встановили єдині загальні принципи та методи застосування екологічних маркувань різних типів і були впроваджені до національної системи стандартизації України шляхом гармонізації [1].

Екосертифікація і екомаркування в Україні є добровільними. Але перехід на європейську систему незалежної сертифікації в Україні був включений до Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом. Українське законодавство, що регулює сферу сертифікації, зокрема екологічної, поступово приводиться у відповідність міжнародним та європейським нормам.

Екосертифікація надає виробникам та постачальникам послуг переваги на «зеленому» ринку, що стрімко розвивається в Україні за європейським прикладом. Зокрема, в Україні наразі поширюється практика проведення «зелених закупівель». Все частіше приватні компанії і органи влади віддають перевагу учасникам тендерів, чий товари і послуги пройшли екосертифікацію або марковані екологічними знаками.

Екологічна безпека продукції і екоорієнтована соціальна політика компанії, як правило, є важливою чи навіть обов'язковою умовою співпраці із зарубіжними партнерами, в першу чергу європейськими, які надають важливого значення питанням збереження природі і екологічній відповідальності бізнесу.

Отримати сертифікат і право використання екомаркування можуть виробники товарів та постачальники послуг, що прагнуть зменшити негативний вплив на навколишнє середовище в своїй діяльності, виробляти екологічні товари, позиціонувати себе та свій бренд як «дружні до природи», що підтвердить компетентна незалежна організація з екомаркування.

Щоб пройти екологічну сертифікацію, замовник повинен надати виконавцю зразки своєї продукції, наявні документи, інформацію про весь життєвий ланцюжок товару, оскільки екосертифікація засвідчує, що екологічні аспекти враховані на всіх етапах – походження сировини, виробництва, пакування, транспортування, зберігання, утилізації тощо [2].

У всьому світі зростає усвідомлення того, що життя і діяльність людини на Землі можливі в гармонії з природою. Несприятливе екологічне становище в багатьох регіонах планети примушує людей займатися проблемами збереження навколишнього середовища. Існуюча екологічна ситуація і тенденції її зміни, в більшості випадків, визначаються існуючою державною політикою в галузі охорони навколишнього природного середовища, промисловим виробництвом та господарською діяльністю взагалі. Основна причина незадовільного стану полягає в низькій ефективності механізмів екологічного контролю та управління на промисловому виробництві, які переважно засновані на адміністративних методах.

Екологічна сертифікація підприємства - це діяльність з підтвердження відповідності об'єкта сертифікації природоохоронним вимогам, встановленим діючим законодавством, державним стандартам та іншим нормативним документам, в тому числі міжнародним та національним інших країн, введеним згідно законодавства.

Мета екологічної сертифікації - стимулювання виробників до впровадження таких технологічних процесів і розробки таких товарів, які в найменшій мірі забруднюють природне середовище і дають споживачеві гарантію безпеки продукції для його життя, здоров'я, майна та середовища проживання.

Для багатьох видів продукції екологічний сертифікат або знак є зумовлюючим фактором їх конкурентноздатності.

Об'єкти системи екологічної сертифікації. В Україні на сьогоднішній день екологічна сертифікація перебуває на початку свого розвитку. Але вже чимало зроблено в цьому напрямку. Так, встановлені об'єкти, що належать цій галузі. Вони поділяються на три групи:

продукція, процеси, роботи, послуги, екологічні вимоги до яких містяться в державних стандартах, тобто вони підлягають обов'язковій сертифікації у відповідності з українськими законами;

об'єкти, які не можуть підлягати сертифікації згідно правил системи УкрСЕПРО через екологічну специфіку;

навколишнє середовище зі всіма його складовими, для яких не розроблені нормативні вимоги і сертифікаційні процедури.

Відсутність ясності в оцінці стану третьої групи стримує розвиток сертифікації об'єктів перших двох. Тут є певні проблеми. Оцінку якості навколишнього середовища проводять різні відомчі організації, які представлені безпосередньо спеціалізованими природоохоронними органами, контролюючими органами, органами місцевого самоврядування, природо користувачами і деякими підрозділами Академії Наук. Дані результати, подані різними сторонами, як правило, практично неможливо зіставити. Ціна помилок може бути надто високою, що вказує на користь сертифікації як об'єктивного та незалежного засобу оцінки відповідності. Для цього необхідна більш чітка класифікація об'єктів екологічної сертифікації [3].

Екологічна сертифікація - це процедура документального підтвердження відповідності третьою стороною (особою, яка є незалежною від особи, що надає об'єкт оцінки відповідності, та від особи, що заінтересована в такому об'єкті як споживач чи користувач) продукції екологічним вимогам, встановленим чинним законодавством та міжнародними стандартами з метою захисту життя здоров'я та майна громадян і охорони навколишнього природного середовища.

Література:

1. Екологічна сертифікація та маркування. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://menr.gov.ua/files/docs/Ekolohichne_markuvannya/ecolabel_book.pdf.
2. Екологічна сертифікація та маркування. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukrstandart.net/ua/posluhy/dokumenty-dlia-vyrobnytstva/ekolohichna-sertyfikatsiia-i-markuvannia>.
3. Екологічна сертифікація та екологічне маркування. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfile.net/preview/5044300/page:34/>.

Гончаренко Ірина Василівна
доктор економічних наук, професор,
Миколаївський національний аграрний університет

ОЦІНЮВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Формування об'єднаних територіальних громад посилює значення їх стратегічного розвитку. Реалізація завдання побудови безпечної, успішної, забезпеченої громади потребує неупередженого, об'єктивного оцінювання. У світовій практиці застосовуються десятки інструментів, що в більшій чи меншій мірі дозволяють оцінити різні аспекти функціонування громади, але розробка системи, що найбільш відповідає її унікальним умовам, потребує уважного їх підбору. Широко розповсюдженими є кількісні методи, що базуються на даних, які піддаються обліку та вимірюванню. Наприклад, дані опитування, статистика. Якісні методи спрямовуються на виявлення причин поведінки людини і особливостей прийняття рішень. Поширеними формами є інтерв'ю, фокус-групи, спостереження. Якісні методи традиційно розглядаються як менш жорсткі або "об'єктивні", ніж кількісні. Однак важливість якісного аналізу для такої галузі, як розвиток громади нині широко визнана. Тому у багатьох дослідженнях варто використовувати як якісні, так і кількісні методи.

З точки зору оцінювання стратегій розвитку громади варто проводити дослідження за трьома блоками, де можуть використовуватися як якісні, так і кількісні дані, це: оцінювання потенціалу; вимірювання продуктивності; оцінювання результатів та впливу.

Оцінювання потенціалу передбачає збір інформації про можливості громади забезпечувати ключові функції. Результатом дослідження є перелік та основні характеристики доступних ресурсів, данні про потреби населення громади, визначення відповідності між цілями, заходами та результатами обраної стратегії, організації, підприємства, особи, яких варто залучити до реалізації стратегії..

Вимірювання продуктивності це процес оцінювання роботи громади відповідно до обраної стратегії, тобто кількість та якість послуг, що надаються, обсяг виробленої продукції, досягнення ключових показників якості. На данному етапі перспективною системою оцінювання є *Balanced Scorecard* яка запропонована на початку дев'яностих років Робертом Капланом, професором *Harvard Business School*, і Девідом Нортонем, засновником і президентом компанії *Balanced Scorecard Collaborative*. Система *Balanced Scorecard*, розроблена для бізнес компаній, набула популярності серед установ публічного управління та враховує чотири "перспективи" (*Perspectives*)

організації: традиційні фінансові (Financial) показники і фактори, які на них прямо або побічно впливають, успішність роботи з клієнтами (Customer), оптимальність внутрішніх бізнес-процесів (Internal Process) і загальна компетентність персоналу (Learning & Growth / Employees). Зібрані воєдино, ці перспективи дають цілісну картину поточної стратегії організації та її динаміки. При необхідності можуть вводитися і використовуватися додаткові набори власної розробки, наприклад "Екологія" та інші [1]. Періодичні вимірювання показників забезпечують зворотний зв'язок і відповідне регулювання дій організації. Ступінь досягнення цілей, ефективність бізнес-процесів і роботи всієї структури, її підрозділів і кожного співробітника при цьому визначається значеннями так званих "ключових показників результативності" (Key Performance Indicators, KPI) [2]. Якщо вони пов'язані з системою мотивації працівників, то очікується, що останні будуть щодня зацікавлені в досягненні встановлених цілей. Таким чином, Balanced Scorecard стають своєрідним "каркасом" для трансформування стратегії організації в набір операційних цілей, що визначають її поведінку, отже, її благополуччя.

Оцінка результатів це інструмент визначення переваг, які отримує громада у процесі реалізації стратегії та після досягнення визначених цілей.

Отже оцінювання дозволяє отримати об'єктивні дані необхідні для забезпечення стратегічного розвитку громад, що найбільшою мірою відповідав би їх соціально-економічним умовам.

Література:

- 1.Norton D. Using the Balanced Scorecard as a Strategic Management System /D. Norton, R. Kaplan // Harvard Business Review. – 1996. – January – February.
- 2.Hiraki Tanaka Evaluation in Local Governments in Japan http://www3.grips.ac.jp/~coslog/activity/01/04/file/Bunyabetsu-14_en.pdf [Дата останнього доступу 29.09.2019].
3. Quinn M. Community Based Monitoring: Engaging and Empowering / Quinn Michael S.,Dubois Jennifer E. // Forest Service Proceedings RMRS-P-36 ; Faculty of Environmental Design,University of Calgary. – Calgary, AB, Canada : Alberta Ranchers USDA, 2005. – P. 212–218.
- 4.Anglo American: Socio-Economic Assessment Toolbox (Version 3) <https://www.business-humanrights.org/en/anglo-american-socio-economic-assessment-toolbox-version-3>

Дроб'язко Віталіна Володимирівна
 ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, факультет обліку і фінансів, спеціальність
 облік і оподаткування, студентка 3 курсу
Мещеряков Володимир Євгенійович
 доцент кафедри прикладної економіки і міжнародних економічних
 відносин ХНАУ ім. В.В. Докучаєва

УПРАВЛІННЯ ТА РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

За останні роки масштабне вивільнення працівників аграрних підприємств значно знизилося. Однак зайнятість населення на селі залишається на дуже низькому рівні. На сьогодні у сільській місцевості спостерігається високий рівень безробіття; найнижча серед усіх галузей економіки оплата праці; низька забезпеченість мережею сільських освітніх закладів; житлові умови сільського населення гірші, ніж міського; недостатній рівень забезпеченості медичними закладами та медичним обслуговуванням; низький рівень розвиненості дорожньо-транспортної інфраструктури.

Це призводить до відтоку найбільш ініціативних, економічно активних громадян (перш за все, молоді) до міст та за кордон, перешкоджаючи нагромадженню та якісному відтворенню сільських трудових ресурсів, прискорюючи старіння населення, зменшуючи кількість працівників та погіршуючи якість трудового потенціалу села (табл. 1). Як наслідок, перед аграрними підприємствами стоїть досить важливе завдання розвитку та диверсифікації виробництва й збільшення зайнятості, а перед сільськими громадами, місцевістю та державною владою – розвиток нетрадиційних видів діяльності, туристичного бізнесу, фермерських та особистих господарств.

Таблиця 1

Економічна активність сільського населення в Україні за 2016-2018 рр.

Роки	Сільське населення у віці 15-70 років, тис. осіб			Рівень зайнятості у відсотках	Рівень безробіття у відсотках
	усього	у тому числі			
		зайняті	безробітні		
2016	5 546,1	4 916,7	629,4	53,0	11,3
2017	5 509,9	4 876,5	633,4	52,6	11,5
2018	5 480,7	4 884,1	596,6	52,8	10,9

Джерело: систематизовано автором на основі джерела [1].

Зростає потреба розробки принципів та дієвих механізмів і важелів управління на рівні підприємств, інструментів державного регулювання зайнятості. При цьому їх ефективність рекомендується визначати сприянням формуванню умов та ресурсів для досягнення повної,

продуктивної та вільно обраної зайнятості. Зауважимо, що основним принципом макро- та мікроекономічної політики повинно бути соціальне спрямування, яке викликає потребу активної участі держави в регулюванні зайнятості населення та ринку праці на селі, визначення з цією метою основ соціальної відповідальності й державно-приватного партнерства.

У Законі України «Про зайнятість населення» викладено принципи державного регулювання зайнятості населення [2]. Перш за все, це принцип забезпечення рівних можливостей усім громадянам у реалізації права на вільний вибір виду діяльності відповідно до здібностей та професійної підготовки з урахуванням особистих інтересів та суспільних потреб. У сфері трудових відносин держава повинна забезпечити надійний захист прав кожної людини на самовизначення й самоствердження з питань праці.

З ухваленням основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а також Закону «Про обов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» особливого значення набуває процес внесення змін та доповнень до чинних законодавчих, нормативних актів. Виникає потреба перегляду та скасування міністерствами та відомствами, органами центральної виконавчої влади їх нормативних актів, які суперечать вказаному Закону [3].

Без удосконалення нормативно-правових механізмів та інструментів неможливо здійснювати подальше ефективне управління трудовими ресурсами аграрних підприємств. Насамперед, це стосується поліпшення соціального законодавства, розроблення нових і доповнення чинних законодавчих та нормативних актів про працю, заробітну плату, соціальний захист, соціальне страхування тощо.

На рівні аграрних підприємств важливим принципом управління трудовими ресурсами є забезпечення ефективної зайнятості, створення робочих місць, запобігання безробіттю.

Слід зазначити, що державні інститути зайнятості й суб'єкти агробізнесу на сьогодні не мають достатньо узгоджених організаційно-правових механізмів реалізації окремих напрямів, що викликає потребу побудови цілісної системи трудового законодавства України, яка регулюватиме трудові відносини працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від їх форми власності, виду діяльності та галузевої приналежності.

Серед значної кількості складових механізму управління трудовими ресурсами й інструментів регулювання зайнятості значна роль належить соціально-економічним важелям, які торкаються інтересів учасників виробництва та впливають на їх соціально економічний стан. Система заходів економічного механізму має бути спрямованою на формування матеріальної бази функціонування приватних та державних гарантій у сфері зайнятості. Вона передбачає запровадження сприятливої

інвестиційної політики; стабілізацію й цільове спрямування фінансування сфери зайнятості; розвиток ринкової інфраструктури; надання пільг у кредитуванні та оподаткуванні суб'єктів господарювання, що забезпечить розширення виробництва та створення нових робочих місць. Це набуває особливого значення в сучасних умовах економічної кризи.

Показники зайнятості сільського населення знаходяться у взаємозв'язку та взаємозалежності з показниками інвестицій, процентних ставок, обсягів виробництва, доходів, податків, які здійснюють роль результативних важелів макроекономічного регулювання. Держава, активно впливаючи на них, має можливість змінювати рівень та структуру трудових ресурсів і зайнятості [4, с. 175]. Основним засобом їх управління й макроекономічного регулювання є інвестиційна діяльність, оскільки вона відіграє вирішальну роль у перехідних процесах, структурній перебудові аграрної економіки, реалізації соціальних програм.

Діяльність аграрних підприємств як найбільш розповсюджених суб'єктів господарювання на селі слугує повному включенню та ефективній дії ринкових механізмів, які об'єктивно, за допомогою вільних коливань ціни та заробітків, урівноважують попит та пропозицію на робочу силу в аграрному секторі економіки. Окрім того важливо координувати діяльність у сфері зайнятості з іншими напрямками економічної й соціальної політики на селі, базуючись на загальнодержавних та регіональних програмах зайнятості.

На наш погляд, до вищезазначених принципів управління трудовими ресурсами й регулювання зайнятості на селі варто додати ще один не менш важливий принцип, а саме принцип випередження. Його зміст полягає в прогнозуванні розвитку процесів на ринку аграрної праці, зміни його кон'юнктури та визначенні на даній основі конкретних рішень у сфері формування й використання трудових ресурсів аграрних підприємств. Це має забезпечити максимальну ефективність управління їх розвитком на перспективу, що набуває особливого значення в умовах значного спаду економіки через запровадження протиепідеміологічних заходів.

У ході розробки відповідних механізмів варто спиратись на всі наведені принципи, отримуючи таким чином синергетичний ефект від їх взаємодії.

Література:

1. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
2. Економічна активність населення України: Статистичний збірник. Архів. 2018 рік. 2017 рік. 2016 рік. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 29.04.2020).

3. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 р. № 1533-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14>.

4. Бендасюк О. О. Особливості розвитку трудового потенціалу України в умовах переходу до інноваційної моделі економіки. *Регіональна економіка*. 2010. №1. Т. I. С. 172.

Дьоміна Вікторія Михайлівна

кандидат технічних наук, доцент ХНАУ ім. В.В. Докучаєва

Дьоміна Тетяна Олександрівна

Магістратура Харківського національного університету ім.

В. Н. Каразіна

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЕЛЕКТРОННОГО МАРКЕТИНГУ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Для подолання значних природних, економічних та соціокультурних відмінностей між регіонами уряд України стимулює процес зближення регіонів, пропонує вирівнювання асиметрії в їхньому розвитку, регулює системне планування, базоване на конкурентних перевагах регіону. Завдяки державній стратегії регіонального розвитку збільшується обсяг державної підтримки розвитку регіонів та громад. У 2019 році Урядом реалізовані 79 програм державної підтримки розвитку територій, які на 18,1 млрд грн. більше ніж у 2018 році. Кошти державної підтримки обсягом 19,2 млрд грн спрямовані за напрямом регіонального розвитку (в т.ч. розвитку туризму) [1].

Туризм є тим механізмом, що запускає інвестиційні та розвиткові процеси на загальнонаціональному і на регіональному рівнях. Це і швидкий метод обороту грошей у бізнесі, і сфера, що поєднує понад 50 суміжних галузей економіки, це кластер, який є індикатором розвитку місцевої громади [2]. Можливості електронного бізнесу, Інтернету та комп'ютерно-комунікаційних технологій відкрили нові перспективи для індустрії туризму. Підприємства цієї сфери першими впровадили е-технології в практику ділових відносин. З появою Інтернету стався якісний стрибок, різко зросла кількість інформаційних потоків і їх обсяги. Сучасний Інтернет насичується технологіями і пошуковими інструментами, орієнтованими на збір, накопичення та обробку інформації і фактично стає невід'ємною частиною індустрії туризму, без якої неможливе подальше її вдосконалення. Ефективна робота туристичних підприємств потребує розробки маркетингової стратегії із застосуванням інформаційно-комунікативних технологій, про це свідчать результати спеціальних досліджень, відповідно до яких більше 75% комерційних невдач у туристичному ринку відбувається з причин,

пов'язаних з помилками у маркетинговій діяльності, і менше 25% зумовлено іншими причинами [3, с.176].

Існує наростаюча потреба у впровадженні сучасних елементів е-маркетингової стратегії в практику роботи туристичних підприємств, визначенні методів та інструментів для підвищення конкурентоспроможності даних підприємств, забезпечення ефективності їх функціонування в умовах сучасної сервісної економіки при формуванні туристичної привабливості регіону або дестинації в цілому.

Вплив інформаційно-комунікаційних технологій на туристичну галузь задає нового напрямку в сучасній концепції маркетингу в гіпермедійному середовищі. Однією з основних маркетингових характеристик Інтернету є перехід ключової ролі від виробників послуг до їх споживачів, а це значно посилює взаємозв'язок туристичної компанії і клієнта [4, 5]. Більш того, сучасна концепція електронного маркетингу у туристичній індустрії зорієнтована не тільки на задоволення потреб споживачів, але й на цілеспрямований вплив на їх свідомість та вибір. А отже, маркетингові дослідження грають вирішальну роль у веденні справ туристичних підприємств. Знання відповідей на питання: хто користується послугами, коли, з якою метою, що ними керує, допомагають планувати напрям діяльності, коригувати недоліки, покращувати якість послуг, і, таким чином, викликати більшу прихильність клієнтів. Тому розгляд тенденцій електронного маркетингу на туристичних підприємствах є актуальним.

Головна мета електронного маркетингу є залучення і утримання клієнтів в Інтернеті, тобто допомогою сучасних інформаційних технологій розпізнати, ідентифікувати і оцінити існуючий або прихований попит на туристські послуги, які підприємство може запропонувати споживачу, і спрямувати свої зусилля на розробку, виробництво, просування і продаж цих послуг з метою отримання оптимального прибутку. Специфіка туризму в тому, що в ньому має місце торгівля як послугами, так і товарами (за оцінками фахівців, частка послуг в туризмі складає 75%, товарів – 25%), а також особливий характер споживання туристичних послуг і товарів в місці їх виробництва, більш того, в певній ситуації. Специфічні особливості туристичного продукту справляють істотний вплив на формування стратегії електронного маркетингу, як комплексу заходів, пов'язаних із визначенням і розроблення туристичного продукту, а також його просуванням відповідно до психологічних та соціальних факторів з метою надання максимальної якості туристичному продукту і одержання прибутку на рівні регіону. Світовий досвід показує [5], що регіональні програми електронного туристичного маркетингу є ефективним інструментом розвитку туризму. При цьому лише деякі українські регіони (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька області), де найактивніше розвивають і фінансують туризм за підтримки влади та на рівні територіальних громад.

При розробці регіональних маркетингових програм основними аспектами є сфокусованість на розвиток найбільш привабливих туристичних продуктів і їх просування на перспективних географічних ринках, які можуть забезпечити значне збільшення обсягу туристичних потоків в регіон [6]. Для цього розробка проектів і заходів електронної маркетингової програми повинна обов'язково носити комплексний характер.

Першим важливим аспектом просування туристичного напрямку є створення впізнаваного бренду. Відсутність бренду регіону «розмиває» суть туристичного пропозиції українських регіонів. Світовий досвід свідчить, що в найбільш успішних туристичних центрах, як правило, при розробці бренду вибирається один найбільш яскравий образ, що асоціюється з регіоном. Ключова ідея бренду відображає унікальну пропозицію країни своїм цільовим ринкам. За умовами подорожчання і поширеності платної реклами створення впізнаваного бренду виходять на передній план зусиль digital маркетологів.

Так, невпинно поповнюється методи отримання і обробки маркетингової інформації за допомогою Інтернет-ресурсів для залучення клієнтів разом з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, які намагаються більш точно визначити вимоги та прагнення споживачів для досягнення мети. Таке прагнення, породжує вимогу клієнтоорієнтованості, яка формує необхідність впроваджувати такий інструмент автоматизації і стандартизації управління відносин з клієнтами, як застосування CRM-систем (*Customer Relationship Management* або управління відносинами з клієнтами) не стільки для продажу послуг, скільки для кращого розуміння настрою клієнтів, аналізу їх запитів, визначення частоту подорож, причини спонукання вибору і т.п.

На сьогоднішній час іде переосмислення digital маркетологами ставлення до контенту сайту туристичної індустрії. Якщо раніше вважалося, що матеріал на сторінці створений, тільки для того, щоб продавати сервіс та продукти, то тепер найголовнішим завданням є створення зв'язку між клієнтом і брендом [6]. При перегляді такого контенту користувач відчуває власне удосконалення і це моментально формує довіру до бренду. Більш того, навіть такий перевірений тренд, як пряма реклама, іде в минуле і вже не приносить успіх. Навіть згадувати назву туру або компанії треба максимально завуальовано. Зокрема, найбільш дешевим і продуктивним способом є огляди бренду або конкретних туристичних заходів на авторитетних джерелах. Такий огляд сприймається читачем як досвід тих, хто вже відвідав туристичні заходи. Огляд створює відчуття, що клієнт не просто прочитав інформацію в мережі, а як ніби запитав про це у свого друга. Необхідно створювати синергію між загальним посилом матеріалу і тією його частиною, що продається.

Протягом багатьох років експерти пропонували продажі послуг і товару через соціальні мережі, без відправки клієнта на офіційний магазин. Таке переконання виявилось однією з найбільших помилок маркетологів. Незалежно від вікової категорії, всі споживачі стверджують, що соціальні мережі - найменш ефективне джерело впливу на прийняття рішення про покупку. Крім того, переважно клієнти не користуються можливістю придбання товару через соціальну мережу і навіть не зацікавлені в цьому[7].

Наступним інструментом електронного маркетингу є скорочення розриву між браузером і клієнтом у мобільному продажі. Один з варіантів є гібрид сайту з мобільним додатком (*PWA-Progressive Web App*), який поєднує в собі переваги знімаючи обмеження кожного.

Перспективним інструментом е-маркетингу є використання QR-коду, який є невід'ємною частиною iOS і Android. Офлайн-працівники або туристичні підприємства можуть ставити коди на рекламні або туристичні об'єкти і у користувачів, як тільки їх пристрій розпізнає QR-код, з'явиться можливість вибрати посилання, яке приведе їх в потрібне місце туристичного сайту або онлайн-маркетплейсу регіону. Це вирішує і проблему брендів, особливо в туристичній галузі де неможливо відображення всієї необхідної інформації про тур, чи про привабливість того чи іншого регіону або дестинації в цілому.

Наступна ідея гейміфікації, тобто введення ігрового елемента в звичайних, неігрових процесах, є новим трендом автоматизації у сфері туризму та подорожей. Використовуючи цей інструмент електронного маркетингу можна запропонувати клієнту новий тип тура, в якому аудіо- і відеоматеріал буде доповнений ігровою складовою.

Дуже вагомим інструментом електронного маркетингу є штучний інтелект, який набуває все більшого значення для туристичної галузі. Технологія машинного навчання тепер міцно закріпилася в маркетингу туристичного сектору, він допомагає персоналізувати досвід пошуку та бронювання турів та поїздок. Штучний інтелект працює у таких контекстах, як визначення ймовірних потреб гостя і підлаштування готельного номера, та сніданку у відповідності до цих вподобань. Майбутні тенденції штучного інтелекту в туризмі можуть включати і віртуальні путівники.

Для забезпечення ефекту підвищення туристичної привабливості регіону при управлінні підприємством туристичної сфери в умовах сервісної економіки необхідне запровадження новітніх інструментів електронного маркетингу та застосування відповідних інформаційних технологій. Взагалі автоматизація в даній сфері дозволить отримати більше переваг, облегшити роботу спеціалістів і принести прибутки громадам.

Література :

1. Державна підтримка розвитку територій у 2019 році // U-LEAD з Європою. Національний проект децентралізація. URL: <https://storage>.

decentralization.gov.ua/uploads/library/file/438/State_support_for_territorial_development_in_2019.pdf

2. Чи може громада зробити туризм прибутковим бізнесом? URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/2562245-ci-moze-gromada-zrobiti-turizm-pributkovim-biznesom.html> (Дата звернення 11.12.2019 р.).

3. Мамотенко Д. Ю., Бут Т. В. Перспективні напрями підвищення туристичної привабливості регіонів України URL: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/Mamotenko-D.YU.-But-T.V.pdf> (Дата звернення 11.12.2019 р.).

4. Інтернет-маркетинг. URL: <https://pidruchniki.com/1753060758932/turizm/internet-marketing> (Дата звернення: 22.02.2019).

5. Туристичні тренди 2020. URL: <https://zaporizhzhia.city/news/turisticni-trendi-2020> (Дата звернення 11.12.2019 р.).

6. Туризм в Україні-2019: завдання, виклики, тенденції URL : <http://www.agroprofi.com.ua/statti/1718-2019-2> (Дата звернення: 22.02.2019).

7. Dyomina V., Domina T. Mathematical model of the Social Media Automation // Média a vzdělávání 2019 – Media & Education 2019: Media4u Magazine – Journal. Praha. 2018. P. 35-39. URL: <http://www.media4u.cz/mav/9788087570418.pdf> (Last accessed : 27.11.2019).

Жовтогарячий Андрій Сергійович

здобувач 3 курсу факультету обліку і фінансів спеціальності 072

«Фінанси, банківська справа та страхування»,

Харківський НАУ ім. В. В. Докучаєва

Мещеряков Володимир Євгенійович

доцент кафедри прикладної економіки і міжнародних економічних відносин ХНАУ ім. В.В. Докучаєва

ОСОБЛИВОСТІ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Жива праця в процесі виробництва створює нову вартість, тому організація оптимального забезпечення аграрних підприємств робочою силою та її раціональне використання є одним із вирішальних факторів ефективного функціонування аграрного сектору економіки. Значення цієї проблеми посилюється необхідністю зменшення безробіття селян, стабілізацією ринку праці, збереження сільських територій.

Попри наявну значну кількість досліджень, проблеми у сфері ефективно організації робочої сили аграрних формувань і надалі залишаються актуальними та потребують подальшого вивчення.

Використання робочої сили в аграрних формуваннях має свої особливості:

зменшення в структурі посівних площ питомої ваги трудомістких культур, що збільшує сезонність і знижує використання аграрної праці;

збільшення поголів'я худоби в індивідуальному секторі призвело до збільшення посівних площ малотрудомістких зернових, технічних і кормових культур;

подрібнення аграрних підприємств, скорочення обсягів їх виробництва, відсутність достатнього мотиваційного механізму оплати праці вплинули на зменшення чисельності робітників;

велике навантаження на членів особистих господарств через поєднання ведення особистого господарства з одночасною зайнятістю в інших видах діяльності аграрних підприємств [1].

Особисті селянські господарства потребують підтримки та поступового їх перетворення в агроформування з більшою ефективністю (фермерські, кооперативні тощо). На ринок робочої сили суттєво впливають сезонність та проблема зайнятості, яка посилюється в періоди міжсезоння.

Малі підприємства відіграють велику роль, а їх розвиток впливає на прискорення науково-технічного прогресу, насичення ринку товарами необхідної якості, створення додаткових робочих місць, що вирішує численні актуальні економічні, соціальні та інші проблеми. Основними методами державного регулювання підприємницької діяльності є адміністративні, економічні та інституційні. Адміністративні методи регулювання включають такий основний елемент, як правове поле.

Держава виступає гарантом у забезпеченні правових норм поведінки бізнесу, держави та суспільства в ринковому середовищі. Державою встановлюються та регулюються «правила гри» на ринку, створюється необхідна правова база. Економічні методи державного регулювання не мають обмеження свободи у підприємницькому виборі. Економічні методи регулювання мають існувати в сукупності з природою ринку. Вони прямо мають впливати на розвиток ринку і, відповідно, на виробників і споживачів. Інституційні методи державного регулювання спрямовані на організацію діяльності та засновані на створенні та контролі суб'єктів й об'єктів інституційної інфраструктури.

Суб'єктами є аграрні підприємства всіх форм власності та банки, а об'єктами - господарські відносини. Ефективність використання робочої сили в аграрному секторі має нестабільний характер. Отримання чистого доходу на одного працівника, на 100 га сільськогосподарських угідь та на 100 грн основних фондів скоротилося майже на 5%. Але основний показник ефективності аграрного виробництва - рівень рентабельності - внаслідок підвищення реалізаційних цін, підвищився на 8,8 в. п. [2].

Найефективніший шлях підвищення рівня зайнятості населення та рівня продуктивності праці є дієва підтримка розвитку високопродуктивного аграрного виробництва, а також коригування структур економіки у напрямі розширення споживчих галузей та сфери

послуг. Ця проблема є комплексною і вимагає впровадження на рівні держави та здійснення цілісної системи заходів правового, економічного, соціального, медичного, освітнього, культурного, організаційного та природоохоронного характеру.

Роль робочої сили залишається визначною для розвитку сільського господарства, оскільки його оснащення новітньою технікою та підвищення рівня механізації, електрифікації й автоматизації основних трудових процесів відбувається повільними темпами. Така ситуація вимагає все більшого застосування праці, оскільки зростає трудомісткість виробництва аграрної продукції, що супроводжується підвищеним попитом на робочу силу, аніж на засоби виробництва [3].

Реалізація стратегії підвищення ефективності робочої сили у сільському господарстві потребує врахування таких чинників:

розвиток усіх складників її потреби та використання;
подальше вдосконалення системи управління зайнятістю, що передбачає також урахування інституційних чинників, техніко-економічних умов, що висувають вимоги до якості робочої сили та її загальної компетентності, соціально-демографічного стану, що визначає попит та пропозицію робочої сили.

Література:

1. Ковтун В. А. Важелі та принципи організаційно-економічного підходу функціонування аграрних підприємств. *Економіка та суспільство*. 2018. №17. С.251-257. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/17_ukr/36.pdf (дата звернення: 03.05.2020).
2. Шиловцева Н. В. Чинники формування конкурентоспроможності робочої сили в умовах становлення інноваційної моделі економіки України. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. Випуск 5 (17). С. 9-12.
3. Економічний дискусійний клуб. Безробіття в Україні та світі. I квартал 2018 р. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/bezrobittya-v-ukrayini-ta-sviti-i-kvartal-2018-roku> (дата звернення: 04.05.2020).

Заздравнов Андрій Анатолійович

доктор медичних наук, професор,

Харківський національний медичний університет, кафедра загальної практики – сімейної медицини та внутрішніх хвороб

СІЛЬСЬКА МЕДИЦИНА В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ АСПЕКТІ

Єдиною перспективною моделлю розвитку сільської медицини в Україні на сьогодні є сімейна медицина. Економічні, демографічні, культурні особливості сільського населення України обумовлюють не

лише, власне охорону здоров'я селян, але й соціально-організаційну функцію сімейної медицини на селі.

Навіть в 21 столітті соціально-побутові умови життя селян значно відрізняються від таких у місті. Трудова діяльність на селі зазвичай відбувається в умовах мінімальної захищеності від впливу несприятливих факторів. У сільських населених пунктах нерідко відсутні водопровід, каналізація, є нестійким мобільний зв'язок. Селяни відзначаються більшою консервативністю поглядів, що проявляється в орієнтації на місцеві та регіональні традиційні норми, що нерідко санкціонують маргінальні та девіантні риси поведінки (побутовий алкоголізм, сімейне насильство, паління тощо). Велика питома вага людей старших вікових груп серед сільського населення формує фаталістичне відношення до хронічних хвороб, асоційованих з віком. Окремі хвороби сприймаються селянами подекуди як атрибут нелегкого життя або ж специфічних умов праці (хронічні захворювання легень, суглобів, хребта тощо), які не має сенсу ні попереджувати, ні лікувати. Здоров'єзберігаюча поведінка індивіда сприймається ним або як ознака фізичної слабкості, або ж як ознака хворобливості (!). Звернення за медичною допомогою нерідко відбувається лише тоді, коли вже терпіти не можна й виникає потреба в кваліфікованій медичній допомозі, яка доступна лише в районному або обласному центрі.

Пошта, школа, дитсадок, амбулаторія, магазин ... Об'єкти сільської соціальної інфраструктури, що визначають перспективи села. Якщо вони є, то і у села є шанс на виживання. Амбулаторія сімейної медицини (АСМ) на селі є закладом охорони здоров'я й ця її функція передбачає як лікувально-діагностичну, так і профілактичну роботу. Остання включає не лише заходи з запобігання тих або інших хвороб й патологічних станів, але й передбачає активну просвітницьку роботу. В Законі України № 2206-VIII від 14 листопада 2017 року «Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості» до основних принципів розвитку охорони здоров'я у сільській місцевості віднесено «сприяння дієвій просвітницькій роботі серед населення щодо активної соціальної орієнтації на здоровий спосіб життя шляхом формування традицій і культури здорового способу життя, престижності здоров'я, залучення населення до активних занять фізичною культурою і спортом для збереження здоров'я та активного довголіття» [1]. Отже, слід не тільки лікувати хвороби, а й мотивувати до збереження здоров'я. А щоб мотивувати, треба мати авторитет, суспільну вагу.

Велика соціальна значущість сільської медицини не підлягає сумніву. Проте, для її розвитку та існування є чимало перешкод. Й, найголовніша – це кадровий голод, який в окремих регіонах сягає астрономічних величин. Так, у Талалаївському районі Чернігівської області 12 500 мешканців обслуговує лише 2 (!) сімейних лікарів [2]. На 2018 рік у сільській місцевості проживало 30% населення України,

налічувалося близько 4 000 АСМ та 13 000 фельдшерсько-акушерських пунктів. Майже 80% (!) з них не мали централізованого водопостачання, туалетів [3]. Такі соціально-побутові умови праці (навіть за наявності наданого житла), відсутність транспортного забезпечення при встановленому радіусі обслуговування населення в 7 км відлякують молодого спеціаліста. Крім того, в сьгоднішніх селах наявне населення завжди значно менше ніж кількість зареєстрованих осіб. І в «статистично» великому селі з 2-тисячним населенням ледь набирається 700-800 постійних мешканців. Внаслідок цього, недостатня кількість реальних пацієнтів-декларантів (оптимальне навантаження складає 1800 осіб) не може забезпечити конкурентної зарплатні.

Проте, не все так гірко. Вже є й позитивні надбання. Так, в Харківському національному медичному університеті вже став традиційним щорічний ярмарок вакансій в галузі сімейної медицини. Аксиомою якісної і тривалої роботи сімейного лікаря на селі має бути твердження: «Лікар не є низьковартісним обслуговуючим персоналом. Це висококваліфікований спеціаліст і він не має животіти». Розуміння цієї проблеми, перехід від гасел і закликів до матеріального заохочення, ефективний менеджмент та соціальна орієнтованість дають змогу керівникам районних центрів первинної медико-санітарної допомоги, до складу яких і входять АСМ, пропонувати майбутнім сімейним лікарям квартири з усіма зручностями, комфортні умови роботи, сучасне діагностичне обладнання, засоби телеметричної медицини, транспорт, стартову зарплатню від 8-10 тис. гривень. А якісне медичне обслуговування є обов'язковим компонентом гідного життя селянина й однією з умов збереження та розвитку сільської громади.

Література:

1. Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості. Закон України № 2206-VIII від 14 листопада 2017 року. Законодавство України: веб сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2206-19> (дата звернення 25.04.2020).
2. У медицині усе вирішують кадри: чи вистачає лікарів новим закладам первинки у регіонах? Ваше здоров'я: веб сайт. URL: <https://www.vz.kiev.ua/u-medycyni-use-vyrishuyut-kadry-chy-vystachaye-likariv-novym-zakladam-pervynky-u-regionah/>(дата звернення 25.04.2020).
3. Устинов А.В. Сільська медицина: коли вона стане ближчою до пацієнта? Український медичний часопис online. 31.12.2018. URL: <https://www.umj.com.ua/article/134778/silka-meditsina-koli-vona-stane-blizhchoyu-do-patsiyenta> (дата звернення 25.04.2020).

Зейда Олександра Дмитрівна

ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, факультет обліку і фінансів, спеціальність
облік і оподаткування, здобувач 3 курсу

Мещеряков Володимир Євгенійович

доцент кафедри прикладної економіки і міжнародних економічних
відносин ХНАУ ім. В.В. Докучаєва

РИНОК ПРАЦІ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ

Економічна сутність категорії «ринок праці» має різні підходи щодо його визначення. Найбільш розповсюджені наступні підходи:

це інститут або механізм, які допомагають разом зустрітись продавцям і покупцям товару «робоча сила» [1];

це «система соціально-економічних відносин між роботодавцями - власниками засобів виробництва – та населенням – власниками робочої сили – щодо задоволення попиту перших на працю, а других – на робочі місця, які є їх джерелом засобів існування» [2];

«це система обміну індивідуальних здібностей до праці на фонд життєвих цінностей, необхідних для відтворення робочої сили» [3];

це особливий ринок, на якому відбувається продаж послуг праці в якості специфічного товару, що дозволяє найманому працівнику на умовах договору (контракту) виконати певний обсяг роботи (трудових послуг) певної якості упродовж необхідного часу, отримуючи дохід [4];

це система особливої взаємодії ринкового попиту і пропозиції, результатом якої є певний обсяг зайнятості та ціна послуг праці; це є узгодження інтересів роботодавців і реальних та потенційних працівників щодо обсягів та умов використання праці. Основними елементами ринку робочої сили є попит, пропозиція, ціна, конкуренція, резервування праці та трудова мобільність [5].

Глобальні інноваційні процеси здійснюють суттєво впливають на функціонування ринків праці. Передусім це відбувається через активізацію глобального інноваційного розвитку, що призводить до зміни змісту праці, інтелектуалізації та діджиталізації трудової діяльності. Як наслідок, відбуваються динамічні зміни у структурі зайнятості на користь сфери послуг, застосовуються нестандартні форми зайнятості, кожного року народжується низка нових професій. З іншого боку, через глобалізацію відбувається скорочення кількості працівників на умовах стандартної зайнятості (йдеться про людей, які мають стабільне робоче місце, повний робочий день і офіційно оформлені трудові відносини з роботодавцями). За даними МОП, у розвинених країнах вже менш як 45 % зайнятого населення зайнято офіційно оформленою найманою працею; а в Африці та Південній Азії, – тільки 20 % працівників [6].

В Україні, подібно більшості країн світу, мають місце різноманітні зміни на ринку праці, пов'язані з глобальними чинниками. Проте трансформації розвитку українського ринку праці є багатомірними та

особливими. Ми вважаємо, що сучасних умовах на розвиток українського ринку праці впливають наступні особливості:

- недостатній рівень прогресивних змін у структурі зайнятості через недосконалість структурної перебудови економіки, дуже повільний її інноваційний розвиток і, як наслідок, обмеженість інноваційного сегмента на ринку праці, що представлений робітниками, зайнятими в інноваційних видах діяльності;

- неефективна зайнятість в країні як з позицій розміру виробництва ВВП у розрахунку на одного українця, який працює, так і з позицій отриманого середньомісячного заробітку;

- низька якість зайнятості через невідповідність попиту й пропозиції на ринку праці за освітніми характеристиками, низький рівень інтелектуалізації праці, слабка залежність оплати праці від освітніх чинників, що сприяє поширенню трудової міграції за кордон;

- слабкість механізмів та інститутів соціального партнерства: поширення формалізму в укладанні колективних договорів, недотримання та ігнорування умов колективних трудових угод (договорів) з боку роботодавців, недостатня увага до нагальних потреб найманих робітників; зменшення незалежності профспілок від волі працедавців; низька активність служб зайнятості у налагодженні ефективних зв'язків з працедавцями, закладами освіти, державними органами управління;

- швидке зростання обсягів неформальної зайнятості, зокрема такого явища, як розповсюдження одночасно формальної та неформальної зайнятості в багатьох підприємствах;

- поглиблення суперечностей у відносинах працедавців та найманих працівників на ринку праці через заборгованість по заробітній платі, незадовільні умови праці (шкідливі, несприятливі, небезпечні тощо), надмірне оподаткування виплат працівникам, соціально несправедливий розмір заробітної плати, високу диференціацію доходів, скорочення персоналу, низький рівень соціальної захищеності на тлі інфляції, зростання тарифів на комунальні послуги. тощо.

Недовикористання праці в легальному секторі економіки викликає переміщення частини робочої сили у неформальний сектор економіки.

За даними Державної служби статистики України, кількість неформально зайнятого населення віком 15-70 років у 2019 р. склала 3,5 млн осіб, або 21 % від загальної кількості зайнятого населення. Зауважимо, що за оцінками багатьох експертів, ці дані Державної служби статистики України є суттєво заниженими, ця питома вага в реальності може бути значно вищою, адже для тінізації зайнятості є доволі «сприятливі» умови: низький рівень заробітної плати в державному секторі економіки, обмеженість офіційних вакантних робочих місць, недосконалість та нестабільність податкового законодавства, зарегульованість підприємницької діяльності, високий рівень корупції тощо.

Тінізація трудових відносин на ринку праці зумовлює неконтрольованість багатьох процесів у соціально-трудовах відносинах, та водночас є засобом виживання тисяч сімей. За даними соціологічних опитувань, додатковий дохід зайнятого населення від різноманітних видів неформальної діяльності сягає 80% загальних сімейних доходів. Як наслідок, тінізація зайнятості має негативні наслідки для економіки:

- швидкими темпами скорочується кількість платників єдиного соціального внеску, у більшості регіонів майже в усіх видах економічної діяльності знижується середньооблікова кількість штатних працівників;

- поширення неформальної зайнятості негативно позначається на надходженнях до фондів соціального страхування;

- погіршуються можливості держави щодо забезпечення гідних соціальних стандартів життя, соціального захисту вразливих верств населення, належної якості розвитку медичного забезпечення, освіти, соціальної інфраструктури.

Вихід з кризи та економічне зростання офіційного сектора економіки має стати поштовхом для зменшення обсягів нелегальної трудової діяльності, про це говорять приклади розвитку інших країн. Поділяємо точку зору, що серед напрямів зменшення тіньової зайнятості необхідно здійснювати заходи державного регулювання ринку праці, направлені, перш за все, на збільшення пропозицій робочих місць у формальному секторі економіки, підвищення розміру оплати праці та доходів, розвиток індивідуального медичного страхування, надання суттєвої соціальної підтримки працівників з дітьми [7].

Соціальні партнери мають об'єднати зусилля у таких напрямках:

- вдосконалення законодавства, спрямоване на зменшення тіньової зайнятості та максимальне сприяння розвитку підприємництва в інтересах створення нових робочих місць;

- зниження податкового тиску на фонд заробітної плати;

- забезпечення суворої відповідальності роботодавців за офіційне працевлаштування найманих робітників та забезпечення соціальних гарантій (крім того, заходи з усунення неправових трудових відносин не повинні мати агресивну спрямованість, оскільки це може викликати непередбачені наслідки);

- збільшення рівня заробітної плати висококваліфікованих робітників та забезпечення реальних гарантій зайнятості випускників навчальних закладів для скорочення міграції молодих кваліфікованих трудових ресурсів за межі України [8].

Перспективи розвитку національного ринку праці залежать від проведення прогресивних структурних зрушень в економіці, розширення інноваційного сегмента зайнятих та забезпечення привабливості робочих місць у секторі формальної зайнятості для працівників усіх вікових категорій шляхом стабільного соціального й економічного стимулювання, гарантованого соціального захисту.

Наявні труднощі та специфіка функціонування ринку праці України висвітлюють глибокі внутрішні суперечності та особливості, які має національна економіка, сфера зайнятості через незавершену структурну перебудову економіки, політичну нестабільність, слабкий вплив соціально-економічної політики у сфері праці, підміну соціальних цінностей, слабкість механізмів державного регулювання, недосконалість маркетингових технологій тощо.

Відповідно існує нагальна потреба у вдосконаленні державного регулювання ринку праці, налагодженні активного соціального діалогу з метою підвищити рівень офіційної зайнятості, забезпечити соціальну відповідальність держави та бізнесу у створенні ефективних робочих місць.

Література:

1. Макконел К. Р., Брю С. Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. Т. 1. 14-е издание. Москва: ИНФРА-М, 2003. 972 с.
2. Лібанова Е. М. Ринок праці: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 224 с.
3. Волкова О. В. Ринок праці. Київ: Центр учб. літератури, 2007. 624 с.
4. Семикіна М.В. Конкуренція і конкурентоспроможність на ринку праці: методологія визначення // *Демографія та соціальна економіка*. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. № 2. С. 94–103.
5. Український ринок праці: особливості розвитку та ефективність функціонування: колект. монографія / За ред. І. Л. Петрової / НАН України; ДУ «Інститут економіки та прогнозування». Київ, 2009. 450 с.
6. World employment and social outlook 2015: The changing nature of jobs / International Labour Office. Geneva: ILO, 2015. 162 p.
7. Ангелко І. В. Тіньова зайнятість населення України: причини, наслідки та шляхи подолання *Вісник Хмельницького національного університету*. 2012. № 2. Т. 1. С. 69–74.
8. Семикіна М. В., Пасека А. С. Ринок праці України: тенденції та особливості розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки*. 2016. № 5. Том 1. С. 165-170. \

Іванов Андрій Миколайович

к.е.н., професор,

Одеський національний морський університет, професор кафедри
«Підприємництво та туризм»

АГРОТУРИСТИЧНИЙ КЛАСТЕР ЯК СКЛАДОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СЕЛА

Сьогодні під час процесу децентралізації в Україні та реформування адміністративно-територіального устрою перед кожною сільською

громадою має постати першочергове завдання - збільшення економічної потужності своєї території та підвищення її конкурентоспроможності.

Однією зі складових конкурентоспроможності села є створення агротуристичного кластера [1].

Головна ідея організації агротуристичного кластера - створення на основі підприємницької ініціативи територіального об'єднання в межах сільської місцевості, до якої залучені фермери, підприємці, власники окремих сільських садиб, місцеві органи влади та громадські об'єднання, метою об'єднання яких є отримання прибутку від сільського зеленого туризму та підвищення привабливості села. Ядром такого кластера має бути аграрне підприємство, чи об'єднання спеціалізованих агропідприємств.

Стратегічна спрямованість агротуристичного кластера полягає у забезпеченні тісної співпраці між владою, бізнесом та сільською громадою, а завданням суб'єктів господарювання є маркетинг, фінансування, сприяння ефективному функціонуванню агротуризму [2].

Агрокластерна модель дозволяє об'єднати в єдине ціле ресурси та спеціалізацію сільської місцевості і на цій основі досягти конкурентоспроможності. Переваги створення кластера суб'єктів господарювання сільського туризму полягають у тому, що із розрізнених підприємців – власників садиб, представників сфери гостинності, громадськості та місцевого самоврядування можливо утворити об'єднання, які шляхом координації спільних зусиль створюють та реалізують продукт агротуризму, що, в кінцевому підсумку, веде до всебічного розвитку села за рахунок ефективного використання ресурсів і як результат - конкурентоспроможність цих об'єднань.

Сьогодні в Україні ефективно функціонують 5 агротуристичних об'єднань, які відомі багатьом споживачам туристичної послуги в Україні:

- «Медвін» (Іванківський район Київської області);
- «Диканька» (Диканський район Полтавської області);
- «Фрумушика-Нова» (Тарутинський район Одеської області);
- «Коблево» (Березанський район Миколаївської області);
- «ГорбоГори» (Пустомитівський район Львівської області) [3].

Станом на 2020 рік на рівні держави не розроблено жодного нормативного документа, організаційно-господарського механізму, стандарту, які регулюють створення та функціонування агротуристичного кластера, і як результат - відсутня фінансово-матеріальна державна підтримка власників та учасників агротуристичних садиб. Саме тому, вважаємо, що п'ять вищеназваних агротуристичних кластерів (як вони себе позиціонують), неможливо у нормативно-правовому сенсі називати кластерами.

За останні 5 років на території Одеської області крім відомого агротуристичного об'єднання «Фрумушика-Нова», що знаходиться у

Тарутинському районі Одеської області сформувалися близько 20 агротуристичних комплексів, до складу яких водять від 2-3 до 5-8 учасників. До екокомплексів, що найбільш динамічно розвиваються, відносяться: етнопарк «Нью-Васюки» (Овідіопольський район с. Молодіжне), м. Вілкове (Кілійський район), с. Оксамитне, с. Городне, с. Утконосівка, с. Каракурт, с. Кубей (Болградський район), с. Василівка (Біляївський район), с. Візирка (Лиманський район), с. Грибовка (Білгород-Дністровський район), с. Шабо (Білгород-Дністровський район), смт. Сергіївка (Білгород-Дністровський район), с. Надрічне Тарутинського району м. Балта (Балтський район), с. Приморське (Кілійський район), с. Рівне (Тарутинський район), с. Слюсарєво (Савранський район), с. Ясенове Перше (Любашівський район), смт. Любашівка (Любашівський район), с. Кам'яне (Савранський район).

Кожен з цих комплексів найближчим часом може стати прямим конкурентом агротуристичного об'єднання «Фрумушика-Нова» з таких причин:

- транспортна доступність (якісна дорога, ;
- більш вузька спеціалізація;
- залучення клієнта до атракцій та особистої участі у заходах;
- збільшення бюджету на додаткові послуги;
- мережевість;
- соціальна складова функціонування проєктів;
- більш гнучка маркетингова політика та клієнтоорієнтовність (деякі з підприємств залучають клієнтів собі у збиток) і т.д.

До конкурентних переваг агротуристичного кластеру можна віднести: взаємне поглиблення знань між учасниками стосовно ведення бізнесу, фінансова підтримка та створення більш потужних фінансових ресурсів, можливість спільно та ефективно вирішувати проблеми на рівні адміністративно-територіальних об'єднань, органів влади, поєднання усіх ресурсів для досягнення результату - прибутків.

Конкурентною перевагою створення агротуристичного кластера є те, що з різних підприємців, державних органів та органів місцевого самоврядування і громадськості утворюються об'єднання, які за рахунок координації спільних зусиль можуть ефективно створювати й реалізувати агротуристичний продукт, наслідком чого може бути всебічний конкурентний розвиток сільських територій через ефективне використання ресурсів. Тому у процесі створення якісного продукту сільського туризму в Україні потрібно об'єднувати зусилля представників різних галузей, що пов'язані між собою спільною метою.

Слід зазначити, що конкурентоспроможність агротуристичного кластеру можна розраховувати як результат показника доходу від реалізації агропродукції, агропослуг за певний термін часу за формулою:

$$A_{ij} = B_i \left(\frac{1}{n} - b_{ij}(p_{ij} - \bar{p}) \right)$$

де A_{ij} - доход від продажу послуг (i) туристичного кластера (j);
 B_i - продажі послуг (i);
n - кількість підприємств-учасників кластеру, що надають ці послуги;
 b_{ij} - змінна попиту, який вказує на залежність ринкової частки агротуристичного кластера від ціни на його послуги;
 P_{ij} - ціна послуг певного кластера;
 $\bar{P}$ - середня ціна конкуруючих аналогічних послуг в інших регіональних агротуристичних кластерах.

Аналізуючи вищесказане, вважаємо за доцільне для створення конкурентоспроможного туристичного продукту в сільській місцевості терміново створити законодавчу базу агротуризму, як це зроблено у Польщі, Чехії, Угорщині та інших країнах пострадянського простору прийняти Закон про агротуризм в Україні, у якому чітко визначити поняття «агротуризм», «агросадиба», «сільський господар», «агротуристичний кластер» та ін. Також у Законі визначити права та обов'язки власників та учасників агротуристичного кластера, логіку сертифікації агросадиб, правила відносин між державою та учасниками кластера та ін.

Література:

1. Іванов А.М. Аналіз ролі самозайнятості сільського населення Миколаївської області у зменшенні безробіття на селі / А. М. Іванов // Науковий вісник Чернівецького університету. - 2009. - Вип. 434. Економічні науки. - С. 143-150.
2. Іванов А. М. Управління конкурентоспроможністю рекреаційно-оздоровчого землекористування: монографія / за ред. д-ра екон. наук проф. В.Г. В'юна. - Миколаїв: В-во «Дизайн та Поліграфія», 2012. - 248 с.
3. Агротуристичні кластери – ефективний механізм розвитку села в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступу:<http://vassr.org/node/3586>

Камашев Анатолій Володимирович

здобувач вищої освіти наукового ступеня доктора філософії
Миколаївський національний аграрний університет

ІНФРАСТРУКТУРНА СУБВЕНЦІЯ У РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Одним із ключових напрямів реалізації нової політики є децентралізація влади та підвищення рівня фінансової незалежності та інституційної спроможності територіальних громад нашої держави, та більшість об'єднаних територіальних громад усе ж не спроможні самотійно, відповідно потребам, реалізувати проекти спрямовані на розвиток. Тому, в кінці 2014 року, урядом розпочато формування

програми державної підтримки об'єднаних територіальних громад, у формі субвенції на підтримку та розвиток інфраструктури.

Інфраструктурна субвенція надається з державного бюджету, виключно об'єднаним територіальним громадам. Вперше, у 2016 році, її отримали створені в 2015 р. 159 ОТГ. В подальшому кошти розподілялися як на існуючі, так і на новостворені територіальні громади [1].

Відповідно до Закону України “Про добровільне об'єднання територіальних громад” субвенція розподіляється відповідно до частини третьої статті 10 зазначеного Закону за такою формулою:

$$V_i = V_o \times (X_i/X + Y_i/Y)/2, \quad (1)$$

де V_i - обсяг субвенції об'єднаної територіальної громади;

V_o - загальний обсяг субвенції;

X_i - кількість сільського населення об'єднаної громади;

X - кількість сільського населення всіх об'єднаних територіальних громад;

Y_i - площа території об'єднаної територіальної громади;

Y - площа території всіх об'єднаних територіальних громад.

Виходячи з формули (1), так само як і для освітньої та медичної субвенцій, які визначаються в залежності від кількості отримувачів послуг (учнів, мешканців), під час розрахунку обсягу інфраструктурної субвенції враховуються також просторові чинники, а саме в залежності від населення і площі окремої об'єднаної територіальної громади.

Призначення інфраструктурної субвенції достатньо широке: субвенція надається для створення, модернізації інфраструктури об'єднаної територіальної громади та може спрямовуватись на нове будівництво, реконструкцію, капітальний ремонт об'єктів інфраструктури, що належать до комунальної форми власності (у тому числі на виготовлення проектної та містобудівної документації) [2]. Але конкретні напрями використання коштів визначають органи місцевого самоврядування.

Впродовж 2016-2020 рр. загальний обсяг інфраструктурної субвенції зріс з 1 млрд. грн до 2,1 млрд. грн, тобто дещо більше ніж в 2 рази, що враховуючи тенденцію зростання інших державних видатків є достатньо значним. Але реально кожна окрема громада не відчула зростання через те, що зростання кількості громад з 2014 по 2020 роки становить більш ніж в 6 разів. В середньому на 1 громаду у 2016 році припадало 6,3 млн. грн, тоді як у 2020 р. – 2,1 млн. грн. Тобто найбільшу вигоду отримали ОТГ, які утворилися раніше.

Беручи до уваги показники формули (1), які б мали збалансувати розмір субвенції для окремої громади, слід зазначити, що населення усіх ОТГ зросло в 8 разів, а площа усіх громад – у 6,2 рази, що ще раз доводить дану гіпотезу [3].

Враховуючи вище сказане, можна виділити першу проблему механізму розподілу інфраструктурної субвенції – непропорційність зростання її обсягу, зростанню кількості ОТГ.

Окрім кількісних показників, які набагато простіше врахувати в механізмі розподілу, яку пропонує уряд, на нашу думку слід приділити окрему увагу якісним показникам, таким як:

Кількість населених пунктів всередині окремої ОТГ;

Віддаленість від адміністративного центру ОТГ або від центрів надання основних адміністративних послуг;

Середню тривалість проїзду до адміністративного центру;

Площу населених пунктів без врахування сільськогосподарських угідь.

Врахування даних факторів, допоможе більш справедливо розподіляти кошти інфраструктурної субвенції. Ще однією проблемою є те, що історично деякі населені пункти, мають значну площу сільськогосподарських угідь, які в свою чергу уже є джерелом додаткових надходжень до місцевих бюджетів і є стійким конкурентним фактором, та в той же час не є ціллю інфраструктурної субвенції.

Іншою проблемою є те, що населення ОТГ, які знаходяться на недалекій відстані від обласних центрів, беручи до уваги демографічні процеси в країні, зменшується не так швидко, як у віддалених ОТГ. В майбутньому це може ще сильніше розбалансувати розмір отриманих коштів між даними типами ОТГ.

Отже доцільно вдосконалити порядок розподілу інфраструктурної субвенції. Розрахунковий розмір субвенції, залежить від площі громади і кількості сільського населення, та не враховує запропоновані фактори, які є досить важливими якісними елементами життєдіяльності громади. Врахувати особливості територіальних громад при розподілі інфраструктурної субвенції можливо включивши у формулу коефіцієнт, що забезпечить більш справедливий розподіл коштів, що в свою чергу допоможе громадам вступити на етап сталого розвитку.

Література:

1. Інфраструктурна субвенція – у виграші старожили. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://cost.ua/news/732-infrastrukturna-subventsiya-u-vyhrashi-starozhyly>
2. Яровий В.Д. Державна підтримка інфраструктурного розвитку об'єднаних територіальних громад/ Яровий В.Д.// Економіка та суспільство. – 2016. -№ 7. - ст. 170-173
3. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua>

Колісник Валерія О.

ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, факультет менеджменту і економіки,
спеціальність економіка підприємства, студентка 3 курсу

Мещеряков Володимир Євгенійович

доцент кафедри прикладної економіки і міжнародних економічних
відносин ХНАУ ім. В.В. Докучаєва

ХАРАКТЕРИСТИКА ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Трудові ресурси підприємства – це частина працездатного населення різних професійно-кваліфікаційних груп, що входять до облікового складу підприємства, і які володіють фізичними й розумовими здібностями та знаннями, необхідними для здійснення корисної діяльності. Трудові ресурси на підприємстві є об'єктом постійної безперервного трудового процесу на підприємстві. Аналіз трудових ресурсів в ринкових умовах стає особливо актуальним, оскільки трудові ресурси мають вартісну оцінку, а отже є конкурентною на ринку праці.

Проблема ефективного використання трудових ресурсів нині є досить актуальною та вимагає великої уваги з боку керівників підприємств. До таких проблем передусім відносяться наступні: приховане безробіття, неефективне використання робочого часу, спад продуктивності праці, низький ступінь зайнятості у виробництві, плінність кадрів на підприємстві.

У Харківській області на 1 січня 2019 р. чисельність постійного населення складала 2659962 особи, з нього у міських поселеннях – 80,8% у сільській місцевості – 19,2%. У віковій структурі населення питома вага дітей у віці 0–14 років становила 13,8%, у віці 0–17 років – 16,3%, осіб у віці 18 і старше – 83,7%, у віці 15–64 роки – 69,3%, у віці 16–59 років – 61,6%, у віці 60 років і старше складала 23,7%. Рівень демографічного старіння в сільській місцевості (26,2% осіб віком 60 років і старше) вищий, ніж у міських поселеннях (23,1%). Також цей показник значно вищий у жінок (28,6%), ніж у чоловіків (18,0%). У міжнародних порівняннях за рекомендацією ООН використовується також ще один коефіцієнт старіння, який визначається як частка осіб у віці 65 років і старше. В країнах, де питома вага цієї вікової групи в загальній чисельності населення перевищує 7%, населення вважається старим. У Харківській області на початок 2019 р. цей коефіцієнт складав 16,9% [1].

Достатня забезпеченість підприємства необхідними трудовими ресурсами, їх раціональне використання, високий рівень продуктивності праці мають велике значення для збільшення обсягів продукції та підвищення ефективності виробництва. Зокрема, від забезпеченості підприємства трудовими ресурсами та ефективності їх використання

залежать обсяг і своєчасність виконання всіх робіт, ефективність використання устаткування, машин, механізмів і, як результат, обсяг виробництва продукції, її собівартість, прибуток і ряд інших економічних показників.

За даними управління, за результатами вибіркового обстеження встановлено, що в Харківській області у 2019 році кількість осіб працездатного віку склало 1,285 мільйона. Кількість зайнятого населення - 1,217 мільйона. Решта - 67,2 тис. осіб - класифікувалися як безробітні.

Найбільшим споживачем трудових ресурсів регіону є промисловість. Вона представлена всіма основними видами діяльності, провідними з яких є добування сировини та природного газу, виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, машинобудування. Найбільший вплив на показники роботи промислового комплексу області має діяльність досить обмеженого кола підприємств, серед яких: філія ГПУ «Шебелинкагазвидобування» ПАТ «Укргазвидобування», виробничий підрозділ «Шебелинське відділення з переробки газового конденсату і нафти» ПАТ «Укргазвидобування», ПрАТ «Філіп Морріс Україна», Харківське відділення ПАТ «Сан Інбев Україна», ПАТ «Євроцемент-Україна», АТ «Турбоатом», ДП «Завод «Електроважмаш», ДП «Завод ім. Малишева», АК «Харківобленерго», Зміївська ТЕС ПАТ «Центренерго», ПАТ «Харківська ТЕЦ-5», ТОВ «Фармакомпанія «Здоров'я», ПАТ «Харківський плитковий завод», на які припадає майже 50 % промислового обсягу реалізації області [2].

Безробіття, з одного боку, характеризує потенційні можливості використання робочої сили, а з іншого - впливає на залучення трудових ресурсів у виробництво товарів і послуг. Існує кілька видів безробіття, економічний зміст яких визначає їхній вплив на розвиток трудових ресурсів. При цьому деякі види безробіття виникають з об'єктивних причин і притаманні всім країнам з розвинутою ринковою економікою, інші пов'язані із суб'єктивними причинами. Наприклад, фрикційне безробіття характеризує плинність персоналу підприємства, пов'язану зі зміною робочих місць і місця проживання. Серед сукупної робочої сили певна її частина постійно перебуває в русі, переміщуючись на нові робочі місця. Цей тип безробіття охоплює трудові ресурси, що незайняті з причин переходу з одного місця роботи на інше і упродовж нетривалого часу (наприклад, тижня) мають приступити до роботи на новому місці, а також працівників тих галузей, де тимчасові звільнення є нормою без впливу на загальний рівень доходів працівників, зокрема, у будівництві чи сільському господарстві.

На даний момент у зв'язку з запровадженням протиепідеміологічних заходів по всій країні особливо небезпечним для економіки стає безробіття, викликане спадом промислового виробництва під час економічної кризи. При цьому сукупний попит на товари та послуги

зменшується, зайнятість трудових ресурсів скорочується, а циклічне безробіття зростає. Для зниження рівня такого виду безробіття необхідне поживлення та підйом виробництва, що знизить кількість безробітних.

Література:

1. Програма зайнятості населення Харківської області на період до 2020 року. URL: <http://www.oblrada.kharkov.ua/ua/programa-zajnyatosti-naselennya-kharkivskoji-oblasti-na-period-do-2017-roku/14495-normativni-dokumenti>.
2. За коефіцієнтом ООН населення Харківської області вважається старим. URL: <https://x-vymir.com/nauka/za-koefitsiyentom-oon-naselennya-harkivskoyi-oblasti-vvazhayetsya-starym>.

Кормишкін Юрій Анатолійович

доцент кафедри публічного управління та адміністрування і міжнародної економіки

ЛІДЕРСТВО У ФОРМУВАННІ ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ РЕГІОНУ

Зміна пріоритетів суспільно-політичних умов та процеси реформування у країні зумовила гостру потребу в ініціативних, творчих працівниках як в бізнесі так і в місцевому самоврядуванні, які здатні приймати ефективні управлінські рішення за нових обставин, що дуже важливо в умовах адміністративно-територіальної реформи в Україні [1]. Саме тому, забезпечення гармонійності розвитку сільських територій повинно ґрунтуватися на засадах єдності й цілісності, взаємозв'язку централізації і децентралізації проведення державної політики, з обов'язковим урахуванням історичних, економічних, екологічних, географічних, демографічних особливостей, етнічних та культурних цінностей кожного територіального утворення.

Поняття лідерства часто зустрічається в таких науках як соціологія, політологія, психологія та в багатьох інших, хто вивчає людину і суспільство.

Проблеми лідерства являються ключовими для досягнення організаційної ефективності. З однієї сторони, лідерство розглядається як наявність певного набору якостей, які притаманні тим, хто успішно спричиняє вплив на інших, з іншої, лідерство – це процес несилового впливу у напрямку досягнення організацією своїх цілей.

Сучасні сільські території доцільно розглядати, як територію яка об'єднує природну, економічну, соціальну та управлінську підсистеми. Як самостійна система сільська територія включає сільську поселенську мережу, природні та людські ресурси, добробут, соціальну і виробничу

інфраструктури на селі. Основним системо-утворюючим елементом виступає сільське населення [2].

Населення сільської території бажає, щоб лідером була людина рішуча, вони повинні бути впевнені в тому, що їх територія і вони знаходяться в надійних руках. Лідери повинні швидко реагувати на всі зміни як у зовнішньому, так і у внутрішньому середовищі.

Саме лідер є провідною фігурою керівництва процесу формування потенціалу сільських територій регіону. Керівництво, в свою чергу, – це процес взаємодії керівника з іншими людьми, в результаті якого забезпечується їхня активна та скоординована участь у досягненні мети управління, а саме формування потенціалом сільських територій регіону [3, с.9].

Варто відмітити, що здійснюючи формування потенціалу сільських територій, необхідно звернути увагу на особистісні якості керівництва органів місцевого самоврядування. Розвиваючи і вдосконалюючи їх, змінюючи стиль керівництва, можна підвищити ефективність розвитку сільських територій. Водночас, лідерство є невід'ємною характеристикою керівника, особливо впливає на якість керівництва трудовим колективом і навіть на рівень формування потенціалу сільських територій.

Сучасний керівник повинен постійно вдосконалюватись, а також розвивати лідерський потенціал підлеглих, мотивувати працівників до ефективної співпраці. Зокрема, лідерство також виступає одним із головних чинників підвищення ефективності управління розвитком сільських територій. Найкращі лідери ті, які забезпечують інтелектуальне лідерство, що передбачає вміння аналізувати пропозиції та ідеї інших ті, що не тільки мають знання, а й можуть ними поділитись.

Лідерство пов'язано з впливом на жителів певної сільської території, які повинні слідувати за лідером. Завдяки такому колективному впливу, що здійснюватиметься на жителів лідером, всі будуть рухатися разом з ним в одному напрямку. Якщо цього не відбуватиметься, то як наслідок обов'язково виникнуть відмінності в інтересах, які призведуть до порушення єдності. В даному контексті лідерство полягає, не в тому, щоб стояти на вершині піраміди і контролювати людей, а в тому, щоб надихати їх, надавати їм нові сили.

Роль лідерства є важливо беззаперечна. При формуванні потенціалу сільських територій завжди потрібно звертати на позитивний досвід інших сільських лідерів, звертати увагу на їх думку й поради тощо. Оскільки сільські лідери є безпосередніми мешканцями сільських територій то вони самі зацікавлені в успішному формуванні їх потенціалу. Крім усього цього, слід зазначити, функціональність лідера визначається вмінням знаходити і координувати ті кошти та ресурси для формування потенціалу сільських територій, сукупність яких здатна задовольнити інтереси більшості жителів території [4, с.121-128].

Таким чином, можна зробити висновок, що питання лідерства наразі є не лише актуальним, а й ключовим у формуванні потенціалу

сільських територій, адже становлення лідерства сприятиме стабільному й поступальному її розвитку. Лідерство є складним процесом, який потребує високого рівня взаємовідносин між всіма жителями сільської території. Також неможливо ефективно виконувати функції планування, мотивації, організації та контролю, якщо немає ефективного керівництва та лідерів, здатних заохочувати інших працівників, позитивно впливати на них і вести за собою, тим самим досягаючи позитивних кінцевих результатів.

Література:

1. Кальянов А.В. Аксиологія лідерського потенціалу особистості майбутніх фахівців / А.В. Кальянов // Теорія та практика лідерства у сучасному суспільстві: міжнар. наук.-практ. конф. вчених, студентів і практиків / голов. ред. В.В. Шконда. – Донецьк: Норд-Прес, 2009. – С. 29-39
2. Розвиток сільських територій України (1990-2010 роки): моногр./М.К.Орлатий, І. Ф. Гнибіденко, І. М. Демчак та ін.; за ред. М. К. Орлатого. – К.: НДІ «Украгропромпродуктивність», 2012. – 752 с.
3. Ірхін Ю.Б. Професіограма керівника органу (підрозділу) внутрішніх справ: Практичний посібник. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, ДП «Друкарня МВС», 2007. – 35 с
4. Тереняк Л. В. Місце самоорганізації населення в управлінні сільськими територіями / Л. В. Тереняк // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. – 2013. – № 4. – С. 121 – 128.

Король Єлизавета Ярославівна

ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, факультет обліку і фінансів, спеціальність облік і оподаткування, студентка 3 курсу

Мещеряков Володимир Євгенійович

доцент кафедри прикладної економіки і міжнародних економічних відносин ХНАУ ім. В.В. Докучаєва

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РАМКАХ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Політика розвитку сільських територій є комплексним завданням, але загалом зводиться до розв'язання двох проблем: надання суспільних послуг, а саме формування фізичної та соціальної інфраструктури та підтримка економічного розвитку села. У рамках останнього завдання несільськогосподарська зайнятість разом із сільським господарством, є важливим джерелом зайнятості та можливістю підвищити доходи сільського населення, а отже, і стандарти життя в українських селах України.

Сільське господарство є одним з найважливіших секторів національної економіки, що наразі забезпечує 12,1% валової доданої вартості країни та близько 40% національного експорту. Особливістю сучасного виробництва в сільському господарстві є вузька спеціалізація виробників на окремих видах продукції рослинництва або тваринництва. З кожним роком все більше сільськогосподарських підприємств спеціалізуються лише на 3-5 видах продукції. Але така тенденція не є однозначною, адже кон'юнктура ринку сільськогосподарської продукції змінюється, значна пропозиція окремих видів аграрної продукції викликає на ринку зниження цін, та призводить до зменшення прибутків товаровиробників.

Диверсифікація – це поширення господарської діяльності на нові сфери (розширення номенклатури та асортименту виробленої продукції, видів послуг в рамках одного підприємства). У сільському господарстві диверсифікація полягає у переміщенні ресурсів на нові види сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності, де створюються нові можливості для кращого використання робочої сили та інших ресурсів, збільшення прибутку. Диверсифікація дозволяє зменшити ризики, завоювати нові сегменти ринку, підвищити ефективність виробництва. В цілому, впровадження диверсифікації в сільськогосподарське виробництво є фактором забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства [1].

На ринку праці в сільській місцевості сформувалася парадоксальна ситуація, коли, з одного боку, існує надлишок робочої сили, а з іншого – дефіцит кваліфікованих фахівців. При цьому світовий досвід свідчить, що сільськогосподарська зайнятість скорочуватиметься і далі, а тому тільки зростання несільськогосподарського сектору дасть змогу знизити безробіття, диверсифікувати джерела доходу в сільській місцевості, сприяючи підвищенню рівня добробуту громадян і збереженню сільських населених пунктів.

Найбільш актуальні для сільської економіки види диверсифікації, які мають забезпечити відновлення економіко-технологічних ланцюгів вирощування сировини, її переробки та реалізації. Насамперед це стосується створення або поліпшення стану таких важливих елементів, як модернізація зрошувальних систем, будівництво овоче- та зерносовищ, переробних і складських потужностей, об'єктів логістичної інфраструктури (контейнерні термінали, оптові склади тощо).

Важливим напрямом у цьому контексті є утворення сільськогосподарських кооперативів. Для надання державної фінансової підтримки фермерським господарствам та сільськогосподарським кооперативам пропонується застосувати такі інструменти, як: конкурсні засади виділення коштів на поворотній основі (наприклад, через Український державний фонд підтримки фермерських господарств); часткова компенсація відсоткової ставки за банківськими кредитами; фінансова підтримка лізингу для потреб АПК; здешевлення страхових

платежів; часткове відшкодування вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, насамперед утворених на кооперативних засадах; часткове відшкодування вартості закуплених для подальшого відтворення сільськогосподарських тварин; часткова компенсація [2].

Найбільшою проблемою для сільськогосподарських товаровиробників є нерозвиненість каналів реалізації продукції. Діяльність великої кількості посередників, які створюють непрозорі умови купівлі-продажу, визначення якості продукції та ціни на них, спричиняє значні фінансові втрати виробників, зниження рентабельності агробізнесу та незадоволений попит на продукцію з боку споживачів. Проблеми збуту продукції вітчизняного сільгоспвиробника можна вирішити шляхом створення розгалуженої мережі оптових ринків сільськогосподарської продукції, які стануть інформаційно-організаційною і технологічною платформою формування ринкових цін на продукцію малих і середніх виробників [3].

Необхідно зазначити, що диверсифікація сільської економіки за такими напрямками дещо змінить просторову організацію сільських територій. На нашу думку, віддалені ОТГ поступово стануть центрами сільськогосподарського виробництва з дещо специфічними способами ведення господарства. Зокрема, зменшення сільського населення на цих територіях сприятиме формуванню сезонної праці: спочатку вирощування сільгоспкультур (пшениці, гречки, ячменю тощо), а потім їх сезонна переробка. Необхідною умовою має стати створення сховищ та переробних підприємств. Значні незаселені території (землі знелюднених сіл і вільні пасовища) слід використовувати для ведення тваринництва та первинної переробки сировини.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що диверсифікація сільської економіки сприяє досягненню соціального, економічного та екологічного ефекту. Перший полягає у можливості використання людського капіталу села, розширенні можливостей для прикладання праці безпосередньо в ареалі життєдіяльності, розвитку підприємницьких здібностей тощо. Значення економічного ефекту диверсифікації має множинний характер: по-перше, це додаткові робочі місця, а отже, розширення сфери отримання доходів селян, що задовольнятиме їх потреби; по-друге, збільшення обсягів виробництва продукції внаслідок зростання кількості зайнятих. Екологічний ефект є не таким помітним та виявляється опосередковано. Зокрема, шляхом науково обґрунтованих сівозмін, органічного землеробства та виробництва екологічно чистої продукції можливо відновити земельні ресурси, зменшити навантаження на навколишнє природне середовище тощо.

Диверсифікація сільської економіки дає змогу найбільш повно та досконало використовувати наявні ресурси. Правильний вибір її стратегії підвищить конкурентоспроможність територій, ефективність гарантування економічної та продовольчої безпеки держави. Від

глибини диверсифікації та рівня кооперації залежить повнота використання природноресурсного та господарського потенціалу в цілому.

Література:

1. Багорка. М.О. Диверсифікація як фактор підвищення ефективності діяльності підприємств в сучасних умовах. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/10_2009/6.pdf.
2. Ткачук В.І. Диверсифікація сільської економіки: соціально-економічний ефект. Економіка АПК. 2009. № 4. С. 125-132.
3. Степененко Н.І. Механізм формування стратегії диверсифікації агросервісних підприємств. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. 2010. №1. С. 18–21.

Курганська Марія Геннадіївна

студентка 3 курсу факультету обліку і фінансів
ХНАУ ім. В.В. Докучаєва

Мещеряков Володимир Євгенійович

доцент кафедри прикладної економіки і міжнародних економічних відносин ХНАУ ім. В.В. Докучаєва

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Не дивлячись на те, що діяльність у сфері сільського господарства в сучасному світі дещо втрачає своє економічне значення, вона залишається провідним фактором соціально-економічного росту сільських районів. Внаслідок цього ефективність і конкурентоспроможність, як і раніше, є важливими цілями. При цьому підвищення конкурентоспроможності обов'язково передбачає рівновагу між рентабельністю виробництва, охороною навколишнього середовища і соціальним аспектом.

Основними проблемами розвитку сільських територій, які потребують вирішення, є: низький рівень життя населення у порівнянні з середнім рівнем по Україні; нераціональне використання ресурсів сільських територій; відсутність системи партнерства між владою, бізнесом і населенням у період інституційних перетворень [1].

Основними чинниками формування та функціонування сільських територій є регіональні (ресурсні, чинники місця розміщення, умови розвитку, функціональна сумісність різних видів діяльності на певній території); управлінські, що включають рішення та обґрунтування щодо стратегій розвитку сільських територій; самоорганізації; невизначеності. При цьому сільські території мають певні обмеження (імперативи) ефективного розвитку та функціонування: недосконале законодавство;

недостатня державна підтримка, у т.ч. фінансова та інвестиційна; слабе інформаційне забезпечення та соціальна захищеність селян; недостатнє матеріально-технічне та інфраструктурне забезпечення аграрного виробництва та інших видів діяльності; екологічні обмеження; недосконала організація території та недостатня мотивація для цього; підприємницькі ризики [2].

Спираючись на Програму Європейського Союзу (ЄС), щодо розвитку сільських територій на 2018-2025 рр., необхідно здійснити такі заходи [3]:

стимулювання інновацій, співробітництва та розвиток наукових досліджень в галузі розвитку сільських територій; зміцнення зв'язків між сільським господарством, виробництвом харчових продуктів, лісовим господарством; проведення наукових досліджень з метою поліпшення управління навколишнім середовищем і підвищенням продуктивності аграрних підприємств; сприяння безперервному навчанню та професійної підготовки в сільському та лісовому господарстві;

підвищення конкурентоспроможності виробників сировини внаслідок їх більш тісної інтеграції в агропродовольчому ланцюзі виробників груп і організацій та міжгалузевих організацій через системи якості, зростання доданої вартості сільськогосподарської продукції, просування на місцевих ринках і в коротких ланцюгах товароруху; підтримка фермерів зі страхування ризиків і управління ризиками;

відновлення, збереження та розширення біорізноманіття, у тому числі в районах ризикованого землеробства, в районах з природними або антропогенними обмеженнями та в районах з охоронюваними природними ландшафтами; поліпшення управління водними ресурсами, в тому числі шляхом контролю внесення добрив і пестицидів; запобігання ерозії ґрунтів і раціональне природокористування;

сприяння диверсифікації, створення і розвиток малих підприємств і створення нових робочих місць; сприяння місцевому виробництву в сільських територіях; підвищення доступності та якості інформації та розвиток комунікаційних технологій в сільських районах;

підвищення ефективності використання водних ресурсів у сільському господарстві; підвищення ефективності використання енергії в сільському господарстві й харчовій промисловості; сприяння наданню та використанню відновлюваних джерел енергії, побічних продуктів, відходів, залишків та іншої непродовольчої сировини для цілей розвитку біоекономіки; скорочення парникових газів і аміачних викидів в сільському господарстві; збереження вуглецю в сільському і лісовому господарстві.

В Німеччині була розроблена Національна стратегія розвитку сільських територій Німеччини на п'ятирічний період (2007-2013 рр.). Вперше дана стратегія дозволила реалізувати принцип триступеневого планування. Національна стратегія є сполучною ланкою між стратегічними директивами ЄС і програмами розвитку федеральних

земель. Стратегічні Директиви ЄС показують основні з точки зору Європи завдання, цілі та концепції необхідних дій. Національна стратегія аналізує економічну, структурну, екологічну та соціальну ситуацію сільських територій та потенціали їх розвитку в Німеччині. У програмах розвитку регіони (федеральні землі) визначають конкретні заходи державної підтримки та обсяг необхідних на їх реалізацію дотацій згідно з конкретною ситуацією в регіоні й відповідно до Національної стратегії. Регіони відповідають за розробку і реалізацію програм розвитку[3].

Кошти, спрямовані на реалізацію всіх напрямків, повинні сприяти розвитку сильного і динамічного європейського сектора виробництва аграрних харчових продуктів шляхом зосередження на таких пріоритетних напрямках як трансферт знань, модернізація виробництва, інноваційна діяльність та забезпечення якості протягом всього ланцюжка виробництва харчових продуктів, а також на інвестиції в трудові ресурси й основний капітал. В цілях захисту і покращення природних ресурсів ЄС і ландшафту в сільських регіонах кошти, передбачені для реалізації другого напрямку розвитку, повинні вносити вклад у розвиток наступних пріоритетних для ЄС сфер: збереження біологічного різноманіття, збереження і розвиток сільської та лісогосподарської систем високої природоохоронної значущості та традиційних аграрних ландшафтів і водних ресурсів, а також питання, пов'язані зі зміною клімату [3].

Франція не випадково є найактивнішим учасником розвитку сільських територій. Проблема зменшення чисельності населення у сільській місцевості серйозно загострилася ще в повоєнні роки, в період економічного підйому країни, що стала каталізатором масової урбанізації французьких провінцій. Це послужило підставою для розробки та створення в 1963 р. міжвідомчого інструменту відновлення рівноваги між великими містами та провінцією – Міжвідомчого агентства з регіонального планування та регіональної привабливості, основною ціллю якої був розвиток виробництва переважно в провінціях (створення «полісів конкурентоспроможності»). З цією метою були розроблені комплексні заходи щодо створення сприятливих умов для підприємців у сільській місцевості: нова сучасна інфраструктура, пільгові режими оподаткування, субсидування тощо; розвиток сільського туризму як засобу освоєння та облаштування сільських територій.

Отже, європейський досвід функціонування сільських територій та розвитку села демонструє необхідність зміни в Україні підходів до розвитку сільської місцевості та переходу від аграрної до мультифункціональної моделі розвитку сільських територій, хоча кардинальна зміна підходів до розвитку сільської місцевості вимагає розробки та практичного провадження низки заходів, пов'язаних з цим, зокрема змін до вітчизняного законодавства, без яких просто

неможливе функціонування мультифункціональної моделі розвитку вітчизняного села.

Література:

- 1.Бондаренко Л. М. Ефективне використання сільськогосподарських земель як фактор забезпечення сталого розвитку сільських територій. Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки, 2014, № 2. С. 80-87.
- 2.Непочатенко О. О. Державна політика у сфері розвитку сільських територій: вітчизняні реалії та європейський досвід. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.3/149.pdf>.
- 3.Серьогіна-Берестовська О. В. Державне регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури. Харків: НУЦЗУ, 2019. 215 с. URL: <https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/science/spetsializovani-vcheni-rady/diseryogina.pdf>.

Міняйло М.П.
Лівандовська О.А.
здобувачі вищої освіти

СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

В сучасних умовах тема соціальних послуг є актуальною у публічному просторі. Адже, на сьогодні в Україні відбувається реформування системи соціального захисту з метою забезпечення належного рівня життя населення. Однією зі складових такої реформи є вдосконалення системи надання соціальних послуг. По-перше, в країні з'явилися нові соціальні групи, які потребують цих послуг, і яких не було в Україні раніше. По-друге, це реформа децентралізації, яка дала територіальним громадам нові повноваження, а разом з тим, і нові зобов'язання.

Загальний курс на децентралізацію, звісно, не може обійти стороною й систему надання соціальних послуг. Закон визначає виконавчі органи рад об'єднаних територіальних громад (ОТГ) суб'єктами цієї системи. Основна логіка за цим – максимальне наближення послуги до отримувача. Так, є перелік базових соціальних послуг, надання яких має забезпечуватися в ОТГ. Таких базових соціальних послуг сімнадцять, і вони зазначені у статті 16 Закону [1].

Слід зазначити, що коли ми чуємо слова «соціальні послуги», то уявляємо собі саме оформлення житлової субсидії, допомоги при народженні дитини чи просто отримання чергової довідки в управлінні соціального захисту населення. Проте соціальні послуги це зовсім інше. Зокрема, соціальні послуги — це комплекс правових, економічних,

психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя [2].

З 1 січня 2020 року введено в дію новий Закон № 2671-VIII «Про соціальні послуги» який було ухвалено 17 січня 2019 року і офіційно опубліковано 27 квітня. Закон визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Згідно ст.1, Р.1 Закону України «Про соціальні послуги», соціальні послуги – це дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають. Особи/сім'ї можуть надаватися одна або одночасно декілька соціальних послуг. Стаття 2 цього Закону надає нам перелік основних цілей надання соціальних послуг: профілактика складних життєвих обставин; подолання складних життєвих обставин; мінімізація негативних наслідків складних життєвих обставин [3].

Соціальні послуги поділяються на послуги, спрямовані на: 1) соціальну профілактику - запобігання виникненню складних життєвих обставин та/або потраплянню особи/сім'ї в такі обставини; 2) соціальну підтримку - сприяння подоланню особою/сім'єю складних життєвих обставин; 3) соціальне обслуговування - мінімізацію для особи/сім'ї негативних наслідків складних життєвих обставин, підтримку їх життєдіяльності, соціального статусу та включення у громаду [3].

Система надання соціальних послуг складається із сукупності різних суб'єктів, що залучені у надання соціальних послуг на всіх етапах та взаємодіють між собою дотримуючись основних принципів: профілактичний характер; відповідність соціальних послуг потребам отримувачів; безперервність, послідовність надання соціальних послуг та їх різноманітність; забезпечення державних гарантій у сфері надання соціальних послуг та демонополізації на ринку соціальних послуг; рівність прав, обов'язків та відповідальності надавачів соціальних послуг державного та недержавного секторів [4]. Варто відмітити, що до об'єктів соціальної сфери територіальних громад загального призначення належать освітні, медичні, культурно-побутові заклади, а об'єктами спеціального призначення є ті, що спеціалізуються на обслуговуванні малозахищених та незапрацевдатних осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах, та наданні соціальної допомоги.

У контексті запровадження нової системи надання соціальних послуг передбачає, що органи територіальних громад формують свою соціальну політику і самостійно вирішує, куди і як направляти ресурси.

Держава пропонує створити в ОТГ інтегровану модель надання соціальних послуг. Тут цікаво, що поєднуються медичні, освітні послуги і послуги соціального характеру, а це означає економію коштів для громади, бо менше буде соцвиплат у майбутньому.

Згідно із новим законодавством, соціальні послуги можуть надаватися як органами державної влади, органами місцевого самоврядування, так і недержавними організаціями [7]. Таким чином, територіальні громади отримали можливість для активізації процесів децентралізації соціальних послуг залучати міжнародних донорів, і цим самим заощаджувати власні кошти на їх виплати.

Отже, з вище викладеного можна зробити висновок, що надання соціальних послуг в територіальних громадах, згідно нового законодавства, повинно забезпечити оптимізацію видатків у структурі бюджету громади і тим самим більше соціальних послуг зможе надати тим, хто цього потребує, Водночас, ОТГ зможуть вдало використовувати свої можливості для забезпечення власного сталого розвитку.

Література:

1. Закон України „Про соціальні послуги” № 2671-VIII, 17.01.2019 року [Електронний ресурс]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>
2. Вільна енциклопедія «Вікіпедія» [Електронний ресурс]. – URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
3. Децентралізація: дає можливість [Електронний ресурс]. – URL: <https://decentralization.gov.ua/>
4. В кожній громаді повинен бути свій соціальний працівник – експерти URL: <https://iser.org.ua/news/v-kozhnii-gromadi-povinen-butii-sviii-sotsialnii-pratsivnik-eksperti>

Масленнікова Вікторія Вікторівна

канд. екон. наук, доцент,
кафедра планування території населених пунктів та будівництва
ХНАУ ім. В.В. Докучава

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В соціально-економічному житті України сільські території займають особливе місце. Значимість цих територій посилюється їх винятковим внеском у формування основ продовольчої безпеки та нарощування експортного потенціалу країни. Ці та інші чинники роблять розвиток сільських територій одним з основних пріоритетів державної політики України, спрямованої на підвищення стандартів життя сільського населення, зростання ефективності функціонування АПК, покращення стану довкілля та поліпшення якості людського капіталу.

Сільські території не ототожнюються з територіально-просторовим утворенням. Вони розглядаються як системне явище, яке, крім певної території, охоплює все те, що функціонує на ній або є її складовою. Виділяють такі складові сільських територій:

- сільську громаду (общину) як визначальний соціальний осередок функціонування сільської території. Вона об'єднує всіх без винятку громадян, які проживають на даній території, незалежно від того, де вони працюють – на даній території чи поза її межами;

- село (сільське поселення) як соціально-побутовий, а також тією чи іншою мірою безпосередньо виробничий осередок, адміністративний і соціально-культурно-побутовий центр, центр кожної сільської території;

- органи місцевого самоврядування та інші громадські організації (структури), що розташовані і діють на даній сільській території;

- соціальну і виробничу інфраструктуру, що діє на даній сільській території і забезпечує потреби її функціонування і розвитку;

- сільськогосподарські угіддя, на яких здійснюється виробництво продукції рослинницьких, включаючи багаторічні насадження, галузей;

- тваринницькі та інші виробничі приміщення, незалежно від місця їх розташування – у сільському поселенні чи поза його межами;

- зрошувальні, осушувальні та інші споруди;

- природоохоронні (екологозабезпечуючі) та інші лісові насадження, включаючи власне лісові ділянки;

- заготівельні, переробні та інші підприємства та організації, що є безпосередньо виробничими або обслуговуючими структурними утвореннями, незалежно від того, у чийй власності вони перебувають;

- сільськогосподарські підприємства різних форм власності та інші виробничі, управлінські, господарюючі структури, незалежно від форм власності, на яких вони засновані, організаційно-правових типів, спеціалізації тощо.

Відповідно, спираючись на всі наведені вище визначення, можна обґрунтовано констатувати, що сільські території – це обжита місцевість поза територією міст з її природними ресурсами, основними засобами, соціально-культурно-побутовими умовами та населенням, що здійснює соціальні, виробничі та екологічні функції. З цього визначення випливає, що сільські території характеризуються економічною ефективністю, екологічною безпекою і соціальною справедливістю. При цьому саме соціальна сфера села виступає пріоритетним критерієм розвитку сільських територій, адже саме задоволення різноманітних потреб людини (селянина), на нашу думку, є основною метою такого розвитку.

Для забезпечення ефективного розвитку сільських територій необхідно сприймати та переймати світові стандарти щодо формування добробуту населення. Всі повинні усвідомити, що без розвитку села (тобто без розвитку територій) добробут держави неможливий, коли в ній розвивається лише центр і не розвиваються території. Це зумовлено тим, що основою приросту багатства кожної держави, а отже –

ефективності виробництва є земля. Крім того, одержана в сільському господарстві продукція на одну грошову одиницю дає роботу понад 12 одиницям в інших сферах. Результатом цього є розв'язання в країні проблеми забезпечення людей робочими місцями, створення належного рівня їхнього життя. Цивілізовані країни це давно усвідомили, і тому турбота про розвиток сільського господарства тут є загальновідомою. З огляду на це ресурс землі в них є вагомим порівняно з іншими видами ресурсів, а аграрна сфера давно стала невід'ємною складовою економічної діяльності держави.

Значний вплив на розвиток сільських територій справляє різка зміна пріоритетів аграрної політики держави. Зокрема, якщо на початку реформ йшлося про переваги спеціалізованого фермерського господарства, що базується на приватній власності на землю, то нині – про повернення до державної підтримки великих товаровиробників у сільському господарстві.

Сучасний рівень спеціалізації сільськогосподарських підприємств склався під впливом природно-економічних та ринкових умов господарювання. Структура їх товарної продукції, окрім внутрішніх ресурсних можливостей, визначається також характером розвитку інфраструктури переробної сфери сільської території. Доведено, що рівень економічної ефективності функціонування сільськогосподарського підприємства залежить від його можливостей зберігати цілісність та відтворювати свої можливості за прогнозних коливань зовнішніх та внутрішніх умов господарювання. Власники підприємств і особливо їх працівники, як жителі певної території, повинні бути найбільше зацікавленими в адекватній оцінці можливостей певного суб'єкта господарювання. Економічним критерієм розвитку сільської території є здатність підприємницьких структур, що тут функціонують, в умовах вільної конкуренції забезпечувати виробництво продукції згідно з ринковим попитом. Її реалізація впливає на задоволення споживчих потреб населення сільської території, визначає рівень економічної вигоди господарюючих суб'єктів та рівень добробуту сільських жителів.

Характерною особливістю сучасного етапу розвитку сільських територій є їх непрограмований, стихійний розвиток. Перехід на ринкові умови господарювання, зміна статусу власності, приватизація та оформлення наявних земель в довгострокову оренду і використання їх на власний розсуд – все це має ознаки неорганізованого процесу. Така ситуація зумовлена тим, що державні органи, органи місцевого самоврядування не мають чітко визначеної стратегії розвитку тієї чи іншої сільської території. А тому важлива роль у вирішенні цих надзвичайно складних і важливих соціально-економічних проблем належить державі. Йдеться, насамперед, про розробку та реалізацію цільових програм сільського розвитку. Адже переважання негативних ознак у процесі становлення та розвитку сучасних сіл та сільського

господарства є загрозовим для перспективи економічного розвитку держави.

Надзвичайну стурбованість сьогодні викликає екологічний стан навколишнього середовища в Україні і в першу чергу це стосується земельних ресурсів, які рівною мірою мають вирішальне значення як для екології, так і економіки. Їх специфіка, як основного засобу виробництва в сільському господарстві, полягає в тому, що, за умов раціонального та екологобезпечного використання, вони по суті не втрачають своїх властивостей, насамперед родючості, і тому в певному розумінні їх можна вважати самовідновлюваним природним ресурсом.

Сьогодні в Україні лише один з кожних 10 га сільськогосподарських угідь має більш-менш задовільний екологічний стан, широко розповсюджена водна і вітрова ерозія ґрунтів, а площі рекультивації порушених земель багаторазово скоротились. Постійна турбота про екологію земельних ресурсів та екологічну безпеку землекористування є, по суті, турботою про майбутні покоління і збереженням природної основи існування людської цивілізації на майбутнє. Отже, раціональне, ефективне і екологобезпечне використання землі на засадах сталого розвитку і комплексного підходу до територіально-просторового планування й управління оптимізації всіх видів землекористування є об'єктивною необхідністю. Саме тому захист, збереження й примноження родючості ґрунтів визнано одним із головних пріоритетів української держави, і має вагомий вплив на розвиток українського села і визначає особливості відтворення і використання трудового потенціалу сільських територій.

Необхідно зазначити, що стабільність діяльності підприємств є основою сталого розвитку сільських поселень, на території яких ці підприємства функціонують. Дослідження з економіки захисту земель фокусуються на вирішенні трьох основних проблем: визначенні економічного збитку, що заподіюється ерозією ґрунтів сільському господарству; економічній і еколого-економічній оцінці протиерозійних заходів, технологій, сівозмін, ґрунтозахисних систем землеробства; розробці пропозицій про відповідальність землекористувачів за зберігання й відтворення земельних ресурсів, стимулюванні ґрунтозахисної діяльності. Тому проблема підвищення економічної ефективності та екологічної безпеки сільськогосподарського виробництва, раціонального використання, відтворення та всебічної охорони земельних ресурсів є центральною проблемою сьогодення.

Відсутність справжнього господаря на землі не забезпечувала зацікавленість щодо застосування природоохоронних більш трудомістких заходів в таких умовах. А враховуючи, що ґрунтові ресурси у суспільстві розглядалися в основному як джерело і засіб одержання прибутку, не турбуючись і не приймаючи відповідних заходів щодо їх охорони, збереження і відтворення ґрунтової родючості, то це призводить до втрати їх природної цінності. Це і призвело врешті решт

до надзвичайно негативних наслідків в землекористуванні – пагубний розвиток ерозії (водної і вітрової) та інших деградаційних процесів, в результаті чого 1/3 ріллі – піддана цим явищам, які прогресують і в кінцевому відношенні знижують продуктивність сільськогосподарських угідь, погіршується стан навколишнього середовища.

Виробництво сільськогосподарської продукції на еродованих землях призводить до збільшення всіх видів витрат, зниження врожайності сільськогосподарських культур і, як результат, до зменшення економічної ефективності. Тому, основними напрямками збільшення екологічної безпеки сільськогосподарського виробництва повинні бути: - агротехнічні заходи; - консервація найбільш еродованих земель; - впровадження ґрунтозахисних енергозберігаючих технологій з контурно-меліоративною та агроландшафтною організацією території; - будівництво протиерозійних гідротехнічних споруд, створення нових і реконструкція існуючих лісонасаджень.

Таким чином негативні екологічні явища в землекористуванні та довкіллі і обумовили необхідність ліквідації державної монополії земельної власності, відновлення приватної власності на землю та інші засоби виробництва, реанімацію в селян почуття селянина і господаря на землі та створення на цій основі умов для реформування за власним розсудом селян існуючих державних (радгоспів) і одержавлених колективних сільськогосподарських підприємств (колгоспів) у виробничі структури, які базуються на приватній власності, в тому числі в індивідуальні селянські господарства, кооперативи, акціонерні товариства, приватно-орендні підприємства тощо.

Література:

1. Лисенко Л. До визначення поняття “сільська територія” / Л. Лисенко // Актуальні проблеми державного управління. - 2009. - № 2. - С. 12-15.
2. Павлов О. Сільські території: теоретико-методологічні засади дослідження / О. Павлов // Регіональна історія України: зб. наук. ст. - К.: Інститут історії України НАН України, 2009. - № 3. - С. 113-132.
3. Семенишин Х.М. Визначення поняття “сільські території”: соціально-економічний аспект / Х.М. Семенишин // Наук. вісн. Нац. ун-ту державної податкової служби України (економіка, право). - 2012. - № 4. - С. 28-32.
4. Уркевич В.Ю. Про категорію “сталий розвиток сільських територій” / В. Ю. Уркевич // Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природоресурсне право: актуальні проблеми теорії та практики : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (21-22 трав. 2010 р., м. Біла Церква). - Біла Церква : БНАУ, 2010. - С. 24-26.
5. Масленнікова В.В. Сучасний стан земельних відносин й землекористування / Електронний науковий журнал «Приазовський економічний вісник». Випуск 5 (10). – 2018. Режим доступу до ресурсу: <http://pev.kpu.zp.ua/vypusk-5-10>.

Ментей Олег Станіславович
к.е.н., доцент кафедри статистики і економічного аналізу
ХНАУ ім. В.В. Докучаєва

ПРОБЛЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

В умовах політичної і економічної нестабільності, сільське господарство розглядається як ключовий фактор у відродженні державної економіки та піднесення життєвого рівня всіх жителів України. Сільське населення є невід'ємною частиною трудового потенціалу держави, виразником, носієм традицій національної культури. Цей аспект потрібно враховувати при формуванні та регулюванні його зайнятості.

За даними Державної служби статистики загальна кількість наявного населення України на 1 січня 2019 становить - 42,2 млн осіб, з яких 30,6% сільські жителі. Якщо взяти показники 2019 року, то фактично за роки незалежності держави приблизно на чверть зменшилась чисельність сільського населення [1]. При цьому кількість економічно активного сільського населення у віці від 15 до 70 років зараз становить 5,6 млн осіб, з яких 2,9 млн осіб зайняті трудовою діяльністю в сільському господарстві, 0,7 млн осіб – безробітні і близько 2 млн осіб – трудові мігранти [2].

Зменшення чисельності сільського населення і працівників сільського господарства в загальному розумінні цього процесу розглядається і сприймається суспільством як закономірне, звичайне явище. Адже технологічні можливості щодо розвитку продуктивних сил в усіх галузях матеріального виробництва, а також підвищення на цій основі продуктивності праці дозволяють меншій кількості сільських жителів і зайнятих у сільському господарстві виробляти зростаючі обсяги сільськогосподарської продукції для продовольчого забезпечення всього населення країни. Це, на рівні з відтоком робочих рук закордон, призводить до катастрофічного скорочення сільського населення.

Держава має формувати поведінку суб'єктів економічної діяльності, у першу чергу, роботодавців, на засадах сталого розвитку приділяючи увагу соціальній складовій розвитку сільських територій, ефективному господарюванні, підтримці зайнятості й збереженні природного середовища села. З точки зору державної політики, увага має бути зосереджена на ефективності інвестицій у соціальну сферу, а пріоритетом повинна стати оптимізація ринку праці та сфери трудових відносин [3].

Задля пом'якшення проблеми зайнятості сільського населення необхідно: по-перше, забезпечити підвищення доходів працівників аграрної сфери, в тому числі шляхом державної підтримки особистих селянських господарств як основного постачальника

сільськогосподарської продукції на ринок України; по-друге, сприяти відновленню роботи та створенню нових підприємств у галузі переробки сільськогосподарської продукції; по-третє, відновлювати та підтримувати соціальну інфраструктуру як передумову підтримки і нарощування людського потенціалу сільських територій та скорочення міграційного відтоку з села; по-четверте, сприяти диверсифікації форм зайнятості і розвивати неаграрну зайнятість на сільських територіях.

Література:

1. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Державна служба зайнятості України. URL: <https://www.dcz.gov.ua/>
3. Абдуллина М. Как удовлетворить кадровый голод в агросекторе. *Экономическая правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2019/10/18/652710/>

Миргород Марина Миколаївна

канд. екон. наук, доцент

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва
м. Харків, Україна

КОНСОЛІДАЦІЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

У більшості країн з перехідною економікою внаслідок процесів масової приватизації земель структура землекористування представлена значною кількістю земельних масивів, що часто поділяються на дрібні ділянки різних власників, які через невелику площу та просторову розосередженість часто незручні у сільськогосподарському обробітку, а також продовжують подрібнюватися під час прийняття спадщини. Принцип рівного розподілу земель, застосований в програмах деколективізації, призвів до того, що домогосподарства отримали декілька ділянок різної якості, що включали орні землі, виноградники і сади, сіножаті та пасовища тощо.

Таким чином, консолідація земель у багатьох країнах розглядалася як головний інструмент або стартова точка відліку для багатьох проектів розвитку сільських територій. Загальною метою проектів консолідації земель, як правило, є збільшення чистого доходу від землеволодіння за рахунок збільшення обсягів виробництва та зменшення його собівартості. В умовах панування приватної власності на землю та значної подрібненості землеволодінь саме консолідація земельних ділянок стає запорукою розширення господарств, розбудови іригаційної та дренажної інфраструктури для поліпшення управління водними ресурсами, будівництва сільських доріг, усунення черезсмулля та далекоземелля, реалізації заходів з поліпшення ґрунтів, розширення лісових земель та водно-болотних угідь.

Характерні проблеми у землекористуванні є має й Україна, адже у процесі паювання земель колективних сільськогосподарських підприємств земельні масиви, які перебували у колективній власності, були розділені на земельні ділянки середньою площею 4 га, кожна з яких була передана у приватну власність членам таких підприємств. Такий механізм паювання був застосований виходячи з очікування, що кожна земельна ділянка буде використовуватись окремо її власником. З урахуванням цього, для доступу до кожної земельної ділянки була спроектована сітка польових доріг. Проте практика показала, що власники земельних ділянок, розташованих у масиві, в переважній більшості випадків не бажають використовувати їх самостійно, а передають їх в оренду аграрним підприємствам. Польові дороги в окремі земельні ділянки в більшості не сформовані, і де-факто використовуються як рілля.

Водночас порушення цілісності масивів земель сільськогосподарського призначення створило проблему окремого використання земельних ділянок, розташованих посеред масиву. Це створює суттєві незручності у проході сільськогосподарської техніки для використання інших ділянок масиву, у тому числі суттєво ускладнює зрошення земель, які потребують цього. Особливо яскравою ця проблема при використанні масивів зрошувальних земель. По-перше, меліоративні системи займають значну площу, а по-друге, витрати на їх будівництво є дуже суттєвими. За таких умов знаходження в межах орендованих площ вкраплених земельних ділянок сторонніх землевласників (землекористувачів) ставить під питання доцільність спорудження меліоративної системи.

Значною проблемою є також і стан польових лісосмуг та інших захисних насаджень, що обмежують масиви земель сільськогосподарського призначення і створені для їх обслуговування. Земельні ділянки під такими насадженнями продовжують перебувати у колективній власності колишніх членів колективних сільськогосподарських підприємств. Завдяки багаторічній законодавчій невизначеності механізму управління землями колективної власності, такі землі фактично не мають реального власника (землекористувача), внаслідок чого лісосмуги масово вирубуються, що вже в даний час сприяє ерозії ґрунтів та несприятливо впливає на стан довкілля.

За період земельної реформи в Україні здійснено перерозподіл державних земель, проведено реформування земельних відносин на засадах рівності прав на землю.

Одним із наслідків земельної реформи стало подрібнення (парцеляція) сільськогосподарських угідь на ділянки різних конфігурацій. В умовах здійснення заходів земельної реформи створюються агроформування без достатнього науково-методичного, організаційного і фінансового забезпечення. За наявності дрібних землекористувачів ускладнюється організація високорентабельного

товарного сільськогосподарського виробництва. Тому виникає необхідність в консолідації земельних ділянок та формування на їх основі сталого сільськогосподарського землекористування товарного типу.

19 серпня 2018 року президент підписав закон, покликаний розв'язати застарілі проблеми в земельній сфері, які не вирішувалися десятиліттями.

Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні» передусім усуває проблеми, які виникають при використанні аграріями масивів сільськогосподарських земель.

Консолідація земель допомагає вирішити питання в різних аспектів, а саме:

В просторово-організаційному аспекті консолідація земель вирішує питання роздрібненості та фрагментації земель, об'єднанню роздрібнених земельних ділянок одного землевласника (фермера) чи господарства.

В економічному аспекті консолідація земель сприяє розвитку сільських районів, підвищенню ефективності і рентабельності державних та приватних інвестицій у сільськогосподарське виробництво.

Формуючи господарства з меншою кількістю ділянок, але більших і кращої форми, і збільшуючи площу своїх володінь, фермери ставатимуть конкурентоспроможними.

В екологічному аспекті консолідація земель сприяє охороні водно-болотних угідь і зміні характеру землекористування, особливо в районах, яким загрожують повені та ерозія ґрунтів.

Основні способи консолідації земель: обмін земельними ділянками, оренда, купівля-продаж.

Наслідком парцеляції сільськогосподарського землеволодіння стає неспроможність власників компенсувати витрати, пов'язані із застосуванням сучасних агротехнологій, придбанням засобів хімізації, новітньої сільськогосподарської техніки і т. д. Консолідація земель – це єдиний шанс зміцнити реальне економічне становище селян і стан земельних ресурсів.

У дослідженнях по ефективному використанні ріллі, з урахуванням наявної сучасної в господарствах техніки, розглядалося два варіанти організації території орних земель та впровадженні сівозмін: перший – поля розміром 5 га (розмір усередненого паю), другий – поля 100 га (площа 20-ти об'єднаних паїв). Для оцінки варіантів по ефективності виробництва і використання ріллі залучено розробки і результати досліджень науково-дослідних установ (НАУ, ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, Інститут аграрної економіки УААН, ХДТУСГ і т. д.).

На основі нормативного методу, який доводить, що групи господарств з однаковими агротехнічними, біологічними та виробничими умовами (а більшість сільськогосподарських виробників мають дуже схожі параметри виробництва) мають схожі організаційно-економічні параметри виробничих процесів, які пропорційні розмірам господарства.

При формуванні модельного господарства беруться усереднені ґрунтові, кліматичні, виробничі та інші умови. Вони визначаються як середньоарифметичні на основі розрахунку однорідної групи реальних господарств, що мають однакову виробничу спеціалізацію. Основними класифікаційними ознаками розроблених модельних господарств виступають: площа ріллі, норми виробітку живої праці, втрати матеріалізованої праці, структура площ посіву сільськогосподарських культур і загальні площі ріллі. Точне збіг класифікаційних ознак модельного (типового) і реального господарства практично не можливий.

У дослідженнях по ефективному використанні ріллі, з урахуванням наявної сучасної в господарствах техніки, розглядалося два варіанти організації території орних земель та впровадженні сівозмін: перший – поля розміром 5 га (розмір усередненого паю), другий – поля 100 га (площа 20-ти об'єднаних паїв). Для оцінки варіантів по ефективності виробництва і використання ріллі залучено розробки і результати досліджень науково-дослідних установ (НАУ, ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, Інститут аграрної економіки УААН, ХДТУСГ і т. д.).

З зональних технологій, розроблених вченими, для кожної культури поля вибрали технологічні операції по виробництву рослинницької продукції. Розраховано технологічну карту вирощування 8-ми сільськогосподарських культур для кожного поля розміром 5 і 100 гектарів. При цьому отримано, крім технологічної карти, такі дані: обсяги робіт, кількість нормозмін, витрати праці, витрати ручної праці, витрата палива, тарифний фонд. Крім того отримано розрахунки економічної ефективності (з урахуванням існуючих ринкових розцінок) вирощування кожної культури на поле і в цілому по кожній із запроєктованих сівозмін, такі як нормативні витрати, прибуток, рівень рентабельності і т. д.

Аналіз результатів розрахунків технологічних карт в розрізі культур і сівозмін показує, що обсяги робіт, кількість нормозмін, витрати механізованої праці, витрати ручної праці, витрати палива і тарифний фонд зарплати в розрахунку на 1 га поля зменшуються в середньому на 7-13 відсотків, у сівозміні в якій розмір поля 100 га порівняно з сівозміною з середнім розміром поля 5 га.

Мокєрова Наталія Валентинівна
старший викладач кафедри
землевпорядного проектування ХНАУ ім. В.В. Докучаєва

РОЛЬ ТА СТАНОВИЩЕ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Одна із задач громадянського суспільства полягає в регулюванні горизонтальних зв'язків, що повинно робитися з позиції доцільності.

Однак взаємозв'язок громадянського суспільства і правової держави виражається в поєднанні їх багатьох цілей та завдань. Метою формування громадянського суспільства і розбудови правової держави є соціальні інститути, які покликані служити людині та захищати її права та інтереси. Цей процес взаємодії має відбуватися на основі принципу верховенства права, побудови системи економічних відносин на правових засадах. Взаємозв'язок громадянського суспільства та правової держави проявляється в тому, що процес їх формування здійснюється одночасно. Враховуючи те, що громадянське суспільство поєднує в собі багатогранні інтереси – правова держава виступає в якості виразника загальної волі, волі більшості громадян. Правова держава не допускає ситуації вирішення існуючих конфліктів недемократичним шляхом, що знаходить своє відображення в цивілізованих способах та методах здійснення державної влади і наданні громадянам можливості активної участі в усіх сферах життя суспільства.

Держава і громадянське суспільство в межах демократичного устрою зацікавлені в діалозі та партнерстві, підвищенні ефективності взаємодії. Без розвиненого громадянського суспільства, зокрема без створення належних умов для забезпечення свободи думки і слова, вільного вираження поглядів і переконань, свободи об'єднань, свободи зборів, участі громадян в управлінні державними справами та місцевому самоврядуванні, держава не створить можливостей для забезпечення функціонування різних моделей демократії, що у поєднанні з безпосередньою та представницькою демократією є умовою успішної модернізації, європейської інтеграції та сталого розвитку [1, с. 139].

Громадянське суспільство як носій цінностей може вимагати відповідного до цих цінностей функціонування владної системи. Це виглядає як тиск громадськості (громадянського суспільства) на виконавчу владу. Сила цього тиску може бути дуже різною, а також зворотною. Адміністративна система може також здійснювати тиск на громадянське суспільство заради свого збереження. У демократичних системах, однак, цей процес відбувається здебільшого “знизу догори”, принаймні такий напрям тиску помітніший [2, с. 111].

Згідно з міжнародними оцінками, громадянське суспільство в Україні залишається неконсолідованим та значно відстає у своєму розвитку від

громадянського суспільства європейських країн в цілому та постсоціалістичних

Аналізуючи структуру громадянського суспільства в Україні, ми визначаємо її досить складну і багаторівневу систему, яка включає: міжособові відносини без втручання держави; відносини між незалежними від держави суспільними інститутами, що реалізують повсякденні індивідуальні і колективні потреби.

На внутрішніх людських потребах наголошують українські вчені, визначаючи їх соціокультурну і духовну складову. Так, соціокультурний простір, утворюваний громадянським суспільством, будується на трьох принципах: загальнозначуще, егалітарне право, що передбачає деякий мінімум зовнішніх свобод і гідності для кожної людини, припускаючи формальну рівність прав і обов'язків; захищена правом власність громадян; визнана суспільством внутрішня свобода людини [3].

Сучасна практика державного регулювання доводить, що ігнорування владою суспільно корисних ініціатив, відсутність механізмів участі громадськості та об'єднань громадян у процесі ухвалення рішень призводять до стагнації суспільства, зростання корупції, створюють загрозу демократичному розвитку країни.

Аналізуючи етапи становлення громадянського суспільства в Україні, вітчизняні вчені визначають, що тривалий час громадянська ініціатива характеризувалася певною практичною невизначеністю. Для країни, що звільнилась від тоталітаризму, проблема полягала в тому, що збудоване громадянське суспільство регулювалося законом, однак залишалось відокремленим від держави. Прийшло розуміння, що "громадянський" стан суспільства приречує всіх і кожного до вибору власної соціальної долі, до ризику постійного самовизначення і відповідальності. Науковці зазначають, що більшість населення була не готова до так званого "марафонського забігу", яким є процес розбудови активного громадянського суспільства західного зразка. Як наслідок, українське суспільство залишилось пасивним і негромадським [4].

Забезпечення стратегічної мети – входження України до Європейського Союзу – спричинило революційні зміни, що призвели до демократичних змін в країні, тим самим збудивши громадянську позицію.

Європейська перспектива, на яку зорієнтована Україна, на думку українських дослідників, дасть перспективу не лише для розвитку демократичних традицій, а також свободу руху ідей, товарів, фінансів, а й насамперед новий рівень відповідальності за дотримання високих стандартів у різних галузях, за спільне майбутнє в одному домі, за можливість органічного співіснування різних культур. Оновлена політична культура повинна стати культурою соціальної злагоди, взаємоповаги, справедливості, толерантності, громадянського миру, забезпечення основоположних прав і свобод людини і громадянина [5].

«Громадянське суспільство – суспільство зрілих громадян із високим рівнем економічної, соціальної, духовної, політичної культури, яке спільно з державою утворює розвинені правові відносини. Це суспільство вільних громадян, яке вільне від держави, але взаємодіє з нею заради спільного блага. Сутність громадянського суспільства полягає в забезпеченні законних прав людини». Виходячи з цього розуміння, можна констатувати, що функціонування Європейського Союзу на основі принципів громадянського суспільства забезпечене на законодавчому рівні.

Соціолог В. Тарасенко, аналізуючи ЗМІ, зазначає, що нині домінують дві думки, які стосуються розвитку громадянського суспільства: перша – в Україні, хоча й вельми повільно, але все ж формується громадянське суспільство на основі посилення індивідуальної та групової активності громадян; друга – заперечує попередню, мовляв, посилюється не так громадянська активність, як пряма боротьба за владу, власність, землю, багатство, комфорт. То що ж реально відбувається в українському суспільстві: активізація громадянської свідомості чи боротьба за владу і чи можна об'єктивно оцінити стан розвитку громадянського суспільства?

Попри складний історичний період становлення громадянського суспільства в Україні, зокрема, останнє виявилось здатним піднятися на захист державного суверенітету, цілісності та недоторканності території держави, прав і свобод людини і громадянина. Саме в цьому вбачається його прогресивна роль і домінуюче становище по відношенню до держави.

Література:

1. Корнієвський О.А. Громадські об'єднання у системі національної безпеки держави // Корнієвський Олександр. Монографія. – К.: Альтерпрес, 2010. – 396 с.
2. Цветков В.В. Суспільна трансформація і державне управління в Україні: політико-правові детермінанти: Монографія / Цветков В.В., Кресіна І.О., Коваленко А.А. – К.: Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2003. – С.143.
3. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку: [монографія] / за заг. ред. Ф. М. Рудича. – К.: Парламентське видавництво, 2006. – 412 с.
4. Томаш Л. В. Громадянське суспільство як система забезпечення життєдіяльності політичної, економічної, соціальної та духовної сфер [Електронний ресурс] / Л. В. Томаш // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 366-371. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Chkup_2012_2_89.pdf.
5. Мамчур Е. А. Объективность науки и релятивизм: (К дискуссиям в современной эпистемологии) [Текст] / Е. А. Мамчур. — М. ИФ РАН, 2004. — С. 10, 11.

Павлій Наталя Олексіївна
ХНАУ ім. В.В. Докучаєва
факультет інженерів землевпорядкування,
кафедра управління земельними ресурсами та кадастру,
асистент

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Однією з найважливіших проблем економіки України є розробка механізму відродження сільських територій. Визначенню поняття «сільська територія» приділено багато уваги за останнє десятиріччя. В даний час стосовно цього поняття існують кілька десятків визначень. Їх кількість продовжує зростати, що свідчить про складність і багатогранність самого поняття.

Більшість науковців роблять акцент або на сільськогосподарський напрямок діяльності цих територій, або розглядають їх в розрізі економічного, екологічного, соціального та енергетичного забезпечення, в межах адміністративно-територіального утворення. Для визначення поняття «сільська територія» використовують наступними методичні підходи: територіальний та просторовий (просторово-територіальний), структурний, системний, правовий (адміністративно-правовий), функціонально-господарський.

Нами зроблений висновок, що сільські території необхідно розглядати як сукупність територіальних, правових, природних, соціальних та економічних складових, господарської організації та системи розселення.

На думку науковців ННЦ «Інститут аграрної економіки» (за результатами аналізу світового досвіду в цьому питанні) найбільш придатною та перспективною моделлю розвитку сільських територій для України є європейська модель. Вона передбачає підтримку дохідності аграрного виробництва [1].

Європейська політика сільського розвитку еволюціонувала як частина розвитку Спільної аграрної політики (САП). Першочерговими кроками стали заходи стимулювання інвестицій у сільське господарство та занепадаючі сектори. Політика стимулювання розвитку сільського господарства в країнах ЄС спрямована на забезпечення високих показників у сільськогосподарському виробництві, соціально-економічних процесах, активізації сільського підприємництва [2].

Європейська політика розвитку сільських територій допомагає сільським територіям країн ЄС вирішувати певний спектр економічних, екологічних і соціальних проблем. Це передбачено в основних базових засадах САП Європейського Союзу, які передбачають: розвиток сільських громад; демократизацію управління; забезпечення здоров'я нації; формування справедливого суспільства; життєдіяльність в рамках

екологічних обмежень; досягнення цілей розвитку на основі наукових досліджень.

Україна взяла на себе різні міжнародні зобов'язання, вступивши до Світової організації торгівлі (СОТ), уклавши угоду про асоційоване членство з ЄС. Все це потребує нагальних змін у аграрній політиці, насамперед, у контексті забезпечення конкурентоспроможності сільського господарства, прозорості ринків, створення умов для інвестування, реалізації принципів «вільної та неспотвореної конкуренції у торговельних відносинах, забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва» [3]. Тому, з метою забезпечення активної присутності України на світовому ринку продовольства (за умови неодмінного дотримання вимог щодо забезпечення продовольчої безпеки країни) [4], та вдосконалення організаційно-економічних й правових умов для сприяння залученню приватних інвестицій у сільське господарство (зокрема в рамках спільного з Міжнародним банком реконструкції та розвитку системного проекту “Програма “Прискорення приватних інвестицій у сільське господарство України”) [5] було розроблено й схвалено розпорядженнями Кабінету Міністрів України Стратегію сприяння залученню приватних інвестицій у сільське господарство на період до 2023 року та Стратегію розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року.

Реалізація Стратегії сприяння залученню приватних інвестицій у сільське господарство на період до 2023 року дасть змогу забезпечити середньострокове планування в сільському господарстві; збільшення кількості зареєстрованих добрив і пестицидів, доступних для використання сільськогосподарськими товаровиробниками; збільшення обсягу добування (вилову) водних біоресурсів; комплексне внесення відомостей про земельні ділянки державної власності до Державного земельного кадастру; надання державним реєстраторам речових прав на нерухоме майно доступу в режимі реального часу до інформації про судові рішення, арешт та інші обтяження, кадастрові номери, власників земельних ділянок; зниження собівартості продукції, вирощеної на зрошуваних землях; зниження вартості транспортування сільськогосподарської продукції; збільшення приватних інвестицій та ділової активності в сільському господарстві; покращення доступу сільськогосподарських товаровиробників до фінансових інструментів; підвищення рівня зайнятості та доходів населення у сільській місцевості [5].

В свою чергу, реалізація Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року дасть змогу забезпечити: формування дієвої системи інструментів оцінки експортного потенціалу та потенційної привабливості ринків за основними видами продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості; налагодження

постійної взаємодії Мінагрополітики з галузевими асоціаціями з питань пріоритетів розвитку торговельних відносин України у галузі сільського господарства, харчової та переробної промисловості; належний рівень підтримки вітчизняних експортерів сільськогосподарської продукції та продукції харчової та переробної промисловості як усередині країни, так і за її межами; гармонізацію вітчизняного законодавства у частині санітарних та фітосанітарних заходів з європейськими нормами, стандартами та правилами; зміну співвідношення між сировиною, продуктами первинної переробки та готовою продукцією в загальному обсязі експортованої продукції сільського господарства, харчової та переробної продукції; відкриття на кінець 2026 року доступу до ринків багатьох країн згідно із затвердженим планом здійснення торговельних місій; збільшення експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості протягом строку реалізації Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 [4].

Забезпечення сталого розвитку будь-якої системи неможливе без розробки та реалізації планів та програм різних рівнів. В цьому питанні важливу роль відіграє стратегічне планування.

Методи і інструменти стратегічного управління можна умовно класифікувати залежно від їх вживання на різних етапах стратегічного управління:

- при аналізі середовища підприємства – SWOT-аналіз, конкурентний аналіз, функціональновартісний аналіз, бенчмаркетинг та інші;
- при визначенні місії і цілей підприємства – мозковий штурм, дерево цілей, бізнесінжиніринг та ін.;
- при виборі стратегії – матриці БКГ, МакКинси, метод життєвого циклу товару, портфельний аналіз та ін.;
- при розробці стратегії – моделі І. Ансоффа, Г. Стейнера, методи SADT, Idef3, DFD, ARIS, сценарне планування;
- при реалізації стратегії – система збалансованих показників, структура розбиття робіт та ін.;
- при оцінці ефективності реалізованої стратегії – внутрішній аудит, стратегічний аудит та ін. [6].

Розвиток сільських територій можливий за умови обґрунтованого застосування інструментів стратегічного планування, які, в свою чергу, необхідно розглядати на двох рівнях: державному та місцевому.

Нині в Україні політика розвитку сільських територій є частиною політики регіонального розвитку. В 2014 році було прийнято Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2020 року [7], в якій розвиток сільської місцевості визначено одним з пріоритетних.

В переліку Програм регіонального розвитку до постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації у 2018-2020 роках Державної

стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» [8] чільне місце займає програма «Сільський розвиток». В програмі визначено, що розвиток сільських територій має забезпечуватись через здійснення таких завдань:

- надання державної підтримки для підвищення рівня облаштування сільської місцевості як сфери життя, діяльності та побуту селян, розмежування політики щодо підтримки сільського господарства та розвитку сільських територій;

- диверсифікація сільськогосподарського виробництва, розвиток альтернативних видів економічної діяльності у сільській місцевості; стимулювання зайнятості населення в сільській місцевості поза сферою сільськогосподарського виробництва, включаючи розвиток аграрного бізнесу, сільського туризму, народних ремесел і промислів, підприємств сфери послуг, збору та переробки дикорослих ягід і грибів, лікарської сировини тощо;

- створення умов для соціального розвитку села, стійкої мотивації до соціальної відповідальності бізнесу в аграрному секторі, суміжних секторах виробництва і сфері послуг [8].

Розвиток сільських територій є важливим чинником збалансованого функціонування сільської економіки та постає першочерговим пріоритетом у забезпеченні соціально-економічної безпеки України. Питання розвитку сільських територій включені до завдань державної аграрної політики. Вирішення конкретних специфічних завдань є складовими розвитку сільських територій. Законодавча та нормативно-правова база є однією з основних елементів управління розвитку сільських територій, який визначає повноваження суб'єктів управління.

На нашу думку потребує вдосконалення нормативно-правове забезпечення розвитку сільських територій: визначення ролі органів влади і територіальних громад в управлінні сільськими територіями; здійснення постійного моніторингу соціально-економічних, екологічних процесів та застосування сучасних економічних інструментів реалізації їх стратегії розвитку.

Стратегічне планування дає змогу державним органам та органам місцевого самоврядування поєднувати аналіз поточних подій, прогнози соціально-економічного розвитку і розробляти сценарії можливого майбутнього. У стратегічних планах формується загальне бачення перспектив, які пропонуються та є зрозумілими для територіальної громади. Отже, поєднання інструментів стратегічного планування на рівні держави та місцевого рівні має дати позитивний ефект і забезпечити сталий розвиток сільських територій України.

Література:

1. Пугачов М. Світовий досвід розвитку сільських територій може бути адаптований до потреб України. [Електронний ресурс] // [Офіційний сайт ННЦ «Інститут аграрної економіки»]. - Режим доступу: <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/899-2014-08-11-07-44-26.html>.

2. Ужва А.М. Конвергенція сталого розвитку аграрної сфери України до спільної аграрної політики Європейського Союзу // Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 9. С. 197–200.
3. Угода про Асоціацію між Україною з однієї сторони та Європейським Союзом і його державами-членами з іншої сторони [Електронний ресурс] // [Офіційний сайт Верховної Ради України]. – Режим доступу: <http://comeuroint.rada.gov.ua/komevrint/doccatalog/document?id=56219>.
4. Про схвалення Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 р. № 588-р. [Електронний ресурс] // [Офіційний сайт Верховної Ради України]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80>.
5. Про схвалення Стратегії сприяння залученню приватних інвестицій у сільське господарство на період до 2023 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 5.07.2019 р. № 595-р. [Електронний ресурс] // [Офіційний сайт Верховної Ради України]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2019-%D1%80>.
6. Кайлюк Є.М. Стратегічний менеджмент: навч. посіб. / Є.М. Кайлюк, В.М. Андрєєва, В.В. Гриненко. Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: НАМГ, 2010. – 279 с.
7. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 06 серпня 2014 р. № 385. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>.
8. Деякі питання реалізації у 2018-2020 роках Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 вересня 2018 р. № 733. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733-2018-%D0%BF>.

Пасічник Юрій Васильович
доктор економічних наук, професор
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки»,
провідний науковий співробітник відділу фінансово-кредитної та
податкової політики

ДЕРЖАВНЕ ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

У період епохи Постмодерну, яка в Україні розпочалась у другому десятилітті ХХІ ст., формуються доволі непередбачувані суспільні процеси, які суттєво коригують політичні, демографічні, соціальні, економічні відносини, зокрема і в сільській місцевості. Наприкінці

другого десятиліття ці процеси набирають деструктивного змісту, які по відношенні до сільської місцевості проявляються у впровадженні суперечливих земельних форм та моделей, виїзду сільського населення в міста або навіть за кордон, зниженні активності економічної діяльності, погіршенні стану соціальної сфери тощо.

Для більш ґрунтовної оцінки стану сільської місцевості подамо окремі характеристики на початок 2019 р: наявність 883 селищ міського типу і 28376 сільських поселень [1, с.14]; 12897 тисяч населення або 30,6 % від всього населення [1, с.29]; чисельність зайнятого населення в сільському, лісовому та рибному господарстві – 2937,6 тис. осіб [1, с.59]; із них найманих працівників – 533,6 тис. осіб [1, с.68]; кількість вакансій – 2,5 тис. осіб [1, с.90]; середньомісячна заробітна плата 7557 грн, що на 15 % менше, ніж така ж в Україні [1, с.114].

В економіці України аграрний сектор відіграє важливу державну роль і тепер продовжує динамічно розвиватись. Так, у 2019 р із загального обсягу експорту України – 50 млрд дол США на продукцію АПК проходилося 22, 2 млрд дол США, або 44,4 %, проте частка жирів, олій та готових харчових продуктів у продовольчих товарах склала лише 35,7 % [2], а загальний імпорт товарів і послуг склав 67,3 млрд дол США, в тому числі товарів – 60,8 млрд дол США, серед яких продукція АПК склала 3,6 млрд дол США (близько 100 млрд гривень), або 5,9 %, причому збільшення імпорту продукції АПК у порівнянні із 2018 р склало 13,4 %, що загалом, є негативним чинником, зважаючи на потенційні можливості цього комплексу [3].

З'ясуємо ефективність нормативно-правового забезпечення розвитку сільської місцевості та сільського господарства. Тепер мала б діяти «Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015 - 2020 роки» [4], проте цей нормативний акт так і залишився нереалізованим. Водночас, у 2015 р КМУ була прийнята Постанова «Про схвалення Концепції розвитку сільських територій» [5], розрахована до 2025 р, проте основні положення щодо фінансування не знаходять реального підтвердження у бюджетних програмах.

Певні зусилля у цьому напрямі були здійснені у 2019 р групою народних депутатів, зокрема членами Аграрного Комітету Верховної Ради України, де було запропоновано законопроект № 9162 «Про основні засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку». У законопроекті було визначено 15 пріоритетів державної аграрної політики та політики сільського розвитку, направлених на забезпечення продовольчої безпеки держави та підвищення конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції на внутрішньому й світових ринках, інвестиційну привабливість села, захист прав та інтересів землевласників і землекористувачів, екологічний захист довкілля, підвищення рівня зайнятості сільського населення, стандартів якості життя у сільській місцевості та поступового

формування середнього класу на селі [6]. Проте, за різних обставин він також не набув статусу офіційного документа.

Оцінюючи ситуацію із цими актами О. Кулініч констатує: «На сьогодні в українському законодавстві відсутній актуальний і системний документ, який би визначав основні засади та пріоритети розвитку аграрної політики та політики сільського розвитку. Закон «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» мав строковий характер і втратив свою актуальність. Крім того, він об'єктивно не враховує багатьох сучасних факторів розвитку АПК, а також тих вимог, які ставлять перед нами ЄС та міжнародні організації, зокрема ФАО та СОТ» [6].

Отже, зробимо висновок, що тепер відсутній стратегічний документ, який би врегульовував розвиток сільських територій.

Державна фінансова забезпечення сільських територій формується щорічно шляхом реалізації відповідних програм у Державному бюджеті України. Так, на 2020 р передбачена підтримка агровиробників в обсязі 4,2 млрд грн, здебільшого наданням кредитів [7], а на розвиток територій, в тому числі і сільських, передбачено 4,87 млрд грн з ДФРР на реалізацію 461 проекту регіонального розвитку в областях та Києві [8].

Оцінюючи теперішній стан функціонування сільських територій зазначимо, що за роки незалежності України схеми та механізми господарювання у сільській місцевості значно деградували, тому їх розвиток не сприяє оптимальному використанню сучасного територіального, зокрема сировинного, матеріального, трудового потенціалу. Отже, можна зробити узагальнюючий висновок, що відсутність стратегічного бачення у вирішенні цих питань, не сприяє динамічному розвитку сільських територій.

Як було виявлено у результаті аналізу прагматики такого стану, для забезпечення розвитку сільських територій вагомим роль має відігравати фінансове забезпечення, тому запропонуємо відповідні заходи.

Відновлення потенціалу сільських територій вважати важливим національним завданням, яке повинно реалізовуватись урядовими структурами спільно із науковими установами і вирішуватись за такими напрямками: науково обгрунтована та узгоджена із органами місцевого самоврядування адміністративно-територіальна реформа; оптимізація земельних відносин; подоланням корупційних явищ; належна та ефективна державна підтримка сільгоспвиробників тощо.

Для суттєвого вирішення питання комплексного розвитку сільських територій пропонуємо, передусім, узгодити інтереси держави та сільського населення (рис. 1).

Джерело: [9, с.184].

Рис.1 - Узгодження інтересів на рівні сільської території

Зазначимо, що формуючи модель розвитку сільських територій у другому десятилітті ХХІ ст., замість розробки та застосування ефективних теоретичних конструкцій щодо розвитку України у нових суспільних умовах були застосовані моделі ліберального капіталізму без врахування національних особливостей та світового досвіду подібних реформ. У цьому контексті П. Лілієнфельд-Тоаль (1829-1903 рр.) зазначав: «Будь-яке штучне нав'язування чужих, хоча і більш досконалих інституцій, сприйняття іншої, хоча і вищої цивілізації пов'язані, звичайно із небезпеками. Якщо умови не достатньо підготовлені до такої прив'язки, якщо духовні сили народу не достатньо розвинуті, або розвинуті в іншому напрямі, в другому сенсі, то несподіваний перехід або значний поступ від нижчого до вищого, може сприяти руйнівно, розпаду, регресивно. Хіба ми не бачимо безліч прикладів тих держав і народів, які зачарувавшись високорозвиненими інституціями передових націй, намагались перенести їх на свою суспільну базу без будь-яких змін і замість очікуваних значних

результатів це принесло лише безлад і розруху?» [10, с.272-273], тому вітчизняними вченими має бути сформована саме власна модель, яка б враховувала національну специфіку.

З врахуванням розробленої моделі необхідне формування відповідних юридичних актів, які обумовлюють розвиток галузей АПК, сільських територій, зокрема інфраструктури. Також необхідно найближчим часом завершити реформи адміністративно-територіального устрою, медичної, освітньої, пенсійної, житлово-комунальної сфер. Нарешті вже пора відродити відповідні конструкторські бюро, забезпечити належне фінансування структур Академії аграрних наук з метою розробок та впровадження у виробництво прогресивної техніки та технологій для підвищення ефективності галузей АПК. Після реалізації цих заходів є можливість формувати бюджетні програми підтримки аграріїв, переробки сільськогосподарської сировини та сільської інфраструктури.

Література:

1. Статистичний збірник «Регіони України» 2019. Частина I. Державна служба статистики України. За редакцією І. Є. Вернера. Київ, 2019. 309 с.
2. Товарна структура зовнішньої торгівлі. Державна служба статистики України. URL: : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt1219_u.htm. (дата звернення: 05.04.2020).
3. Імпорт товарів і послуг України. Загальні підсумки 2019 року. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/4%D0%98%D0%BC%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D0%A2%D0%9F\(2019\)%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/4%D0%98%D0%BC%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D0%A2%D0%9F(2019)%20(2).pdf). (дата звернення: 25.05.2020).
4. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015 - 2020 роки. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Проект, неофіційний текст від 26.10.2015. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/nt1978.html. (дата звернення: 26.05.2020).
5. Про схвалення Концепції розвитку сільських територій. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 995-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80>. (дата звернення: 17.05.2020).
6. Кулініч О. Аграрна стратегія для України: чому це важливо? Ліга. Блоги. 15.04.2019. URL: <https://blog.liga.net/user/okulinich/article/33121>. (дата звернення: 16.05.2020).
7. Держпідтримка аграріїв – 2020. Uteka. 05.05.2020 URL: <https://uteka.ua/ua/publication/agro-4-spetsvypusky-dlia-ahropidpriemstv-91-gospodderzhka-agrariev-2020>. (дата звернення: 15.05.2020).

8. Уряд затвердив перелік інвестиційних програм та проектів, що можуть фінансуватись з ДФРР у 2020 році. [Міністерство розвитку громад та територій України](https://www.minregion.gov.ua/press/news/minregion-uryad-zatverdyv-perelik-investycijnyh-program-ta-proektiv-shho-mozhut-finansuvatys-z-dfrr-u-2020-roczy/)<https://www.minregion.gov.ua/press/news/minregion-uryad-zatverdyv-perelik-investycijnyh-program-ta-proektiv-shho-mozhut-finansuvatys-z-dfrr-u-2020-roczy/>. (дата звернення:12.05.2020).
9. Пасічник Ю. В. Принципи планування територій об'єднаних територіальних громад. *Управління та раціональне використання земельних ресурсів в новостворених територіальних громадах: проблеми та шляхи їх вирішення*: тези доп. IV всеукр. наук.-практ. конф. (Херсон, 04-05 бер. 2020 р). Херсон, 2020. С. 181-185.
10. Лилиенфельд-Тоаль П. Мысли о социальной науке будущего: человеческое общество как реальный организм. М., Книжный дом «Либроком». 2012. 413с.

Петренко Олександр Якович

доцент, завідувач кафедри землевпорядного проектування
ХНАУ ім. В.В. Докучаєва

**ФУНКЦІЯ ЗЕМЛЕУСТРОЮ В УПРАВЛІННІ
ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ ОТГ**

Одним із факторів сталого розвитку України є ефективне управління земельними ресурсами та землекористуванням шляхом застосування належних механізмів управління в умовах децентралізації влади. Відсутність належного механізму зумовлює ймовірність підвищення екологічної небезпеки у процесі господарської діяльності, погіршення якісного і кількісного стану земельних ресурсів.

Матеріальною основою місцевого самоврядування повинно бути майно, серед іншого земля, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст (комунальній власності), об'єкти спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст, району, області, а також збори та податки. Територіальні громади мають отримати право розпоряджатися земельним ресурсом у межах своєї території [1].

Земля є невід'ємною частиною нашого життя і нашого існування. Як природний об'єкт, що охороняється законом, існуючий незалежно від волі людини, земля виконує екологічну функцію; як місце й умова життя людини – соціальну; як територія держави, просторова межа державної влади – політичну; як об'єкт господарювання – економічну функцію.

Земельні ресурси – це сукупні ресурси (запаси) земельної території як просторового базису господарської діяльності й розселення людей, засобу виробництва, її біологічної продуктивності та екологічної сталості середовища життя [2]. Вони являються основою розвитку сільської економіки, територіальний базис життєдіяльності громади та важливе джерело наповнення бюджету об'єднаних територіальних громад (ОТГ).

Важливо раціонально використовувати землю громади. Сьогодні використання земельних ресурсів ОТГ відбувається в умовах децентралізації влади та потребує з боку держави та органів місцевого самоврядування заходів щодо підвищення ефективності управління земельними ресурсами.

Однією з нагальних проблем розвитку місцевого самоврядування є подолання його відстороненості від вирішення питань у сфері земельних відносин. Для її розв'язання пропонується надання органам місцевого самоврядування базового рівня повноважень у вирішенні питань забудови (відведення земельних ділянок, надання дозволів на будівництво, прийняття в експлуатацію будівель), визначення матеріальною основою місцевого самоврядування майна, зокрема землі, що перебуває у власності територіальних громад сіл, селищ, міст (комунальній власності), та належної бази оподаткування, а також надання територіальним громадам права розпоряджатися земельними ресурсами в межах своєї території, об'єднувати своє майно та ресурси в рамках співробітництва територіальних громад для виконання спільних програм та ефективнішого надання публічних послуг населенню суміжних територіальних громад.

Розвиток територій залежить від багатьох факторів. При цьому важливим є забезпечення раціонального землекористування. Особливого змісту на сучасному етапі земельних відносин при формуванні об'єднаних територіальних громад набувають схеми землеустрою і техніко-економічні обґрунтування використання та охорони земель. Це основний прогностичний документ щодо розвитку та охорони земельного фонду в межах адміністративно територіальних одиниць. Зміст такої документації із землеустрою містить визначення перспективи щодо використання та охорони земель, підготовки обґрунтованих пропозицій у галузі земельних відносин, організації раціонального використання та охорони земель, перерозподілу земель з урахуванням потреби сільського, лісового та водного господарств, розвитку сіл, селищ, міст та інших територій.

Згідно вимог Земельного кодексу України [3], законів України «Про землеустрій» [4] та «Про охорону земель» [5] схеми землеустрою регламентують головні питання використання та охорони земель на регіональному рівні. Вони розробляються не менш, ніж на 10-15 років та визначають на цей період формування раціональної системи землеволодінь і землекористувань; удосконалення співвідношення і розміщення категорій земель та угідь; систему заходів по збереженню і поліпшенню природних ландшафтів, агроєкосистем, територій з особливими природоохоронними, рекреаційними і заповідними режимами, відновленню і підвищенню родючості ґрунтів, рекультивативі порушених земель і землюванню малопродуктивних угідь, захисту земель від ерозії, підтоплення, висушення, зсувів, вторинного засолення і заболочення, ущільнення, забруднення промисловими відходами і

хімічними речовинами та інших видів деградації; консервацію деградованих і малопродуктивних земель, попередження інших негативних явищ.

З метою формування раціональної системи землеволодіння й землекористування, створення екологічно збалансованих ландшафтів, організації територіальних сільськогосподарських і несільськогосподарських підприємств і організацій, наукового обґрунтування можливого перерозподілу земель, екологізації землекористування, охорони земель міст, селищ, сіл, сільськогосподарських територій. крім схем землеустрою адміністративних районів, мають бути розроблені схеми землеустрою об'єднаних територіальних громад.

Законодавча неврегульованість питань встановлення меж, розроблення схем та проектів землеустрою єдиного земельно-ресурсного простору об'єднаних територіальних громад, сільських, селищних, міських рад, проектів землеустрою щодо формування масивів земель сільськогосподарського призначення, які дозволили б запровадити ландшафтну організацію території, є на даному етапі одним із серйозних недоліків впровадження повсюдності місцевого самоврядування, формування раціональної системи землекористування, створення екологічно збалансованих ландшафтів. Разом з тим, тільки заходи із землеустрою, передбачені документацією із землеустрою, дозволяють здійснювати роботи щодо раціонального використання та охорони земель, формування та організації території об'єкта землеустрою з урахуванням їх цільового призначення, обмежень у використанні та обмежень (обтяжень) правами інших осіб (земельних сервітутів), збереження і підвищення родючості ґрунтів тощо [4], а саме здійснювати земельні поліпшення, що збільшують вартість земельних ділянок, а відповідно і надходження в бюджет ОТГ.

Основою розробки програм розвитку територій об'єднаних громад є інвентаризація та моніторинг земель. Основними завданнями моніторингу земель є прогноз еколого-економічних наслідків деградації земельних ділянок з метою запобігання або усунення дії негативних процесів. Інвентаризація земель передбачає проведення підготовчих робіт по збору і аналізу даних та існуючих на дану територію картографічних матеріалів, а також виконання польових вимірювань та формування нових креслень і кадастрових відомостей з відображенням змін усіх меж земельних ділянок.

Інструментом підвищення рівня управління земельними ресурсами ОТГ виступають інвестиції. По суті, землі ресурси є об'єктом інвестування, що обумовлює існування категорії "земельні інвестиції" – це вкладення коштів у реальні (технології, сукупність технічних, комерційних знань, права користування землею) та фінансові (цінні папери) активи, що необхідні для підвищення рівня віддачі земельних ресурсів або збереження їх суспільної значущості з метою отримання

прибутку або досягнення соціального ефекту. Проте, є багато недоліків, які створюють перепони на шляху залучення інвестицій у земельні ресурси України, серед них варто відзначити такі: відсутність чіткого законодавчо-нормативного механізму регулювання інвестиційної діяльності; неврегульованість земельних відносин; відсутність ринку земель сільськогосподарського призначення; бюрократизація процесів діяльності інвесторів на теренах держави; перешкоди доступу до ринків збуту; відсутність відповідної інфраструктури. Одними з найбільш привабливих земель ОТГ для інвесторів є землі сільськогосподарського призначення. Інвестиційна привабливість земель сільськогосподарського призначення характеризується здатністю сільськогосподарських підприємств залучати інвестиційні кошти. Цей процес здійснюється з урахуванням певних чинників, частина з яких характеризується статистичними даними, результатами проведених експертних досліджень, а інша – характеризує чинники, які впливають на процес прийняття рішень, визначає рівень землезабезпеченості, надає характеристику навколишньому середовищу тощо [6].

Таким чином, питання успішності розвитку ОТГ багато в чому залежить від ефективності використання всіх земельних ресурсів, виняткова цінність яких полягає в забезпеченні трьох фундаментальних властивостей: життєзабезпечення (як частина екологічної системи), чинник виробництва (в аграрному секторі, будівництві, гірничорудній промисловості, лісовому господарстві) і цивільний обіг (земельно-майнові відносини). Землеустрій територій ОТГ є основоположним механізмом здійснення землепорядних заходів щодо офіційного встановлення їх меж та землепорядкування територій, які як земельні поліпшення дозволять збільшити вартість земель і відповідно надходжень у бюджет від плати за землю.

Література:

1. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. Офіційний вісник України. 2014. № 30. С. 831.
2. Третяк А. М., Дорош О. С. Управління земельними ресурсами: навч. посіб. /за ред. проф. А. М. Третяка. Вінниця: Нова кн., 2006. 360 с.
3. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2874%D0%B0-07>.
4. Про землеустрій. Закон України від 22.05.2003 № 858-IV зі змінами та доповненнями // Веб-джерело: Офіц. сайт Верхов. Ради України [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15>.
5. Про охорону земель: зі змінами за станом на 23.05.2017 р. Закон України від 19.06. 2003р. №962-IV [Електронний ресурс] // Сайт

Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/962-15>.

6. Швець Г.О. Інвестиційна привабливість земель об'єднаних територіальних громад. / Управління земельними ресурсами в умовах децентралізації влади: Збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції (Херсон, 06-07 березня 2018 року). – Херсон: ДВНЗ «ХДАУ», 2018 – 143 с. С.43-46.

Попов Андрій Сергійович

доктор економічних наук, професор
Харківський національний аграрний університет
ім. В.В. Докучаєва

ВІДПОВІДАЛЬНІ ІНВЕСТИЦІЇ У СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Потенціал сільськогосподарського виробництва України приваблює все більше інвесторів, як іноземних, так і вітчизняних завдяки великій кількості родючої орної землі та зростання у світі попиту на продукти харчування, що спричинено збільшенням населення, підвищенням доходів і змінами в системі харчування. Приватне інвестування зросло в останнє десятиріччя, і на разі в Україні працюють одні з найбільших у світі аграрні компанії. Проте, для залучення необхідних вітчизняних та іноземних інвестицій і спрямування їх туди, де вони найбільш потрібні, та максимізації їх позитивного впливу, потрібно розв'язати кілька проблем у політичній сфері. Але ми зупинимось лише на одній – забезпеченні відповідальних інвестицій у сільське господарство, які набувають все більшої актуальності в умовах децентралізації управління земельними ресурсами та посилення ролі територіальних громад.

Під відповідальними інвестиціями розуміються інвестиції, які не завдають шкоди, мають поважати права людини, створюють запобіжні заходи щодо позбавлення законних прав володіння і користування власників й правонабувачів таких прав та не завдають шкоди навколишньому середовищу [1].

Розглядаючи сільську територію як місцевість (територію) за межами населених пунктів, яка не є урбанізованою і характеризується домінуючою сільськогосподарською діяльністю [2], основними суб'єктами, яких стосуватимуться сільськогосподарські інвестиції, є місцеві (територіальні) громади та землевласники (землекористувачі) з законними правами володіння та користування, фермери та їх організації (кооперативи), недержавні громадські організації та організації громадянського суспільства, аграрні підприємства, державні органи. Кожна з цих груп має притаманні лише їй важливі ролі і обов'язки, що пов'язані з відповідальними інвестиціями в сільське

господарство. Але саме державні органи відіграють (повинні відігравати) вирішальну роль, оскільки вони несуть відповідальність за цільове використання інвестицій, що відповідають національним цілям розвитку, таким як захист прав людини щодо володіння та користування, гарантування продовольчої безпеки, поліпшення добробуту населення та захист навколишнього середовища.

Органи державного регулювання інвестиційною діяльністю в сільському господарстві часто покликані збалансовувати свої власні політичні цілі, включаючи сприяння залученню інвестицій, які приносять користь як місцевим зацікавленим сторонам, так і інвесторам. Ця унікальна зв'язуюча роль дозволяє державним органам здійснювати (підтримувати) політичні та законодавчі реформи, які враховують інтереси приватного сектора (наприклад, ризики оренди землі, ринку земель), в той же час підвищуючи їх обізнаність про права на володіння/користування землею та існуючі пріоритети державної політики.

Нажаль, на сьогодні органи державного регулювання (управління) інвестиційною діяльністю не приділяють належної уваги (сталому) розвитку сільських територій у контексті відповідальних інвестицій у сільське господарство.

Однією з причин такого становища є те, що державні органи стоять осторонь під час інвестування у сільське господарство через механізм укладання сотні і навіть тисячі договорів оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення корпоративними підприємствами (агрохолдингами) – інвесторами. Ця категорія налічує майже 17500 компаній, і вони працюють приблизно на 60 % землі сільськогосподарського призначення та виробляють 40 % валового сільськогосподарського продукту [3]. Тобто, поступово відбувається концентрація землі в руках кількох багатих інвесторів.

На перший погляд держава і не повинна втручатися у орендні відносини, оскільки оренда земель стосується приватно-правових інтересів. І з цим можна було б погодитися, за умови, якщо це стосувалося б оренди не великих площ (до 100 га). Але у випадку коли агрохолдинги обробляють на орендних засадах тисячі гектарів, а в окремих випадках і понад 10 тис. га., то це вже стосується не лише приватно-правових інтересів, але й публічно-правових (загальнонаціональних) інтересів. Такі великі за площею масиви орендованих земель сільськогосподарського призначення слід розглядати не як сотні і тисячі окремих не пов'язаних між собою земельних ділянок, а як систему сільськогосподарського природокористування сільських територій, яке перебуває під особливою охороною держави, враховуючи конституційні норми щодо землі, як основного національного багатства. Саме з цих позицій державні органи з регулювання інвестицій повинні приймати безпосередню участь при укладанні договорів оренди однією компанією з сотнями або навіть

тисячами землевласників, земельні ділянки яких можуть бути розташовані не тільки на території однієї сільської (селищної) громади. Але така процедура на сьогодні не розглядається державними органами як інвестування в сільське господарство і сприймається виключно як відносини приватно-правових інтересів – що є неприпустимим.

Такий підхід вже призвів до ерозії 57,5 % земельних угідь, а 80000 га щорічно потерпають від ерозії [4] через вирощування культур на крутих схилах, незаконну вирубку лісосмуг, які надавали захист орним землям від вітру та надмірну вирубку лісів, підліску й чагарнику. У свою чергу, ерозія спричиняє замулювання річок, озер та водойм. Кожного року вартість еродованого ґрунту сягає близько третини сільськогосподарського ВВП, тобто через ерозію ґрунту втрачається третина з кожного долара створеної у сільському господарстві доданої вартості [5].

Слід зазначити, що за відсутності державної підтримки, власники земельних ділянок (особливо що належать до вразливих і маргіналізованих груп населення) не мають змоги відстоювати своїх інтересів під час переговорів з великим агробізнесом, а тому нерідко здають, або навіть змушені здавати, в оренду свої ділянки за низькою орендною платою. Це може стосуватися і продажу земель. Коли землевласник, не розуміючи цінність власного земельного активу, може продати його за безцінь, тим самим втрачаючи можливо єдиний засіб для існування.

Безконтрольна, з боку державних органів, суцільна "орендизація" сільськогосподарських угідь інвестиційними компаніями (агрохолдингами) призводить до щорічної втрати близько 100 тис. робочих місць у галузі [6]. Обезземелені (на термін дії договору оренди) безробітні селяни разом з молоддю змушені шукати джерела доходу у містах. Це вже призводить до серйозної соціальної проблеми не лише сільських територій. А з відкриттям ринку земель у 2021 році ця ситуація може лише посилитися.

Через необ'єктивні, не повні та не актуальні відомості у Державному земельному кадастрі та Державному реєстрі прав на нерухоме майно збільшується кількість земельних спорів, відправляючи землевласників (землекористувачів) одразу до суду. Отже, і тут держава стоїть осторонь забуваючи про те, що саме вона гарантує об'єктивність, актуальність і повноту внесення відомостей про права на землю до кадастрової і реєстраційної систем.

Усе це свідчить про слабе, неефективне стратегічне управління земельними ресурсами, що разом із корупційною складовою згубно впливають на соціальну стабільність, стає використання навколишнього середовища, залучення інвестицій та економічне зростання.

Для створення сприятливого середовища, що сприяє відповідальному інвестуванню в сільське господарство, потрібні три основні компоненти:

визначення пріоритетів та принципів, що відповідають відповідальному інвестиційному процесу в сільському господарстві;

забезпечення підтримуючих правових та адміністративних основ для інвестицій у сільське господарство з врахуванням існуючих прав володіння та користування;

визначення стратегії, спрямованої на залучення інвестицій у сільське господарство, забезпечуючи при цьому гарантії щодо запобігання порушенню законних прав володіння та користування.

Важливо при розробці національної інвестиційної стратегії не потрапити в ситуацію "перегонів на дно", коли країни конкуруючи одна з одною, пропонують все більш щедрі та безмежні стимули, що призводить до ситуації, коли фінансові та інші вигоди від інвестицій можуть бути нижчими за витрати.

Основними обов'язками представників органів державного регулювання інвестиційним процесом у сільському господарстві, особливо якщо це стосується великих площ сільськогосподарських земель, повинні бути:

розвиток країни в якості об'єкта для інвестицій і орієнтування інвестицій відповідно до національних цілей (сталого) розвитку;

перевірка інвесторів та інвестиційної пропозиції для оцінки того, чи слід здійснювати інвестиції і на яких умовах;

управління та підтримка процесу схвалення інвестиційної пропозиції і забезпечення того, щоб інвестиції не загрожували правам володіння та користування;

забезпечення прозорого спілкування і діалогу з усіма зацікавленими сторонами залученими до інвестиційного процесу;

розгляд (обговорення) результатів оцінювання, моніторинг впливу інвестицій та підтримка заходів щодо пом'якшення наслідків негативних явищ.

Органи державного регулювання (управління) інвестиційною діяльністю повинні нести відповідальність за створення та впровадження сприятливого середовища, що сприяє відповідальному інвестуванню, а саме: забезпечення суттєвої правової та адміністративної бази для визнання, поваги та захисту прав на землю; забезпечення відповідного процесу затвердження інвестицій та залучення всіх зацікавлених сторін; вжиття заходів для запобігання спорів, конфліктів та можливостей корупції; забезпечення доступу до правосуддя для розгляду порушень прав володіння/користування.

Література:

1. Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests in the Context of National Food Security. Rome : FAO, 2012. 40 p.
2. Попов А. С. Поняття, зміст і завдання консолідації земель: європейський досвід. *Землевпорядний вісник*. Київ, 2015. № 1. С. 36–40.
3. Політика щодо інвестування у сільське господарство: Україна URL: http://www.oecd.org/globalrelations/Agricultural_Investment_Policies_Ukraine_UKR.pdf
4. van Leeuwen, M., Salamon, P., Fellmann, T., Banse, M., von Ledebur, O., Salputra, G., Nekhay, O., M'barek, R. The agri-food sector in Ukraine: Current situation and market outlook until 2025. URL: <https://ideas.repec.org/p/ipt/iptwpa/jrc71776.html>
5. Ukraine: Soil fertility to strengthen climate resilience. URL: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2014/10/27/000470435_20141027113422/Rendered/PDF/918500WP0UKRAI0E0Box385344B00O0U090.pdf
6. Мартин А. Розвиток села чи високоефективне виробництво? URL: <http://www.visnuk.com.ua/ru/publication/100006842-rozvitok-sela-chi-visokoefektivne-virobnitstvo?issue=5628>

Проценко Наталія Миколаївна

доцент кафедри інформаційних технологій, консалтингу і туризму
ХНАУ ім. В.В. Докучаєва

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО РИНКУ ПРАЦІ

Входження людства в третє тисячоліття ознаменувалося корінними перетвореннями в економіці і, в першу чергу, переходом до економіки знань, де одним з головних чинників економічного зростання, підвищення добробуту людей, якості їх життя стає людський фактор. Людські ресурси на основі освіти, професіоналізму, інтелекту складають найважливіші передумови успішної реалізації нових стратегічних завдань, і саме ринок праці являє собою ту особливу сферу, де працівники здійснюють торгівлю своїми власними силами, знаннями і вмінням. Створення умов становлення та розвитку національного ринку праці є однією з найважливіших ознак ринкової економіки та основною передумовою розвитку будь-якої країни, не є тут винятком й Україна, для якої в умовах євроінтеграції ці питання особливо актуальні.

В сучасних умовах ринок праці є площиною, де відбувається формування і розвиток трудових ресурсів, які здійснюють виробництво

благ і послуг, необхідних для ефективного відтворення та життєдіяльності населення. Ринок праці сільського господарства є невід'ємною частиною цього процесу. Його роль зростає в зв'язку з тим, що рівень продовольчої безпеки безпосередньо залежить від ефективності його функціонування. Головну роль у формуванні і функціонуванні ринку праці та становленні трудових відносин відіграють суб'єкти даного ринку – роботодавці та наймані працівники.

Формування і розвиток сільського ринку праці залежить від багатьох чинників і умов, які визначені його специфікою. Ця специфіка обумовлена характером сільськогосподарської праці, посиленням ролі його просторової характеристики і механізмом розподілу трудових ресурсів, а високий рівень і стійкі темпи розвитку аграрного виробництва в значній мірі визначаються станом наявних трудових ресурсів: кількістю, якістю та ефективністю використання цих ресурсів.

За даними Державної служби зайнятості України на кінець 2019 р. кількість зареєстрованих безробітних із числа працівників сільського господарства становила 91,9 тис. осіб, а це 27,2 % до усієї кількості зареєстрованих безробітних в країні. Тобто майже кожний четвертий з серед зареєстрованих безробітних – мешканець сільської місцевості. Проте кількість вакансій за цей же період – усього 2,162, таким чином на одне вільне місце бажаючих працевлаштуватися було 42,5 особи [1]. У ТОП-30 професій, по яких кількість працевлаштованих є найбільшою, не входять трактористи, доярки, тваринники, садівники, виноградарі, робітники фермерських господарств [2].

У сучасних умовах одним з головних показників привабливості професії є рівень оплати праці. В рейтингу заробітних плат у робочих сферах українське сільське господарство посідає лише четверте місце (2019 р. – 8705 грн.), поступаючи таким галузям як будівництво, транспорт і логістика, виробництво й енергетика. В той же час, у структурі грошових доходів сільського населення на початок 2020 р. заробітна плата складала близько 42 % [3]. Крім цього, оцінюючи рівень оплати праці в сільському господарстві, не можна обійти стороною і таке питання, як співвідношення середньомісячної заробітної плати працівників сільського господарства і діючих соціальних стандартів, а саме інфраструктура на селі, державні субсидії і дотації сільськогосподарським товаровиробникам для страхування ризиків, пов'язаних із сезонністю їх робіт. Порівняння основного соціального стандарту – рівня середньомісячної мінімальної заробітної плати – в країнах, до яких спрямовані основні маси українських мігрантів, і в Україні, свідчить про те, що в державі дуже низька ціна людської праці. Наприклад, в Польщі уряд запропонував Раді по соціальному діалогу у 2020 р. збільшити мінімальну заробітну плату до 2450 злотих (550 євро), що становить майже 49 % від запланованої у 2020 р. заробітної плати у сільському господарстві [4], Португалії мінімальна заробітна плата

складає 570 євро, Німеччині – 1240 євро, Великої Британії – 1390 євро [5, С. 81].

Особливу увагу варто звернути на молодь: відсутність належних оплати праці і умов праці, проживання та відпочинку в сільській місцевості мають негативний вплив на рівень престижності сільських професій. Якщо рівень зайнятості молоді віком 15-34 років в сфері торгівлі і послуг у 2019 р. становив 17,4 %, серед законодавців, вищих державних службовців, керівників, менеджерів – 7,2 %, кваліфікованих робітників з інструментом – 12,2 %, то серед кваліфікованих робітників сільськогосподарської галузі – 0,7 % [6]. Недотримання соціальних стандартів і гарантій життя в сільській місцевості деструктивно впливає на функціонування ринку праці у сільському господарстві. Особливо це відчувається за тенденцією зростання трудової міграції.

За даними спеціальної комісії ООН з міграції Україна входить у Топ-10 найбільших країн світу – постачальників трудових мігрантів в інші країни. В абсолютному вимірі цей показник зріс з 5,6 млн осіб у 2000 р. до 5,9 млн осіб у 2017 р. [7, С. 33]. Згідно з експертними оцінками Міністерства соціальної політики на постійній основі за кордоном працює 3,2 млн громадян України, а в окремих період – від 7 до 9 млн осіб. Вільне пересування людей за кордон, підвищений рівень життя у розвинутих країнах, фізична та соціальна безпека, вільний доступ молоді до навчання в університетах країн-членів ЄС: усі ці чинники приваблюють українців і посилюють еміграційні настрої, особливо серед молоді. За офіційними даними Держкомстату України за 2018 р. більшість трудових мігрантів – це особи віком 20–34 роки (20-24 роки – 92735 осіб, 25-29 роки – 65638 осіб, 30-34 роки – 64498 осіб). Зокрема, сільська молодь починає долучатися до міграційних процесів ще раніше – вікова група 15-19 років. В 2018 р. серед мігрантів з сільської місцевості 46,2 % склали особи віком від 15 до 34 років [8, С. 158].

Дуже цікавими є дослідження фахівців з міграції, які вважають, що особа, котра схильна до міграції, володіє більш вищим рівнем людського капіталу, ніж та, що веде стаціонарний спосіб життя, швидше пристосовується до змін, до рееміграції при появі потрібних умов. Згідно даних ресурсу, який в режимі онлайн рахує виїжджаючих за кордон заробітчанин, кожні 30 секунд один громадянин України залишає країну (одним з основних факторів виїзду є трудова міграція). Але така підвищена міграційна мобільність населення породжує стрімке «оголення» національного ринку праці. До того ж євроінтеграція посилює тенденції зростання академічної мобільності українців, які здобувши дипломи західних навчальних закладів, бажають працевлаштуватися в країнах, де вони навчалися, чи в інших країнах, але не мають намірів повертатися на батьківщину.

Економічні процеси у країні, на жаль, не демонструють позитивної динаміки в частині забезпечення населення робочими місцями з

прийнятною оплатою праці, що зумовлює відтік як фахівців, так і некваліфікованих працівників.

Відтік молоді є однією з найбільш серйозних соціально-економічних проблем, сучасним викликом, що потребує невідкладного вирішення з боку держави.

В порівнянні з країнами ЄС, особливо східноєвропейськими країнами, для яких євроінтеграція не була простою, однак відчувається прогрес, умови ринку праці в Україні як в цілому, так й в сільськогосподарської галузі, не лише значно гірші, але й змінюються в негативному напрямі.

Європейські прагнення України вимагають здійснення державної політики створення певних умов на ринку праці: відповідності між вартістю робочої сили та оплатою висококваліфікованої праці в розрізі професій; відмову від політики «дешевої робочої сили»; стимулювання розвитку якісних освітніх послуг як засобу підвищення конкурентоспроможності вітчизняної робочої сили. Лише за таких умов на українському ринку праці зникне реальна загроза дефіциту кваліфікованої робочої сили, відбудеться мінімізація негативного впливу ризиків та посилення позитивних наслідків від євроінтеграції.

Література:

1. Державний центр зайнятості. Аналітична та статистична інформація. URL: <https://www.dcz.gov.ua/publikaciya/2-dani-shchodo-kilkosti-zareyestrovanyh-bezrobotnyh-ta-kilkosti-zareyestrovanyh-vakansiy>.
2. Державний центр зайнятості. Аналітична та статистична інформація. URL: <https://www.dcz.gov.ua/publikaciya/3-dani-shchodo-profesiynogo-skladu-zareyestrovanyh-bezrobotnyh-ta-vakansiy-u-rozrizi>.
3. Середня заробітна плата за видами економічної діяльності по місяцях. Експрес-випуски. Держкомстат України. 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/gdn/Zarp_ek_m/Zp_ek_m_u/arh_zpm_u.html.
4. Польща Сьогодні. URL: <https://poland2day.com/ua/v-2020-godu-v-polshe-planiruyut-podnyat-minimalnuyu-zarobotnuyu-platu/>.
5. Кільницька О. С., Сушицький О. І., Сардаковський Я. А. Заробітна плата в контексті мотивації до трудової діяльності. Наукові горизонти, 2020. № 02 (87). С. 75-88.
6. Економічна активність населення України 2018. Стат. збірник. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/zb_EAN_2018.pdf.
7. Українська міграція в умовах глобальних і національних викликів XXI століття: наукове видання / наук. ред. У.Я. Садова. Львів, 2019. 110 с.
8. Населення України за 2018 рік. Демографічний щорічник. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/12/zb_ukr_2018.pdf.

Горбаньов Богдан Станіславович,
аспірант кафедри Міжнародних економічних відносин,
Національний університет «Запорізька політехніка»,
Прушківська Емілія Василівна,
д.е.н., професор

СТРУКТУРА ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ В НАЦІОНАЛЬНОМУ АГРОПРОМИСЛОВОМУ СЕКТОРІ

Національна економіка глибоко інтегрована до глобальної системи міжнародного поділу праці як продавець та як покупець товарів й послуг. За таких обставин стан зовнішньої торгівлі має надзвичайно важливе значення для економічного розвитку України та окремого сектору зокрема.

Вагомий внесок у формування ВВП України вносить аграрний сектор, який є також джерелом надходження валютних коштів від здійснення зовнішньоторговельних операцій. Національний аграрний сектор має потенціал виробництва, який перевищує потреби внутрішнього ринку та є локомотивом розвитку національної економіки й ефективної інтеграції в світовий економічний простір. Статистичні показники свідчать, що за результатами минулого року український аграрний експорт мав тенденцію до зростання. У товарній структурі українського сільськогосподарського експорту традиційно залишаються зернові культури, олія, насіння олійних культур, тобто сировинні продукти. Позитивні тенденції спостерігаються у географічній структурі аграрного експорту. Формуючи нові зовнішньоекономічні відносини, національні виробники продуктів харчування успішно просувають свою продукцію на ринки інших країн. Тобто відбувається диверсифікація географічної структури експорту. Пріоритетним та престижним ринком для українського аграрного експорту залишається Європейський Союз. Країни Азії та Африки стають також найбільшими споживачами аграрної продукції з України. Зазначені позитивні тенденції свідчать, що Україна реалізує свої порівняльні переваги у виробництві та реалізації сільськогосподарської продукції.

Підкреслимо, що в Україні як ніде вміють задовольнити потребу людей в продуктах харчування. В багато країн світу Україна експортуємо продовольчі товари, але при цьому також й імпортує деякі продукти харчування, що є закономірним для економіки відкритого типу. Зокрема, за статистичними даними, обсяг експорту продуктів харчування в I кварталі 2018 року містив 38% від загального обсягу всього експорту національної економіки [1]. Продукти харчування - це не тільки фізіологічна потреба людини, це також способів отримання задоволення, що є основою піраміди Маслоу та мотиваційним механізмом усієї структури потреб. Попит на продукти харчування

завжди стійкий при будь-якій економічній ситуації, і Україна не втрачає можливість цю потребу в продукти харчування задовольнити. Тому в на сучасному етапі, у структурі українського експорту домінують продукти харчування, і в короткостроковій та середньостроковій перспективі ця тенденція буде утримуватися.

Зазначимо, найбільше Україна постачає на експорт соняшкову олію, яка складає 10% від усього обсягу експорту в 2018 року. Незважаючи на те, що в Україні культивується соняшник, насіння для виробництва олії закупаються за кордоном, так як вирощеного насіння в національному сільськогосподарському секторі недостатньо. Статистичні дані свідчать, що насіння соняшнику є головним імпортованим продовольчим товаром. Відслідковуючи експортно-імпортні операції, зазначаємо, що здебільшого насіння соняшнику купуються в Росії, яка в імпортує його із Казахстану.

Основними імпортованими продуктами є також цитрусові, морська риба, деякі фрукти і горіхи, чай і кава. На думку, деяких експертів, в Україні достатньо продуктів харчування, які виробляються в національній економіці, для забезпечення потреби в них населення. Це питання є дискусійним, оскільки є такі фрукти і овочі, риба, які не вирощуються в Україні та теорією порівняльних переваг не вигідно виробляти в країні, тому задля урізноманітнення задоволення потреб населення доцільно їх імпортувати.

Про що свідчать і статистичні дані - частка імпорту продовольства склала всього 11% від загального його обсягу в I кварталі 2018 року. М'ясо і м'ясопродукти імпортуються в невеликих кількостях. В I кварталі 2018 року його закупили на суму рівну 31 млн. доларів, це всього лише 0,3% від обсягу імпортової продукції [2]. М'ясо, яке закупає Україна за кордоном йде на виробництво ковбасних виробів, і це в основному яловичина, так як національного виробництва цього продукту для цих потреб недостатньо.

На українському ринку є також імпортовані фрукти й овочі, які можуть бути вирощені та зібрані в Україні, але проблема полягає в тому, що в їх не вміють у нас зберігати в таких обсягах. Тому фрукти закупаються частково в сусідніх країнах - Туреччині та Польщі, що мають технології тривалого зберігання. При вирішенні проблеми зі зберіганням, від імпорту яблук і груш в перспективі можливо відмовитися. Від еквадорських бананів відмовитися не можливо, оскільки банани користуються популярністю у населення і мають стійкий попит. У свою чергу, і в Україні є такі продукти харчування, попит на які за кордоном є стійкий та продовжує зростати. Наприклад, соняшnikова олія, яка у великих кількостях у нашої країни закупає Індія. В Індії зазвичай використовуються в їжу в основному тільки рослинні жири, при цьому доходи населення низькі, так що попит на недорогу соняшкову олію в цій країні має тенденцію до зростання. Позитивною є тенденція на ринку Китаю з українською соняшnikовою олією. При вмілому

підході, виваженому маркетингу та позиціонуванні національних товарів, українські виробники зі своїми продуктами можуть реально завойовувати ринки світу. Свідченням цього теоретичного постулату є те, що Україна є світовим лідером з виробництва соняшникової олії, а також лідером по його експорту, тому країна може диктувати ціни на цей продукт.

Щодо експорту зерна з України в I кварталі 2018 року, слід зазначити, що він знизився на 6% в порівнянні з аналогічним періодом минулого року. Це пов'язано з тим, що урожай зерна в 2017 році був нижче, ніж в 2016 році. Наслідком цих процесів є те, що експортна виручка від продажу зерна була меншою в цьому році. Позитивною тенденцією у структурі зовнішньої торгівлі є те, що, вдалося збільшити експорт м'яса, перш за все м'яса птиці та м'ясопродуктів на 21%. Відбулося зростання на 45% експорту молока і молочних продуктів, на 10% [3], зріс експорт алкогольних напоїв.

Втрата Україною російського ринку, дозволила диверсифікувати наші ринки збуту та знайти збут в інших країнах світу. Наприклад, обсяг вершкового масла, що постачається в Марокко, вже став більшим, ніж коли постачався на російські ринки. Вироблене в Україні сухе молоко продають в Бангладеш, Індію й Таїланд. На споживчих ринках цих країн молочна продукція має зростаючий попит. В перспективі планується вихід на ринок Китаю з поставками сухого молока. Проблематичним є постачання твердого сиру, оскільки продаж його в Китай чи Індію не представляється можливим, в зв'язку з тим, що в цих країнах традиційно не вживають твердий сир в такому вигляді, як це прийнято у слов'янських країнах.

Безперечно, як з теоретичної, так і з практичної точки зору, вигідно якомога більше постачати на експорт не сировину, а готову продукцію. Якщо розглядати наші основні експортовані та імпортовані продукти, то соняшникова олія - це готова продукція, а ось насіння соняшнику - це сировина. Така структура зовнішньої торгівлі є не зовсім оптимальною та гармонійною для національної економіки, але Україна налагоджує збут за кордон таких продуктів як борошно, кондитерські вироби, овочеві та м'ясні консерви. Спостерігається позитивна тенденція в Україні навколо тієї експортної продукції, яка дійсно успішно розвивається і сприяє зростанню економічних показників країни і поліпшенню стану економіки в цілому. Задля цього необхідна виважена координаційна політика держави та злагоджена дія усіх інституцій від яких залежить експортна діяльність національної економіки.

Узагальнимо: на сучасному етапі зовнішня торгівля розвивається одночасно під впливом минулих міжнародних економічних відносин України й новітніх гео економічних і геополітичних тенденцій.

Література:

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

2. Кулицький С. Зовнішня торгівля України: стан, проблеми й перспективи / С. Кулицький // Україна: події, факти, коментарі. – 2018. – № 9.

3. Кравчук О. Експорт сировини як національна ідея та наповнення бюджету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://commons.com.ua/uk/opadatkuvannya-silskogo-gospodarstva-vikliki-i-mozhlivosti>

I.I. Rahulina

Ph. D. in Economics, Associate Professor

M.A. Doroshenko

student

Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchaiev

ECONOMIC SECURITY OF AN ENTERPRISE AS A NECESSARY ELEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISE MANAGEMENT IN THE MODERN MARKET ECONOMY

The level of economic security of an enterprise in the agricultural sector of the economy depends on a significant number of threats and risks of the internal and external environment, which pose the greatest threat to the strategic development of an economic entity in a changing market environment. An effective system of economic security of an agricultural enterprise is an integration of two components – ensuring the effectiveness of a set of measures to achieve it and the ability to respond in a timely manner to identified threats from the external and internal environment. Therefore, the most important role is assigned to monitoring the system of economic security of an enterprise, what makes it possible to quickly carry out quantitative and qualitative risk assessment, ensure functional stability of development, and respond to changes.

Issues of ensuring the economic security of modern agricultural enterprises in the conditions of chaotic emergence of internal and external threats determine the possibility of achieving sustainable development and increasing the level of competitiveness, including through the rational use of intellectual property.

The goal of the company's strategic economic security system is to ensure its sustainable and safe development in the long term. This guarantees stable and most effective functioning, economic growth, exclusion of opportunities for losses, their prevention and counteraction to their influence.

The process of realizing the goal of building a strategic economic security, focused on strengthening, directed at the following objectives: the establishment of a system of priority economic interests requiring protection

in the process of economic development of an enterprise; identification and monitoring of external and internal threats to the economic interests of an enterprise; control of strengthening the strategic economic security of an enterprise; identification of areas to strengthen the strategic economic security of an enterprise.

It is necessary to determine the set of components that form strategic economic security in order to establish a system of priority economic interests that require protection in the process of economic development of an enterprise. Then, based on the complex of these components, it is necessary to identify possible external and internal threats to the economic security of an enterprise and, taking into account their impact and the measures taken by an enterprise to combat them, the development strategy of an enterprise also should be justified taking into account its level of economic security.

The logic of ensuring strategic security is determined by the need to assess threats and level them. It is important to establish the company's position on the lifecycle curve, where a special importance from the point of view of strategic economic security is the maturity stage where there are points of separation defining the invariance of an enterprise development.

The use of generally accepted norms and indicators of functioning is not enough for the formation of strategic economic security of a modern agricultural enterprise. In this regard, it is initially necessary to transform the threats to the economic security of an enterprise, taking into account the strategic prospects, to determine its structure and key elements.

In order to systematize threats to the strategic economic security of an enterprise, it seems necessary to study the grouping of threats to economic security not by sources of occurrence, but by key elements, the so-called functional components, which from a methodological point of view is more appropriate due to the complexity of the practical application of traditional classification in order to ensure strategic economic enterprise security, because, firstly, their impact can be both positive (increasing the level of economic security), and negative (as a threat); secondly, the strength of their impact is also different, which requires the development of a methodology for their assessment and subsequent inclusion in the mechanism of an overall integrated assessment of the level of strategic economic security of an enterprise. Let's look at these groups in more detail.

Personnel: low level of labor organization efficiency; reduced management efficiency; inefficiency of decision-making by management personnel; inefficient motivation system; lack of investment in training, retraining and advanced training of personnel; instability of personnel.

Finance: increasing debt due to slowing collection of receivables; loss of financial independence of an enterprise; decrease in the efficiency of an enterprise, loss of its profitability and ability to self-sufficiency and development; loss of liquidity of an enterprise; aging of fixed assets; unstable development of an enterprise; use of ineffective credit policy in terms of

receivables and payables; insolvency of an enterprise; reduction in profitability and market value of an enterprise.

Counterparties: the availability of negative information concerning responsibility, truth, the seriousness of the contractor; the availability of negative credit history; no credit history; low quality of the cooperation agreement (not specified essential conditions and guarantees, such as debt maturities, penalties failure to comply with the terms of the agreement and other); absence of a cooperation agreement (purchase and sale, work, service, lease agreements and other); deterioration relating to an insolvency of the counterparty; investment risks; credit risks.

The level of development of management personnel characterizes the ability to prevent negative impacts of personnel, external and internal environment on the strategic economic security of an enterprise by ensuring a high level of management and management control.

Thus, the economic security of an enterprise is determined by the state of systems security in the implementation of economic activities; the state of resources and entrepreneurial abilities; a set of the organizational, security, technical, technological, economic, financial and information-analytical methods; the state of the socio-technological system, which makes it possible to avoid threats and resist the factors of disorganization through structural organization and management relationships.

Соловйова Ольга Семенівна

канд. мистецтв, доцент

Кафедра планування території населених пунктів та будівництва
ХНАУ ім. В.В. Докучаєва

СОЦІАЛЬНА ТА МІСТОБУДІВНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ СТРУКТУРИ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ В УМОВАХ УРБАНІЗАЦІЇ

Процеси урбанізації є невід'ємною частиною сучасних містобудівних перетворень - як у світі, так і в Україні. Починаючи із часів після другої світової війни набувають поширення процеси утворення систем розселення, в яких виокремлюється місто-центр і підпорядковані йому міста-супутники, що, в свою чергу, є центрами для сільських населених пунктів. Село розглядається як складова частина районної системи розселення, що має багаторівневу містобудівну структуру. Характерна особливість соціального устрою села полягає, з одного боку, у значній перевазі затрат часу населення на ведення присадибного господарства, а з другого боку - міграційними процесами, пов'язаними із поїздками на місця праці, навчання та культурними поїздками до об'єктів періодичного та епізодичного призначення - лікарні, крупні супермаркети, театри, музеї та інші. Тобто виникає нагальна потреба у доброму сполученню села із районним чи обласним

центром, що забезпечує мінімальні часові витрати на пересування пасажиропотоків. Як правило, за складом будівель соціально-культурного призначення, село має компактні центри, і частіше структура сільського населеного пункту носить моноцентричний характер. Територіальний склад містить в собі ряд пов'язаних між собою об'єктів різномасштабного рівня: територія населеного пункту, громадський центр, виробнича зона, житлові території, зона відпочинку, транспортно-пішохідна мережа, та інші.

Актуальною містобудівною відзнакою села є домінування природної складової у функціональній та художній його структурах. Урахування реального ландшафту дозволяє використовувати у всіх аспектах утилітарний і естетичний потенціал середовища. На кожному етапі проектування увага приділяється цілісності композиційної структури між зовнішнім і внутрішнім простором, що реалізується у «проміжних перехідних проектах»: системі просторового розвитку громадського центра й просторової структури з ретельним пошуком і вирішенням взаємозв'язків між зовнішнім і внутрішнім простором.

Дослідження значення сельбищної зони сільського населеного пункту визначає наперед складний її функціональний зміст. Сельбищна зона включає ряд складових частин, кожна з яких виконує певні функції, але в той же час органічно пов'язана з іншими частинами, утворюючи єдиний багатофункціональний комплекс сельбищної зони й загальну архітектурно-планувальну структуру.

До таких складових частин належать:

- 1) громадський центр;
- 2) вулиці, бульвари, проїзди, майданчики для стоянки автомобілів;
- 3) територію житлової забудови;
- 4) територія для відпочинку, фізкультури та спорту (парки, сквери, водоймища);
- 5) захисні озеленені ділянки і смуги.

Завданням планування жилої зони є проектування громадського центру у загальній структурі села. Кількість громадських центрів – встановлюється в залежності від величини (людності) сільського населеного пункту. В селах з населенням до 5 тис. чоловік, як правило, створюється один загальноселищний громадський центр, в населених пунктах з кількістю мешканців більше 5 тис. чоловік, нарівні з загальноселищним центром, можуть утворюватись підцентри місцевого (локального) значення по обслуговуванню населення жилих кварталів, що за умовами планувальної композиції віддалені на відстань більше 3 км від загальноселищного центру.

Виробнича зона складається з підприємств і територій, які поєднує виробнича кооперація, технологічна та транспортна інфраструктура. Вона повинна мати зручний зв'язок з сельбищною зоною, із залізничними станціями, річковими й морськими портами, автомобільними дорогами.

У комунально-складській зоні розміщуються склади, комунальні підприємства, фабрики-пральні, фабрики-хімчистки, депо для громадського транспорту, гаражі, станції технічного обслуговування. Ця зона має бути зручно зв'язана з виробничою зоною.

Санітарно-захисна зона встановлюється між виробничою та сільбищною територіями. У ній, окрім зелених насаджень, можуть розміщуватися пожежні депо, автостоянки й гаражі, комунально-складські споруди, адміністративні та торговельні будівлі. Призначення цієї зони полягає в забезпеченні захисту сільбищної зони від шкідливого впливу виробництва. Головними санітарними вимогами є розміщення сільбищної зони з підвітряного боку відносно виробництва та вище за течією річки відносно промислової зони.

Рекреаційна зона розміщується на екологічно чистих територіях, поблизу рік, озер та інших водоймищ, поблизу лісових масивів, там створюють місця повсякденного і тривалого відпочинку. Частина рекреаційної зони можуть розташовуватися усередині населеного пункту (сади, парки, сквери) і за його межами (лісопарки). Населений пункт розглядається як складова частина регіону, що має багаторівневу містобудівну структуру. До проекту генплану селища входять ряд пов'язаних між собою об'єктів різномасштабного рівня: територія населеного пункту, громадський центр, виробнича зона, житлові території, зона відпочинку, транспортно-пішохідна мережа, та інші. Проектування ведеться з урахуванням реального ландшафту, що дозволяє використовувати у всіх аспектах утилітарний і естетичний потенціал середовища. На кожному етапі проектування увага приділяється цілісності композиційної структури між зовнішнім і внутрішнім простором, що реалізується у «проміжних перехідних проектах»: системи просторового розвитку громадського центра й просторової структури з ретельним пошуком і вирішенням взаємозв'язків між зовнішнім і внутрішнім простором.

На особливу увагу заслуговує питання вирішення вулично-дорожньої мережі сільського населеного пункту. Вулиці в сільських населених пунктах, в залежності від функціонального призначення і пов'язаного з ним характеру забудови і обладнання, підрозділяються на такі типи: із транзитним транспортним рухом, головні, жилі, внутрішньоквартальні проїзди і в'їзди та господарські внутрішньоселищні проїзди.

Вулиці з транзитним транспортним рухом призначені для пропуску транспорту і пішоходів, як і прямують в інші населені пункти транзитом через селище, що проектується. По відношенню до останнього такий рух є стороннім і не завжди безпечним, тому існує правило: такі шляхи, по можливості, не пропускати через населений пункт, а створювати при цьому спеціальні, «обхідні» або об'їзні напрямки. Проте на практиці такі рішення здійснюються рідко, бо потребують великих капіталовкладень, значної витрати території, подовження траси і т. ін. Доводиться пропускати транзитний транспорт міжселищного і районного призначення

через населений пункт за спеціально обладнаними для цього вулицями з транзитним рухом. Дороги вищих категорій (обласні, республіканські), як правило, виносять за межі сільського населеного пункту.

Транзитний транспорт викликає ряд негативних умов: підвищує небезпеку для пішоходів, є додатковим джерелом шуму та пилу, часто вимагає організації переходів в різних рівнях, виділення спеціальних смуг для місцевого і транзитного руху і т. п.

Таким чином, планувальна структура сільського населеного пункту обумовлена соціальними та містобудівними чинниками, що є специфічними для сільського укладу життя, економічних можливостей та перспектив розвитку.

Література:

1. Выдыбарец Л.В. Перспективы развития сельских населенных мест / Л.В. Выдыбарец, Г.Н. Рогожин. М., «Экономика», 197. – 152 с.
2. Головач А.Г. Озеленение сельских населенных мест. Лениздат, 1967. – 162 с.
3. Досвід та перспективи розвитку міст України. Методичні аспекти територіального планування: зб. наук. праць/ відповід. редактор Ю.М. Білоконь. – Київ: ін-т Діпромiсто, 2003. – вип. 5. – 172 с.
4. Иконников А.В. Основы архитектурной композиции /А.В. Иконников, Г.П. Степанов. – М.: Искусство, 1971. – 223 с.
5. Кирсанов В.О. Сільськогосподарське районне планування / В.О. Кирсанов та інші. К., «Урожай», 1974. – 271 с.
6. Кирсанов В.О. Планування сільських населених пунктів: Навч. посібник / О.В. Кирсанов, О.Б. Гопцій. ХДАУ, Харків, 1993. – 83 с.
7. Куренной М.И. Проектирование и строительство малых населенных мест. М., Стройиздат, 1972. – 182 с.
8. Містобудування. Довідник проектувальника / за ред. Т.Ф. Панченко. – Київ: Укрархбудінформ, 2001. – 192 с.
9. Остапенко Б.Ф. Озеленение сельских населенных мест: Уч. пос. / Б.Ф. Остапенко, А.Д. Жирнов. Харьков, ХСХИ. / 1973. – 21 с.
10. Першин П.Н. Экономические вопросы планировки хозяйственных центров колхозов и МТС. М., Госсельхозиздат, 1967 – 352 с.
11. Соловьева О.С. Методические указания по разработке проекта города на 60 тыс. жителей/ О.С. Соловьева, Л.С. Мартышова, О.А. Степанова, А.Г. Штейнер. – Харьков: ХГАГХ, 2000. – 22 с.
12. Спектор М.Д. Социально-экономические основы переустройства села. / М.Д. Спектор, В.Ф. Томилин. – Алма-Ата, «Кайнар», 1974. – 144 с.

Степаненко Тетяна Олександрівна

канд. екон. наук

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва,
Україна

**ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ, ЯК ГАРАНТІЯ
ПІДВИЩЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВ ЖИТТЯ
НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ**

Сьогодні соціально-економічний стан сільських територій зазнав і зазнає значних змін. Соціальна складова села має свої особливості розвитку та використання. Ці особливості зумовлені багатьма чинниками, а саме: станом сільського розселення, формами господарювання, організацією праці, фінансуванням та ін.

В сучасних умовах господарювання при визначенні якості життя населення важливим стає врахування всіх аспектів життєдіяльності людей, що забезпечить комплексність аналізу соціально-економічного розвитку країни в цілому. В першу чергу це економічний, соціальний, екологічний, демографічний, правовий аспекти та ін. Тож, сільський розвиток потребує комплексного підходу до розв'язання всіх проблем сільських територій.

Питанням соціально-економічного розвитку сільських територій присвячені наукові праці багатьох відомих вчених-економістів, зокрема: В.Я. Амбросова, О.А. Біттера, Д.Ф. Крисанова, М.Ф. Кропивка, М.Й. Маліка, О.І. Павлова, П.Т. Саблука та ін. Проте, наявність багатьох невирішених питань, напрями розвитку соціальної інфраструктури сільських територій вивчені ще не повною мірою, особливо в частині дослідження системи показників соціально-економічного розвитку сільської місцевості.

Вагому роль для комплексного дослідження соціальних результатів розвитку сільських територій відіграють соціологічні показники – задоволеність населення рівнем та якістю різних видів обслуговування, а також задоволеність життям у цілому.

В даний час село переживає чи не найскладніший період у своїй історії. Воно відкинуто в розвитку на десятиліття назад. У селі виникли і прогресують такі явища як безробіття, масова бідність, недоступність освіти, медичної допомоги, культурних, торгівельних, побутових послуг, моральна деградація. А разом з тим, зменшення сільськогосподарських підприємств по вирощуванню тваринництва, поява проблем розвитку землекористувань та землеволодінь, і як наслідок втрата працевлаштування селян. Наслідком цих процесів є як зменшення числа сільських населених пунктів, так і числа жителів, що проживають

на сільських територіях. За останні роки з карти України зникло понад 700 сіл.

Процеси, що відбуваються в територіальній соціально-економічній системі, охоплюють всі сфери суспільного життя: політику та управління, економіку, соціум, навколишнє природне середовище, в якому здійснюється власне життєдіяльність [1, с. 9].

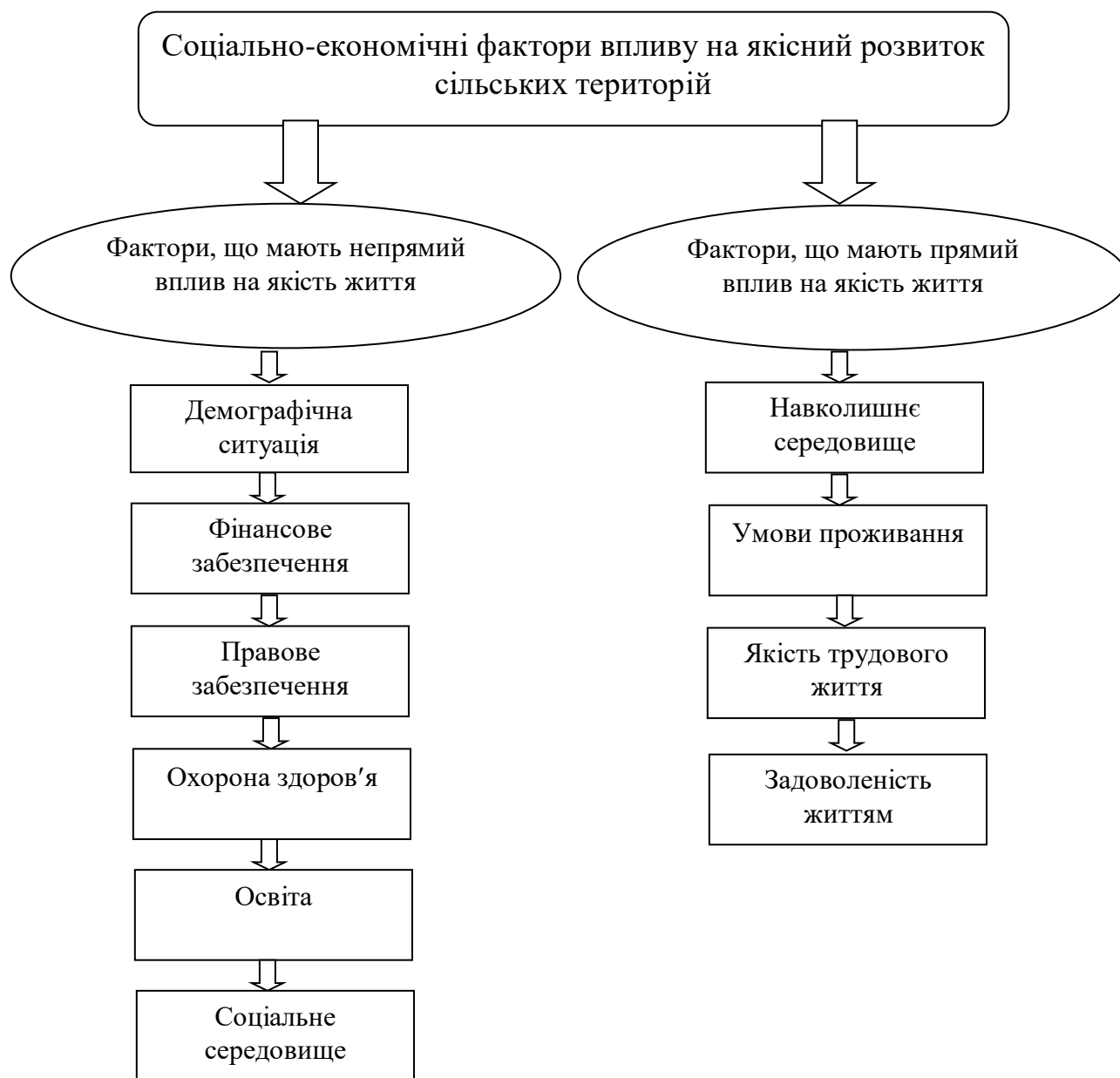
Основними показниками, що характеризують рівень соціального розвитку сільських територій, є: вартісні (оцінка основних фондів та експлуатаційних витрат, обсяг послуг, роздрібного товарообігу); натуральні (рівень забезпечення житлом сільського населення, торгівельна та інша площа будинків, довжина мереж комунікацій, їх пропускна здатність, стан доріг); якісні (інженерно-технічний стан об'єктів соціально-культурного побуту, інженерне устаткування житлового фонду, ступінь зносу будівель); трудові (чисельність працівників та службовців, загальний демографічний стан, рівень професійної підготовки, пропорційність різних вікових груп населення).

Враховуючи вище зазначене, можна виділити фактори впливу на якість життя населення наступним чином: ті, що мають прямий вплив на якість життя (якість трудового життя, умови життя, навколишнє середовище, задоволеність життям), та ті, що мають непрямий вплив на якість життя (демографічна ситуація, фінансове забезпечення, правове забезпечення, охорона здоров'я, освіта, соціальне середовище) (рис. 1).

Прямий вплив мають ті фактори, що безпосередньо поліпшують або погіршують якість життя окремої людини. У першу чергу, до них можна віднести умови життя. Цей фактор включає стан житлово-комунального господарства, доступність певних видів послуг, задоволеність базових потреб, вільний час та його використання, накопичення майна і цінностей. Ще одним фактором є стан навколишнього середовища, тому що рівень забрудненості атмосфери, екологічна безпека, рівень шуму безпосередньо впливають на життєдіяльність людини. До якості трудового життя можна віднести такі фактори, як умови праці, мотивація працівників, соціальний пакет працівника на підприємстві, тривалість і ритм роботи, тощо. Також необхідним є включення суб'єктивної думки людини про індивідуальну задоволеність життям, що дозволить скорегувати напрями дій держави щодо підвищення якості життя населення.

До факторів, що мають непрямий вплив доцільно віднести саме ті, що в цілому впливають на якість життя населення. Вони частіше характеризуються статистичними показниками, що розраховуються на душу населення. Це демографічна ситуація, що включає чисельність, структуру, склад та щільність населення, бідність, рівень народжуваності та смертності, тривалість життя та інше. До фінансового забезпечення особистості варто віднести рівень ВВП на душу населення, динаміку споживання, перерозподіл доходів і власності в суспільстві, доходи та витрати сімей, тощо. Правове забезпечення

населення передбачає наявність в країні безпеки правосуддя, принципів справедливості та гуманізму, безпеки життя, запобігання злочинності і т. д.

Рис. 1. - Класифікація соціально-економічних факторів впливу на якісний розвиток сільських територій

Практично всі поширені методики визначення якості життя населення враховують такий фактор, як здоров'я населення. Він включає в себе показник очікуваної тривалості життя, коефіцієнт смертності, коефіцієнт народжуваності та враховує фінансування процесів забезпечення здорового способу життя людини. До факторів якості життя також можна віднести показники освіти та освіченості населення, безперервність навчання, рівень грамотності, використання всіх можливостей системи освіти. Оскільки на сьогодні значно підвищилась роль соціальних факторів у визначенні якості життя населення, то є доцільним окремо виділити групу факторів, що

характеризує соціальне середовище, що враховує соціальні зв'язки, соціальну мобільність та соціально-професійну належність.

Для підвищення рівня життя населення, зростання соціально-економічної ефективності розвитку сільських територій необхідно посилити узгодженість державних програм і роботу місцевих органів щодо підвищення економічних умов життя населення та його соціального захисту. При цьому необхідно дотримуватися принципів системності і програмно-цільового підходу.

Принцип системності пов'язаний з формуванням системи державного регулювання рівня життя, що направлена на комплексний розвиток організаційної і змістовної складових. Організаційна складова пов'язана з формуванням і розвитком механізму управління підвищенням рівня і якості життя населення, узгодженням дій влади на загальнодержавному і регіональному рівнях. Змістова складова пов'язана з вдосконаленням всіх напрямів соціальної політики.

Також протягом останніх років спостерігаються зміни у системі соціального захисту населення, від яких найбільше страждають уразливі категорії громадян. Такі категорії населення безпідставно позбавляють законних соціальних гарантій і пільг, соціальні видатки державного та місцевих бюджетів постійно скорочуються, а держава відмовляється від усе більшої кількості своїх соціальних зобов'язань.

Суттєво впливає на рівень життя населення і озброєний конфлікт на Сході країни. З кожним роком все більше працездатного населення виїжджає з країни. Згідно з оцінками Держслужби зайнятості зараз за кордоном працює понад 5,5 млн. українців [2, с. 151]

Сьогодні, в умовах триваючих негативних тенденцій у соціально-економічному розвитку села, як ніколи, потрібні конкретні кроки з боку владних органів щодо підтримки і розвитку сільських територій.

Одним із пріоритетних напрямів реалізації аграрної політики на селі має бути передбачено сприяння розвитку сільського туризму, органічного землеробства, забезпечення раціонального використання природних ресурсів, створення умов для відтворення і підвищення родючості ґрунтів, забезпечення працевлаштування населення та їх добробуту.

Література:

1. Мамонова В.В. Методологія управління територіальним розвитком: монографія / В.В. Мамонова. – Х. : Вид-во ХарРІДУ «Магістр». – 2006. – 196 с.
2. Петровська О.М. соціально-економічні показники рівня життя населення України / О.М. Петровська, М.С. Голіченко. – Наук. вісн. Ужгородського національного університету. – Вип.18. – Ч. 2.- С. 148-152.

Воробйова Тетяна Андріївна
здобувач 3 курсу факультету обліку і фінансів
Харківський НАУ ім. В. В. Докучаєва
Мещеряков Володимир Євгенійович
доцент кафедри прикладної економіки і міжнародних економічних
відносин ХНАУ ім. В.В. Докучаєва

ВИКОРИСТАННЯ ЗАКОРДОННОГО ДОСВІДУ У РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Проблема соціально-економічного розвитку сільських територій на Україні є однією з найбільш важливих, адже село завжди було тією точкою опори, на яку спирався весь агросектор.

Сучасний стан українського села відзначається кризовими явищами в усіх сферах його життєдіяльності. Найбільше відчувається глибока демографічна криза (старіння сільського населення, вимирання цілих сіл, міграція молоді з села в міста та за кордон тощо) та негативні тенденції розвитку соціальної інфраструктури сільських територій (високий рівень безробіття, недостатність матеріально-технічної бази більшості медичних та освітніх закладів освіти, скорочення кваліфікованих кадрів на селі). Всі вищезазначені фактори призводять до непривабливості сільських територій для проживання населення.

Основною причиною кризи є відсутність чітких принципів й методів регулювання економічних процесів на рівні сільських поселень, які враховували б територіальні, соціальні й ментальні особливості українського села.

У світі сформувалося декілька моделей розвитку сільських територій та їх підтримки. Перша модель – це реалізація різноманітних програм підтримки незалежно одна від одної (США, Мексика, Нова Зеландія). Друга модель – це механізми та інструменти державної підтримки, закріплені законодавчими актами (ЄС, Канада, Туреччина) [1].

Як свідчить аналіз наукових джерел з даної тематики [2, 3], то вивчення закордонного досвіду обмежується європейською моделлю розвитку сільських територій. Європейська політика розвитку сільських територій базується на законодавчо закріпленій Спільній аграрній політиці – САП (The Common Agricultural Policy – CAP) [1].

За даними Європейської комісії, понад 91 % площі ЄС належить до сільських територій, на яких проживає 51 % населення цього об'єднання країн. У розвинутих країнах ці території є привабливими для проживання, а тому підтримуються, що сприяє підвищенню престижності сільського способу життя та поверненню міських жителів у сільську місцевість.

Тому основними напрямками аграрної політики Європейського Союзу є підвищення конкурентоспроможності сільського господарства,

охорона навколишнього середовища, впорядкування сільських територій та підвищення рівня життя селян, розвиток альтернативних видів діяльності на сільських територіях.

У розвинутих країнах Європи висока ефективність розвитку сільських територій досягається шляхом професіоналізації органів управління сільськими громадами. Провідні аграрні університети світу здійснюють підготовку провідних фахівців. Кадрове забезпечення розвитку самоврядування на селі – ключове з точки зору комплексного та збалансованого розвитку всіх підсистем сільських територій: соціальної, економічної, управлінської, екологічної. Отже, необхідною умовою відродження українського села є підготовка кваліфікаційних кадрів, яка забезпечить адекватний розвиток системи самоврядування.

Таким чином, процеси інтеграції України в європейську спільноту обумовлюють необхідність створення умов для сільських жителів, що відповідатимуть європейським стандартам. Це актуалізує важливість подальшого дослідження кордонного досвіду та можливості його запровадження відповідно до особливостей менталітету нашої країни.

Література:

1. Становлення механізму публічного управління розвитком сільських територій як пріоритет державної політики децентралізації: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (4 грудня 2018 р., Житомир). Житомир: ЖНАЕУ, 2018. 557 с.
2. Бородіна О. М., Прокопа І. В. Теорія, політика та практика сільського розвитку. Київ: Ін-т економіки та прогнозування, 2010. 376 с.
3. Ткачук А. Регіональна політика: правове регулювання. Світовий та український досвід. Київ: Леста, 2011. 260 с.

Таран О.М.

доцент кафедри менеджменту і адміністрування, канд.екон. наук

Кудряшова С.В.

аспірант кафедри менеджменту і адміністрування

Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва
м. Харків, Україна

ПОНЯТТЯ ТА ОЦІНКА РИЗИКІВ ГАЛУЗІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Система ринкових відносин об'єктивно зумовлює існування ризику в усіх сферах господарської діяльності. Ринкове середовище вносить в діяльність підприємств елементи невизначеності і поширює низку ризикових ситуацій, які виникають при присутності конкретних умов та обставин. Щоб вижити підприємствам потрібно не уникати ризику, а вміти правильно оцінювати його ступінь і безпосередньо управляти ним

з метою обмеження. Підприємствам необхідні своєчасне врахування факторів ризику при прийнятті управлінських рішень; кваліфікована організація процесу управління ризиковою ситуацією, що спрямована на забезпечення адаптації діяльності підприємства до мінливих умов зовнішнього та внутрішнього середовища.

Ризик – це досить широке поняття, специфічний предмет наукового дослідження, який має свій статус. На сьогодні відсутнє однозначне розуміння ризику, зокрема в економіці і підприємстві. Поняття ризику має різні трактування в сучасній економічній літературі, що ускладнює вивчення даного явища. Ризик розглядають як дію, подію, ситуацію, невизначеність, вірогідність, небезпеку. Ризику притаманна об'єктивність та суб'єктивність. Об'єктивність ризику в економічній сфері ґрунтується на тому, що він існує внаслідок об'єктивних, притаманних економіці категорій конфліктності, невизначеності, розпливчастості, відсутності вичерпної інформації на момент оцінювання і прийняття управлінських рішень. Суб'єктивність ризику зумовлюється тим, що в економіці діють реальні люди зі своїми досвідом, психологією, інтересами, смаками, схильністю чи несхильністю до ризику, зі своєю поведінкою тощо [1, с.143].

Сільське господарство – одна з найважливіших й водночас найбільш ризикових галузей економіки. Ризик є об'єктивним елементом підприємницької діяльності, але в сільськогосподарському виробництві ризик є значно більшим в силу ознак, характерних тільки для цього виду господарювання. Сезонність виробництва, довгий термін обігу капіталу, значна залежність від природо-кліматичних умов, велика кількість суб'єктів господарювання, неможливість узгодження між ними усіх видів діяльності – це далеко не повний перелік усіх факторів. Джерелами або факторами ризиків в сільськогосподарському виробництві є соціально-економічне середовище, природо-кліматичні умови та людський фактор.

Нестабільність та невизначеність в діяльності аграрних підприємств визначають дві групи ризиків (першопричини ризиків в сільськогосподарському виробництві) – ринкове середовище та природо-кліматичні умови. Ризики також можна класифікувати за джерелами походження (макроекономічні та мікроекономічні, зовнішні та внутрішні, об'єктивні та суб'єктивні), інші.

За впливом на етапи сільськогосподарської діяльності:

– ризики, що можуть негативно вплинути на отримання продукції запланованої кількості та якості;

– ризики, що можуть мати негативний вплив на отримання фінансового результату діяльності підприємства.

Ризики виробничої діяльності. До першої групи ризиків відносяться виробничі або технологічні ризики, природо-кліматичні та ризики персоналу. Сюди також відносяться характерний тільки для сільськогосподарського виробництва ризик зменшення родючості ґрунтів.

Виробничі ризики: технологічні, доступність до кредитних ресурсів, забезпеченість технікою, засобами захисту рослин, мінеральними добривами, кваліфікованим персоналом.

Природо-кліматичні ризики: вимерзання, льодова кірка, випрівання, вимокання, випадання. Град, буря, ураган, злива, карантинні шкідники, засуха, хвороби, пожежа, блискавка, землетрус, зневоднення на полях, що підлягають заводненню. Зменшення родючості ґрунтів внаслідок невиконання технологій вирощування рослинницької продукції.

В умовах ринкових відносин в аграрному секторі, виробивши продукцію і отримавши певний якісний та кількісний результат, сільгоспвиробник має справу з наступною групою ризиків – ринковими ризиками.

До ринкових ризиків відносяться:

– маркетингові ризики: відсутність необхідної ринкової та транспортної інфраструктури, значне збільшення собівартості, викликане високими маркетинговими витратами, упаковка;

– цінові ризики: імовірність продажу виробленої продукції за ціною, яка не гарантує прибуток внаслідок продажу продукції в період її найбільшої кількості на ринку, сезонність продажу продукції;

– фінансові ризики: доступність до фінансово-кредитних ресурсів, валютний ризик, дорогий капітал-високі відсотки кредитів, операційне, боргове забезпечення;

– юридичні ризики: майнові ризики, конфактні ризики, ризики управління персоналом;

– інституційні ризики: закони та розпорядження уряду, місцевих органів влади, ситуація на світовому ринку сільськогосподарської продукції, регуляторна політика, непослідовність та суперечливість державної політики в аграрній галузі;

– інформаційні ризики: доступність інформації відносно кон'юнктури ринку, стан інформаційної інфраструктури, відсутність інформації про бізнес-середовище;

– ризики персоналу: кваліфікація та мотивація спеціалістів, їх адаптованість до умов ринкового середовища, рівень управління персоналом на підприємстві [2].

Виходячи з вищевикладеного, сутність ризику в сільськогосподарському виробництві можна охарактеризувати наступним чином. Ризик – це:

можливість відхилення від запланованих параметрів виробничо-фінансової діяльності внаслідок прийняття невірною, помилкового рішення;

імовірний характер досягнення бажаних параметрів (підвищення врожайності сільськогосподарських культур, продуктивності тварин і птиці, зниження собівартості продукції, збільшення розміру прибутку, підвищення рентабельності);

відсутність впевненості в тому, що кінцева мета діяльності

підприємства буде досягнута;

можливість трудових, матеріальних, фінансових та інших втрат, пов'язаних з обраною в умовах невизначеності альтернативою [3].

Огляд літератури показав, що методи аналізу та оцінки ризику досить різноманітні. Кожний із перерахованих у попередньому підрозділі методів має свої переваги та недоліки. Як уже відзначалося, вибір того чи іншого методу, насамперед, визначається цілями аналізу, тому їх можна використовувати у сукупності або певній комбінації. Будьякий метод може бути застосований, якщо він вимагає найменших витрат.

Оцінка ризиків здійснюється на основі якісного та кількісного аналізу. Головною метою якісного аналізу є виявлення чинників, що впливають на ризики, проведення ідентифікації всіх можливих ризиків, окреслення видів невизначеності та конфліктів, які зумовлюють ризик. Кількісний аналіз ризиків, на відміну від якісного, є менш суб'єктивним і дає можливість чітко визначити ступінь окремих видів ризиків і ризику певного виду діяльності в цілому. Він базується на теорії ймовірностей та математичній статистиці. Зазвичай всі методи оцінки ризику об'єднують у чотири групи:

1) експертні – дають змогу визначити рівень ризику в тому разі, коли відсутня необхідна інформація для здійснення розрахунків або порівняння, ґрунтуються на опитуванні кваліфікованих спеціалістів з наступною статистично-математичною обробкою результатів цього опитування;

2) економіко-статистичні – застосовуються лише за наявності достатньо великого обсягу статистичної інформації для отримання точної кількісної величини рівня ризику (обчислюють середньоквадратичне відхилення, коефіцієнт варіації тощо);

3) розрахунково-аналітичні – призначені для розрахунку відносно точного кількісного вираження рівня ризику на основі внутрішньої інформаційної бази самого підприємства (переважно застосовуються при оцінці ризику неплатоспроможності і ризику зниження фінансової стійкості);

4) аналогові – дають змогу оцінити рівень ризику по окремих операціях на основі порівняння з аналогічними, вже багаторазово здійснюваними операціями (для порівняння використовують як власний, так і зовнішній досвід здійснення таких операцій) [4].

Необхідно розробити методіку визначення сутності ризику стосовно аграрного виробництва та виділити основні риси його прояву в сільському господарстві. Зокрема дати єдине загальноприйнятне визначення даної категорії, яке б найповніше характеризувало її суть.

Література:

1. Таран О.М., Кондратюк Н.В. Стратегічне управління: навч. посібник. Харк. нац. аграр. ун-т. Харків, 2014. 261с.

2. Визначення та класифікація ризиків. URL: https://pidruchniki.com/80559/ekonomika/viznachennya_klasifikatsiya_rizikiv

3. С. П. Тітова Обливість прояву ризику в діяльності аграрних підприємств. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/14_2009/9.pdf
4. Ткаченко А.М., Якоб І.С. Методи оцінки підприємницького ризику. *Економічний вісник Донбасу*. 2008. № 3. С.136-139.

Худавердієва Вікторія Анатоліївна
к.е.н., доцент кафедри менеджменту,
економіки та маркетингу
Тарасюк Олександра Миколаївна
Харківська державна
зооветеринарна академія

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ І НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Державне регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій є сукупністю видів і способів дій суб'єкта регулювання, які ґрунтуються на базових принципах і реалізації функцій, забезпечуючи із використанням певних форм, методів і способів досягнення визначеної мети та розв'язання протиріч [1].

Особливе значення для розвитку сільських територій України має розроблена Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 роки [2], метою якої є підвищення конкурентоздатності сільського господарства та сприяння розвитку сільських територій. Що ж стосується сільських територій, то планується реалізувати заходи, спрямовані на підтримку фермерських господарств на основі розвитку нішових ринків, диверсифікації видів діяльності на селі, включно із зеленим туризмом, виробництвом непродовольчих товарів і покращення якості життя в сільській місцевості з одночасним сприянням розвитку місцевого самоврядування та сільських громад [3].

Метою Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року є забезпечення сталого розвитку сільських територій, підвищення рівня життя сільського населення, охорона навколишнього природного середовища, збереження природних, трудових і виробничих ресурсів, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва. Планування і впровадження діяльності з сільського розвитку здійснюється з урахуванням Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року [4].

Згідно з державною цільовою програмою сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року подолання деградації сільських територій може відбуватися двома варіантами. Перший

варіант характеризується недостатнім фінансуванням розвитку сільських територій, зокрема соціальної інфраструктури, декларуванням соціальних, економічних і екологічних заходів за відсутності реальних механізмів їх здійснення. За умови реалізації такого варіанта не забезпечується розв'язання основних проблем розвитку сільських територій, зокрема в частині зайнятості сільського населення та руйнівних процесів соціальної інфраструктури у сільській місцевості. Другий варіант передбачає визначення стратегії сталого розвитку сільських територій на основі оптимізації їх соціальної і виробничої інфраструктури, підвищення рівня зайнятості сільського населення, зменшення трудової міграції, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва, нарощування його обсягів, покращання якості і безпеки сільськогосподарської продукції, охорони довкілля та відтворення природних ресурсів [5]. Оптимальним визначено останній варіант, оскільки він дасть змогу подолати кризову ситуацію в забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку сільських територій.

В Україні досить активно досліджувалися проблеми сталого розвитку взагалі, однак зовсім мало робіт, присвячених державному регулюванню сталого розвитку сільських територій. На сьогодні сільські території переживають системну кризу, основними проявами якої є низький рівень доходів сільського населення, високий ступінь зносу основних виробничих фондів, транспорту, слабкість розвитку виробничої інфраструктури, низький рівень розвитку малого та середнього бізнесу зниження якості сільського життєвого середовища і загострення проблеми бідності населення. Тому проблема державного регулювання сталого розвитку сільських територій є надзвичайно актуальною і вимагає негайного вирішення [6].

Є низка особливостей, які не сприяють забезпеченню сталого розвитку:

Загальний дефіцит окремих компонентів природних ресурсів - паливно-енергетичних, водних, лісових тощо.

Незбалансований характер природно-ресурсного потенціалу України, який характеризується дефіцитом паливно-енергетичних ресурсів, насамперед достатніх за обсягами і придатних до експлуатації ресурсів нафти та газу. Це гальмує розвиток економіки країни загалом і є фактором, що зумовлює появу соціальних та екологічних проблем. Можливості використання потужного потенціалу земельних ресурсів для потреб сільськогосподарського виробництва обмежуються внаслідок проблем із забезпеченням водними ресурсами.

Значний ступінь антропогенної освоєності, виснаження і деградація окремих компонентів. Це, зокрема, стосується земельних ресурсів, що зазнали надмірного антропогенного, насамперед сільськогосподарського, освоєння; лісових ресурсів, потенціал яких за тривалий час освоєння був суттєво звужений; паливно-енергетичних

ресурсів, у складі яких найбільш придатні до освоєння родовища нафти та газу були використані протягом другої половини ХХ ст.

Зменшення потенційних можливостей використання майже всіх компонентів природно-ресурсного потенціалу значних за площею регіонів України, що постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС [7].

Слід зазначити, що впровадження сучасної ринкової системи державної підтримки сільського господарства та сільських територій сприятиме створенню балансу державного впливу на сільських територіях. Політика розвитку агропромислового виробництва має стати складовою частиною політики сільського розвитку, а не навпаки.

На сучасному етапі одним з ефективних способів державного регулювання розвитку сільських територій є фінансування соціальної інфраструктури населених пунктів [8]. Основними джерелами фінансування функціонування соціальної інфраструктури на сільських територіях є державний, обласний і районний бюджети, добровільні внески громадян і позабюджетні надходження. Разом з тим, головна роль у формуванні фінансових ресурсів на утримання соціальної інфраструктури більшою мірою відводиться місцевим бюджетам. Коштів місцевих бюджетів недостатньо навіть для простого відтворення соціальної інфраструктури села. Слід указати, що кошти місцевих бюджетів формуються, у першу чергу, за рахунок місцевих податків і зборів, які сплачують підприємства, розташовані на території відповідної територіальної одиниці. Бюджети сільських рад залежать, насамперед, від рівня економічного розвитку та величини внесків аграрних підприємств, фінансовий стан яких забезпечує дуже низьку наповнюваність місцевих бюджетів.

Основними проблемами державного регулювання сталого розвитку сільських територій є:

Економічні проблеми: слабка інфраструктура, малий рівень несільськогосподарської зайнятості, низький рівень матеріально-технічної бази, неефективне використання наявного потенціалу зношеність основних виробничих фондів.

Соціальні проблеми: демографічна криза, безробіття, трудова міграція, занепад соціальної інфраструктури, низький рівень якості життя, низька народжуваність, старіння населення.

Екологічні проблеми: дефіцит окремих компонентів природних ресурсів, негативні наслідки аварії на Чорнобильській АЕС, антропогенне навантаження, низький рівень енергозбереження, недосконале законодавство з державного нагляду за навколишнім середовищем сміття, неефективне використання сільськогосподарських земель, водопостачання.

Сьогодні Україні потрібно перейти від моделі розвитку, в якій конкурентні переваги зумовлені переважно використанням природних ресурсів, до інноваційної моделі, пріоритетами якої є технологічний

рівень, кваліфікована робоча сила, економія енергії та інших видів природних ресурсів і новаторський стиль управління [6].

Література:

1. Гаркуша О. М. Державне регулювання розвитку сільських територій / О. М. Гаркуша // Глобальні та національні проблеми економіки. - 2014. - № 2. -С. 178–180.
2. Комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на період 2015–2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/node/>.
3. Алієва А. Державне регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій в Україні / Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal/ Vol. 2, No. 1, 2016 //www.are-journal.com.
4. Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та продовольства України. -Режим доступу: www.minagro.gov.ua/page/.
5. Державна цільова програма сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та продовольства України. - Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/page/>.
6. Чернятіна В. Державне регулювання сталого розвитку сільських територій в Україні/ Державне управління та місцеве самоврядування, 2017, вип. 3(34) – С. 122-127.
7. Руденко Л. Г. Природно-ресурсний потенціал економічного зростання // Л. Г. Руценю, С. А. Лісовський // Вісн. Нац. акад. наук України. - Київ : Академперіодика, 2011. - № 4. -С. 20 - 32 [Rudenko L. H. Pryrodno-resursnyi potentsial ekonomichnoho zrostannia // L. H. Rudenko, S. A. Lisovskyi // Visn. Nats. akad. nauk Ukrainy. - Kyiv : Akadempriodyka, 2011. - № 4. -S. 20 – 32.
8. Ключник А. В. Формування та розвиток економічного потенціалу сільських територій України / А.В. Ключник. – Миколаїв, 2017. – 468 с.

Воробйова Тетяна Андріївна

здобувач 3 курсу факультету обліку і фінансів спеціальності 071 «Облік і оподаткування», Харківський НАУ ім. В. В. Докучаєва

Мещеряков Володимир Євгенійович

доцент кафедри прикладної економіки і міжнародних економічних відносин ХНАУ ім. В.В. Докучаєва

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Проблема соціально-економічного розвитку сільських територій на Україні є однією з найбільш важливих, адже село завжди було тією точкою опори, на яку спирався весь агросектор.

Сучасний стан українського села відзначається кризовими явищами в усіх сферах його життєдіяльності. Найбільше відчувається глибока демографічна криза (старіння сільського населення, вимирання цілих сіл, міграція молоді з села в міста та за кордон тощо) та негативні тенденції розвитку соціальної інфраструктури сільських територій (високий рівень безробіття, недостатність матеріально-технічної бази більшості медичних та освітніх закладів освіти, скорочення кваліфікованих кадрів на селі). Всі вищезазначені фактори призводять до непривабливості сільських територій для проживання населення.

Основною причиною кризи є відсутність чітких принципів й методів регулювання економічних процесів на рівні сільських поселень, які враховували б територіальні, соціальні й ментальні особливості українського села.

У світі сформувалося декілька моделей розвитку сільських територій та їх підтримки. Перша модель – це реалізація різноманітних програм підтримки незалежно одна від одної (США, Мексика, Нова Зеландія). Друга модель – це механізми та інструменти державної підтримки закріплені законодавчими актами (ЄС, Канада, Туреччина) [1].

Як свідчить аналіз наукових джерел з даної тематики [2;3], то вивчення зарубіжного досвіду обмежується європейською моделлю розвитку сільських територій. Європейська політика розвитку сільських територій базується на законодавчо закріпленій Спільній аграрній політиці – САП (The Common Agricultural Policy – CAP) [1].

За даними Європейської комісії, понад 91% площі ЄС належить до сільських територій, на яких проживає 51% населення цього об'єднання країн. У розвинутих країнах ці території є привабливими для проживання, а тому підтримуються, що сприяє підвищенню престижності сільського способу життя та поверненню міських жителів у сільську місцевість.

Тому основними напрямками аграрної політики Європейського Союзу є: підвищення конкурентоспроможності сільського господарства, охорона навколишнього середовища, благоустрій сільських територій та

підвищення рівня життя селян, розвиток альтернативних видів діяльності на сільських територіях.

У розвинутих країнах Європи висока ефективність розвитку сільських територій досягається, за рахунок професіоналізації органів управління сільськими громадами. Провідні аграрні університети світу здійснюють підготовку провідних фахівців. Кадрове забезпечення розвитку самоврядування на селі – ключове з точки зору комплексного та збалансованого розвитку всіх підсистем сільських територій: соціальної, економічної, управлінської, екологічної. Отже, необхідною умовою відродження українського села є підготовка кваліфікаційних кадрів, яка забезпечить адекватний розвиток системи самоврядування.

Таким чином, процеси інтеграції України в європейську спільноту обумовлюють необхідність створення умов для сільських жителів, що відповідатимуть європейським стандартам. Це актуалізує важливість подальшого дослідження зарубіжного досвіду та можливості його запровадження відповідно до особливостей менталітету нашої країни.

Література:

1. Становлення механізму публічного управління розвитком сільських територій як пріоритет державної політики децентралізації: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (4 грудня 2018 р., Житомир). – Житомир: ЖНАЕУ, 2018. – 557 с.
2. Бородіна О. М., Прокопа І. В. Теорія, політика та практика сільського розвитку. Київ: Ін-т економіки та прогнозування 2010. 376 с.
3. Регіональна політика: правове регулювання. Світовий та український досвід. Київ: Леста, 2011. 260 с.

УДК 630. 266

Суска Анастасія Анатоліївна

д.е.н., доцент, член-кореспондент Академії економічних наук України,
Харківський національний технічний університет сільського
господарства ім. Петра Василенка

АГРОЛІСІВНИЦТВО В СТЕПОВІЙ ПРИРОДНІЙ ЗОНІ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ЩОДО РОЗВИТКУ, ПРОБЛЕМИ, ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Глобальні зміни клімату, в першу чергу значне потепління, несе в собі цілу низку проблем для системи землеробства. Сільськогосподарські угіддя степової зони України все більше втрачають основне джерело вологи – зимові запаси снігу. Це змушує землеробів, в надії зберегти в ґрунті бодай мінімальну вологу від весняного паводку, починати польові роботи значно раніше традиційних термінів. Наприклад, посівна кампанія основних зернових культур на Сході України в 2020 року розпочалася в середині березня і, практично,

завершилась в першій декаді квітня, в строки, коли в минулі роки вона тільки розпочиналася. Кінець березня початок квітня в цьому регіоні, як правило супроводжується значними коливаннями температури і сильними вітрами. Зрушений в результаті польових робіт, пересохлий із-за недостатності вологи верхній шар ґрунту під силою вітру, значно поглиблює негативи давно відомого феномену □ степових пилових буревіїв, які приводять до катастрофічної деградації ґрунту. Нові виклики щодо масштабів вітрової ерозії ґрунту, які пов'язані з кліматичними змінами, викликають необхідність удосконалення і розвитку основного засобу боротьби з цим небезпечним явищем, що практикується в багатьох країнах світу, захисних лісових смуг.

Значні теоретичні здобутки і практичний досвід щодо застосування полезахисних насаджень в Україні необхідно трансформувати до динаміки розвитку сучасної системи землекористування в Україні. На сьогоднішній день проблема розширення лісових захисних смуг, що вкрай необхідно, тому що площа орних земель в степових районах складає близько 50 % □ майже вдвічі перевищує норми природного ландшафтного балансу, полягає в тому, що фермерські господарства, які домінують в системі землекористування і сформовані на пайовому принципі, з середнім розміром посівних площ до 100 гектарів, досить складно залучити до комплексної програми агролісівництва. Навіть розуміючи негативи вітрової ерозії не один пайщик не погодиться віддати свій пай під лісові посадки, не отримавши якісь суттєві довгострокові компенсації.

Позитиви щодо рішення цієї проблеми може нести земельна реформа, що надає право власності на землю і спонукає господаря піклуватися за якістю своєї землі. На нашу думку, значним позитивом для розвитку агролісівництва, на самперед в степових районах України, є те, що паралельно з ринком землі формується нормативно-правовий механізм й інструментарій становлення та функціонування ринку соціально-екологічних послуг. Об'єктом такого ринку будуть капіталізовані корисності лісових насаджень щодо захисту ґрунтів від вітрової ерозії, накопичення в ґрунті вологи при снігозатриманні, формуванні зон з певним мікрокліматом. Суб'єктами такого ринку будуть власники земельних угідь □ споживачі, які готові віддавати частину додатково отриманого прибутку від використання корисностей лісу виробнику □ підприємствам лісового господарства, які повинні формувати, вирощувати і доглядати лісові захисні насадження. Ринкові відносини повинні складатися на основі довгострокових комерційних угод або довгострокових інвестиційних проектів між підприємствами лісового і сільського господарства.

Гострою проблемою щодо організації ефективної лісової системи захисту ґрунтів від вітряної ерозії в Україні є інституціональні прогалини □ відсутність інституціональної структури, яка б взяла під свою юрисдикцію і управління усі лісові захисні смуги, починаючи від

детального моніторингу стану існуючих захисних смуг й закінчуючи розробкою та неухильним виконанням стратегії формування полезахисних насаджень, які б враховували особливості територій. Можливим шляхом рішення цієї проблеми є створення в структурах Міністерства аграрної політики спеціальної Служби захисту ґрунтів від ерозії, взявши за основу американську модель і адаптувавши її до особливостей України. На обласному рівні функції захисту ґрунтів від вітрової корозії повинні взяти на себе спеціально створені Комісії з агролісомеліоративного розвитку, в яку повинні входити фахівці з землеустрою, сільського і лісового господарства. Практика реалізація стратегії розвитку агролісівництва повинна бути покладена на спеціальні підрозділи підприємств лісового господарства і лісництв, які будуть приводити до розроблених для степових районі стандартів існуючі лісозахисні полоси і, при тісній взаємодії з землекористувачами, формувати нові додаткові насадження. Саме таке інституціональне середовище дозволить протидіяти тим ризикам, які несе для землеробства Сходу України глобальне потепління.

Зміна клімату загострює проблему щодо формування оптимальної структури захисних лісосмуг і вибору ефективних технологій вирощування та догляду за насадженнями. Для степових районів, де кліматичні колізії викликають катастрофічне зневоднення ґрунтів, при формуванні структури захисних лісових полос важливо знайти оптимум між величиною захисного ефекту і кількістю вологи, яку споживає та чи інша порода дерева. Така ситуація потребує додаткових досліджень щодо визначення оптимальної структури захисних лісосмуг для відповідних природних умов, які б дозволили тривалий час виконувати покладені на них функції.

Цигікал Петро Федорович

канд. економ. наук,
доцент кафедри землевпорядного проектування,
Харківський національний аграрний університет
ім. В.В. Докучаєва

ВПОРЯДКУВАННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

Поняття «сільські території» широко використовується в науковій літературі, проте у визначенні їх сутності, змісту поки що переважає вузькоспеціалізований підхід, тобто кожна наукова дисципліна виокремлює власні дослідження. На нашу думку «сільська територія» є економіко-екологічною категорією, утворенням зі специфічними природно-кліматичними та соціально-економічними умовами. Сільські території, як і будь-які інші об'єкти, займають певне місце в

географічному просторі. У просторовому відношенні вони мають загальнодержавний, регіональний, районний та місцевий рівні, що організовані в одне ціле за принципом “матрьошки”. Сільські території — це не тільки просторовий базис виробництва, а й природне середовище та місце життєдіяльності людей. Ці території поєднують природні, соціальні та виробничо-господарські складники, що підпорядковуються органам державної влади, місцевого самоврядування, регулятивним впливом територіальних громад, бізнесу та громадськості.

Таким чином, сільські території, це фізична територія, в межах якої існують і розвиваються представники рослинного, тваринного світу і людина як біосоціальна істота. Характер цих просторових утворень знаходить свій вияв у тому, що виробничо-господарська діяльність в їх межах відбувається в безпосередньому зв'язку з природним середовищем. Результати цієї діяльності залежать від природно-ресурсного потенціалу, де землі виступають головним засобом виробництва. Важливим аспектом існування сільських територій є те, що вони є ресурсною базою для сільського господарства, розвиваються у тісному зв'язку, але кожний своїм шляхом.

Сільські території необхідно розглядати в форматі багатофункціональності і екологізрівноваженості, при сталому вирішенні виробничих, екологічних, соціальних питань, а також побутово-культурних проблем, з якими сьогодні стикається село. На сьогодні цивілізація створює для природи та життя й здоров'я людини загрози, тому існує незаперечна необхідність здійснення заходів щодо принципів сталого розвитку.

На сьогодні досить активно досліджуються проблеми сталого розвитку сільських територій, які характеризуються такими факторами як: забрудненням навколишнього середовища; погіршення охорони здоров'я сільських жителів; недосконалістю виробничої і соціальної інфраструктури. Сталий розвиток — це модель соціально-економічного розвитку території, яка характеризується, активною екологічною політикою та низьким рівнем втручання в природне середовище з метою його збереження для майбутніх поколінь.

Принцип сталого розвитку означає, що необхідно правильно враховувати екологічні проблеми, належне управління земельними ресурсами, стійку мобільність, захист культурної та природної спадщини, а також вимоги, що виникають у зв'язку з необхідністю адаптації до зміни клімату.

Важливе значення при розробці заходів щодо формування сталого розвитку сільських територій має землеустрій. Система землевпорядних дій охоплює прогнозування, планування, проектування та здійснення заходів щодо раціонального використання та охорони земель.

Основне завдання прогнозування — на підставі вичерпного аналізу стану і тенденцій розвитку негативних процесів (ерозії, засолення, заболочення, деградації ґрунтів і т.ін.) спрогнозувати і запропонувати

різні способи організації раціонального використання і охорони земель. Прогнозні напрацювання мають слугувати направляючою базою при розробленні державних і регіональних програм використання та охорони земель.

У системі документації із землеустрою схеми землеустрою адміністративно-територіальних одиниць та техніко-економічні обґрунтування використання і охорони земель є передпроектними документами, сполучною ланкою між плануванням і організацією використання та охорони земель на відповідному рівні і слугують подальшою основою для розроблення проектів землеустрою.

Крім того, схеми землеустрою містять норми щодо оптимального співвідношення земель сільськогосподарського, природно-заповідного ... та іншого призначення, а також земель лісового й водного фондів для адміністративних сільських районів; норми оптимального співвідношення ріллі і багаторічних насаджень, сіножатей, пасовищ та земель під полезахисними лісосмугами в агроландшафтах.

Реформування розпочате грудневим 1999 р. Указом Президента України Л.Д. Кучми зробило сільське господарство України привабливим для інвестицій, але належної активності з боку комерційних структур поки що не спостерігається. Особливості його визначаються завершенням роздержавлення, приватизації та створення ринку земель сільськогосподарського призначення.

Хоча позитивні зрушення є, проте все ще повільно вирішуються проблеми тваринницької галузі та кормовиробництва. В результаті реформування в сільськогосподарських підприємствах були порушені сівозміни та ґрунтозахисні системи землеробства. Частка технічних культур у структурі посівних площ збільшилася в два рази і досягла більше ніж 20%. Внесення органічних добрив у сільськогосподарських підприємствах зменшилось в 6-10 разів, а питома вага удобрених площ знизалася до 35 %.

Структура земельного фонду Харківської області свідчить, що 78,9% території зайнято сільськогосподарськими землями, з них 77,0% сільськогосподарськими угіддями. Розораність складає 61,3%, лісистість – 13,3%. Визиває тривогу те, що значна частина ріллі знаходиться на схилах різної крутизни, так наприклад із загальної площі ріллі ухил 1-3° мають 41,6%, 3-5° – 11,3%, 5-7° – 2,1% і більше 7° – 0,3%. Наслідком високого господарського освоєння земельного фонду, без належних заходів щодо його охорони та відтворення як виробничого ресурсу й важливої складової природного середовища, є прогресуюча деградація земель. На сьогодні на території області 6,2% сільськогосподарських земель засолені, 6,5% солонцюваті, а 32,9% кислі. Говорячи про ерозійні процеси слід відмітити, що більше 52% сільськогосподарських земель піддані водній ерозії. Площа еродованої ріллі займає більше 927 тис.га, з них слабо еродовані 85,8%, середньо 13,1% сильно 1,1%. Не

допустити подальшого погіршення стану сільськогосподарських земель можна шляхом проведення землеустрою.

Як відомо основними завданнями землеустрою на господарському рівні відповідно до закону "Про землеустрій" є організація територій сільськогосподарських підприємств із створенням просторових умов, що забезпечують еколого-економічну оптимізацію використання та охорони земель сільськогосподарського призначення, впровадження прогресивних форм організації управління землекористуванням, удосконалення співвідношення і розміщення земельних угідь, системи сівозмін, сінокосо- і пасовищезмін.

Вибір оптимального варіанта використання земельної ділянки обумовлений потенціалом місця розташування ділянки, можливістю ринку прийняти даний варіант використання земельної ділянки, можливістю реалізації даного варіанта використання ділянки із правової точки зору, фізичними, ґрунтовими, ландшафтними можливостями ділянки, технологічною й фінансовою обґрунтованістю її використання.

Виходячи з цього, заходи з землеустрою повинні відповідати принципу кращого, найбільш ефективного використання - основного принципу оцінки вартості, який визначає вибір факторів, що впливають на вартість бізнесу. Відповідно до міжнародних стандартів оцінки краще і найбільш ефективно використання визначається як: найбільш ймовірне використання майна, що є юридично дозволеним, фізично можливим, належним чином обґрунтованим, фінансово здійсненим і яке призводить до найбільшої вартості майна. Цей принцип - об'єднуючий для всіх інших принципів оцінки вартості: корисності, заміщення, очікування, залишкової продуктивності, внеску, віддачі, збалансованості, оптимального розміру, залежності, конкуренції й зміни.

Таким чином, принцип кращого, найбільш ефективного використання - це розумне й можливе використання земельної ділянки в складі підприємства, обране з альтернативних варіантів, яке приводить до найвищої вартості земельної ділянки, яку використовує підприємство.

Черномаз Катерина Геннадіївна

аспірант кафедри Міжнародних економічних відносин,
Національний університет «Запорізька політехніка»

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ДИНАМІКА РОЗВИТКУ АГРОХОЛДИНГІВ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Сучасний стан і тенденції розвитку національної і світової економіки дозволяють зробити висновок про посилення значення агропродовольчого комплексу України. Дослідження провідних вчених і аналітичних центрів підтверджують домінуючу функціональну роль в

агропродовольчому комплексі країни потужних вертикально інтегрованих формувань, які у національній практиці утвердилися у вигляді корпоративних холдингових утворень - агрохолдингів. Отже, об'єктивно постає питання вивчення таких структур з метою вдосконалення їх законодавчого забезпечення і підвищення конкурентоспроможності.

В Україні часто звертається увага на гігантоманію агропідприємців. Близько 30 місцевих холдингів контролюють сукупно приблизно 6 млн га сільськогосподарських угідь, або 14% від загальної площі сільгоспземель в Україні. Наприклад, найбільша аграрна компанія України UkrLandFarming (з капіталом 446,2 млн дол США займає 5-е місце в рейтингу Landlord) орендує 654 000 га землі. Проте багато холдингів з інших країн, де, як і в Україні, агросектор і харчова промисловість відіграють відчутну роль в економіці, давно подолали мільйонний бар'єр [1].

Наприклад китайська компанія Weidahuang Group володіє 5,4 млн га сільськогосподарських угідь. Оскільки родючих земель у світі не так багато, гігантам на зразок цього китайського холдингу доводиться купувати або орендувати угіддя в інших країнах. Наприклад, Weidahuang Group орендувала в Аргентині 234 000 га під вирощування сої. У 2015 році, за інформацією британської The Guardian, холдинг домовився з владою Аргентини про покупку ще 320 000 га. Аргентинський уряд погодився на це, оскільки влітку 2014 року країна оголосила дефолт, тому будь-які закордонні інвестиції доцільні для країни.

Також важливо зауважити, що, на відміну від України, в США, Аргентині, Австралії компанії, які контролюють мільйони гектар землі, спеціалізуються на тваринництві - як правило, розведенні великої рогатої худоби. Значна частина їх земельного банку доводиться на пасовища. Серед світових лідерів в цьому напрямку агробізнесу - CPC (Consolidated Pastoral Company) і S.Kidman&Co (Kidman Holdings), яка була заснована предком австралійської актриси Ніколь Кідман в 1899 році. Компанія спеціалізується на вирощуванні великої рогатої худоби та виробництві яловичини. Свою продукцію S.Kidman &Co, яка контролює 10,7 млн га, експортує до Японії, США і Східну Азію [2]. Рослинництво теж не варто списувати з рахунків. Австралійський тваринницький холдинг AACo (Australian Agricultural Company) і аргентинська Cresud значну частину своїх земель відвели під вирощування зернових і олійних культур. Раніше багато холдингів працювали на орендованих землях, але кілька років тому почали активно їх купувати. І Cresud, і аргентинська El Tejar придбали сільгоспугіддя в Бразилії, де ціни невисокі і багато деградованих пасовищ, які потрібно відновити під оранку.

Важливо зауважити, що як і в Україні, в інших країнах великий розмір земельного банку не гарантує ефективності їхньої діяльності. Яскраве підтвердження чому є казахстанський холдинг

«Казекспортастик», ефективність якого залишає бажати кращого. Тисячі гектар сільськогосподарських земель в Казахстані виснажені й неродючі. У 2018 році через неврожай «Казекспортастик» пережив дефолт. Разом з тим, функціонуюча компанія на цих територіях, російсько-казахстанська група «Іволга» виявилася більш успішно, оскільки її бізнес диверсифікований як географічно, так і з різних напрямків. Компанія обробляє понад 1,6 млн га в Казахстані і Росії і крім виробництва зерна і тваринництва займається зберіганням, переробкою, машинобудуванням, у неї є мережа автозаправних станцій, 50 літаків, кілька регіональних ЗМІ. Подібна тенденція свідчить про те, що запорукою успіху компаній є як горизонтальний, так і вертикальний розвиток.

Також слід зауважити на динаміці світового аграрного ринку. За останні 20 років площа сільськогосподарських земель в світі виросла на 16%, зрошувані площі подвоїлися, а сільськогосподарське виробництво збільшилося майже в три рази. Кількість орних земель - угідь, що систематично обробляються та використовуються під посіви сільгоспкультур - не завжди характеризують економічний профіль тієї чи іншої держави. Наприклад, в США, де найбільша в світі площа ріллі (152 млн га), сільське господарство є важливою, але далеко не визначальною галуззю економіки і генерує менше 1% ВВП країни [3]. Для порівняння: в Україні, де площа ріллі займає 33,5 млн га, аграрна галузь забезпечує 10,43 % ВВП.

Доцільно більш детально розглянути сільськогосподарську діяльність країн з найвищою часткою цієї сфери у ВВП країни. Так найвища частка сільського господарства у ВВП Албанії (21,83%). Сільське господарство є провідною галуззю економіки Албанії, продукція якого щорічно забезпечує близько 20% ВВП. Оскільки економіка країни кілька десятиліть була орієнтована виключно на внутрішні потреби, сільгосппродукція майже не експортувалася. Основні сільськогосподарські культури в Албанії - кукурудза і пшениця. Великих успіхів країна досягла у вирощуванні волокнистих культур, в основному це тютюн і бавовна.

У Молдові частка сільського господарства у ВВП становить 13,8%. Сільське господарство є базовою частиною національної економіки, його частка у ВВП становить майже 15%, а разом з переробною промисловістю сільськогосподарської сировини - близько 30% обсягу ВВП і приблизно половина від загального обсягу експорту.

Частка сільського господарства у ВВП України має показник 10,43%. У 2018 році частка сільського господарства в структурі ВВП вперше у національній історії досягла 10%. Таким чином, агросектор став ключовою наповнюють бюджет статтею. Сільські жителі становлять близько 31% населення країни.

У Македонії частка сільського господарства у ВВП – 10,2%. Провідними галузями в сільському господарстві Республіки Македонії є:

овочівництво, плодівництво, вівчарство. Тут вирощують пшеницю, кукурудзу і рис. Багато уваги приділяють технічним культурам - тютюну, соняшнику, бавовнику. Останні відрізняються високою якістю і йдуть на експорт. Широко поширені виноградарство і виноробство [4]. У сільському господарстві зайнято близько 20% економічно активного населення, однак зайнятість населення в сільськогосподарському виробництві носить сезонний характер.

Частка сільського господарства у ВВП Чорногорії 10,1%. М'ясне виробництво домінує над вирощуванням сільгосп культур, воно займає значну частину (більш 60%) сільського господарства [5]. Серед вирощуваних культур значну частину становлять картопля, тютюн, виноград, цитрусові, оливки і інжир. Вирощувані в цій країні продукти офіційно визнані одними з найбільш екологічно чистих і корисних на території всієї Європи.

Отже, сучасний стан розвитку міжнародних ринків характеризується зростанням обсягів світової торгівлі продовольством, що випереджають темпи приросту продажу аграрної продукції. Це свідчить про те, що відбувається процес інтенсифікації формування глобальної продовольчої системи. Попри певні успіхи, ця галузь потребує постійної фінансової підтримки виробників, впровадження передових технологій виробництва аграрної продукції, дотримання міжнародної системи якості, розширення партнерства між світовими ринками.

Література:

1. Дослідний інститут органічного сільського господарства (Forschungsinstitut für biologischen Landbau, FiBL) – [Електронний ресурс]. URL: <http://www.fibl.org/en/themes/organic-farming-statistics.html>
2. UNCTAD, World Investment Report 2018 [Електронний ресурс]. URL: <http://unctad.org/wir>
3. Consultative Group on International Agricultural Research [Електронний ресурс]. URL: <https://wle.cgiar.org>
4. Food and Agriculture Organization of the United Nations [[Електронний ресурс]. URL: <http://agris.fao.org>
5. United States Department of Agriculture, Foreign Agricultural Service [Електронний ресурс]. URL: <https://apps.fas.usda.gov>

Ткаченко Юлія Олександрівна

ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, факультет обліку і фінансів, спеціальність
облік і оподаткування, студентка 3 курсу

Мещеряков Володимир Євгенійович

доцент кафедри прикладної економіки і міжнародних економічних
відносин ХНАУ ім. В.В. Докучаєва

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТОРІВ

В умовах обмеженості власних фінансових ресурсів та інвестиційної кризи в Україні іноземний капітал у формі прямих і портфельних інвестицій є одним із джерел фінансування, яке дає можливість покривати тимчасові нестачі фінансів у вітчизняних сільськогосподарських підприємств. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ), на нашу думку, є найвигіднішим засобом фінансування, оскільки у цьому випадку держава не повинна здійснювати платежі на обслуговування боргів, тобто пряме іноземне інвестування не призводить до збільшення зовнішньої заборгованості, яка на кінець 2019 року вже сягає понад 78,5 % ВВП [1].

З позиції платіжного балансу пряме іноземне інвестування - це будь-яке надання кредиту чи придбання власності закордонного підприємства, певна частка якого перебуває у власності резидентів країни-інвестора. У більш ширшому контексті іноземні інвестиції слід розглядати як елемент залучення сукупного іноземного капіталу для здійснення економічних перетворень. Але для цього прямі іноземні інвестиції повинні надходити у вигляді техніки, технологій, ноу-хау, патентів для проведення реконструкції і модернізації сільського господарства та матеріальних коштів.

Прямі іноземні інвестиції сприяють експорту країни, дають змогу підприємству розширити свою мережу збуту і, таким чином, розширити асортимент товарів, які продаються на закордонних ринках, більшою мірою, ніж якби вся торгівля здійснювалася через експорт.

За період 2010-2018 рр. обсяги ПІІ у сільське господарство України були дуже незначними, їх частка в загальних обсягах ПІІ в Україні становила 1,72-1,33 %. Причому за аналізований період сума іноземних інвестицій в сільському господарстві зменшилась на 25%, що говорить про значний відтік іноземного капіталу з галузі. У свою чергу це свідчить про те, що рівень привабливості сільського господарства України для іноземних інвесторів досить низький через, перш за все, наявні високі інвестиційні ризики, недостатню прибутковість на вкладений капітал. У першу чергу їх цікавлять підприємства, які можуть забезпечити за короткий час повернення вкладеного капіталу з отриманням найбільшого прибутку. З огляду на це, більш перспективними в

українській економіці для них є не виробництво сільськогосподарської продукції, а її переробка [2].

Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, що фактично надійшли в сільське господарство України, починаючи з 1992 р., на кінець 2018 р. становив 500,1 млн дол. США. Але в умовах глибокої економічної та фінансової кризи, яка існує в національній економіці, навіть ці невеликі кошти є вагомим для розвитку галузі, хоча для усунення причин цієї кризи вони незначні.

Основними іноземними країнами-інвесторами вітчизняного сільського господарства є Кіпр, частка якого в загальних обсягах інвестування за період 2010-2018 рр. зростає на 10,2 пп. до 36,4%; Великобританія - 10,2%, Німеччина - 6,3%, Польща - 6,1%, Франція - 4,3%, США - 3,5%, Нідерланди - 3,3% від загальних обсягів ПІІ в галузь. Найбільше збільшили свою частку такі країни, як Кіпр - на 10,2 пп., Франція - на 2,0 пп., Польща - на 1,7 пп. До країн-інвесторів, які активно зменшували свою частку в загальних обсягах іноземного інвестування, слід віднести Великобританію - зменшення на 9,9 пп., США й Австрія - на 3,2 пп. кожна, Німеччина - на 2,3 пп [2].

На сьогодні очікувати великого притоку іноземних капіталів у сільське господарство, як і в економіку України, не слід, адже через коронавірусну економічну кризу інвестиційний клімат поки що залишається досить несприятливим. Зокрема до основних негативних ознак інвестиційного клімату в економіці України на даний момент відносяться наступні:

1. Політична нестабільність, неперіоритетні напрямки розвитку економічної політики, нестабільна законодавча база з питань іноземного інвестування. У рейтингу світової спільноти Україна належить до країн з підвищеним рівнем політичних та економічних ризиків. На створення такого іміджу держави особливо вплинула політична нестабільність, військові події на Сході країни, окупація Криму, часті зміни в керівництві всіх гілок влади, недостатній рівень законодавчої бази, а також її недосконалість і нестабільність.

2. Стан реформування економіки. Низький рівень інвестиційної привабливості України свідчить про негативний стан ринкових перетворень: і досі не відбулось утворення необхідного ринкового середовища, не визначені повністю питання власності на землю тощо. Серед основних негативних ознак інвестиційного клімату часто називають те, що в Україні земля поки що не є товаром.

3. Недостатній рівень розвитку інфраструктури інвестиційного ринку. Стан розвитку інфраструктури не відповідає вимогам сьогодення. Так, фондовий ринок досі не розвинутий. Не сформоване динамічне інформаційне середовище. Незадовільний стан розвитку виробничої інфраструктури: доріг, транспорту, підприємств обслуговування, постачання та збуту тощо.

4. Високі темпи інфляції.

5. Внутрішні інвестиції [3]. Загальновідомо, що в країну з низьким рівнем внутрішнього інвестування не вкладатиме кошти і іноземний інвестор.

Загальний обсяг капіталовкладень у сільському господарстві стабільно зростає. Так, за період 2010-2018 рр. обсяг капітальних вкладень зріс більш, ніж у 4 рази. Але питома вага капітальних вкладень у випуску сільськогосподарської продукції знаходиться на рівні 6,12% у 2018 р. При такій внутрішній ситуації з капіталовкладеннями не можна очікувати динамічного притоку іноземних капіталів [2].

Отже, інвестиційний клімат в Україні для іноземних інвесторів, попри певні позитивні моменти, залишається недостатньо привабливим. Незначні обсяги іноземних вкладень, їх неефективне використання не сприяють технологічному оновленню сільськогосподарського виробництва і не впливають на загальний стан галузі. Для залучення іноземних інвестицій необхідно, насамперед, розв'язати проблеми макроекономічної стабілізації й активізувати дію усіх важелів економічного регулювання інвестиційної діяльності.

Література:

1. Зовнішній борг України на кінець IV кварталу 2019 року. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/ExDebt_q.pdf (дата звернення: 29.04.2020).
2. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності за 2010-2018 роки. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 29.04.2020).
3. Патица Н.І. Шляхи залучення іноземних інвестицій в економіку України. *Фінанси України*. 2016. № 7. С. 34-44.

Ткаченко Юлія Олександрівна

ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, факультет обліку і фінансів, спеціальність облік і оподаткування, студентка 3 курсу

Мещеряков Володимир Євгенійович

доцент кафедри прикладної економіки і міжнародних економічних відносин ХНАУ ім. В.В. Докучаєва

ПРОБЛЕМИ БЕЗРОБІТТЯ ЖІНОК В СЕЛАХ УКРАЇНИ

У сільській місцевості України проживає більше третини населення, з них – 6,8 млн жінок, і ці жіноча частина населення заслуговує на особливе визнання (всього в Україні 22,5 млн жінок) [1]. Історія свідчить про ті факти, коли жінка брала участь в історичних подіях життя країни, повсюдно ставала на зміну чоловіку під час бойових дій і в часи економічних криз. І саме завдяки жінці, яка була берегинею своїх дітей, захищала їх і працею, і душею, збереглося молоде покоління на окупованих територіях, а тим самим – українська нація. Подвиг жінки,

мабуть, неможливо об'єктивно оцінити й до сьогодні, тому вся турбота суспільства і держави впродовж років повинна бути спрямована на визначення ролі сільської жінки в ньому та забезпечення їй повноцінного життя.

На жаль, упродовж аграрних трансформацій, які відбуваються, набула небажаної картини соціальна дійсність сільськогосподарських підприємств, яка не довела свого відповідного розвитку, що негативно відбивалося на життєвому рівні селян. Жителі села втрачали свої місця прикладання праці, позбувалися відповідних доходів. Як наслідок, знизився попит на платні послуги, відповідно стало менше на них споживачів, що своєю чергою призвело до скорочення мережі підприємств і тих соціальних закладів, які дуже потрібні мешканцям села.

Нинішнє сучасне сільське життя підкреслює сумну картину, коли глухими сільськими вулицями гуляє безробіття, внаслідок чого рівень життя селян вкрай низький. І хоча аграрний розвиток доводить нарощення сільськогосподарського виробництва, вигода від нього для селян зовсім мала. Нібито мрія селян здійснилася стосовно власності землі, вони стали її господарями та власниками свого майна, і водночас основна частина сільського населення знаходиться нині за межею бідності. Загострюється демографічна ситуація, на низькому рівні механізація сільськогосподарського виробництва, а безробіття зростає.

Умови життя селян потребують докорінного поліпшення, а якість – безпосередньо залежить від конкурентоздатності людини на ринку праці. Більша частина сільського населення в останні роки зайнята в найпростіших, будь-яких професіях не через брак своєї професійної освіти, а через відсутність потрібних місць роботи.

Основна причина ситуації, в якій опинилися сільські жителі, – відсутність сфери прикладання праці. Виробничими структурами сільська місцевість майже не охоплюється, а тому сільські люди працездатного віку зайняті в особистих селянських господарствах. Це є їх необхідною мірою існування і головним мотивом для задоволення потреб сім'ї у продуктах харчування.

Оплата праці у суспільному секторі не може забезпечити життя селян. Так, у 2017 р. заробітна плата в сільському господарстві становила 68,7% від рівня промисловості та 70,6% від середнього рівня по економіці [2].

Жіноча праця в сільському господарстві оцінюється ще нижче і становить близько 80,6% від заробітної плати чоловіка. Водночас щоденні навантаження на сільську жінку сягають 15 год 24 хв, що суперечить фізіологічним нормам. При цьому значущість жіночої праці є високою, адже переважає в основних галузях сільськогосподарського виробництва [2].

Слід зазначити, що значні гендерні відмінності в оплаті праці українців за рівнем заробітної плати простежуються упродовж усієї історії статистичного спостереження.

Вивчення ситуації, що склалася на сільському ринку праці, – одна з основних проблем, пов'язаних із розвитком сільських територій, а це означає, що питання зайнятості сільського населення – першочергове. Саме тому для сільського населення країни особисті підсобні господарства (домогосподарства) донині виступають постачальником продуктів харчування, а головне – своєрідним гарантом виживання.

Всього за даними Державної служби статистики України у 2018 р., офіційний статус безробітного мали 1578,6 тис. осіб, серед яких в сільській місцевості - 515,5 тис. осіб, або 32,7 %; жінок – 635,4 тис. осіб, що становить 40,3 % [3].

Зрозуміло, що зайнятість населення і сучасний стан безробіття у сільській місцевості, а особливо серед молоді, коли молоді жінки у розпачі від пошуків роботи, є суспільним розладом і вимагає якнайшвидшого і невідкладного вирішення способом розроблення різного роду пропозицій щодо підвищення зайнятості, розширення сфер прикладання праці та збільшення робочих місць на селі з метою плідного використання ресурсів живої сили, при якому сільські жінки не будуть забутими, а молодь, здобувши в Україні вищу чи середню спеціальну освіту, не виїжджатиме на роботу за кордон.

Характеристика звичайного сільського життя змушує робити висновки, що в основному ведення домашнього господарства тримається на жіночих плечах, тим більше в тих умовах, де низький рівень соціальної інфраструктури села. Спостерігається дуже великий розрив у затратах чоловічої та жіночої праці. А ще важче тим жінкам, які з різних обставин залишаються без чоловіків і на їх утриманні – вся сім'я. Тому вони швидко спрацьовуються і старіють. Народити дітей, виховати їх, доглядати за хворими, іноді старими та немічними батьками – така неоціненна роль жінки, берегині домашнього затишку, роду людського.

Попри ситуацію, що склалася на селі, існує гостра потреба у створенні передумов для сталого розвитку сільських територій, що забезпечить розвиток соціальної та інженерної інфраструктури села, приведе до покращення житлових умов у сільській місцевості і їх впорядкування. Саме життя вказує на створення належних умов для формування повноцінної сім'ї у сільських умовах, для участі сільських жінок у суспільному виробництві села й сільського господарства. Це є необхідним і невідкладним завданням усього суспільства та держави в цілому.

Нині в державі повинна скластися думка, що розвиток села, сільського господарства – це джерело продукту для життя її громадян, це гарантія національної безпеки. І в першу чергу, це поліпшення життя

сільських жінок, яке можливе при вирішенні комплексу соціальних проблем, а саме:

1. Розширення сфери зайнятості жінок при необхідному захисті їх трудових прав.

2. Поліпшення соціальної інфраструктури, побутових умов, медичної допомоги, сучасної культурної сфери, підняття оплати праці на селі.

3. Сприяння впровадженню гендерної рівності у сільських поселеннях в усіх регіонах, що вирівняє вкрай важкий життєвий контекст української селянки.

Перспективними напрямками щодо підвищення якості життя населення є здійснення заходів щодо зростання матеріального забезпечення зареєстрованих безробітних, активне стимулювання з боку держави легальної зайнятості та трудової міграції. При цьому також важливе значення має сприяння по залученню благодійної допомоги для розв'язання проблем тих незахищених верств населення, де є багатодітні й малозабезпечені сім'ї.

Література:

1. Населення України 2018: Демографічний щорічник. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 25. 04. 2020).

2. Оплата праці та соціально-трудова відносина за 2017 рік: Статистичний бюлетень. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 25. 04. 2020).

3. Економічна активність населення 2018: Статистичний збірник URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/zb_EAN_2018.pdf (дата звернення: 25. 04. 2020).

Федосєєва Ганна Степанівна

доктор економічних наук, доцент кафедри публічного управління та адміністрування і міжнародної економіки
Миколаївський національний аграрний університет

РЕГІОНАЛЬНІ ПРОГРАМИ В РЕАЛІЗЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТА АГРАНОГО СЕКТОРУ

Інструменти реалізації регіональної політики розвитку сільських територій можуть різнитися залежно від соціально-економічного розвитку регіону, його місця розташування, рівня розвитку аграрної галузі та сільських територій, менеджмент якостей регіонального керівництва, демографічної ситуації в регіоні, рівня еміграції та внутрішньо національної міграції та ін. Разом з тим, існує цілий ряд інструментів, що довели свою ефективність, як в окремих регіонах, так і в міжнародному масштабі. Одним з них є використання регіональних програм розвитку. Разом з тим, існує ціла низка проблемних аспектів в

розробці та реалізації таких програм: декларативність цілей та завдань; неузгодженість між проголошеними цілями та заходами щодо їх досягнення; поверховість системи моніторингу та оцінювання результативності реалізації програм; формальна роль представників недержавних структур та громадськості в розробленні та оцінюванні даних програм [1]. Також, комплексні регіональні програми розвитку аграрного сектору є занадто загальними та по суті не виконують своєї основної мети – створення організаційно-економічних умов для ефективного соціально спрямованого розвитку сільських територій та аграрного сектору.

Місце стратегічного планування, зокрема регіональних програм розвитку, в реалізації соціально-економічної політики розвитку сільських територій та аграрного сектору досліджено в роботах С.І. Бандур, І.В. Гончаренко, М.І. Долішнього А.В. Ключник, І.І. Червена та ін. Разом з тим, врахування описаних проблемних аспектів свідчить про те, що питання стратегічного планування в реалізації соціально-економічної політики регіонів України є актуальним та важливим.

Метою роботи є дослідження сучасного стану розробки та реалізації регіональних програм розвитку сільських територій та аграрного сектору і розробка пропозицій щодо підвищення ефективності даного процесу.

Стратегічне планування в реалізації регіональної політики є основою її результативності у разі вірного визначення пріоритетів, послідовності їх реалізації та не зміні завдань протягом визначеного періоду. Наразі, застосування програмно-цільових методів при реалізації соціально-економічної політики розвитку сільських територій та аграрного сектору є одним з найбільш ефективних способів стратегічного управління, що полягає у концентрації наявних (часто обмежених) ресурсів на виконання пріоритетних напрямів розвитку.

За даними Інформаційно-аналітичний порталу АПК України станом на 2019 рік в Україні діяло 52 регіональні програми розвитку агропромислового комплексу [2] розроблених на основі загальнодержавних Стратегій розвитку сільського господарства. При чому, в окремих регіонах діють по декілька програм розвитку, орієнтованих не лише на задоволення економічних параметрів, а і на вирішення соціальних проблем в сільській місцевості. Лідерами за кількістю діючих програм розвитку АПК є Чернігівська область – 8 шт., Херсонська область – 7 шт., Рівненська – 5 шт. У Вінницькій, Закарпатській, Одеській та Тернопільській областях взагалі відсутні дані програми. Щодо спрямованості даних програм:

- у Донецькій та Чернівецькій областях заходи стосовно розвитку агропромислового комплексу мітаються в Програмі соціального і економічного розвитку області;

- у дев'яти областях (Хмельницькій, Сумській, Полтавській, Львівській, Луганській, Івано-Франківській, Житомирській,

Дніпропетровській та Волинській) діють комплексні програми розвитку АПК;

- цільова програма підтримки індивідуального житлового будівництва на селі "Власний дім" направлена на поліпшення житлових та соціально-побутових умов сільського населення, покращення інженерного облаштування села діє у Волинській, Кіровоградській, Миколаївській, Рівненській, Харківській, Чернівецькій, Чернігівській областях;

- програми розвитку окремих галузей сільського господарства реалізуються у п'яти областях (Регіональна програма розвитку галузі вівчарства в сільськогосподарських підприємствах Запорізької області, Регіональна програма розвитку галузі молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах Запорізької області, Програма розвитку садівництва в Київській області, Програма розвитку овочівництва, картоплярства та переробної галузі в Харківській області та ін.);

- особливості розвитку земельних відносин у сільському господарстві задекларовані у Програмах розвитку АПК трьох областей (Програма використання та охорони земель Чернігівської області, Регіональна програма розвитку земельних відносин у Рівненській області, Програма земельних відносин у Кіровоградській області);

- інша проблематика розвитку АПК зафіксована в Програмах залежно від особливостей розвитку сільського господарства конкретної області (Програма підтримки фермерських господарств Рівненської області, Розвиток логістичних центрів для потреб малих фермерських господарств та кооперативів у Херсонській області, Підтримка діючих та подальше створення нових кооперативів з вирощування горіхів у Черкаській області, Програма фінансової підтримки органічного виробництва в Чернігівській області та ін.).

Таким чином, наявні регіональні програми розвитку АПК окреслюють широкий спектр завдань в даній сфері та направлені на вирішення, як економічних так і соціальних проблем. При цьому, вони мають відмінності: різну структуру, різні напрями діяльності, описують як конкретні, так і загальні дані щодо поточної ситуації, часто чітко не визначають результативні показники та відповідальних за виконання Програми та ін.

Отже, вважаємо що при реалізації регіональної соціально-економічної політики сільського розвитку в областях України доречно розробити та поступово впроваджувати комплекс регіональних Програм розвитку сільських територій та аграрного сектору, до якого повинні ввійти програми спрямовані на:

- розвиток пріоритетних для даного регіону галузей сільського господарства;
- розвиток нішевих видів сільськогосподарської продукції;
- соціальний розвиток сільської місцевості;

- підтримку малих та середніх сільськогосподарських підприємств;
- розвиток кооперації;
- розвиток нетрадиційних для сільської місцевості видів виробництва та послуг та ін.

Крім того, в даних Програмах доцільно визначати такі обов'язкові структурні елементи: загальний опис проблеми, мета програми, завдання програми, заходи з їх реалізації з повним економічним обґрунтуванням, очікувані результати, фінансове забезпечення виконання поставлених завдань, виконавці в розрізі кожного окремого завдання.

Література:

1. Гончаренко І.В. Соціально–економічний розвиток сільських територій регіону: проблеми території та практики: монографія. НАН України, І–т регіон. дослід. Львів. 2009. 370 с.
2. Інформаційно-аналітичний портал АПК України. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua>. (дата звернення: 27.03.2020).
3. Про державне прогнозування та розроблення програм соціального та економічного розвитку України: Закон України, 2000/ ВР. N 25, ст195 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1602-14> (дата звернення: 27.03.2020).

Худавердієва Вікторія Анатоліївна

доцент кафедри менеджменту,
економіки та маркетингу Харківської державної
зооветеринарної академії

ЗАХОДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УКРАЇНІ

Соціально-економічний розвиток сільських територій є важливою складовою частиною соціальної та регіональної державної політики.

Регулювання розвитку сільських територій в Україні здійснюють за допомогою: законів України, передбачених законодавством актів, які видають державні органи в межах їх компетенції; економічних заходів оперативного регулювання у межах чинного законодавства; рішень недержавних органів управління, які приймають за їх статутними документами в межах законів України; угод, що укладають між суб'єктами господарювання сільських територій [1].

До головних інструментів регулювання розвитку сільських територій можна віднести документ стратегічного характеру, що складаються з відповідних програм, концепцій, у яких визначено основні засади організації і напрями розвитку сільських територій. Їх розробляють на

макро- і мезорівнях. До найголовніших належать такі: Концепція розвитку сільських територій до 2025 року [2] і План заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р. № 489-р. [3].

Метою концепції є створення умов для комплексного розвитку багатофункціонального сільського господарства і села в інтересах суспільства, що передбачає раціональне формування конкурентоспроможного багатогалузевого та багатоукладного сільського господарства, диверсифікованої сільської економіки. Ця Концепція передбачає стимулювання підприємницької активності, диверсифікацію зайнятості сільського населення (зелений (сільський) туризм, промисли і ремесла, послуги), механізми впливу громадського самоуправління та регіонального саморегулювання на соціально-економічні складові життєдіяльності громад і територій.

Реалізовувати концепцію Міністерство аграрної політики та продовольства України пропонує за такими напрямками [3].

- Підвищення рівня якості життя сільського населення:

1. Надання державної підтримки для індивідуального житлового будівництва на селі та вдосконалення її механізмів.

2. Розвиток мережі закладів охорони здоров'я та поліпшення медичного обслуговування.

3. Розроблення та затвердження місцевих програм розвитку фізичної культури і спорту.

4. Впровадження місцевих програм розвитку фізичної культури і спорту та пропагування здорового способу життя на селі.

5. Проведення перевірки стану автомобільних доріг, затвердження поетапного плану ремонтних робіт з урахуванням потреб екстреної медичної допомоги.

6. Зміцнення матеріально-технічної бази закладів культури та впровадження сучасних інформаційних технологій в їх діяльність; проведення культурно-мистецьких заходів у сільській місцевості.

7. Розроблення регіональних програм відновлення та збереження культурної та історичної спадщини територіальної громади села, селища та забезпечення їх фінансування.

8. Відновлення та модернізація інженерних мереж та водоочисних споруд, забезпечення сільського населення питною водою належної якості; підтримка утворення та діяльності сільських центрів з надання житлово-комунальних послуг та підвищення рівня надання таких послуг.

9. Розвиток соціальних послуг у сільській громаді.

Охорона та збереження природних ресурсів у сільській місцевості:

1. Організація роботи з видалення залишків непридатних або заборонених до використання пестицидів і агрохімікатів, накопичених за попередні роки, з місць їх зберігання.

2. Посилення відповідальності за відсутність затверджених схем санітарної очистки населених пунктів або за їх неналежне

функціонування та наявність стихійних сміттєзвалищ.

3. Створення нових та розширення існуючих територій і об'єктів природно-заповідного фонду.

4. Законодавче забезпечення можливості участі територіальних громад села, селища і суб'єктів господарювання до управління територіями і об'єктами природно-заповідного фонду.

5. Спрощення умов раціонального використання рекреаційних ресурсів територій та об'єктів природно-заповідного фонду для формування економічного середовища та розвитку сфери зайнятості населення в регіонах.

6. Створення та функціонування музеїв природи, музейних кімнат, екоосвітніх центрів, еколого-освітніх класів, еколого-освітніх стежок на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду.

7. Розроблення та впровадження заходів із збереження окремих видів флори і фауни, середовищ їх існування на територіях і об'єктах природно-заповідного фонду.

8. Організація розроблення та виконання регіональних і місцевих програм поводження з відходами, а також забезпечення виконання загальнодержавних програм.

9. Виявлення та запобігання утворенню безхазяйних відходів.

10. Проектування і будівництво водопровідних та каналізаційних очисних споруд, у тому числі локальних, та інших об'єктів системи водовідведення в сільській місцевості із застосуванням новітніх технологій та обладнання.

Диверсифікація та розвиток сільської економіки:

Створення організаційних, соціальних, економічних умов для розвитку різноманітних видів економічної діяльності та форм господарювання на селі.

Законодавче врегулювання питання розвитку туристичної та рекреаційної діяльності у сільській місцевості шляхом внесення змін до Закону України "Про туризм".

Удосконалення механізму стимулювання виробництва та споживання альтернативних видів палива і джерел енергії.

Розроблення регіональних програм щодо поетапного заміщення традиційних енергоносіїв альтернативними джерелами енергії, використання твердого біопалива, зокрема для задоволення потреб підприємств комунального господарства та сільського населення.

Спрощення умов доступу сільського населення до фінансових ресурсів.

Розроблення пілотних проектів з розвитку сільських територій, що стимулюватимуть такі види діяльності, як туризм, сфера обслуговування, народні промисли, у сільській місцевості, та подання їх заінтересованим центральним органам виконавчої влади на розгляд в установленому порядку щодо фінансування в рамках відповідних бюджетних програм розвитку.

Розроблення пілотних проектів щодо сприяння виходу малих та середніх сільськогосподарських товаровиробників на організований товарний ринок.

Створення реєстру інвестиційних програм і проектів з розвитку сільських територій для врахування їх під час розроблення планів заходів щодо реалізації регіональних стратегій розвитку.

Удосконалення системи управління сільськими територіями:

Здійснення заходів, у тому числі розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України проектів нормативно-правових актів, з метою імплементації положень, передбачених Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

Розроблення законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо забезпечення комплексного розвитку сільських територій.

Розроблення нормативно-правових актів щодо удосконалення державної підтримки малих сільськогосподарських виробників та створених ними сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Сприяння формуванню сировинної бази для виробництва і використання біопалива для тепlopостачання комунальної сфери та сільського населення.

Визначення площ малопродуктивних сільськогосподарських земель державної форми власності для вирощування біоенергетичних культур.

Освіта й інформаційно-консультаційне забезпечення:

1. Створення умов для надання можливості отримання інформації про навчальні заклади і спеціальності, за якими особи старше 45 років в установленому порядку можуть отримувати ваучер на здобуття конкурентоспроможних спеціальностей за пріоритетними видами економічної діяльності.

2. Розширення переліку робітничих професій, за якими здійснюється підтвердження результатів неформального професійного навчання, з урахуванням потреб осіб, які проживають у сільській місцевості.

3. Проведення інформаційно-роз'яснювальної і консультаційної роботи, навчання для сільських громад з метою їх участі в розроблення проектів залучення міжнародної технічної допомоги та організації провадження безробітними, що проживають у сільській місцевості, підприємницької діяльності.

4. Сприяння розвитку інновацій шляхом розширення системи дорадництва у сільському господарстві; надання дорадчих послуг суб'єктам господарювання.

5. Підготовка фахівців для розроблення проектів залучення міжнародної технічної допомоги для формування локальних проектів розвитку сільських територій.

6. Запровадження навчальних програм, проведення тренінгів і

семінарів для сільських голів та фермерських господарств з питань розвитку несільськогосподарських видів бізнесу [3].

Вирішення цих проблем можливе таким чином: створення умов для забезпечення комплексного розвитку сільських територій в інтересах суспільства, що передбачає раціональне формування конкурентоспроможного багатогалузевого і багатокладного сільського господарства, диверсифікованої сільської економіки, сприятливого середовища проживання на основі нарощування людського і соціального капіталу та розвитку партнерства держави та бізнесу. Наведене надасть можливість реформувати систему управління розвитком сільських територій, активізувати ініціативність та відповідальність територіальних громад сіл, селищ, розширити сферу прикладання праці, збільшити доходи сільського населення і доступність базових послуг, нормалізувати демографічну ситуацію на переважній частині сільських територій [4].

Література:

1. Алієва А. Державне регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій в Україні / Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal/ Vol. 2, No. 1, 2016 //www.are-journal.com.
2. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 995/2015 від 23.09.2015 р. – [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show>.
3. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р. № 489-р План заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій – [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show>.
4. Про схвалення Концепції розвитку сільських територій : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 верес. 2015 р. № 995-р. - Режим доступу: <http://zakonO.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-p> [Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku silskykh terytorii : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 veres. 2015 r. № 995-r. - Rezhym dostupu: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-r].

Черкашина Тетяна Сергіївна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економічної теорії та економічної політики Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

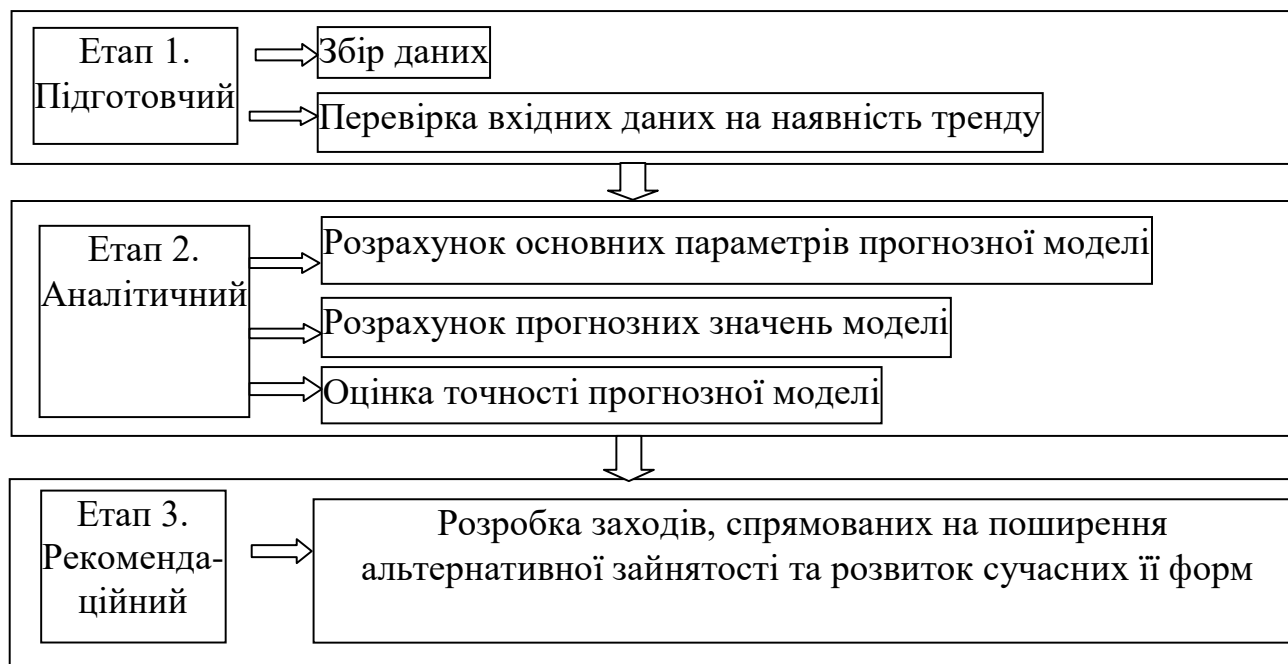
ПРОГНОЗУВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ ЗА МОДЕЛЛЮ ХОЛЬТА-ВІНТЕРСА

Однією з ключових проблем агропромислового комплексу України є сезонність виробництва та переробки продукції. Вона спричиняє періодичні дисбаланси на ринку аграрної праці та негативно впливає на

розвиток не лише сільського господарства, а й усієї національної економічної системи, оскільки призводить до надмірної урбанізації великих міст, підвищення рівня неформальної зайнятості, посилення міграційних процесів до країн ЄС. Тому вкрай важливо правильно визначати (прогнозувати) попит на робочу силу у сільському господарстві та залучати вільні трудові ресурси до форм альтернативної зайнятості.

Метою даної публікації є прогнозування кількості зайнятих у сільському господарстві України у 2020 р. за допомогою моделі Хольта-Вінтерса.

Модель Хольта-Вінтерса — це модель прогнозування економічних явищ та процесів, яка враховує експоненційно згладжений ряд, тренд і сезонність. Використання даної моделі для прогнозування зайнятості у сільському господарстві України є доцільним (рис. 1), оскільки на динаміку зайнятості у цій галузі значний вплив чинить сезонність [3, с. 28].

Рис. 1. Основні етапи прогнозування зайнятості у сільському господарстві України за моделлю Хольта-Вінтерса

На першому (підготовчому) етапі автором були зібрані вхідні дані щодо динаміки кількості зайнятих у сільському господарстві України за дев'ять кварталів: з першого кварталу 2018 р. по перший квартал 2020 р. [1, с. 100-114; 4]. Вхідні дані були перевірені на наявність тренду (повторюваної тенденції). З цією метою був розрахований коефіцієнт кореляції рангів Спірмена, який показує кількісний математичний зв'язок між вхідними величинами і розраховується за формулою:

$$r = 1 - \frac{4 \cdot Q}{n \cdot (n-1)} , \quad (1)$$

де r – коефіцієнт рангової кореляції ($0 < r < 1$); Q – кількість пар рівнів часового ряду (у нашому випадку $Q = 4$); n – кількість рівнів часового ряду (у нашому випадку $n = 9$).

Отримане значення коефіцієнта кореляції рангів Спірмена ($r = 0,88$) підтвердило гіпотезу автора про існування тренда і сезонність зайнятості у сільському господарстві України та уможливило проведення другого та третього етапів прогнозування.

На другому (аналітичному) етапі було проведено експоненційне згладжування часового ряду зайнятості, визначено його тренд, оцінено сезонність, а також розраховано прогнозні значення зайнятості у сільському господарстві України на три наступні квартали: з другого по четвертий квартал 2020 р. Експоненційне згладжування часових рядів зайнятості у сільському господарстві України було проведено за формулою:

$$L_t = \frac{k \cdot Y_t}{S_{t-s}} + (1-k)(L_{t-1} + T_{t-1}) , \quad (2)$$

де L_t – експоненційно згладжене значення кількості зайнятих у сільському господарстві України; k – коефіцієнт згладжування часового ряду зайнятості у сільському господарстві України ($0 < k < 1$); Y_t – кількість зайнятих у сільському господарстві України у певний період (квартал); S_{t-s} – коефіцієнт сезонності у сільському господарстві України; L_{t-1} – згладжене значення кількості зайнятих у сільському господарстві України у попередній період (квартал); T_{t-1} – значення тренда зайнятості за дев'ять кварталів (з першого кварталу 2018 р. по перший квартал 2020 р.) ($T_1 = 0$).

Визначення тренда зайнятості у сільському господарстві України було проведено за формулою:

$$T_t = b \cdot (L_t - L_{t-1}) + (1 - b) \cdot T_{t-1}, \quad (3)$$

де T_t – значення тренду зайнятості у сільському господарстві України у певний період (квартал); b – коефіцієнт згладжування часового ряду ($0 < b < 1$).

Оцінку сезонності зайнятості у сільському господарстві України було проведено за формулою:

$$S_t = \frac{q \cdot Y_t}{L_t} + (1-q)S_{t-s} , \quad (4)$$

де S_t – коефіцієнт сезонності зайнятості у сільському господарстві України у певний період (квартал); q – коефіцієнт згладжування сезонності у сільському господарстві України ($0 < q < 1$) [2, с. 58].

Результати проведених розрахунків за формулами (2-4) наведені у табл. 1.

**Основні параметри прогнозу зайнятості
у сільському господарстві України за моделлю Хольта-Вінтерса**

Рік	Квартал	Кількість зайнятих, тис. осіб	Експоненційно згладжене значення кількості зайнятих	Значення тренда	Коефіцієнт сезонності
2018 р.	Квартал 1	348,2	371,2	25,8	1,00
	Квартал 2	370,6	373,32	27,1	1,00
	Квартал 3	386,6	397,62	26,28	1,00
	Квартал 4	319,6	403,76	20,21	1,00
2019 р.	Квартал 1	353,17	409,81	6,47	1,00
	Квартал 2	399,1	382,11	6,29	0,98
	Квартал 3	408,4	385,84	3,02	0,97
	Квартал 4	370,83	379,51	0,215	0,95
2020 р.	Квартал 1	331,3	370,22	-2,27	1,27

Дані табл. 1 стали основою для розрахунку прогнозних значень кількості зайнятих у сільському господарстві України на три квартали: з другого по четвертий квартал 2020 р. Для цього була використана формула:

$$\hat{Y}_{t+p} = (L_t + p \cdot T_t) \cdot S_{t-S+p},$$

(5)

де $\hat{Y}_{t+p}$ – прогнозне значення зайнятості у сільському господарстві України у другому, третьому та четвертому кварталах 2020 р.; p – номер квартала [2, с. 58].

Результати розрахунків за формулою (5) наведені у табл. 2.

**Прогнозні дані щодо зайнятості у сільському господарстві України
у 2020 р.**

Рік	Квартал	Період	Прогнозне значення кількості зайнятих, тис. осіб
2020 р.	Квартал 2	1	368,98
	Квартал 3	2	364,97
	Квартал 4	3	352,32

Також на другому (аналітичному) етапі було оцінено точність отриманого прогнозу. З цією метою було розраховано ймовірні прогнозні дані за дев'ять попередніх кварталів (з першого кварталу 2018 р. по перший квартал 2020 р.), визначено похибку прогнозу та її відхилення від прогнозних значень, встановлено точність прогнозу. Значення прогнозної моделі було проведено за формулою:

$$\bar{Y}_i = L_{i=1} + T_{i=1}, \quad (6)$$

де $\bar{Y}_i$ – значення прогнозної моделі для і-го періода.

Похибку прогнозної моделі зайнятості у сільському господарстві України було розраховано за формулою:

$$\gamma_i = Y_i - \bar{Y}_i, \quad (7)$$

де γ_i – похибка прогнозної моделі для і-го періода (квартала).

Визначення точності прогнозу визначається як відхилення похибки моделі від прогнозного значення:

$$\Delta\gamma_i = \frac{\gamma_i^2}{y_i^2}, \quad (8)$$

де $\Delta\gamma_i$ – відхилення похибки від прогнозного значення [2, с. 59].

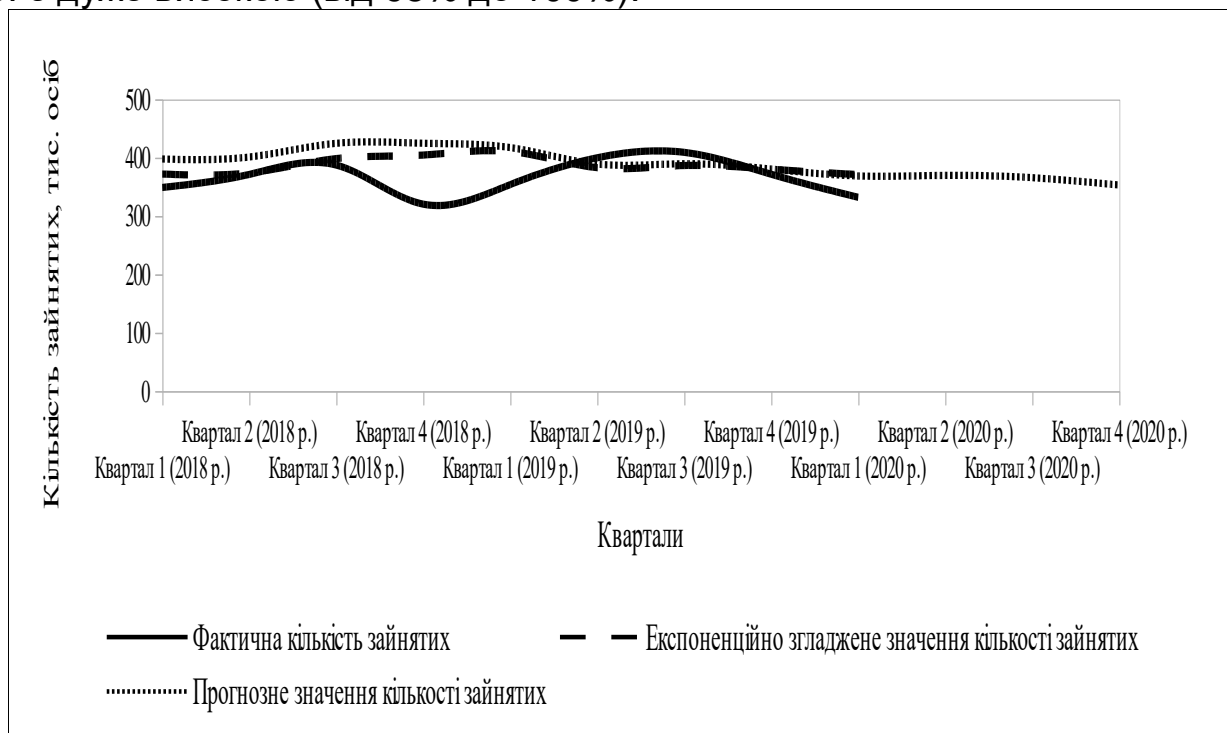
Результати розрахунків за формулами (5-6) наведені у табл. 3. З табл. 3 видно, що похибка прогнозних даних за вісім кварталів (з першого кварталу 2018 р. по третій квартал 2019 р. та у першому кварталі 2020 р.) виявилася незначною (від -48,8 до 2,27), а у четвертому кварталі 2019 р. вона, взагалі, дорівнювала 0.

Таблиця 3

Оцінка точності прогнозу зайнятості у сільському господарстві України

Прогнозне значення моделі	Похибка моделі	Відхилення похибки моделі від прогнозного значення	Точність прогнозу по кварталах, %	Загальна точність прогнозу, %
397,00	-48,8	0,0196	98,04	99,62
400,42	-27,1	0,0053	99,47	
423,9	-26,35	0,0046	99,54	
423,97	-20,21	0,0039	99,61	
416,28	-6,47	0,0003	99,97	
388,4	-6,29	0,0002	99,98	
388,86	-3,02	0,0000	100,00	
379,73	0,00	0,0000	100,00	
367,95	2,27	0,0000	100,00	

Це підтверджує і графічна інтерпретація побудованої моделі (рис. 2). Такі результати дають змогу автору стверджувати про те, що точність прогнозу зайнятості у сільському господарстві України на 2020 р. є дуже високою (від 98% до 100%).

Рис. 2. - Графічна інтерпретація прогнозування зайнятості у сільському господарстві України за моделлю Хольта-Вінтерса

Як бачимо, прогноз за моделлю Хольта-Вінтерса показує, що тенденція (тренд) сезонних коливань зайнятості у сільському господарстві України у найближчі три квартали 2020 р. збережеться. Тому на третьому (рекомендаційному) етапі дослідження автором запропоновано певні реорганізаційні заходи, спрямовані на поширення та розвиток сучасних форм альтернативної зайнятості сільськогосподарських працівників. До таких форм зайнятості автором віднесено: послуги несільськогосподарського призначення (альтернативне тваринництво, промислове полювання, промислове рибальство, сувенірне ремісництво, таксодермі., інше побічне лісокористування), рекреаційні послуги (екотуризм, агротуризм, мисливський туризм), соціально-культурні послуги (готельно-ресторанний бізнес, стрілецько-мисливський та рибальський спорт). У перспективі сприяння розвитку вказаних форм альтернативної зайнятості сприятиме вирішенню проблеми вимушеного сезонного безробіття та підвищенню якості життя сільського населення.

Література:

1. Аграрний і сільський розвиток для зростання та оновлення економіки: наукова доповідь / О. М. Бородіна, О. В. Шубравська, Б. Й. Пасхавер. – К.: ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, 2018. – 152 с.
2. Поздняков А. С. Применение метода Хольта-Винтерса при анализе и

прогнозировании динамики временных рядов [Электронный ресурс]. URL: [http:// www.docplayer.ru/85132773-Primenenie-metoda-holta-vinersa-pri-analize-i—prognozirovanii-dinamiki-vremennyh-ryadov.html](http://www.docplayer.ru/85132773-Primenenie-metoda-holta-vinersa-pri-analize-i-prognozirovanii-dinamiki-vremennyh-ryadov.html) (дата звернення: 31.05.2020).

3. Czaplinski P. Problems of the Ukrainian labor market / P. Czaplinski // Journal of Geography, Politics and Society. – 2019. – Issue 9 (4). – P. 24-34.

4. Середня кількість працівників за видами економічної діяльності [Електронний ресурс]. URL: [http:// www.ukrstat.gov.ua/Noviny/new-u.html](http://www.ukrstat.gov.ua/Noviny/new-u.html) (дата звернення: 31.05.2020).

Шишпанова Наталія Олександрівна

кандидат економічних наук, доцент
Миколаївський національний університет

НАПРЯМИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ

Найгострішими проблемами сучасного українського села є депопуляція і старіння сільського населення, поширення безробіття, падіння добробуту сільських жителів, занепад соціальної інфраструктури, занедбання сільських населених пунктів та ін. [3, с.157]. Одним із основних напрямів забезпечення сталого розвитку сільської території є диверсифікація підприємницької діяльності. Для забезпечення постійного піднесення сільських територій необхідно здійснювати пошук додаткових видів зайнятості та джерел доходів для сільських сімей, оптимальних організаційно-економічних рішень, які сприятимуть самоорганізації сільської економіки, що допоможе раціональному використанню їх трудового потенціалу. Сучасні тенденції розвитку сільських територій України відбуваються у напрямі звуження сфери прикладання праці та невідповідності професійно-кваліфікованої якості робітників потребам роботодавців, зростання безробіття [1, с.195].

Проблема диверсифікації сфер зайнятості сільських мешканців особливо актуальна в регіонах України з високою часткою селян. Покращити ситуацію із зайнятістю на сільських територіях можливо двома шляхами. По-перше – це стимулювання самозайнятості населення та підтримка пошуку і формування видів економічної діяльності, які були б оптимальними для них (враховуючи їх схильності, знання, вміння), користувалися б попитом та мали потенціал до забезпечення адекватного рівня доходів. Другим шляхом є створення робочих місць на підприємствах сільських територій, як сільськогосподарського спрямування, так і інших сфер виробництва та послуг. Проте, враховуючи, що у ринковій економіці держава здійснює переважно індикативне планування розвитку територій та розміщення продуктивних сил, такий варіант за сучасних умов неможливий.

Тому для розвитку сільських територій у сучасних умовах недостатнім є відродження сільського господарства, необхідно залучати сільських жителів до підприємницької діяльності у переробці сільськогосподарської продукції, сільському туризмі, наданні комунальних та побутових послуг тощо. Актуальним є розвиток несільськогосподарських видів діяльності. Диверсифікація у цьому сенсі – це урізноманітнення видів економічної діяльності, формування нової структури господарства сільських територій, забезпечення більшого спектра доступних товарів та послуг, можливість для населення обирати вид діяльності за схильностями та побажаннями [2].

Вважаємо, що перспективними сферами розширення зайнятості на сільських територіях можуть бути два напрями. Перший полягає у стимулюванні розвитку сільськогосподарського виробництва, зокрема його трудомістких галузей, таких як тваринництво, а другий – у розширенні не аграрних сфер прикладання праці на селі. Причому розширення зайнятості сільського населення у несільськогосподарських видах діяльності є світовою тенденцією, що пов'язана із прискореним розвитком на селі альтернативних до сільськогосподарських видів господарювання. Вона забезпечує багатоваріантне використання трудового потенціалу, що вивільняється із сільськогосподарської діяльності внаслідок техніко-технологічного прогресу. Йде мова про повніше використання в цьому напрямку комунікаційних та рекреаційних ресурсів, лісів, водойм, сприятливого середовища проживання на селі.

Пропонуємо власне бачення концептуальних засад розвитку ефективних форм зайнятості на сільських територіях Миколаївської області з урахуванням його внутрішнього потенціалу (рис.1).

На нашу думку, основними стратегічними напрямками створення нових робочих місць у сільській місцевості є: нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та розвиток неаграрних видів діяльності.

Для забезпечення функціонування першого напрямку необхідно внести істотні зміни до пріоритетних напрямів державної політики, спрямувавши заходи державного регулювання на:

- відновлення багатогалузевого сільськогосподарського виробництва, відродження його трудомістких галузей, формування потужного сегмента органічного сільського господарства;

- створення сприятливих умов для розвитку різних форм малого підприємництва на селі, запровадження спеціальних програм підтримки його конкурентоспроможності;

- формування в сільській місцевості системи агросервісу, інфраструктури виробничого і соціального призначення, підприємств переробки сільськогосподарської продукції, власної торговельної мережі сільськогосподарських підприємств.

Рисунок 1 – Можливі напрями диверсифікації господарської діяльності на сільських територіях Миколаївської області

Горизонтальна диверсифікація виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств – це розвиток на підприємстві нових видів виробництв, до яких слід віднести безпосередньо виготовлення конкретного виду продукції або різні види діяльності. Слід акцентувати увагу на диверсифікації продукції, як процесу розширення модифікацій одного і того ж її виду.

Серед видів вертикальної диверсифікації слід виділити первинну переробку, переробку відходів від основного виду діяльності та надання послуг зі зберігання, транспортування, оптову та роздрібну реалізацію продукції. Розвиток первинної переробки сільськогосподарськими підприємствами обумовлюється необхідністю збереження обсягів виробленої продукції через зниження втрат та підтримання їх якості на необхідному рівні і зменшує витрати на транспортування. Крім того, первинна переробка сприяє підвищенню якості продукції при подальшій її переробці. В кінцевому результаті – підвищується окупність загальної суми витрат.

Особливе місце у соціально-економічному розвитку сільських територій належить несільськогосподарським видам діяльності. Вони не тільки є важливим джерелом отримання стабільного заробітку сільськими домогосподарствами, але й зменшують рівень прихованого безробіття, яке виникло внаслідок трансформацій аграрної сфери. Крім того, сучасні сільськогосподарські виробники потребують додаткових послуг у переробці та реалізації їх продукції. Тому диверсифікація, стимулюючи розвиток виробничої інфраструктури, підвищує конкурентоспроможність аграрних підприємств та особистих селянських господарств, допомагає їм досягати у виробництві світових стандартів якості.

В сучасних умовах найперспективнішими, на нашу думку, галузями несільськогосподарської зайнятості в регіоні можуть стати: розвиток сфери послуг; народні ремесла і промисли; заготівля лікарських трав, ягід; розвиток сільського туризму; дистанційна зайнятість.

Саме сільський туризм визнаний в Європі, як пріоритетний у сфері відпочинку. Тим самим забезпечується різноваріантне використання трудового потенціалу села, що дасть можливість розширити сферу зайнятості сільських жителів з максимальним урахуванням історичних особливостей, національних традицій і звичаїв українського села.

Ще одним напрямком розвитку не аграрної зайнятості в регіоні може бути виробництво енергії на основі відновлювальних джерел. Будівництво об'єктів відновлювальної енергетики дозволить не тільки отримати додаткові енергогенеруючі потужності для потреб регіону, але й залучити значні інвестиції в місцеву економіку, створити сотні нових робочих місць, розвивати інфраструктуру та реалізовувати важливі соціальні проєкти.

Шнуренко Наталія Олександрівна

ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, факультет менеджменту і економіки,
спеціальність економіка підприємства, студентка 3 курсу

Мещеряков Володимир Євгенійович

доцент кафедри прикладної економіки і міжнародних економічних
відносин ХНАУ ім. В.В. Докучаєва

ТРУДОВА МІГРАЦІЯ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Міграція населення – складний за своєю природою, різноманітний за формами та результатами громадський процес. При цьому, здійснюючи великий вплив на соціальний стан, він сам підпадає під вплив політичних, соціально-економічних, демографічних та інших модифікацій. Міграція вважається багатоаспектним проявом, який розглядається з позиції економіки, соціології, права і демографії.

Міграція населення (лат. Migratio - переселення) – переселення людей з одного регіону (держави) в інший, в ряді випадків великими групами та на великі відстані.

Після розпаду СРСР трудова міграція стала свіжим, так би мовити, проявом. Напередодні проголошення незалежності економіка України забезпечувалася продукцією особистого виготовлення на 82%. За межі України вивозилося понад 16% соціального продукту, більш як 40% чорних металів і залізних виробів, окремих видів енергетичного, нафтового, хімічного оснащення тощо. Про потужності експортного потенціалу кажуть такі дані. Частка Україна в останні роки існування СРСР становила 20% загальносоюзного експортного постачання. Продукція, виконана в Україні, прямувала в 123 держави світу, а суб'єктами інтернаціональних домашніх зв'язків були 1400 її компаній, розмір експортного постачання яких складав близько 7 мільярдів крб [1].

Трудова міграція українських громадян за кордон вважається найбільш відомим і соціально вагомим міграційним потоком, який впливає на демографічну історію на ринку праці, на розвиток економіки і соціальної сфери, добробут людей, бідність і розшарування суспільства, відносини в сім'ях і виховання дітей; який містить численні психічні, ідейні, культурні та інші результати [4].

Уряд навіть точно і не розуміє, скільки наших людей покинули країну назавжди, а яка чисельність працює, час від часу повертаючись в Україну. За проведеними соціологічними дослідженнями близько 3% українців мають намір працювати, не прагнучи повертатись назад, а 9% наших людей бажають поїхати на роботу і повернутися додому. У разі, якщо прийняти розрахункову чисельність людей України в 42,4 млн, то 1,3 млн людей бажають залишити країну в пошуках кращої долі і не повертатись ні разу. Ще 3,8 млн оцінюють трудову міграцію як метод заробити. Загалом бажають поїхати за кордон на заробітки 5,1 млн українців.

На даний час потенціал трудової міграції становить 4,3 млн людей, які стануть розвивати інші держави, залишаючи наших літніх людей наодинці. Переважна частина тих, хто бажає працювати за кордоном, – це населення від 18 до 30 років, які довіряють собі, але не уряду.

Водночас в Україні найбільше живе мігрантів з наступних держав: Російська Федерація (близько 3,4 млн); Казахстан, Білорусь і Узбекистан (близько 250 тисяч); а ще Молдова (близько 200 тисяч).

В усякому процесі можливо знаходити негатив, а можливо бачити в ньому і позитив. Хоча і лише тільки на майбутнє [2].

Передумови зовнішньої трудової міграції носять практично саме фінансовий характер. Трудові пересування зумовлюються поєднанням зовнішніх моментів міграцій зі сторони країн, які надають роботу, та внутрішніх моментів соціально-економічного становлення України. Зовнішніми підставами трудових міграцій людей України за кордон є місткий ринок праці західних країн і приваблива грошова оцінка трудової

роботи. При цьому, демографічні моменти говорять про незмінно підйом попиту розвинених країн на працю жителів інших країн.

Серед внутрішніх підстав трудових міграцій українських людей за кордон - незадоволення попитом на роботу зсередини країни, неадекватно низька оцінка робочої сили, соціально-економічний занепад, регрес виготовлення, загострення фінансових суперечностей.

Якщо в середині 90-х років безсумнівно переважали виїзди на декілька днів, а понад місяць - не більше 20% поїздок, то нині дуже розвиненим виявилася подорож терміном від 1 до 6 місяців (приблизно середина від загальної кількості поїздок). На подібний термін виїжджають завжди до Російської Федерації, Польщі, Німеччини. Будь-яка 5-та подорож, націлена головним чином до Італії, Іспанії, Португалії триває довше – в середньому 1,5–2 роки.

Загалом в структурі міграції людей з України за ступенями легальності можливо виділити 4 окремі значення: офіційна трудова міграція; неофіційна законна міграція; вдала незаконна міграція; міграція жертв злочинних угруповань.

Провідними сферами, на яких зайняті мігранти, вважаються будівництво, сільське та побутове господарство, сфера торгівлі та обслуговування.

Головні причини еміграції:

Важка фінансова ситуація (незабезпеченість в роботі, біднота, невисока реальна заробітна плата, нестабільність політичної та фінансової ситуації).

Відсутність можливостей використання власних креативних і розумових можливостей.

Наявність важливого дисбалансу між обсягами та структурою попиту на роботу молоді та між розмірами та структурою її пропозиції [3].

Україну залишає більш економічно активне населення, головним чином, молодь і висококваліфіковані працівники найбільш працездатного віку, що вкрай негативно впливає на трудовий потенціал України.

Міграційні процеси між Україною та ЄС відбуваються в умовах євроінтеграції України. Згідно з наявною Стратегією державної міграційної політики державне регулювання зобов'язане посилити стримування темпів виїзду населення з України.

Найбільш актуальними заходами розв'язання проблем трудової міграції вважаємо наступні:

Ліквідація дисбалансу в економічній системі держави. Так, на сьогодні в Україні зовнішні запозичення застосовуються для поповнення міжнародних (золотовалютних) запасів Національного банку України, рефінансування банківської системи та повернення минулих боргів, а не для розвитку економіки.

Фінансування державою або ж вибіркоче фінансування разом з європейськими інвесторами структурної перебудови вітчизняної економіки на базі інноваційного становлення.

Залучення в економіку прямих вкладень максимальної кількості від іноземних і вітчизняних інвесторів, громадським ефектом від яких стане створення нових робочих місць, зниження суспільної напруженості, відновлення індустрії та інфраструктури депресивних територій.

Формування інвестиційних ресурсів в громадській сфері з використанням, в одному ряду з класичними, нових джерел інвестиційних коштів (фінансові ресурси муніципальних і соціальних організацій, компаній, прибутку від цінних паперів).

Кардинальна реформа податкової системи, яка повинна бути узгоджена з завданням побудови в країні соціально орієнтованої ринкової економіки європейського типу, становлення якої передбачає істотне підвищення державних витрат на розвиток охорони здоров'я, соціального забезпечення, соціального страхування, освіти, науки, культури тощо.

Регулювання інфляції, темпи зростання якої в Україні значно перевищують темпи зростання заробітної плати, що призвело до зниження реальних доходів населення і його значної соціальної диференціації.

Гарантією досягнення дієвості втілення ефективної міграційної політики повинна стати узгодженість дій керівництва країни, громадських організацій мігрантів, профспілок, агенцій з працевлаштування, банківських установ України, громадянського суспільства загалом. Ключовим показником політичної діяльності в регулюванні робочої міграції зобов'язане стати виконання програми повернення і реінтеграції трудових мігрантів, націлене на залучення мігрантів і членів сімей до роботи на вітчизняних підприємствах.

Література:

1. Бурік М. Стан і тенденції розвитку освіти України в умовах глобалізації. – Київ: “Четверта хвиля”, 2007. 48 с.
2. Дорошенко А. Трудовая миграция украинцев: Сколько людей покидает страну/ URL: <https://112.ua/mnenie/trudovaya-migraciya-ukraincev-skolko-lyudey-pokidaet-stranu-495493.html>.
3. Кульчицька К., Сушко І. Неврегульована і вимушена міграція з України до ЄС перед отриманням безвізового режиму: можливі наслідки та очікування. URL: <https://europewb.org.ua/wp-content/uploads/2017/05/Migration-Brief.pdf>.
4. Міграції населення України. URL : <http://ukrtur.narod.ru/geonas/naselukr/migration/migratukr.htm>.

Нежид Юлія Степанівна

аспірантка кафедри бухгалтерського обліку і аудиту
Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Соціальні та економічні виклики вимагають активізації співпраці з Євросоюзом, що нині формує інтеграційну стратегію України, адже саме інтеграція нашої держави до Європейського Союзу (ЄС) є поштовхом для модернізації економіки.

Сучасний вектор розвитку ефективної відкритої економіки нашої країни націлений на євроінтеграційні процеси, що мають прямий вплив на розвиток всіх галузей, зокрема і на ситуацію яка склалась на ринку праці. Досить цікавим є твердження науковців Л.Б. Гнатишин та О.С. Прокопишин, які визначають, що європейська інтеграція – це процес, що охоплює міжурядовий, регіональний і місцевий рівні управління, а також мобілізує міжінституційні й міжособистісні відносини [1]. На думку С.І. Бандури поглиблення процесу реформування вітчизняної економіки зумовлює необхідність врахування інтересів усіх суб'єктів соціально-трудових відносин [2].

Як зазначає у своїх дослідженнях А.М. Колот, в Україні, як і в більшості країн світу, також відбувається глибинна трансформація зайнятості. Вітчизняний ринок праці поступово запозичує загальносвітові тенденції. Уже сьогодні принциповими інноваціями у сфері зайнятості можна вважати лізинг персоналу, фріланс, нестандартні графіки робочого часу тощо. Нової якості набуває гнучкість ринку праці у різноманітних її формах та проявах [3].

Модернізація також пов'язана з потребою прийняття правил, стандартів і політики, що становлять основу законодавства ЄС. Індикатором міри демократизації суспільства і соціальної орієнтованості економічної системи є соціально-трудові відносини [4].

Відповідно ринок праці, як сфера соціально-трудових відносин, що є базовою в процесі розвитку національної економіки, окремих її галузей та підприємств, організацій, установ, забезпечує раціональне та ефективне використання людського капіталу зумовлює необхідність дослідження особливостей його формування і функціонування в умовах євроінтеграції. Причому особливої уваги потребує регулювання ринку праці в сільській місцевості.

Натепер низький рівень матеріального добробуту населення сільської місцевості є загальновизнаною реальністю. Причинами низької зацікавленості працівників в аграрному секторі є криза сільського господарства як галузі, знецінення сільськогосподарської праці, обмежена державна підтримка сільськогосподарських підприємств, «відплив» кваліфікованих кадрів за кордон, втрата сільськими територіями

можливостей нарощення трудового, природного, культурного потенціалу. Унаслідок руйнівних соціально-економічних процесів та демографічної кризи за аналізований період було знято з обліку 468 сільських населених пунктів, невпинно скорочується їх середня чисельність [5].

Зміни в структурі ринку праці ЄС значно впливають на розвиток ринку праці в аграрному секторі України. В Україні протягом останніх років кількість працівників в сільському господарстві зменшується і робітники з аграрного сектору переходять в інші галузі або мігрують.

Рисунок 1. - Шляхи мінімізації негативного впливу ризиків та посилення позитивних наслідків для ринку праці в умовах євроінтеграції

Отримання Україною безвізового режиму з Європейським Союзом, вплинуло на розвиток українського ринку робочої сили. Враховуючи привабливість європейського ринку робочої сили для українців, маємо значне зростання частки громадян, що виїхали на роботу, або навчання до країн ЄС.

Євроінтеграційні процеси сприятимуть зміні ситуації на ринку праці, створюючи водночас як можливості, так і загрози (рисунок).

Враховуючи європейський досвід, при формуванні української моделі ринку праці та політики зайнятості слід обов'язково прийняти умови, коли економіка, що нарощує темпи розвитку підтримує високі темпи економічного зростання і розумний рівень соціального захисту та соціального консенсусу. Досягнення такої рівноваги може здійснюватися лише на основі діалогу, стабільних відносин між громадянами, роботодавцями і державою, узгодження між ними на законодавчому, організаційному рівнях основних принципів партнерства.

Перспектива подальших досліджень полягає у доведенні національного законодавства до вимог міжнародних норм, що дасть змогу вирішити проблему регулювання зайнятості, захистити права працівників у сфері трудового законодавства, покращити якість укладання трудових договорів та значно підвищити рівень відповідальності за порушення у цій сфері. Проте варто не сліпо копіювати механізм регулювання зайнятості країн ЄС, а розробити власну модель з урахуванням усіх аспектів та особливостей ринку праці України.

Література:

1. Гнатишин Л.Б., Прокопишин О.С. Євроінтеграція як пріоритетний напрям розвитку України. *Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму*: матеріали III міжнародної наук.-практ. конференції. Кам'янець-Подільський: Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж. 2019. С. 61–63.
2. Бандура С.І. Розвиток соціально-трудова відносин як передумова досягнення продуктивної зайнятості населення. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2014. № 1. С. 8–13.
3. Колот А.М. Трансформація інституту зайнятості як складова глобальних змін у соціально-трудова сфері. *Україна: аспекти праці*. 2009. № 8. С. 3–14.
4. Грішнова О.А., Полив`яна Н.М. Соціально-трудова відносини в умовах глобальної економічної кризи: реальність, прогнози, стратегічні завдання. *Вісник Донецького національного університету*. Серія «Економіка і право». Спецвипуск. Т. 2. Донецьк: ДонНУ, 2009. С. 184–189.
5. Могильний О.М., Демчак І.М. Стан сільськогосподарських домогосподарств та зайнятості в сільських територіях: причини та наслідки державного регулювання в період аграрних реформ. *Економіка та держава*. 2018. № 6. С. 9–16.

Бігун Марія Петрівна
здобувач 3 курсу спеціальності 071 «Облік і оподаткування»
Герасименко Юлія Сергіївна
к.е.н., доцент Харківський національний аграрний
університет ім. В.В. Докучаєва м. Харків, Україна

ЕКОНОМЕТРИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ДЛЯ АНАЛІЗУ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Суспільне життя неможливе без передбачення майбутнього, без прогнозування перспектив розвитку. Економічні прогнози необхідні для визначення шляхів розвитку суспільства й економічних ресурсів, що забезпечують його досягнення, для виявлення найбільш імовірних і економічно ефективних варіантів довгострокових, середньострокових і поточних планів, обґрунтування основних напрямків економічної і технічної політики, передбачення наслідків прийнятих рішень і здійснюваних у даний момент заходів [1].

В умовах науково-технічного прогресу й удосконалення економічної системи держави, прогнозування стає одним з вирішальних наукових факторів формування стратегії і тактики суспільного розвитку. Таким чином, сучасні умови вимагають максимального розширення фронту прогнозування, подальшого удосконалення методології і методики розробки прогнозів. Чим вищий рівень прогнозування процесів суспільного розвитку, тим ефективнішим є планування і керування цими процесами в суспільстві. В роботі, більш детально розглянуто економічні моделі, а саме економетричні які дозволяють зробити прогноз в економічних системах. Процес пізнання економічної реальності вимагає побудови економетричних моделей, причому кожна економетрична модель виходить з певної економічної закономірності, яку необхідно економічно сформулювати і кількісно визначити на основі статистичних даних. Економетричні моделі є найбільш поширеним типом соціально-економічних моделей, які використовуються для аналізу й прогнозування комплексного розвитку країни. Вони складаються з функціональних регресійних і балансових рівнянь, які кількісно визначають взаємозв'язки і пропорції між макроекономічними величинами на всіх фазах процесу відтворення [3].

Для аналізу й прогнозування комплексного розвитку країни використовують економетричні моделі, які є найбільш поширеним типом соціально-економічних моделей. Вони складаються з функціональних регресійних і балансових рівнянь, що кількісно визначають взаємозв'язки і пропорції між макроекономічними величинами на всіх фазах процесу відтворення. Економетричні моделі використовувались спочатку у формі простих моделей, які описують певну частину процесу відтворення. Лише за останні десятиліття отримали розвиток складні

(комплексні) економетричні моделі, покликані відобразити функціонування всієї економіки. Ці моделі, поступово вдосконалюючись і пристосовуючись до потреб практики, що призводить до їх розширення і деталізації. Економічні прогнози необхідні для визначення шляхів розвитку суспільства й економічних ресурсів, що забезпечують його досягнення, для виявлення найбільш ймовірних і економічно ефективних варіантів довгострокових, середньострокових і поточних планів, обґрунтування основних напрямків економічної і технічної політики, передбачення наслідків прийнятих рішень і здійснюваних у даний момент заходів.

Саме застосування економетричних моделей в економіці дає змогу виокремити та формально описати найважливіші, найсуттєвіші зв'язки економічних змінних і об'єктів, а також індуктивним шляхом отримати нові знання про об'єкт. В такій моделі, в спрощеній формі, забагатьох припущень, встановлюють основні залежності між економічними показниками [2].

Література:

1. Лугінін, О.Є. Економетрія: навч. посібник / О.Є. Лугінін; [рец. В.М. Данілін, О.О. Петрова]. -2-е вид., перероб. і доп. - Київ: ЦНЛ, 2008. – 278 с.
2. Макаренко О.С. Інформаційні технології для великого міста: моделювання, прогнозування, передбачення / О.С. Макаренко // Актуальні проблеми економіки. - 2005. - № 10. - С. 166-170.
3. Мусіна, Л.А. Економетрична модель прогнозування макропоказників / Л.А. Мусіна, Т.В. Лебедева, В.О. Піщейко // Формування ринкових відносин в Україні. - 2003. - № 12. - С. 1-10.

Дроб'язко Віталіна Володимирівна

здобувач 3 курсу спеціальності 071 «Облік і оподаткування»

Герасименко Юлія Сергіївна

к.е.н., доцент Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва м. Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Основною галуззю, яка забезпечує життя населення, від роботи якої залежить продовольча безпека країни є аграрна галузь. До основних економічних показників, які характеризують ефективність діяльності належить прибуток, котрий забезпечує стабільність як підприємства, так і галузі в цілому, надає гарантію їх фінансовій незалежності. Показник, який відображає відносну дохідність або прибутковість є рентабельність.

Під рентабельністю розуміють якісний, вартісний показник, який відображає рівень віддачі витрат чи ступень використання ресурсів, котрі є в наявності, у ході виробництва та реалізації продукції [1]. Вона обчислюється за допомогою цілої системи відносних показників, які відображають ефективність роботи підприємства в цілому, прибутковість різних напрямів діяльності, вигідність виробництва окремих видів продукції. Основними групами її показників є показники рентабельності капіталу, продукції та показники, які розраховуються, беручи за основу наявні грошові кошти підприємства.

Рентабельність відображає питому вагу прибутку від реалізації продукції в отриманій виручці. Вона характеризує зміни в політиці ціноутворення та здатність підприємства контролювати собівартість реалізованої продукції.

Враховуючи особливість ведення будь-якої господарської діяльності в Україні, потрібно створювати специфічну модель господарювання, на основі економіко-математичного інструментарію. Для дослідження сільськогосподарських підприємств, ми пропонуємо обирати метод побудови на базі регресійного аналізу.

Створення регресійної моделі в першу чергу передбачає виявлення взаємозв'язку між явищем, яке досліджується, та тими факторами, котрі на нього впливають.

Перед моделюванням рентабельності варто з'ясувати фактори, що впливають на неї. Припустимо, що найбільш змістовними чинниками впливу на показник рентабельності аграрних підприємств є: чисельність працюючих осіб, активи, якими володіють підприємства, коефіцієнт капіталізації та рівень кредитування підприємства. Для моделювання рентабельності на основі певного аналізу було відібрано наступні фактори:

- кількість працівників;
- рівень кредитування;
- розмір оборотних та необоротних активів;

Коефіцієнт капіталізації активів є статистично не вагомим, оскільки на основі розрахованої t-статистики Стьюдента навіть з рівнем вагомості 10%, а t-критичне не перевищило табличне значення. Тому ми приймаємо нульову гіпотезу про повну відсутність зв'язку між рентабельністю та коефіцієнтом капіталізації.

Для дослідження впливу окремих факторів на ефективність діяльності аграрних підприємств використаємо лінійну множинну регресію:

$$y_j = b_0 + \sum (b_j * x_j) + e_j$$

де - b_0 вільний член рівняння;

b_j - коефіцієнт регресії;

$e_j = y_j + Y_j$ - залишкова величина.

У моделі, яка досліджується, результуючою змінною Y є рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств України.

Змінна x_1 – відповідає логарифмічному значенню кількості працівників на підприємствах, x_2 – рівень кредитування, x_3 – логарифмоване значення активів.

Використовуючи прикладний пакет MS Office аналіз даних було створено множинну регресійну модель рентабельності. В наслідок чого була отримана множинна регресійна модель, яка має такий вигляд:

$$Y = -0.86 + 0.049 \cdot \ln(x_1) - 1.039 \cdot \ln(x_2) \cdot \ln(x_3) \quad (1)$$

де: $\ln(x_1)$ – логарифмоване значення кількості працівників;

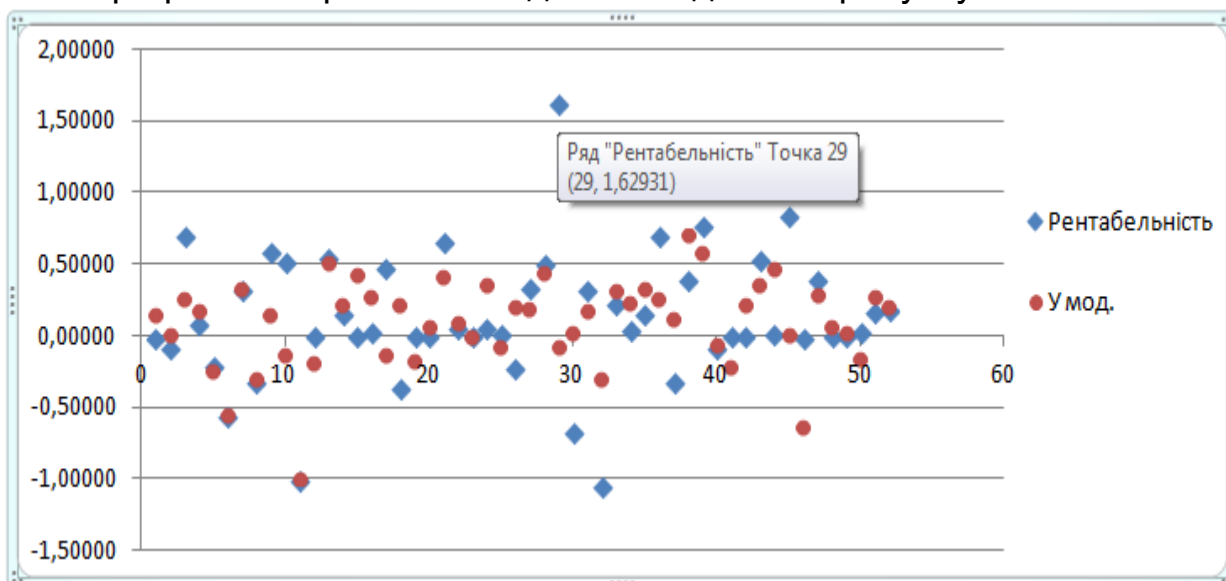
$\ln(x_2)$ – рівень кредитування підприємств;

$\ln(x_3)$ – логарифмоване значення величини активів підприємств.

Ми логарифмували кількість наявних працівників на підприємстві та розмір активів задля усунення ефекту масштабу, бо їх варіація має пряму залежить від розміру підприємства. Економічний зміст логарифмованих значень показників в регресійній моделі вказує на відсоткову зміну.

Під час моделювання рентабельності ми використовуємо два логарифмованих показника та один відносний, а саме рівень кредитування. Останній розраховується відношенням суми довгострокових та короткострокових кредитів банків до величини валюти балансу підприємства. Ми робимо це для зменшення розмаху варіації зазначеного показника, крім того з огляду на те, що абсолютні показники не бажано мати в моделі.

Графічне зображення моделі наведено на рисунку 1.

Рис. 1. - Регресійна модель рентабельності сільськогосподарських підприємств

На підставі рисунку ми можемо бачити, що дана модель не значно щільно описує досліджуване явище. Адже коефіцієнт детермінації $R^2=0,78$, це говорить про те, що відібрані фактори пояснюють рівень рентабельності на 78%. Коефіцієнт детермінації вказує на залежність зміни результуючої величини на 78% від зміни факторних величин. Щільність зв'язку факторів у нашому випадку коливаються в межах помірної щільності, адже коефіцієнт кореляції $>0,4-0,7$.

Отже, розглядаючи створену модель оцінки рентабельності підприємства, ми бачимо, що наведені фактори мають досить істотний вплив, тому їх варто враховувати. Створена модель є адекватною дійсності, а наявний високий коефіцієнт детермінації, вказує на її хорошу пояснювальну спроможність.

Література:

1. Гончарова А.І. Фактори підвищення рентабельності сільськогосподарської продукції України. Економіка АПК. 2008. №2. С.70

Жовтогарячий Андрій Сергійович

здобувач 3 курсу спеціальності

072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Герасименко Юлія Сергіївна

к.е.н., доцент Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва м. Харків, Україна

РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Економічна історія України свідчить, що аграрний сектор для нашої держави завжди мав велике значення, оскільки забезпечував продовольчу незалежність країни та був постачальником аграрної продукції для інших країн. Але його значимість сьогодні тільки збільшується, оскільки він залишається головною виробничогосподарською базою життєдіяльності основної частини населення сільських територій регіонів України.

Поглиблення інтеграції України до європейського економічного простору задає прогресивні зміни у агропромисловому комплексі (АПК), оскільки він розглядається як пріоритетний сектор національної економіки та драйвер майбутнього економічного зростання нашої держави. Разом з тим, роль даного сектору є значимою в нових євроінтеграційних умовах не лише для національної економіки, а й для економіки сільських територій. Не дивлячись на процеси диверсифікації економіки цих територіальних утворень більшість з них мають агропромислову спеціалізацію, відтак їх розвиток залежить від змін, як відбуваються в АПК. Але суперечливість впливу євроінтеграції на

розвиток аграрного сектора обумовлює таку ж суперечливу ситуацію на соціально-економічний розвиток сільських територій, оскільки вона передбачає невизначеність зовнішніх умов для їх функціонування та посилення міжрегіональної конкуренції. Все це вимагає по-новому оцінити в теоретичному аспекті особливості функціонування АПК як основи розвитку економіки сільських територій в умовах євроінтеграційних процесів.

В сучасних умовах впливу євроінтеграції на розвиток агропромислового сектора постає питання посилення ролі та розширення можливостей реалізації локальних конкурентних переваг галузей АПК, які базуються на природно-кліматичних, географічних, ресурсних, структурних, соціально-культурних та інших особливостях. Зростаючий вплив євроінтеграції на економіку сільських територій загалом та АПК має місце в тій чи іншій мірі практично в кожному регіоні України, що обумовлено наступними обставинами. По-перше, в умовах євроінтеграції відбувається поступове вбудовування регіонів країни в систему взаємовідносин з європейською економікою, при якому відбувається посилення ролі не лише національних та регіональних факторів, а локальних факторів. При цьому суб'єкти економіки починають все більше залежати не тільки від макроекономічної та регіональної політики країни, а й від особливостей місцевих виробничих систем. По-друге, для сільських територій регіонів України АПК є домінуючим сектором економіки, від стану якого багато в чому залежить не тільки ефективність регіонального господарства, а й соціальне стан місцевого населення[1].

З метою подальшого розвитку економіки сільських територій, необхідно розробити механізм управління, який враховуватиме агропромислову спеціалізацію сільських територій України та процеси євроінтеграції. До складу якого входять такі структурні компоненти:

1) інтеграційний - активізація стратегічної взаємодії господарюючих суб'єктів АПК сільських територій регіонів України та ЄС у тих сферах діяльності, де вони мають комплементарний характер;

2) інвестиційний - пріоритетна підтримка інвестиційного розвитку сільських територій з найбільш сприятливими умовами для агропромислового виробництва;

3) інноваційний - налагодження співпраці дослідницьких структур АПК України з аналогічними структурами ЄС, які мають значний науково-технічний та технологічний потенціал.

Реалізація механізму управління АПК в умовах євроінтеграції сприятиме розвитку економіки сільських територій, натомість відсутність активних заходів з боку державних органів влади на всіх рівнях може призвести до кризових явищ в сільській місцевості, оскільки, як показав наш аналіз, галузі АПК забезпечують робочими місцями більшість сільських територій регіонів України[3].

Основними складовими розвитку системи інноваційного підприємництва як основи зміцнення економічного потенціалу сільських територій вважаємо:

- розвиток інфраструктури генерації наукових знань та інновацій;
- створення системи підготовки інноваційних менеджерів;
- стимулювання престижності і мотивації праці шляхом підвищення оплати працівникам села;
- інвестиційне забезпечення інноваційних технологічних процесів;
- використання high-tech технологій і поступовий перехід до high-lme;
- розширення інтеграційних зв'язків між суб'єктами економічних відносин.

Важливим у розвитку інноваційного підприємництва є й поглиблення міжнародного співробітництва з науковими партнерами та інноваційними підприємствами, що формує передумови для безпосереднього доступу до найважливіших сучасних та майбутніх наукових та економічних просторів. Така кооперація стає дедалі важливішою завдяки визначній ролі України в рамках політики добросусідства із країнами Європейського Союзу. Реалізація системи заходів організаційно-економічного характеру, що узгоджені із концептуальними засадами розвитку інноваційного підприємництва, сприятиме своєчасному й ефективному впровадженню якісних інновацій для розвитку сільських територій[2].

Таким чином, в Україні на всіх територіальних рівнях (національному, регіональному та місцевому) відбуваються процеси диверсифікації економіки, але для більшості її сільських територій характерною є агропромислова спеціалізація, що підтверджується аналізом структури зайнятості. Євроінтеграційні процеси обумовлюють необхідність формування таких інституційних умов які забезпечать послідовний розвиток не лише галузей АПК, а й сільських територій, які є місцем життєзабезпечення основної робочої сили даного комплексу. Отже, ефективний розвиток АПК як основи економіки сільських територій в умовах євроінтеграції можливий лише при активних діях державної, регіональної та місцевої влади, які необхідно спрямувати на такі напрямки розвитку агропромислового виробництва: активізація міжрегіональної інтеграційної взаємодії в агропромисловій сфері; залучення інвестицій для поновлення і нарощування виробничого потенціалу АПК; налагодження співпраці дослідницьких структур з метою розвитку інноваційних процесів в галузях АПК.

Література:

1. Заяць Т. А., Г. О. Краєвська Г. О. Економічна основа сільських поселень України та перспективи її зміцнення. Економіка України. 2016. №9. С. 70–81.
2. Сільські території у період змін. Нові можливості ?! URL: <http://www.csi.org.ua/silski-terytoriyi-u-period-zmin-novi-mozlyvosti>.
3. Сіренко Н. М. Розвиток інноваційного підприємництва в аграрному секторі економіки України : монографія. Миколаїв. 2016. 243 с.

Зейда Олександра Дмитрівна
здобувач 3 курсу спеціальності 071 «Облік і оподаткування»
Герасименко Юлія Сергіївна
к.е.н., доцент Харківський національний аграрний
університет ім. В.В. Докучаєва м. Харків, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФАКТОРНОГО АНАЛІЗУ ПРИБУТКУ

З розвитком ринкових відносин підвищується відповідальність керівництва та самостійність у розробці і прийнятті управлінських рішень по забезпеченню ефективності операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства. Виражається це досягнутими фінансовими результатами, зокрема, прибутком – як основним критерієм ефективності операційної діяльності, вибору інвестиційних проектів, програм оптимізації витрат та фінансових вкладень. У загальному вигляді прибуток – це різниця між отриманими доходами від певної діяльності та понесеними витратами на її здійснення. Показник інформує про необхідність заходів щодо зменшення собівартості продукції, нарощування обсягів виробництва й реалізації, розширення асортименту продукції (товарів, робіт, послуг), доцільність змін у ціновій політиці. З метою об'єктивної оцінки та виявлення невикористаних резервів для подальшого підвищення ефективності управління цим показником проводиться фінансовий аналіз.

Проведення аналізу прибутку підприємства перш за все потребує класифікації факторів впливу та їх параметрів, що дозволять в кількісному та відносному вимірі оцінити вплив цих факторів на процес формування зростання прибутку та його ефективного використання. За отриманими результатами аналізу керівництво підприємства має можливість оцінити показники діяльності, ефективність прийнятих управлінських рішень щодо інвестиційної та фінансової політики. Перелік завдань, що потребують вирішення в процесі аналізу та джерела інформації, які використовуються при цьому, залежать від мети та інтересів користувачів (керівництва, фінансових аналітиків, менеджерів, податкових органів, потенційних інвесторів, банків тощо).

Основними завданнями аналізу прибутку є: оцінка динаміки показників прибутку; ґрунтовності утворення та розподілення його фактичної величини; виявлення та вимірювання дії різних факторів на прибуток; оцінка можливих резервів подальшого росту прибутку на основі оптимізації обсягів виробництва та накладних витрат [1] .

Методика аналізу прибутку підприємства полягає у порівнянні фактичних даних за звітний період з плановими значеннями або з даними за попередні періоди, виявленні тенденції зміни, встановленні причин відхилення від плану за кожним з видів прибутку. Як важлива складова аналізу визначається рентабельність – відносна характеристика прибутку, що відображає ступінь дохідності, вигідності та прибутковості діяльності. Показники рентабельності ширше та повніше, в порівнянні з абсолютним значенням прибутку, відображають результати ведення господарської діяльності. Ця величина відображає співвідношення ефекту із вкладеним капіталом або спожитими ресурсами.

На обсяг прибутку впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори. Тому з метою визначення впливу кожного з цих факторів проводять факторний аналіз, що являє собою комплексне вивчення та вимір впливу факторів на величину результативних показників. Найважливішим складником загальної величини прибутку є прибуток від реалізації продукції. Аналіз виконання плану від реалізації продукції варто починати з проведення перевірки обґрунтованості планових показників собівартості та прибутку, обсягу виробництва та реалізації продукції. Завдяки чому можна буде встановити причини відхилення фактичних показників прибутку від реалізації продукції від запланованих [2] .

Важливими умовами зростання прибутку від реалізації продукції є: збільшення обсягу забезпечення ритмічності виробництва та відвантаження; зниження собівартості; підвищення якості продукції та її конкурентноздатності на ринку.

Поширеним способом узагальнення та систематизації факторів впливу є створення так званих систем факторів. Вони розкривають явище, що вивчається, у вигляді суми чи добутку декількох факторів, які визначають його величину та функціонально залежать від нього.

Резерв – це кількісна величина, що виявляється на стадіях планування, стадії виробництва продукції та її реалізації.

Загалом резерви збільшення прибутку варто виявляти на стадії планування та безпосереднього виробництва продукції та її реалізації. Процес виявлення резервів проходить у три етапи:

1. Аналітичний – виявлення резервів та їх кількісна оцінка.
2. Організаційний – розробка комплексу інженерно – технічних, економічних і соціальних заходів по забезпеченню використання виявлених резервів [3] .
3. Функціональний – практична реалізація заходів і контроль за

їх виконанням.

Таким чином, формування достовірної інформаційної бази є необхідною умовою проведення поглибленого аналізу прибутку підприємства з метою визначення фінансового стану підприємства, зокрема, дослідження змін, що відбулися за звітний період, ефективності використання отриманого прибутку. Факторний аналіз прибутку надає керівництву підприємства можливість коригувати обсяги виробництва в залежності від величини впливу тих чи інших факторів. Такий аналіз дає можливість реально оцінити стан справ на підприємстві, досліджувати структуру собівартості усієї випущеної та реалізованої продукції.

Література:

1. Гайдис Н.М. Фінансовий аналіз: навч.–метод. посіб./ Н.М. Гайдис. – Львів: ЛБІ НБУ, 2006.
2. Купалова Г.І. Теорія економічного аналізу: навч. посіб. / Г.І Купалова – К.: Знання, 2008. – 639 с.
3. Тютюнник В. Факторний аналіз прибутку: / В. Тютюнник // Справочник економіста. – 2010. – № 10. – С.35-42.

Король Єлизавета Ярославівна

здобувач 3 курсу спеціальності 071 «Облік і оподаткування»

Герасименко Юлія Сергіївна

к.е.н., доцент Харківський національний аграрний
університет ім. В.В. Докучаєва м. Харків, Україна

КОРЕЛЯЦІЙНО-РЕГРЕСІЙНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ ФАКТОРІВ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Будь-який соціально-економічний процес є складною динамічною системою, в якій взаємодіє безліч технічних, економічних і соціальних процесів, що постійно змінюються під впливом зовнішніх проявів. У цих умовах управління системами виявляється проблема, вирішення якої потребує використання наукового апарату системного аналізу, одним із найпоширеніших методів якого є економіко-математичне моделювання.

Економіко-математична модель є математичним відображенням досліджуваного економічного об'єкта (процесу), за допомогою якого вивчається його функціонування та оцінюється зміна його ефективності при можливих змінах характеристик зовнішнього середовища. Під час розробки моделі особливо важливим представляється визначення мети формування її і застосування. Параметри економетричних моделей оцінюються за допомогою методів математичної статистики.

Найбільш поширеними економетричними моделями є системи регресійних рівнянь. Економетричні моделі використовуються для аналізу й прогнозування конкретних економічних процесів із використанням реальної статистичної інформації. Оптимізаційні моделі дозволяють знайти з безлічі можливих (альтернативних) варіантів найкращий варіант виробництва, розподілу або споживання. Обмежені ресурси при цьому будуть використані найбільш ефективним чином для досягнення поставленої мети.

Кореляційно-регресійний зв'язок виражається відповідними математичними рівняннями. За напрямом зв'язок між корелюючими ознаками може бути прямим і зворотним. При прямому зв'язку обидві ознаки змінюються в одному напрямі, тобто із збільшенням факторної ознаки зростає результативна і навпаки (наприклад, між якістю ґрунту і врожайністю). При оберненому зв'язку обидві ознаки змінюються в різних напрямках (наприклад, між собівартістю продукції і продуктивністю праці) [3].

Найпростішим видом кореляційно-регресійного зв'язку є зв'язок між двома ознаками: результативною і факторною, який називають парною кореляцією, або простою кореляцією.

Якщо $b > 0$, то зв'язок *прямий*, якщо $b < 0$, то зв'язок *обернений*, якщо $b=0$, то зв'язок відсутній. Параметри рівняння a і b визначають за методом найменших квадратів, розв'язуючи систему нормальних рівнянь:

$$\begin{aligned} \sum y &= na_0 + a_1 \sum x ; \\ \sum xy &= \sum xa_0 + \sum x^2 a_1 . \end{aligned}$$

Для визначення взаємозв'язку між незалежними змінними необхідно розглянути фактори соціального впливу сільського населення і дослідити їх на мультиколінеарність. Факторами соціального впливу є: продуктивність праці сільськогосподарських підприємств, оплата праці у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, доходи від продажу сільськогосподарської продукції у розрахунку на одне домогосподарство, середній рівень орендної плати, питома вага житлової площі, обладнаної водопроводом, кількість лікарняних закладів у сільській місцевості, кількість шкіл у сільській місцевості тощо.

У разі виявлення лінійної залежності між зазначеними факторами, отримана система рівнянь не буде відповідати умовам отримання однозначного розв'язку. Якщо на даному етапі побудови моделі ми виявимо мультиколінеарність, то зможемо уникнути помилок специфікації моделі, адже вони знижують точність показників, на основі яких побудувати достовірну модель взаємозв'язку буде неможливо.

Кореляційний аналіз факторних ознак можна виконати за допомогою інструменту «Кореляція» пакету аналізу Excel. Водночас регресійний аналіз можна провести за допомогою інструменту «Регресія» пакету аналізу даних MS Excel.

При теоретичному обґрунтуванні моделі і виборі факторних ознак слід враховувати тісноту кореляційного зв'язку між ознаками. При формуванні кореляційної моделі до неї потрібно включити тільки такі фактори, які істотніше впливають на результативну ознаку. Потрібно, щоб множинна кореляційна модель містила незалежні і такі, що не дублюють один одного, фактори. Небажаним є включення до однієї моделі часткових і загальних факторів. Повністю слід виключити фактори, функціонально пов'язані з результативною ознакою.

Складною є проблема обґрунтування функціонального зв'язку виду багатфакторного виду рівняння регресії. На практиці найчастіше використовують багатфакторні лінійні рівняння і рівняння, що приводяться до лінійного виду відповідними перетвореннями, а саме виду:

$$y = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + \dots + a_nx_n,$$

де y - результативний показник;

$x_1, x_2, \dots, x_n$ - фактори, які впливають на результативний показник;

$a_1, a_2, \dots, a_n$ - параметри рівняння

Параметр рівняння a_1 називають частинним коефіцієнтом регресії. Він показує, як у середньому змінюється результативна ознака у зі зміною факторної ознаки x_1 на одиницю, за умови, що інші факторні ознаки залишаються незмінними. Коефіцієнти множинної регресії показують ступінь середньої зміни результативної ознаки при зміні відповідної факторної ознаки на одиницю (одне своє значення) за умови, що всі інші фактори, які включені до рівняння регресії, залишаються постійними (фіксованими) на одному (звичайно середньому) рівні. Коефіцієнти регресії, що мають різний фізичний смисл і одиниці вимірювання, не дають чіткого уявлення про те, які саме фактори найістотніше впливають на результативну ознаку [1].

На сьогоднішній день, настали дуже важкі часи, як для сільського населення, так і для сільського господарства. За даними Відділу аналізу та моніторингу аграрного ринку, за період січень-березень 2020 року виробництво с/г продукції в країні зменшилось на 1,8%, порівняно з аналогічним періодом минулого року, у т.ч. у підприємствах на -0,8% та господарствах населення на -3,3%. Варто зазначити, що 63% всієї молочної продукції виробляється у господарствах населення. Оскільки в силу вступають нові вимоги до якості молока, більшість сировини від домогосподарств буде прийматись у якості технічної, а отже її вартість буде значно нижчою. Не виключено, що на цьому фоні загальний показник виробництва продукції тваринництва продовжуватиме знижуватись [2].

Тобто, доцільно стверджувати, що на сучасному етапі українське село потребує допомоги. Тому в даній роботі було запропоновано побудувати кореляційно-регресійну модель за допомогою факторів впливу.

Проблеми застосування соціально-психологічних методів управління в Україні малодосліджені. Основні причини полягають у неусвідомленості управлінцями дієвості та пріоритетності використання даних методів перед економічними та адміністративними через стереотипний погляд та низьку досвідченість із соціально-психологічних питань. А глобальна соціалізація цивілізованого суспільства потребує вирішення соціально-психологічних проблем і використання соціальних результатів як чинників подальшого економічного зростання. Тому ринкові перетворення в Україні, а відповідно, і в сільському господарстві, вимагають перебудови методів управління з метою підвищення якості сільськогосподарської продукції та розвитку конкурентоспроможності.

Література:

1. Мармоза А.Т. Статистика: підручник [для студ. вищих навч. закладів]. – К. : Ельга – Н, КНТ, 2009. с. 173-175;
2. Стан АПК в Україні. URL: <https://a7d.com.ua/novini/50169-stan-apk-v-ukrayin.html>;
3. Степе Гайдаєнко О, Коваленко Л. Застосування кореляційно – регресійного аналізу для прогнозування результатів діяльності підприємства. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5868/1/.pdf>.

Курганська Марія Геннадіївна

здобувач 3 курсу спеціальності 071 «Облік і оподаткування»

Герасименко Юлія Сергіївна

к.е.н., доцент Харківський національний аграрний
університет ім. В.В. Докучаєва м. Харків, Україна

КОРЕЛЯЦІЙНО-РЕГРЕСІЙНИЙ АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ МІГРАЦІЇ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СІЛ УКРАЇНИ

В сучасному світі гостро постала проблема міграції населення, що є характерною як для України в цілому, так і для сільської місцевості. І не тільки тому, що соціальні та економічні проблеми змушують українців пересуватися в просторі, а й з огляду на їх здатність шукати для себе краще місце для життя, роботи, відпочинку тощо.

В науковому дослідженні «Міграції населення України: передумови, динаміка та наслідки розвитку» вчена С.О. Западнюк здійснила розрахунок кореляційного зв'язку між основними показниками міжрегіональних, міждержавних міграцій і показниками соціально-економічного розвитку. Результати дослідження вказують на те, що в більшості випадків відстежується залежність між показниками

міжрегіональних переселень і показниками суспільного розвитку. Менш стійкою є залежність між показниками суспільного розвитку і показниками міждержавної активності населення, що вказує на існування економічних, як основних факторів та додаткові: психологічних, особистісних.

Для того, щоб виявити соціально-економічні фактори та побудувати регресійну модель треба оцінити причинно-наслідковий зв'язок, який сприятиме збалансованості попиту і пропозиції на робочу силу, збалансуванню трудової міграції, шляхом розроблення відповідних економічних та соціальних програм розвитку регіональних і національного ринків праці. При побудові рівняння регресії, в першу чергу необхідно виділити фактори впливу на міграцію, вплив яких вважається істотним. Виокремлення та врахування у моделі головних соціально-економічних факторів впливу є важливим етапом для побудови моделі, яка об'єктивно описує існуючі взаємозв'язки, а отже дозволяє на основі отриманих результатів приймати управлінські рішення. Для перевірки істотності зв'язку між змінними можна скористатись коефіцієнтами кореляції, для цього необхідно побудувати кореляційну матрицю. За допомогою отриманих коефіцієнтів кореляції визначаються соціально-економічні фактори, які спричинені міжнародної трудовою міграцією населення, вплив яких на результативну ознаку визнається істотним [2].

Зокрема, вимірювалися кореляційні зв'язки між середніми показниками (2000-2007 рр.) прибулих, вибулих осіб, сальдо міграції в міжрегіональному та міждержавному розрізах і середніми показниками (за 2000-2006 рр.) економічного, фінансового, соціального, демографічного розвитку регіонів тощо. При корелюванні показників соціально-економічного розвитку регіонів України та величин прибулого населення в міжрегіональних міграціях зі зміною місця постійного проживання автором були встановлені певні особливості. Так, кількість прибуттів міжрегіональних мігрантів прямо залежить від розвитку фінансового сектора економіки, а саме – від темпів зростання доходів та видатків місцевих бюджетів, обсягів надходжень податків тощо. Збільшення доходів та податкових надходжень до місцевих бюджетів свідчать про розвиток відповідних територій України, тому такі території мають посилену атрактивність (ступінь привабливості) для потенційних мігрантів, що зумовлює активне прибуття переселенців. Також існує тісний зв'язок між обсягами прибутків у сфері послуг і промисловості (збільшення яких свідчить про їх інтенсивний розвиток) та прибуттям мігрантів. Це свідчить про їх зацікавленість щодо зайнятості у цих сферах економіки, водночас перспектива зайнятості в аграрному секторі є менш привабливою для мігрантів. Рівень зайнятості в економіці регіонів України (частка зайнятих осіб) свідчить про рівень регіонального розвитку і відповідні можливості для населення. Він впливає як на прибуття, так і на вибуття мігрантів, спричинюючи

безперервний оборот робочої сили і постійний пошук населенням кращого місця працевлаштування. Обсяг валової доданої вартості (ВДВ) регіонів України є одним з узагальнюючих показників, які характеризують економічний і соціальний розвиток.

Обсяг валової доданої вартості та величини прибулого населення і сальдо міграції характеризуються стійкою залежністю, тобто існує тісний зв'язок між об'ємами ВДВ і показниками міграцій. Мігранти вселяються у регіони із розгалуженою інфраструктурою сфери послуг, яка вдосконалюється зі збільшенням обсягів виробленої та реалізованої продукції, концентрації підприємств цього виду економічної діяльності, що активно розвиваються. З огляду на тенденції збільшення зайнятості населення у цьому секторі економіки, регіони України з розвинутою невиробничою сферою господарства порівняно рідше стають донорами населення для інших територій. Розвиток певних типів поселень регіонів України (як правило, це – районні та обласні центри, околиці великих міст), забезпечених необхідними комунікаційними засобами, що відображається показником кількості введеного в експлуатацію житла, потребою у телефонному зв'язку тощо, є сильним атрактивним чинником для прибулих осіб, які значно перевищують число вибулих мігрантів, і зумовлює концентрацію переселенців на таких територіях [1].

Обернений зв'язок існує між показниками міжрегіональних міграцій та часткою житла, побудованого індивідуальними забудовниками. Поясненням цього може бути значне перевищення трудової складової у загальних потоках міграцій, внаслідок чого переселенці здебільшого ставлять собі за мету не будівництво або придбання власного будинку, а вигідне працевлаштування для вирішення фінансових проблем. Поява іноземних інвестицій в регіонах України свідчить про зацікавленість у становленні та майбутньому розвитку певних підприємств, що представляють різні галузі господарства, можливу перспективу вигідного працевлаштування і, відповідно, приваблює потенційних мігрантів. Цікавим є факт збільшення кількості внутрішніх іммігрантів та осіб, що осідають в регіонах зі значним потоком імпортованих товарів та послуг, що підтверджує тезу про першочерговий пріоритет населення – забезпечити власні потреби. Виробництво товарів і послуг на експорт має другорядне місце, що підтверджує низьке сальдо міграції в регіонах виробництва товарів і послуг на експорт. Одним з найвпливовіших чинників міграції є обсяг заробітної плати, її приріст, варіювання її рівнів по регіонах.

Також на міграційні процеси в країні впливає можливість отримання якісної освіти, перспектива можливого працевлаштування за отриманою професією. Така можливість приваблює мігрантів, здебільшого молодь, яка переїжджає до районних та обласних центрів з метою отримання майбутньої професії, наукових співробітників – до регіонів з найбільшими центрами освіти та науки України [3].

Отже, досліджуючи взаємозв'язок міграції трудових ресурсів і соціально-економічного розвитку сільських місцевостей України, можна зробити висновок, що регіональні особливості соціально-економічного розвитку створюють середовище для поширення процесів міграції населення, зумовлюючи їх напрямки, періодичність, обсяги.

Література:

1. Бербенець О. В. Проблеми міграції робочої сили та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс]: Ефективна економіка. 2012. №10 URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4450>
2. Западнюк С.О. Сучасні фактори міграції населення як втілення регіональних та загальнодержавних проблем України. Регіональні проблеми 80 України: Географічний аналіз та пошук шляхів вирішення: Зб. Наук. Праць. Херсон: ПП Вишемирский, 2007. № 3 С. 90 - 94.
3. Шевченко Ю.О. Подолання соціально-економічних наслідків міжнародної міграції трудових ресурсів України. URL:

Прокопенко Альбіна Олегівна

здобувач 3 курсу спеціальності

072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Герасименко Юлія Сергіївна

к.е.н., доцент Харківський національний аграрний
університет ім. В.В. Докучаєва м. Харків, Україна

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Постійно мінливі умови економіки гостро позначили перед регіонами України проблему соціально-економічного розвитку сільських територій. В Україні існує концепція сталого розвитку, однак, у ній відсутні чіткі принципи й методи регулювання цих процесів на рівні сільських поселень, які враховували б територіальні, соціальні й ментальні особливості українського села.

Заходи для сталого розвитку сільських територій у наш час формуються як самостійний напрям вітчизняної економічної політики. В якості одного з напрямку регулювання сільської економіки з метою забезпечення сталого розвитку висувається стратегічне планування. З його допомогою на основі програмно-цільового підходу йде пошук та визначення механізмів забезпечення сталого розвитку сільських територій. На сьогодні система формування бюджетів у сільських територіях не стимулює їхнього розвитку, оскільки в ній не розглядаються конкретні способи залучення фінансових коштів, не виявляються центри зростання економіки, розташовані у безпосередній близькості від регіональних центрів.

Керування соціально-економічним розвитком сільських територій вимагає розробки нових методів, що враховують сучасні особливості. Перед практикою й теорією стоять завдання виявлення ефективних інструментів управління сільськими територіями та комплексної оцінки рівня їх соціально-економічного розвитку.

Сталий розвиток сільських територій розглядається як розвиток, який породжує економічне зростання і справедливо розподіляє його результати. Це розвиток, який віддає пріоритет виробленню інтегральної системи цінностей, зверненої в рівній мірі до кожного громадянина, розширення його можливостей і забезпечення участі в ухваленні рішень, що впливають на його життя.

Встановлено, що сталий розвиток сільських територій характеризує, з однієї сторони, зовнішні, найважливіші природно-ресурсні обмеження, які формують віддалену перспективу й, з іншого боку, визначає можливості соціально-економічного розвитку сільських співтовариств, розвиток господарюючих суб'єктів та природо облаштування.

Сталий розвиток сільських територій охарактеризовано як рівномірне нарощування позитивних соціальних показників життєвого рівня населення, освіченості, здоров'я у повній відповідності з економічним й екологічним розвитком сільського регіону. На індивідуально-мотиваційному рівні ці показники виявляють себе в зростанні задоволеності населення сільських територій життям у цілому, власними соціально-економічними перспективами й перспективами своїх дітей, що відповідають зростанням показників задоволеності основними умовами сільської життєдіяльності.

Доведено, що перехід до сталого соціально-економічного розвитку повинен в першу чергу починатися на рівні державної влади. Особливу увагу мають чинники, пов'язані із загальною політичною, макроекономічною і соціальною стратегією держави.

Показано, що ефективне управління соціально-економічним розвитком сільських територій можливо при погодженому управлінні на державному, регіональному і місцевому рівні. Для ефективного соціально-економічного розвитку сільських територій доцільно застосувати рівневий механізм. На державному рівні програмно-цільове управління розвитком сільських територій будується на основі вдосконалення міжбюджетних стосунків за допомогою технології бюджетно-податкових повноважень, які засновані на довгострокових нормативах і враховують інтереси місцевого і регіонального розвитку. На регіональному рівні – здійснення моніторингу соціально-економічного розвитку сільських територій, реалізація заходів адресної державної підтримки розвитку сільських територій з боку регіональної влади, у тому числі з використанням трансфертів і дотацій. На місцевому рівні – розробка і реалізація генеральних планів розвитку сільських територій з урахуванням перспективних інтересів місцевого співтовариства.

Запропоновано базові сценарії розвитку сільських територій, а саме: сценарій стриманого розвитку (заснований на гіпотезі про те, що інвестиційний ріст останніх років був проявом постдевальваційного компенсаційного росту і незабаром станеться його уповільнення); сценарій агропромислового і індустріального розвитку (припускає, що в результаті зусиль з боку апарату управління і населення інвестиційна привабливість муніципальних утворень зросте. Буде відкрито значне число малих і середніх агропромислових підприємств, муніципальні утворення притягнуть декілька великих виробництв); сценарій субурбанізованого розвитку (що припускає посилення приміських функцій сільських муніципальних утворень, тіснішу інтеграцію міста і села); сценарій багатопланового розвитку (заснований на оптимістичному баченні майбутнього і припускаючий бурхливий приплив інвестицій і одночасно субурбанізацію, пов'язану з інноваційним типом економічного розвитку).

У результаті аналізу соціально-економічного стану сучасного українського села виявлено низку серйозних проблем. Аналіз динаміки демографічних процесів свідчить про непривабливість сільських територій для проживання населення. Спостерігається глибока демографічна криза, показниками якої є від'ємний природний приріст, низька народжуваність, постаріння сільського населення, вимирання цілих сіл, міграційні потоки молоді з села у місто та за кордон. Як наслідок скорочується частка населення працездатного віку. В умовах трансформаційних процесів у сільському господарстві значна частина селян залишилась без роботи, підвищується рівень безробіття. Багато селян зайнято лише у підсобному присадибному господарстві. Відповідно до цих процесів падає рівень доходів населення, який значно відрізняється від доходів міського населення. Скорочується платоспроможний попит населення на продукти харчування та соціальні послуги.

Сталий розвиток сільських територій розглянуто як розвиток, який породжує економічне зростання, справедливо розподіляє його результати та віддає пріоритет виробленню інтегральної системи цінностей, що поширюється на кожного громадянина, розширює його можливості й забезпечує участь в ухваленні рішень, що впливають на його життя.

Визначено шляхи використання результатів інноваційної діяльності в прискоренні соціально-економічного розвитку сільських територій. Виходячи з характеристик етапів життєвого циклу, на яких знаходиться аграрний сектор економіки або окремі його галузі, необхідно використати відповідну матрицю для визначення цільового спрямування подальшого інноваційного розвитку аграрного сектору. Таку матрицю необхідно враховувати в процесі розроблення концепції і стратегії інноваційного розвитку аграрного сектору економіки.

Література:

1. Бутко М. П. Державне регулювання як інструмент підвищення конкурентоспроможності регіонів / М. П. Бутко // Економіка України. – 2007. – № 6. – С. 36–44.
2. Губені Ю.Е. Комплексний підхід до стійкого розвитку сільських територій / Ю.Е. Губені, П.О. Олігощук // Економіка АПК. - 2009. - №10. - С. 127-131.
3. Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми / [Бородіна О. М. , Кирилук С. В., Попова О. Л. та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук О. М. Бородіної. – К. : ІЕП НАНУ, 2008. – 264 с.
4. Кириленко І.Г. Проблеми українського села та їх вирішення у контексті аграрних трансформацій / І.Г. Кириленко, О.І. Павлов // Економіка АПК. - 2010. № 7. - С.24-31.

Теплякова Дар'я Ігорівна

здобувач 3 курсу спеціальності

072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Герасименко Юлія Сергіївна

к.е.н., доцент Харківський національний аграрний
університет ім. В.В. Докучаєва м. Харків, Україна

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ

В економічній літературі на сьогодні не існує загальноприйнятого підходу до визначення терміну «сільський розвиток». Становленню концептуальних засад сільського розвитку сприяли праці економістів-аграрників. Зокрема, О. Онищенко і В. Юрчишин одними з перших у вітчизняній економічній науці дали визначення поняття «сільський розвиток». На їх думку, у практичному відношенні сільський розвиток виправдано розглядати як матеріалізацію системних законодавчих, регіональних і безпосередньо місцевих заходів, і практичних дій, підпорядкованих сучасним і стратегічним інтересам і потребам кожної конкретної сільської території, кожного, сільського поселення, кожної сільської виробничо-господарської структури, кожного селянина та іншого сільського жителя.

Сільський розвиток передбачає покращення соціально-економічних умов в сільській місцевості через поліпшення можливостей для працевлаштування, підвищення доходів домогосподарств та мобільності їхніх членів.

На мій погляд, сільський розвиток – це обґрунтований процес послідовних економічних, соціальних, політичних, культурних і природоохоронних змін, спрямованих на покращення якості життя, який

повинен задовольняти потреби сільського населення та не створювати загроз для майбутніх поколінь.

На основі аналізу тенденцій та особливостей функціонування сільських територій України [1] визначено, що основними проблемами їх розвитку є:

- соціально-демографічні;
- інфраструктурні;
- економічні;
- екологічні;
- інституціональні.

Наявність вищенаведених проблем в Україні, потребує дієвих механізмів створення сприятливих умов для комплексного сільського розвитку, високоефективного, конкурентоспроможного як на внутрішньому, так і зовнішньому ринку аграрного сектору, розв'язання соціальних проблем села, гарантування продовольчої безпеки країни, збереження селянства як носія української ідентичності.

Перспективи розвитку українського села та забезпечення рівноваги їх економіки України значно залежать від державного регулювання. Методи, форми й масштаби державного регулювання визначаються характером і гостротою економічних, соціальних, екологічних та інших проблем в конкретних умовах місця й часу[1].

Враховуючи наявність проблеми розвитку сільських територій на рівні держави за період незалежності України прийнято багато програм щодо розвитку села, зокрема «Національна програма відродження села на 1995–2005 роки» (1994 р.), «Загальнодержавна програма соціального розвитку села на період до 2011 року» (2004 р.), «Комплексна програма підтримки розвитку українського села на 2006–2010 роки» (2005 р.). Напрями сільського розвитку та їх механізми були визначені у пріоритетах діяльності Міністерства аграрної політики і продовольства України та Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року та в проекті Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року. Але ці концепції так і не стали реальністю, що не вирішило проблем розвитку сільських територій.

Вважаю, що доцільним з точки зору розробки напрямів забезпеченні розвитку сільських територій України важливим є вивчення зарубіжних навиків. Особливо корисним для економіки України, в контексті європейської інтеграції, повинен стати досвід країн Європейського Союзу.

Політика розвитку сільських територій у європейських країнах здійснюється в рамках Спільної аграрної політики (САП) ЄС[3]. САП ЄС поєднує елементи різних видів державної політики: регуляторно-ринкової, цінової, зовнішньоторговельної й структурної політики. Оскільки в аграрній економіці галузевий і територіальний фактори інтегровані в одне ціле, поступово цілі САП ЄС змістилися з вирішення

проблем сільського господарства до завдань розвитку сільських територій. Сьогодні САП ЄС в широкому розумінні – це напрям загальної політики ЄС, спрямований на: вдосконалення правового регулювання відносин в аграрно-промисловій сфері; розвиток адміністративних відносин між відповідними інститутами та суб'єктами господарювання в сільському господарстві; прийняття економічно доцільних та ефективних регуляторних актів, які посприяють підвищенню конкурентоспроможності сільського господарства ЄС і розвитку сільської місцевості; сприяння подальшій лібералізації сільського господарства ЄС згідно з вимогами СОТ [2].

Аналіз досвіду реалізованих проектів економічного розвитку сільських територій в розвинених країнах Європи дозволяє виділити основні акценти, які необхідно використовувати при розробці напрямів сільського розвитку в Україні [3]:

1) комплексність: в проектах економічного розвитку розглядати всі можливі види господарської діяльності, здійснення яких може підвищити дохід сільського населення;

2) відкритість: при розробці проектів необхідно використовувати методи інтерактивного планування за участю з населенням шляхом обговорення в ЗМІ, на сільських зборах, «круглих столах»;

3) активна участь місцевого населення: в процесі розробки і реалізації проекту в максимальній мірі використовуються знання, досвід і уявлення населення, враховуються особливості економічної та соціальної поведінки різних соціальних груп, забезпечується збалансованість їх інтересів;

4) використання місцевих ресурсів: мобілізація місцевих фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів, що має першочергове значення для створення стійких механізмів забезпечення зайнятості та доходів.

Також необхідно зазначити, що перспективи сільського розвитку в Україні залежать від успішності створення та функціонування системи інституційного забезпечення концептуального розвитку державної політики сільського розвитку.

На основі проведеного аналізу проблем сільського розвитку в Україні та досвіду формування політики розвитку сільських територій в ЄС, вважаємо, що перспективи національного розвитку залежать від кардинальної зміни державної політики. На мій погляд, з метою забезпечення сільського розвитку в контексті здійснення державної політики мають бути використані кращі надбання країн ЄС щодо створення організацій, які сприяють ефективній роботі приватних та державних структур, наприклад – Агенції сільського розвитку, Фонди сільського розвитку.

Для вирішення наведених проблем, необхідно органам державного та регіонального управління розробити Концепцію сільського розвитку

та Стратегію соціально-економічного розвитку сільських територій, в якій чітко визначити пріоритети та перспективи сільського розвитку.

Література:

1. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України : [монографія] / НАН України. Інст регіональних досліджень;наук. ред. В.В. Борщевський. – Львів, 2012 – 216 с.
2. Важинський Ф.А. Сутність і значення соціально-економічного розвитку сільських територій / Ф.А. Важинський // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010 – Вип. 20.5 – С. 152–157.
3. Малько Ю. Конвергенція політики сільського розвитку в європейському просторі [Електронний ресурс] / Ю. Малько // Науковий вісник. –2014 – Вип. 14 «Демократичне врядування» - Режим доступу http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk14/fail/malko.pdf

Ткаченко Юлія Олександрівна

здобувач 3 курсу спеціальності 071 «Облік і оподаткування»

Герасименко Юлія Сергіївна

к.е.н., доцент Харківський національний аграрний
університет ім. В.В. Докучаєва м. Харків, Україна

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ЕКОНОМЕТРИКИ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Історія розвитку людства – це, передусім, історія становлення і безперервного вдосконалення соціально-економічних відносин, в основі яких лежить створення громадського продукту. Саме громадський продукт, призначення якого, зрештою, зводиться до задоволення потреб людства на кожному етапі його розвитку, і формує соціально-економічні стосунки між людьми, що виникають в процесі створення суспільного продукту та його розподілу між членами суспільства.

В міру пізнання навколишнього світу розум людства постійно розвивається внаслідок безперервних змін потреб людей. Цей процес не припиняється ні на мить, а суспільство завжди знаходиться в режимі цілеспрямованого пошуку шляхів задоволення своїх постійно зростаючих потреб, спрямованих, передусім, на створення комфортніших і безпечніших умов життя.

Для вивчення будь-яких процесів і об'єктів (і не лише економічних, але і, наприклад, технічних, біологічних) наука зазвичай використовує два підходи, які принципово відрізняються один від одного, кожен з яких має незаперечні переваги і деякі окремі недоліки. Перший з них – це експериментальний підхід до вивчення досліджуваних процесів. Експеримент (пасивний, наприклад, спостереження за подіями з боку, або активний – безпосередня участь дослідника в процесі), грамотно

продуманий і ретельно спланований, зазвичай дозволяє отримувати точні і достовірні результати, оскільки проводиться на натурному матеріалі в реальному часі і в реальних умовах внутрішнього і зовнішнього середовища. У цьому і полягає перевага експериментальних методів дослідження. Але в економіці, в реальному житті, де як натурний матеріал для досліджень виступають не лише процеси, наприклад, виробничі, маркетингові, управлінські, але і самі люди, проводити експерименти, тим паче триваліші, багатократні, а іноді, і болячі, практично неможливо, оскільки кожна помилка дослідника завжди дорого обходиться суспільству. У цьому і полягає недолік експериментальних методів вивчення економічних процесів.

Другий підхід заснований на використанні розрахункових методик, що спираються на моделювання процесів і ситуацій із залученням математичного апарату. Математична модель – це, за суттю, математичний вираз, формула. За допомогою моделі будь-який реальний економічний процес можна представити в математичній формі. І якщо модель досить точно описує закономірності процесу, що вивчається, то вона дозволяє з високою точністю отримувати чисельні рішення практично будь-яких економічних завдань. Математичне моделювання є надійною мірою перевірки різних теоретичних припущень, гіпотез і версій про перспективи розвитку об'єкта, що вивчається. На жаль, недоліком моделювання як пізнавального процесу є та обставина, що якість розробленої моделі може бути перевірена тільки після реалізації прогнозів. Проте це не є основою для відмови від моделювання в економіці.

Таким чином, головними причинами зародження економетрії як науки є поява конкуренції і ускладнення соціально-економічних явищ і процесів на стільки, що неможливим став контроль ринкових відносин інтуїтивними методами. Це і зумовило об'єктивну необхідність використання науково обґрунтованих розрахункових методик в дослідженні і аналізі економічних процесів [1].

Широкомасштабне проникнення статистичних прийомів і математичного апарату в рішення економічних завдань відбулося, зрозуміло, не відразу. Цей процес почався ще задовго до того, як економетрія виділилася в самостійну науку.

Нині економетрія містить величезну різноманітність типів моделей – від великих макроекономічних моделей, що включають декілька сотень, а іноді і тисяч рівнянь, до малих коінтеграційних моделей, призначених для вирішення специфічних соціальних і економічних завдань. Проте еволюційний розвиток суспільства змушує вчених-економистів постійно удосконалювати відомі методики економетричного аналізу і розробляти нові. В останні десятиліття потреба в кількісних методах досліджень економіки стала особливо гострою і можливості її задоволення незрівнянно розширилися завдяки розвитку економетрії як науки [2].

Сьогодні діяльність у будь-якій області економіки (управління, фінансово-кредитна сфера, маркетинг, облік, аудит) вимагає від фахівців застосування сучасних методів роботи, знання досягнень світової економічної думки, розуміння наукової мови. Більшість нових методів досліджень складних соціально-економічних явищ заснована на економетричних моделях, концепціях, прийомах. Без глибоких знань економетрії навчитися їх використати неможливо. Тому, починаючи з 60-х років ХХ століття, економетрію, як самостійну навчальну дисципліну, почали викладати у вищих навчальних закладах у багатьох країнах світу, а також, заповнюючи пропуск в знаннях, у науково-дослідних інститутах економічного профілю, різних організаціях, пов'язаних з економікою, в управліннях статистики.

Література:

1. Лещинський О.Л. Економетрія. навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ. МАУП, 2003. 208 с.
2. Жлуктенко В.І. Економетрія : навч. посіб. Київ. 2005. 552 с.

Чернікова Анна Павлівна

здобувач 3 курсу спеціальності 071 «Облік і оподаткування»

Герасименко Юля Сергіївна

к.е.н., доцент Харківський національний аграрний
університет ім. В.В. Докучаєва м. Харків, Україна

ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНИМИ МОДЕЛЯМИ НА БАЗІ ТЕОРІЇ ЛАНЦЮГІВ МАРКОВА

Фінансова діяльність сучасних підприємств в умовах кризи та інфляційних процесів зумовлених як екзогенними так і ендогенними чинниками, потребує постійного контролінгу за основними показниками, такими як рентабельність та прибутковість чи збитковість діяльності компаній. І важливо володіти сучасним інструментарієм прогнозування на основі економіко-математичних методів, які враховують як зовнішні так і внутрішні збурення в економічних процесах, що відображається на фінансових показниках компаній на найближчу перспективу. Врахування імовірності перебування в тому чи іншому стані імовірності економічного об'єкта дозволяє теорія на основі ланцюгів Маркова.

Згідно методу ланцюгів Маркова, перехідною імовірністю P_{ij} називають умовно імовірність того, що в стані i система, в результаті будь-якого номеру випробувань, перейде в систему j . Таким чином, у визначенні P_{ij} перший індекс вказує номер першого випробування, другий – другого. Наприклад, p_{11} означає імовірність — переходу з першого стану в перший, p_{23} -- з другого стану в третій. Матрицею

переходу системи називають матрицю, яка відображає всі перехідні імовірності цієї системи [3].

$$P_1 = \begin{pmatrix} P_{11}, P_{12} \dots P_{1k} \\ P_{21}, P_{22} \dots P_{2k} \\ P_{k1}, P_{k2} \dots P_{kk} \end{pmatrix} \quad (1)$$

Ця матриця відображає імовірності впливу чинників на фінансовий результат. На нашу думку, можна виділити наступні переваги цього методу над іншими:

1. Розширення можливостей прийняття рішень. Запропонована матриця переходів дає можливість розрахунків на подальшу перспективу. Та дає можливість розрахунковим шляхом визначити імовірнісні значення NPV на тій основі, що загальні шанси отримання позитивних результатів вище, ніж імовірність непередбачених витрат.
2. Прогнозування логічно необхідних границь в розробці прогнозів при прийнятті певних фінансових рішень.
3. Можливість визначати проблеми з ліквідністю та погашенням заборгованості.

Розрахунок результатів ймовірності банкрутства сільськогосподарського підприємства здійснено на прикладі товариства з обмеженою відповідальністю — Святець, що на Тернопільщині. Дані наведені в таблиці 1.

Таблиця 1.

**Прогнозування розвитку рентабельності підприємства
ТОВ «Святець»**

	P1	P2	P3	P4
K1	0.27000	0.24000	0.23000	0.26000
K2	0.25000	0.24900	0.25000	0.25100
K3	0.25004	0.24998	0.24996	0.25002
K4	0.25000	0.25000	0.25000	0.25000
K5	0.25000	0.25000	0.25000	0.25000

Отже, рентабельність господарської діяльності стабілізується у 2022 році, тобто на 4 кроці. Застосування сучасної теорії прогнозування на основі ланцюгів Маркова дозволяє вирішити складні задачі для сучасних економічних суб'єктів, оскільки дана теорія дозволяє врахувати коливання показників за попередні періоди одночасно із врахуванням імовірності настання події.

Література:

1. Черняк О.І., Захарченко П.В. Інтелектуальний аналіз даних / О.І. Черняк, П.В.Захарченко. – К.: Знання, 2014 – 599с.
2. Нуммелін Е., Загальні ланцюга Маркова і невід'ємні оператори / Е.Нуммелін. - М.: Світ, 1989. - 207 с.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. Українське село як особливий цивілізаційний світ: реформи і доля сучасного села

Судаков В.І.

АГРАРНА СОЦІОЛОГІЯ ЯК ПІЗНАВАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ
ПОЯСНЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ
СУПЕРЕЧНОСТЕЙ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН СІЛЬСЬКОГО ЖИТТЯ..... 5

Шатохін А. М., Вуйченко М. А.

ВПЛИВ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ НА ФОРМУВАННЯ РІНКУ
АГРАРНОЇ ПРАЦІ..... 8

Рахманов О. А. ПРОБЛЕМА ЛЕГІТИМНОСТІ ПРИВАТНОГО
ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ..... 13

Гаврилук Ю. М. СЕЛО ЯК ГЕОКУЛЬТУРНИЙ СУБ'ЄКТ..... 17

Лапіна В.В. СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ ДИСФУНКЦІОНАЛЬНИХ
ПРОЯВІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРАЦІ В УКРАЇНІ..... 22

Заздравнова О.І. МЕНТАЛІТЕТ УКРАЇНСЬКОГО АГРАРІЯ В
УМОВАХ СОЦІАЛЬНОГО РЕФОРМУВАННЯ..... 24

Борисова О. В., Руднік Д. Г. ІСТОРИКО-НАУКОЗНАВЧІ
ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ НАУК В УКРАЇНІ..... 26

СЕКЦІЯ 2 Проблеми вивчення стану розвитку сільських громад в умовах децентралізації влади

Зеленкевич Л.П. ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ НА СЕЛІ: СУЧАСНІ
АСПЕКТИ ДУАЛІЗМУ СОЦІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОТГ..... 30

Ключник А. В., Мухарський І. Г. СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ В ОТГ
(НА ПРИКЛАДІ РАДСАДІВСЬКОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ
ГРОМАДИ) 32

Куришко Р.В. ГЕОІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЧИННИК
РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД..... 36

СЕКЦІЯ 3 Культура та сільський спосіб життя в умовах урбанізації та поширенні міграційних процесів

Мокрецова Н. Я. СІЛЬСЬКА КУЛЬТУРА ТА СПОСІБ ЖИТТЯ ЯК
ПІДРґУНТЯ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ..... 39

Мороз Є. О. СОЦІАЛЬНІ ВЗАЄМОДІЇ В МЕЖАХ СІЛЬСЬКИХ
ГРУП: КОНСТРУКТИВНІ АСПЕКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЦІЛІСНОСТІ.... 43

Яворська Є. Ф. ДЕПРИВАЦІЯ КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ
СЕЛА В УМОВАХ КАПІТАЛІСТИЧНО-ІНДУСТРІАЛЬНИХ
ТЕНДЕНЦІЙ УРБАНІЗАЦІЇ ТА РАЦІОНАЛІСТИЧНОЇ
ЕФЕКТИВНОСТІ..... 45

СЕКЦІЯ 4 Проблеми і перспективи подолання глобальних викликів та функціональних та дисфункціональних проявів соціального відторгнення (social exclusion) та соціальної інтеграції в сільських регіонах України

Сірий Є.В. САМОЗАЙНЯТИСТЬ СІЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ В ДЗЕРКАЛІ ПРОБЛЕМ ВІДРОДЖЕННЯ СЕЛА: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ, СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	49
СЕКЦІЯ 5 Актуальні питання сільської (шкільної) освіти: виклики і пріоритети розвитку	
14. Нечітайло І.С. РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОЇ ОСВИТИ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА НАРОЩУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО І КУЛЬТУРНОГО КАПІТАЛІВ СУЧАСНОГО СЕЛЯНСТВА.....	54
15. Чуприна Ю.Ю. ЕКОЛОГІЧНА ОСВИТА І ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ.....	59
16. Круглова В. В. БІОЛОГ VS ТРАКТОРИСТ. ПРО МАЙБУТТЯ СІЛЬСЬКИХ ДІТЕЙ,АБО ІСТОРІЯ З НЕВИЗНАЧЕНИМ ПРОДОВЖЕННЯМ.....	63
СЕКЦІЯ 6 Актуальні питання вищої сільськогосподарської освіти	
Голікова О. М.	
ВИЩА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ОСВИТА В УМОВАХ СИСТЕМНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОГО НАУ ім. В. В. ДОКУЧАЄВА.....	64
Martin Kalamkovic, Jovana Kalamkovic POSSIBILITIES OF MOBILE LEARNING IN WORKING WITH STUDENTS WITH SPECIAL NEEDS.....	69
Бутенко Т. А., Проценко Н. М., Сірий В. М. МІСЦЕ ОСВИТИ У ВПРОВАДЖЕННІ ЕФЕКТИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	72
Кравцов А.І., Сутула О.А. ІНТЕГРАТИВНІ ДОМІНАНТИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ОСВИТИ І НАУКИ.....	75
Недогонов Д. В. НАУЧНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ СОЦИОЛОГИИ КАК ИНТЕГРАЛЬНАЯ ДЕФИНИЦИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА.....	79
СЕКЦІЯ 7 «Соціально-економічні аспекти розвитку українського села в умовах поступального розвитку аграрного сектора економіки: проблеми та шляхи їх вирішення	
Бага Л.Г. ОРГАНІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО, ЯК СПОСІБ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ	84
Беленкова М.І. ІНСТИТУЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ	87
Букша І. Ф., Пастернак В. П. ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАХИСНИХ ЛІСОВИХ НАСАДЖЕНЬ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	89

Василішин С.І. РЕТРОСПЕКТИВА ТА МАЙБУТНЄ БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ПРОФЕСІЇ В ДІДЖИТАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ: БЕЗПЕКОВИЙ КОНТЕКСТ	93
Воронкова А.А., Чуйко Н.В. Мерчанський В.В., Худавердієва В.А., Храпач К.Г. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ	97
Галунець Н.І. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ	101
Герасименко Ю. С., Остапенко Р. М., Велієва В. О. ЕКОЛОГІЧНА СЕРТИФІКАЦІЯ ТОВАРІВ І ПОСЛУГ	104
Гончаренко І. В. ОЦІНЮВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	108
Дроб'язко В.В., Мещеряков В.Є. УПРАВЛІННЯ ТА РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ	110
Дьоміна В. М., Дьоміна Т. О. ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЕЛЕКТРОННОГО МАРКЕТИНГУ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ	113
Жовтогарячий А. С., Мещеряков В. Є. ОСОБЛИВОСТІ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ	117
Заздравнов А.А. СІЛЬСЬКА МЕДИЦИНА В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ АСПЕКТІ	119
Зейда О. Д. , Мещеряков В. Є. РИНОК ПРАЦІ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ	122
Іванов А. М. АГРОТУРИСТИЧНИЙ КЛАСТЕР ЯК СКЛАДОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СЕЛА	125
Камашев А. В. ІНФРАСТРУКТУРНА СУБВЕНЦІЯ У РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	128
Колісник В. О., Мещеряков В. Є. ХАРАКТЕРИСТИКА ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	131
Кормишкін Ю. А. ЛІДЕРСТВО У ФОРМУВАННІ ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ РЕГІОНУ	133
Король Є. Я. , Мещеряков В. Є. ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РАМКАХ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ	135
Курганська М. Г., Мещеряков В. Є. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ	138
Міняйло М.П., Лівандовська О.А. СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	141
Масленнікова В.В. РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	143

Ментей О.С. ПРОБЛЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ	148
Миргород М.М. КОНСОЛІДАЦІЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ	149
Мокєрова Н.В. РОЛЬ ТА СТАНОВИЩЕ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	153
Павлій Н.О. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ	156
Пасічник Ю. В. ДЕРЖАВНЕ ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ	160
Петренко О.Я. ФУНКЦІЯ ЗЕМЛЕУСТРОЮ В УПРАВЛІННІ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ ОТГ	165
Попов А.С. ВІДПОВІДАЛЬНІ ІНВЕСТИЦІЇ У СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ.....	169
Проценко Н.М. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО РИНКУ ПРАЦІ	173
Горбаньов Б. С., Прушківська Е. В. СТРУКТУРА ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ В НАЦІОНАЛЬНОМУ АГРОПРОМИСЛОВОМУ СЕКТОРІ	177
Rahulina I.I., Doroshenko M.A. ECONOMIC SECURITY OF AN ENTERPRISE AS A NECESSARY ELEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISE MANAGEMENT IN THE MODERN MARKET ECONOMY	180
Соловйова О.С. СОЦІАЛЬНА ТА МІСТОБУДІВНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ СТРУКТУРИ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ В УМОВАХ УРБАНІЗАЦІЇ	182
Степаненко Т.О. ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ, ЯК ГАРАНТІЯ ПІДВИЩЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ	186
Воробйова Т.А., Мещеряков В.Є. ВИКОРИСТАННЯ ЗАКОРДОННОГО ДОСВІДУ У РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ	190
Таран О.М., Кудряшова С.В. ПОНЯТТЯ ТА ОЦІНКА РИЗИКІВ ГАЛУЗІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА	191
Худавердієва В.А., Тарасюк О. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ І НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ	195
Воробйова Т.А., Мещеряков В.Є. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	199
Суска А.А. АГРОЛІСІВНИЦТВО В СТЕПОВІЙ ПРИРОДНІЙ ЗОНІ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ЩОДО РОЗВИТКУ, ПРОБЛЕМИ, ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ	200

Цигікал П.Ф. ВПОРЯДКУВАННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ	202
Черномаз К. Г. ТЕНДЕНЦІЇ ТА ДИНАМІКА РОЗВИТКУ АГРОХОЛДИНГІВ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ	205
Ткаченко Ю. О., Мещеряков В. Є. ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТОРІВ	109
Ткаченко Ю. О., Мещеряков В. Є. ПРОБЛЕМИ БЕЗРОБІТТЯ ЖІНОК В СЕЛАХ УКРАЇНИ	211
Федосєєва Г.С. РЕГІОНАЛЬНІ ПРОГРАМИ В РЕАЛІЗЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТА АГРАНОГО СЕКТОРУ	214
Худавердієва В.А. ЗАХОДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УКРАЇНІ	217
Черкашина Т. С. ПРОГНОЗУВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ ЗА МОДЕЛЛЮ ХОЛЬТА-ВІНТЕРСА	221
Шишпанова Н. О. НАПРЯМИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ	227
Шнуренко Н. О. , Мещеряков В. Є. ТРУДОВА МІГРАЦІЯ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ	230
Нежид Ю. АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	234
Бігун М.П., Герасименко Ю.С. ЕКОНОМЕТРИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ДЛЯ АНАЛІЗУ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	237
Дроб'язко В.В., Герасименко Ю.С. ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ	238
Жовтогарячий А. С., Герасименко Ю.С. РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	241
Зейда О.Д., Герасименко Ю.С. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФАКТОРНОГО АНАЛІЗУ ПРИБУТКУ	244
Король Є. Я., Герасименко Ю.С. КОРЕЛЯЦІЙНО-РЕГРЕСІЙНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ ФАКТОРІВ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ	246
Курганська М. Г., Герасименко Ю.С. КОРЕЛЯЦІЙНО-РЕГРЕСІЙНИЙ АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ МІГРАЦІЇ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СЕЛ УКРАЇНИ	249

Прокопенко А.О., Герасименко Ю.С. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ	252
Теплякова Д.І., Герасименко Ю.С. РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙЦНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ	255
Ткаченко Ю. О., Герасименко Ю.С. ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ЕКОНОМЕТРИКИ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ	258
Чернікова А. П., Герасименко Ю.С. ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНИМИ МОДЕЛЯМИ НА БАЗІ ТЕОРІЇ ЛАНЦЮГІВ МАРКОВА	260

Наукове видання

**СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ СЕЛО:
СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ВИКЛИКИ**

**Матеріали
I Міжнародної науково-практичної конференції,
присвяченої пам'яті Валентина Івановича Тарасенка**

17–18 вересня 2020 р.

За редакцією авторів
Відповідальна за випуск В.В. Лапіна

Підпис. до друку 26.06.2020. Формат 60x84/16. Гарнітура Таймс.
Друк офсетний. Обсяг: 16,1 обл.-вид. арк.; 15,6 ум.-друк. арк., Тираж 100.

Редакційно-видавничий відділ Харківського національного аграрного
університету ім. В.В. Докучаєва: 62483, Харківська обл., п/в «Докучаєвське-2»,
навчальне містечко ХНАУ, тел.: 99-76-28, e-mail: office@knau.kharkov.ua

---